

AKADEMIA SZTABU GENERALNEGO
im. generała broni K. Świerczewskiego

Egz. Nr 1

ppłk dypl. Władysław DAWIDOWICZ

**PROBLEMY TWORZENIA I DZIAŁALNOŚCI TYŁÓW
ORAZ ROZWOJU I FUNKCJONOWANIA SYSTEMU
ZAOPATRYWANIA I OBSŁUGI LWP W OKRESIE
PIERWSZEGO ETAPU JEGO ROZBUDOWY
(lipiec 1944 – styczeń 1945 r.)**

(Próba analizy)

(rozprawa doktorska)

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej
S/580 + zał.

05-000601-001-0

12596

WARSZAWA

MARZEC

1967

AKADEMIA SZTABU GENERALNEGO
im. generała broni K. Świerczewskiego

Egz. Nr 1

ppłk dypl. Władysław DAWIDOWICZ

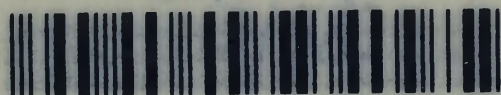
**PROBLEMY TWORZENIA I DZIAŁALNOŚCI TYŁÓW
ORAZ ROZWOJU I FUNKCJONOWANIA SYSTEMU
ZAOPATRYWANIA I OBSŁUGI LWP W OKRESIE
PIERWSZEGO ETAPU JEGO ROZBUDOWY**

(lipiec 1944 – styczeń 1945 r.)

(Próba analizy)

(rozprawa doktorska)

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej
S/580 + zał.

05-000601-001-0

12596

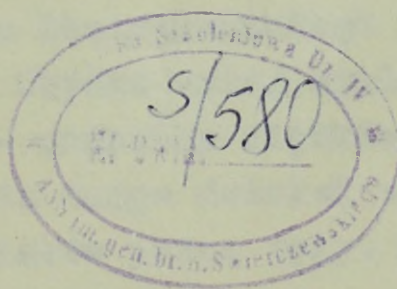

ppłk dypl. Władysław DAWIDOWICZ

**PROBLEMY TWORZENIA I DZIAŁALNOŚCI TYŁÓW
ORAZ ROZWOJU I FUNKCJONOWANIA SYSTEMU
ZAOPATRYWANIA I OBSŁUGI LWP W OKRESIE
PIERWSZEGO ETAPU JEGO ROZBUDOWY**
(lipiec 1944 – styczeń 1945 r.)

(Próba analizy)

(rozprawa doktorska)

Praca wykonana pod kierownictwem naukowym
gen. bryg. prof. Stanisława OKĘCKIEGO

W S T E P

Polski dorobek wojenny z okresu drugiej wojny światowej zajmuje dość poczesne miejsce w historii wojskowości i jest nadal żywym przedmiotem badań i dociekań licznych instytucji naukowych.

Jeśli jednak w badaniach działań jednostek bojowych można dzisiaj odnotować poważny dorobek, o tyle w problematyce tylowej, która w czasie wojny bardzo często decydowała o losach walk i bitew - dysponujemy niewielką tylko ilością przyczynków.

Historia drugiej wojny światowej dostarcza mnóstwa przykładów, w których omawia się niepowodzenie tych czy innych operacji /walk/ na skutek niedoceniań przez dowódców ogólnowojskowych zagadnień materiałowo-technicznych. Tego rodzaju problemy szeroko omawia "Istorija tyła Sowieckoj Armii", wydana w 1958 r. w Leningradzie, piszą o nich dowódcy i kwatermistrzowie w swoich pamiętnikach z lat wojny. I tak np. marszałek A.I. Jeremienko w swojej publikacji pt. "Na zapadnom napravlenii" /1959 r./ między innymi podaje, że szereg niepowodzeń Armii Radzieckiej w wojnie z Niemcami hitlerowskimi w latach 1941 - 1942 wiąże się z niedostatecznym zaopatrzeniem wojsk. Były szef tyłów Armii Radzieckiej gen. armii A. Chrulew w artykule zamieszczonym w "Wojenno-istoriczeskom żurnale" nr 6/1961 - szczegółowo rozwija znaną tezę o ścisłej zależności działań bojowych wojsk od pracy tyłów. Dla uzasadnienia wysuwanych twierdzeń autor przytacza szereg przykładów z Frontu Leningradzkiego i Frontu Zachodniego Armii Radzieckiej. Obydwa wyżej wymienione związki - według relacji autora - ponosiły ciężkie straty w 1943r. na skutek nieskoordynowania tempa działań wojsk z możliwościami dowozu sprzętu i materiałów przez tyły. Podobnego rodzaju fakty z 1 Frontu Białoruskiego przytacza także gen. N.A. Antipienko /b. szef tyłów 1 Frontu Białoruskiego/ w artykule zamieszczonym w miesięczniku "Nowyj Mir" nr 8/65.

Wpływ problematyki tylowej na przebieg działań wojsk szczegółowo ujmują również w swoich wspomnieniach niektórzy b. wyżsi dowódcy wojskowi na Zachodzie. Między innymi gen.

D.D. Eisenhower w książce pn. "Krucjata w Europie" /tłum. polskie 1959 r./ podaje, że działania wojsk połączonych w Europie w drugiej połowie 1944 r. koncentrowały się w zasadzie wokół opanowania komunikacji potrzebnych do zaopatrywania wojsk walczących. O tym jak ważną była wówczas sprawa zaopatrywania wojsk - świadczy następujący wyjątek ze str. 396, wyżej wspomnianej książki, gdzie się mówi:^{1/}

"... każdy dowódca od dywizji wzwyż opanowany jest myślą, że gdyby tylko dostał kilka ton dodatkowego zaopatrzenia,^{2/} z miejsca mógłby ruszyć naprzód i wygrać bitwę". Sporo przykładów na ten sam temat można również znaleźć w pamiętnikach gen. G.S. Pattona pt. "Wojna - jak ją poznałem" /tłum. polskie 1964 r./.

Mamy także dość pouczające tego rodzaju przykłady z działań bojowych ludowego Wojska Polskiego /m.in. działania 1 armii WP w rejonie Dęblińska i Puław 27.7 - 6.8.1944 r. oraz na Wale Pomorskim w lutym 1945 r./.

Stosunkowo szczupłe badania dotychczasowe nad problematyką tyłów naszego wojska utrudniają dokonywanie całokształtowej oceny poszczególnych operacji i walk ludowego Wojska Polskiego z okresu drugiej wojny światowej. A przecież warto przypomnieć, że tyły - jako zespół służb zaopatrywania i obsługi wojsk wraz z podległymi im organami wykonawczymi - stanowiły około 20,0 proc. całości polskich sił zbrojnych w mianowanej wojnie.

Szczególnie ważnym w dziedzinie działalności tyłów ludowego Wojska Polskiego było drugie półrocze 1944 roku, które w ramach czasowych zamyka się połową miesiąca lipca 1944 r. do połowy stycznia 1945 r.; i stanowiło okres przełomowy w dziejach wojska i Państwa Polskiego. W tym czasie na terytorium między Bugiem i Wisłą przeprowadzona została przez naczelne władze wojskowe i państwowe zasadnicza praca związana z roz-

---

1/ Dotyczy okresu drugiej połowy 1944 r. /Kampania francuska/.

2/ Wojska połączone przeżywały w tym okresie kryzys w zaopatrzeniu, ponieważ ich bazy zaopatrywania rozwinięte były na terytorium Wielkiej Brytanii, zaś porty zachodniego kontynentu europejskiego /Francji, Belgii blokowane były przez wojska hitlerowskie /przyp. W.D./.

budową ludowego Wojska Polskiego. W trudnych warunkach politycznych i gospodarczych kraju, mimo braku właściwie zorganizowanego zaplecza liczebność polskich sił zbrojnych wzrosła w owym okresie czasu o 232,0 proc. w stosunku do stanu z 30 lipca 1944 roku. Do tak gigantycznej pracy, jaką wykonało Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego w pierwszym etapie rozbudowy sił zbrojnych, niemały wkład wniosły również organa tyłów. Przy tym praca tyłów z tego okresu czasu dostarcza dużo pouczających przykładów i wniosków, pozwalających na wykrycie pewnych prawidłowości i tendencji rozwojowych w tworzeniu tyłów, które zachowują swą wartość w warunkach współczesnych.

Z uwagi na to, że wspomniany powyżej okres jest mało znany od strony problematyki tyłowej, posłużył on za temat niniejszej rozprawy doktorskiej, której celem jest naukowe zbadanie i przeanalizowanie okresu tworzenia i działalności tyłów szczebla centralnego oraz rozwoju i funkcjonowania systemu zaopatrywania i obsługi ludowego Wojska Polskiego w częściowym powiązaniu z tyłami 1 armii WP oraz Wojsk Lotniczych. Tyły 1 armii Wojska Polskiego i Wojsk Lotniczych autor rozpatruje w niniejszej pracy tylko w takim stopniu, w jakim powiązane one były z centralnym systemem zaopatrywania i obsługi LWP. Ponadto w wielu przypadkach omawia on również te dziedziny zaopatrzenia i obsługi armii, które choć nie były związane z centralnym systemem zaopatrywania i obsługi ludowego Wojska Polskiego /np. zaopatrywanie w amunicję, mps, żywność, praca transportu/, to jednak dostarczają dość pouczających przykładów i pobudzają do sformułowania istotnych wniosków. Przy tym problemy tyłowe 1 armii WP omawiane są jako wynik działalności tyłów na przebadanym tle taktyczno-operacyjnym.

Drugim istotnym celem rozprawy jest ukazanie tych prawidłowości i "niezmienników"^{3/} z okresu tworzenia i działal-

---

3/ "Niezmiennikami" autor określa te zjawiska w organizacji i pracy tyłów wojsk, które przetrwały w zasadzie w stanie niezmiennym od drugiej wojny światowej do dzisiaj i nadal zachodują pełną wartość w warunkach współczesnych.

ności tyłów ludowego Wojska Polskiego, które zachowały swą wartość w warunkach współczesnych /np. zależność systemu zaopatrywania i obsługi od własnego zaplecza kraju oraz zależność tego systemu w Wojsku Polskim od systemu zaopatrywania i obsługi Armii Radzieckiej, zależność między potrzebami wojsk, a możliwościami tyłów, zależność wysokości i struktury strat sanitarnych od wsparcia ogniowego wojsk walczących itp/.

Ponadto asumptem do wyboru tematu rozprawy doktorskiej dla autora między innymi były: 1/ brak opracowania zagadnień tyłowych z okresu drugiego półrocza 1944 roku, 2/ potrzeba ustalenia rzeczywistego wkładu tyłów Naczelnego Dowództwa WP, 1 armii WP i Wojsk Lotniczych w rozbudowę sił zbrojnych oraz uruchomienie zaplecza.

Praca więc jest próbą monograficznego ujęcia problematyki tyłowej mającego charakter analizy nowo zorganizowanych tyłów oraz systemu zaopatrywania i obsługi ludowego Wojska Polskiego w 1944r., z uwzględnieniem własnego zaplecza oraz pomocy radzieckiej. Główny zręb pracy stanowią problemy tyłowe, które obejmują ponad 90,0 procent jej całości. Wydarzenia polityczne oraz zagadnienia ogólnowojskowe, organizacyjne i gospodarcze kraju zostały uwzględnione w takim stopniu w jakim okazały się niezbędne dla wyprowadzenia wskaźników zależności rozwoju tyłów. Trzeba w tym miejscu powiedzieć, że problemy tyłowe wojska okresu wojny są sprawami bardzo złożonymi, trudnymi w analizie i ocenie, zawierają one bowiem ogrom takich zagadnień, które swymi powiązaniem daleko wykraczają poza płaszczyznę jednego szczebla organizacyjnego, a ponadto głęboko tkwią w ekonomice kraju. Należy również dodać, że ocena pracy tyłów jest szczególnie trudna z uwagi na ich bogatą i różnorodną problematykę oraz brak opracowania zasad teoretycznych /regulaminów/ i instrukcji dla szczebla centralnego /z wyjątkiem służby medycznej/ i określenia funkcji organów zaopatrujących/. Wprawdzie czynione były próby wypracowania tego rodzaju zasad dla tyłów Naczelnego Dowództwa WP, jednak aż do zakończenia wojny nie nadano im obowiązującej mocy prawnej. Opracowane teoretyczne zasady pracy dla niektórych służb tyłów są w rękopisie i znajdują się

w aktach Centralnego Archiwum Wojskowego. Podobnie przedstawiała się również sytuacja w tyłach Wojsk Lotniczych, natomiast dużo lepiej w komórkach tyłowych armii. Organa kierownicze tyłów armijnych organizowały pracę swoich organów wykonawczych w oparciu o regulamin polowy Armii Radzieckiej z 1943 roku.

Brak zasad teoretycznych, normujących organizację i pracę tyłów szczebla centralnego Wojska Polskiego - uniemożliwił autorowi dokonania całościowej reasumpcji materiału informacyjnego zawartego w rozprawie /rozdział szósty i zakończenie/, która w kilku przypadkach nie zawiera pełnych wniosków syntezujących oraz komentarzy odautorskich.

Praca podzielona jest na sześć rozdziałów, z których dwa pierwsze mają w zasadzie charakter studium historycznego, ponieważ dotyczą zagadnień wojskowo-politycznych oraz problemów ekonomicznych w początkowym okresie po wyzwoleniu kraju i stanowią punkt wyjścia /niejako wprowadzenie/ do badań i analizy problemów tyłowych, zarazem kierunkują zasięg analizy retrospektywnej. Każdy rozdział rozprawy stanowi samodzielną, zamkniętą całość i dlatego nieuniknione były pewne, nieliczne zresztą powtórzenia. W ten sposób skonstruowana praca usiłuje ująć całą problematykę związaną z ogólnymi przemianami jakie zachodziły w wojsku i jego tyłach z jednoczesnym uwzględnieniem zasadniczych przeobrażeń ekonomicznych Polski wstępującej na tory gospodarki socjalistycznej.

Analiza problemów tyłów oraz systemu zaopatrywania i obsługi ludowego Wojska Polskiego w powiązaniu z oceną bazy ekonomiczno-gospodarczej kraju umożliwia dokonanie oceny przynajmniej podstawowych zjawisk, zarówno pozytywnych, jak i ujemnych, jakie miały miejsce w okresie organizacji tyłów oraz funkcjonowania systemu zaopatrywania i obsługi.

Praca w treści swej ujmuje główne zjawiska tyłów w sposób problemowy i w układzie chronologicznym. Dla skrócenia i większej przejrzystości tekstu rozprawy zastosowany został szeroko system załączników wyjaśniających, które pozwalają głębiej zrozumieć treść pracy. Ponadto w tekście rozprawy autor posługuje się zestawieniami statystycznymi i syntetycznymi dla wyjaśnienia wielu szczególnie złożonych zagadnień cząstkowych.

Rozprawa niniejsza opiera się w głównej mierze na materiałach źródłowych znajdujących się w Centralnym Archiwum Wojskowym /CAW/, Archiwum Akt Nowych /AAN/ w Warszawie, wybranych materiałach publikowanych i w mniejszej mierze na materiałach nie publikowanych oraz relacjach uzyskanych przez autora. Największe znaczenie dla pracy posiadały materiały źródłowe CAW, które nie są jeszcze w całości uporządkowane. Najbardziej wartościowe dokumenty nie posiadają dotychczas opracowanego inwentarza opisu akt, co poważnie utrudniało pracę badawczą nad zespołem akt Głównego Kwatermistrzostwa Wojska Polskiego, które w tymczasowym inwentarzu Centralnego Archiwum Wojskowego noszą miano "CAW MON". Ponadto niektóre zespoły tych akt posiadają poważne braki; np.: akta służb technicznych oraz komunikacji wojskowej. Braki w materiałach źródłowych służby technicznej uzupełniono częściowo z notatek przywiezionych przez płk dr St. Białasa z Wojskowej Akademii Transportowej w Leningradzie, zaś w zakresie komunikacji wojskowej - materiałami z Archiwum Akt Nowych. Mimo to nie udało się autorowi opracować zagadnienia obsługi technicznej wojsk oraz komunikacji wojskowej na szczeblu centralnym w sposób bardziej pełny.

Znacznie lepiej przedstawia się stan materiałów źródłowych dotyczących tyłów 1 armii Wojska Polskiego oraz tyłów Wojsk Lotniczych. Zawierają one ważne dokumenty /rozkazy, dyrektywy, plany działań, meldunki i sprawozdania/ sporządzone przed i w toku działań bojowych.

Spośród materiałów źródłowych przechowywanych w Archiwum Akt Nowych, które stanowiły raczej dokumenty uzupełniające do zasadniczego zrębu archiwaliów CAW, trzeba wymienić protokoły posiedzeń PKWN, sprawozdania poszczególnych resortów oraz dokumenty pełnomocnika do spraw wojennych świadczeń rzeczowych. Wspomniane dokumenty CAW /materiały PKWN/, AAN oraz wydawnictwa poświęcone dwudziestolecu Polski Ludowej okazały się, zdaniem autora, wystarczające do opracowania zagadnień ekonomicznych i politycznych związanych z zapleczem ludowego Wojska Polskiego w 1944 r.

Z materiałów opublikowanych autor korzystał przede wszystkim przy opracowaniu zagadnień wojskowo-organizacyjnych, operacyjnych, politycznych i ekonomicznych.

Spośród pozycji opublikowanych, które wykorzystane zostały przy opracowaniu tematu, najbardziej pomocnymi były: praca J. Gołębiowskiego pt. "Nacjonalizacja przemysłu w Polsce", wyd. 1965 r., W. Góry "PPR w walce o podział ziemi obszarniczej 1944 - 1945/", wyd. 1962 r., "Historia tyła Sowieckiej Armii" 1958 r., K. Kersten "Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego", wyd. 1965 r., "Historia Wielkiej Wojny Narodowej Związku Radzieckiego 1941-1945" /tłum. polskie/, t. IV i V. W. Pietrowa "Trwałość zaplecza", wyd. 1956 r., praca zbiorowa "Wojna wyzwolenicza narodu polskiego w latach 1939 - 1945 - węzłowe problemy", wyd. 1966 r., E. Sackiewicza "Rozwój rynku zbożowego w Polsce", wyd. 1962 r., A. Łagowskiego "Strategia i ekonomika", wyd. 1959r., "Wybrane zagadnienia ekonomiki wojennej", wyd. 1963 r., regulaminy i instrukcje oraz rozprawy doktorskie A. Karpińskiego, J. Margulesa i inne pozycje wydawnicze. Są to opracowania, które zawierają najlepiej dotychczas zbadany materiał.

Jeśli idzie o problematykę natury czysto tyłowej, to poza nielicznymi wydawnictwami, nieco większą ilością artykułów oraz niektórymi relacjami, nie wiele mógł autor do niniejszej pracy wykorzystać. W dodatku zawierają one w zasadzie niemal wyłącznie materiał faktograficzny bez jakiegokolwiek analizy i wniosków.

Ujawnione w toku pracy rozbieżności w materiałach źródłowych, które ujmują jedne i te same zjawiska i fakty historyczne w różnorodny sposób, zmusiły autora do konfrontacji ich z innymi dostępnymi materiałami /na przykład relacjami/, by w ten sposób przyjąć dane zbliżone do realnych.

Tam, gdzie autor nie zgadzał się z opublikowanym materiałem, podejmował próbę, niekiedy bardzo trudną, własnej oceny tych momentów w oparciu o realne przesłanki. Chodzi tu przede wszystkim o ustalenie stanu zaludnienia na wyzwolonym obszarze w 1944 r. /załącznik nr 2/ oraz bardziej realistyczną ocenę mobilizacyjnych możliwości wschodnich ziem Polski /rozdział drugi/.

W okresie pracy nad niniejszą rozprawą autor korzystał w szerokim zakresie z konsultacji gen. bryg. mgr Lesława Dudek, płk prof. Felicjana Wiśniewskiego, pld dr med. Emiliana Doubrawy, gen. bryg. dr med. L. Sameta i gen. bryg. inż. J. Szymanowskiego. Wszystkie wymienione osoby

okazały zainteresowanie pracą autora, udzielały mu rad i wskazówek metodologicznych - za co autor wyraża im dużą wdzięczność.

Szczególne podziękowanie autor składa swojemu promotorowi - gen. bryg. prof. Stanisławowi Okęckiemu za cenne wskazówki i rady oraz wszechstronną pomoc podczas opracowywania tematu.

Szczere słowa wdzięczności autor, w tym miejscu, przekazuje Kierownictwu Akademii Sztabu Generalnego im. generała broni Karola Świerczewskiego oraz Kierownictwu Katedry za stworzenie sprzyjających warunków do napisania niniejszej rozprawy oraz tym wszystkim, którzy do pomogli mu w pracy wartościowymi relacjami.

R o z d z i a ł I

WYZWOLENIE WSCHODNICH OBSZARÓW POLSKI I ODRODZENIE SIE PAŃSTWOWOŚCI POLSKIEJ

A. Wyzwolenie wschodnich ziem Polski

Jednym z ważniejszych wyników działań wojennych na centralnym froncie radziecko-niemieckim w m-cu lipcu 1944 r. było ostateczne wyparcie okupanta hitlerowskiego z terytorium ZSRR i wyzwolenie przez Armię Radziecką wschodnich województw Polski.

21 lipca wojska 1 Frontu Białoruskiego sforsowały rz. Bug i rozwinęły działania między Bugiem i Wisłą. 22 lipca został wyzwolony Chełm, a 23 lipca Lublin.^{1/} W składzie wojsk 1 Frontu Białoruskiego Armii Radzieckiej działały również jednostki 1 Armii Polskiej sformowanej w ZSRR z inicjatywy Związku Patriotów Polskich.

Po pomyślnie przeprowadzonych działaniach zaczepnych wojska radzieckie i 1 armia WP w trzeciej dekadzie lipca wyszły na rz. Wisła i opanowały trzy przyczółki /przy ujściu rz. Pilica, w rejonie Dęblin-Puławy i Sandomierza/. W zwyciężonych walkach 10-14 września wojska radzieckie i 1 dywizja piechoty im. Tadeusza Kościuszki wyzwoliły Pragę. W sierpniu i wrześniu wojska 1 i 2 Frontu Białoruskiego wyzwoliły północno-wschodnią część województwa warszawskiego i znaczną część województwa białostockiego. Poważną pomoc wojskom radzieckim i polskim w okresie wyzwalań wschodnich ziem Polski okazywały oddziały i brygady Armii Ludowej, Bataliony Chłopskie i szereg oddziałów Armii Krajowej - działających w kraju.

Po kilkutygodniowych działaniach zaczepnych front czasowo ustabilizował się na linii rzek: Biebrza, Narew, Wisła i Wisłoka /załącznik 1/.

1/ K.Kersten - Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego. Wyd. Lubelskie 1965r., s.21 - podaje datę wyzwolenia Chełma 22.7. To samo B. Dolata-Indeks dat wyzwolenia niektórych miejscowości polskich w latach 1944-1945 przez Armię Radziecką i ludowe Wojsko Polskie.Dodatek do: "Wojsk.Przegl.Hist." 2/1961,s.5. Dwadzieścia lat Polski Ludowej.PWE.W-wa 1964,s.901 - podaje datę 21.7.Podobnego rodzaju sprzeczności występują również w dacie wyzwolenia Lublina.Przyjmuję za K.Krester i B.Dolata - datę 22.7.

B. Odrodzenie się państwowości polskiej na wyzwolonym obszarze kraju

W wyniku ofensywy Armii Radzieckiej i walczących u jej boku jednostek wojskowych 1 Armii Polskiej, w m-cach lipiec-wrzesień 1944 r. wyzwolono wschodnie ziemie polskie o obszarze około 78 tysięcy km², zamieszkałe przez blisko 5 187,3 tys. ludności^{2/} /załącznik 2 w oddzielnym tomie/. Wyzwolone terytorium kraju obejmowało: całe województwo lubelskie /w nowych granicach administr. z 1944 r./, okręg rzeszowski^{3/}, około 70% województwa białostockiego, wschodnią część województwa warszawskiego oraz cztery powiaty województwa kieleckiego /pow. pow. opatowski, pińczowski, sandomierski i stopnicki/.

Na wyzwolonym obszarze kraju przystąpiła do działalności Krajowa Rada Narodowa /KRN/, która w dniu 21 lipca w Chełmie powołała do życia Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego /PKWN/ - organ tymczasowej władzy wykonawczej dla kierowania walką wyzwolenczą narodu, zdobycia niepodległości i odbudowy państwowości polskiej. 22 lipca PKWN ogłosił Manifest do narodu polskiego, jasno i wyraźnie określający społeczno-ekonomiczne podstawy nowego ustroju Polski. Program, który PKWN przyjął za podstawową wytyczną swej działalności, stawiał na pierwszym planie walkę o wyzwolenie całego narodu polskiego.

W dziedzinie przemian wewnętrznych PKWN zapowiadał wprowadzenie swobód demokratycznych^{4/}, równości wszyscy obywateli

---

2/ 2/ Rocznik Statystyczny 1947, s.15-18 - podaje stan zaludnienia wschodnich ziem Polski na podstawie spisu ludności przeprowadzonego 14.2.1946 5,6 mln mieszkańców. Dane te w odniesieniu do 1944r. nie są ścisłe, ponieważ w latach 1944-45 odbywały się na tych terenach poważne migracje ludności związane z realizacją umowy repatriacyjnej ze Związkiem Radzieckim oraz powrotem osób deportowanych do Niemiec i niewoli jenieckiej.

3/ AAN, Pełnomocnik d/s Wojennych i Świadczeń Rzeczowych - T.3, s.8. W dokumentach urzędowych PKWN - woj. rzeszowskie nazywano "okręgiem rzeszowskim", w skład którego wchodziły następujące powiaty: z b.woj. lwowskiego: pow.brzozowski, część pow.dobromilskiego, pow.jarosławski, kolbuszowski, krośnieński, leski, lubaczowski, łańcucki, niżański, przemyski, przewoński, rzeszowski, sanocki, i tarnobrzesci; z b.woj. krakowskiego: pow.pow.dąbrowski, dębicki, gorlicki, jasielski i mielecki. Prawne granice administr. woj. rzeszowskiego ustanowione zostały w lipcu 1945r. - dekretem z 7.7.1945r. "Dz.Ust.RP" nr 9/VIII 1945r., poz. 169.

4/ Manifest zastrzegał, że swobody demokratyczne nie mogą służyć wrogom demokracji. CAW MON - T. 1710, s.195 - Manifest PKWN.

bez różnicy rasy, wyznania i narodowości oraz przeprowadzenie rewolucyjnych reform społecznych, które miały zlikwidować obszarnictwo i wielki kapitał w Polsce. W myśl ostatniej zapowiedzi PKWN pod zarząd państwowy przejść miały wielkie przedsiębiorstwa przemysłowe, handlowe, bankowe, transportowe oraz lasy.^{5/} Dla zaspokojenia odwiecznego pędu chłopstwa polskiego do ziemi, PKWN zapowiadał urzeczywistnienie na terenach wyzwolonych szerokiej reformy rolnej.

W dziedzinie polityki zewnętrznej PKWN deklarował przyjaźń ze wschodnim i południowym sąsiadami Polski - Związkiem Radzieckim i Czechosłowacją. Poza tym w myśl deklaracji ideowej PPR program PKWN odrzucał ustaloną traktatem ryskim 1921 r. dawną granicę polsko-radziecką i zapowiadał powrót Polski na ziemie piastowskie nad Odrą, Nysą i Bałtykiem.

Główną ideą założeń programowych PKWN było zbudowanie silnej, ludowo-demokratycznej Polski w nowych i sprawiedliwych granicach państwowych.

26 lipca rząd radziecki w swym oświadczeniu uznał PKWN za suwerenny rząd Polski i otworzył w Lublinie stałe przedstawicielstwo rządowe.

Po ukonstytuowaniu się PKWN, strona polska przystąpiła do pertraktacji z rządem radzieckim, w wyniku których w dniu 26 lipca w Moskwie zostało zawarte porozumienie w sprawie wzajemnych stosunków między radzieckim Naczelnym Dowództwem i polską administracją na terytorium Polski. Porozumienie zawierało 10 punktów układu regulujących stosunki obu stron. Między innymi art. 2 zawartego porozumienia przewidywał, że strona polska obowiązana była zaspokajać część potrzeb materiałowych wojsk radzieckich w okresie ich działań wojennych na terytorium Polski.^{6/} Niektóre aspekty artykułu 1 i 2 cytowanego porozumienia, mające poważne znaczenie dla wojska, omówione zostają w dalszych rozdziałach pracy.

5/ Tamże, s. 196.

6/ Organizacja i działania bojowe LWP w latach 1943-1945, MON, Warszawa 1963, s. 273-275. Tekst: Porozumienie między PKWN i rządem ZSRR o stosunkach między radzieckim Wodzem Naczelnym a polską administracją po wkroczeniu wojsk radzieckich na terytorium Polski.

Dla uregulowania spraw narodowościowych w dniu 9 września zostało zawarte porozumienie między PKWN i Radziecką Republiką Ukrainy oraz Radziecką Republiką Białorusi o repatriacji Polaków do kraju, a Białorusinów i Ukraińców z terytorium Polski. 22 września analogiczne porozumienie zawarto z Litewską Republiką Radziecką.^{7/}

Po ułożeniu stosunków prawnych z dowództwem radzieckim oraz sąsiednimi republikami radzieckimi, PKWN przystąpił do realizacji programu zawartego w Manifeście Lipcowym. Na czoło wszystkich zadań wysunęła się sprawa utworzenia silnego ludowego Wojska Polskiego. Przed przystąpieniem do rozbudowy wojska trzeba było połączyć 1 Armię Polską w ZSRR z Armią Ludową w jedną organizację wojskową oraz utworzyć naczelne organa wojskowe. Połączenie tych dwóch organizacji wojskowych w jednolite Wojsko Polskie nastąpiło na mocy dekretu KRN z dnia 21 lipca 1944 r. Tego samego dnia zostało powołane Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego^{8/} /szczegóły - por. rozdział trzeci/.

Z rozwojem wojska nierozzerwalnie wiązała się sprawa odbudowy życia gospodarczego kraju. Oprócz tego niezbędny był sprawnie działający aparat państwowy i samorządowy oraz dobrze zorganizowany aparat poboru i mobilizacji.

Zaplecze własne było nadzwyczaj ograniczone z uwagi na ogromne zniszczenia wojenne i brak bazy surowcowej. Poza tym nie było zorganizowanej państwowej administracji terenowej. W związku z tym znaczną część zadań należących do administracji państwowej, w pierwszym okresie po wyzwoleniu, musiało czasowo przejąć na siebie wojsko, a przede wszystkim jego organa tyłowe^{9/} /por. rozdział drugi/.

---

^{7/} Historia Wielkiej Wojny Narodowej Związku Radzieckiego 1941-1945, t.4, s. 292.

^{8/} Wojna wyzwolenicza narodu polskiego w latach 1939-1945. MON, W-wa 1966, s. 533-534.

^{9/} CAW MON-T.702, s.78; T.618, s.102-104 i T.1750 s.184. Wojsko w tym czasie zajmowało się: uruchomieniem zakładów wytwórczych dla potrzeb wojska i gospodarki narodowej; zabezpieczeniem realizacji reformy walutowej i rolnej; zaopatrywaniem elektrowni w oleje i smary oraz zakładów metalurg. w ziom metalowy; zabezpieczeniem realizacji świadczeń rzeczowych przez gospodarstwa rolne; zaopatrywaniem w środki materiałowe Mili-cji Obywatelskiej i organów UBP PKWN oraz udzielaniem pomocy medycznej ludności cywilnej.

W tak trudnej sytuacji politycznej i gospodarczej kraju zdołano przy pomocy wojska i dużej ofiarności całego społeczeństwa oraz pomocy rządu radzieckiego uruchomić 5.500 szkół podstawowych, 130 średnich, uniwersytet im. Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie i ponad 200 różnych szkół zawodowych.^{10/} Do końca roku zapewniono funkcjonowanie wszystkich niemal linii kolejowych i dróg kołowych. Odbudowano łączność oraz uruchomiono niektóre gałęzie przemysłu i wydobywanie ropy naftowej; przeprowadzono reformę rolną i walutową oraz przejęto pod zarząd państwowy ważniejsze gałęzie gospodarki narodowej /szczegóły - por. rozdział drugi/.

Nimo częściowego ożywienia w wielu dziedzinach sytuacja gospodarcza kraju była nadal bardzo trudna. Doceniając jej skutki dla dalszego rozwoju sytuacji politycznej w Polsce, PKWN zwrócił się o pomoc do wszystkich państw sojuszniczych i polskich organizacji działających za granicą. Rządy USA i Wielkiej Brytanii - na apel PKWN odpowiedziały odmownie. W tak trudnej sytuacji gospodarczej kraju z pomocą Polsce przyszedł tylko Związek Radziecki. Pomoc radziecka dla Polski była wszechstronna i dotyczyła wielu dziedzin życia gospodarczego kraju. Była to w zasadzie pomoc dwojakiego rodzaju, tj. objęta obustronnymi porozumieniami oraz pomoc realizowana przez wojska radzieckie. Do pierwszej można zaliczyć: bezprocentowy kredyt dla rządu ludowego, opał, paliwa, urządzenia dla zakładów wytwórczych i transportu, samochody, sprzęt i środki materiałowe dla wojska /zał. 8/ oraz pomoc materialna dla ludności cywilnej.^{11/}

---

^{10/} Wojna wyzwolenicza narodu polskiego, op.cit. s.540.

^{11/} Por. Historia Wielkiej Wojny Narodowej Związku Radzieckiego, op. cit. t.4, s. 292-296. Polska od ZSRR w 1944r. otrzymała: 10 mln rubli bezprocent.kredytu, ludność Pragi - 10 tys. ton mąki, dla udzielenia pomocy ludności cyw. rozwinęto 10 szpitali polowych. W m-cu październiku 1944 została zawarta pierwsza polsko-radziecka kredytowa umowa gospodarcza, na podstawie której ZSRR dostarczył wyzwolonym terenom węgla, produktów naftowych, mąki, bawełny, samochodów i innych artykułów na łączną sumę 105 mln złotych. Otrzymany kredyt od rządu ZSRR PKWN miał pokryć dostawą towarów rolno-spożywczych i przemysłowych. AAN, Biuro Ekonom. PKWN T. 8, s. 6. Porozum. o dost.towarów między rządem ZSRR i PKWN z 20.10.1944 r.

Drugi rodzaj pomocy obejmował: odbudowę linii komunikacyjnych /załącznik 6/; uruchamianie zakładów produkcyjnych, z których czasowo korzystały również i jednostki Armii Radzieckiej /art. 2 porozumienia z dn. 26.7.1944 r./, udzielanie pomocy medycznej ludności cywilnej w zakresie likwidacji ognisk chorób zakaźnych oraz organizację punktów usługowych na liniach kolejowych.

Tak więc wspólnym wysiłkiem PKWN i Wojska Polskiego⁵⁰ oraz przy wydatnej pomocy rządu radzieckiego i jego armii, zorganizowano częściowo własną bazę ekonomiczną na wyzwolonym terytorium Polski, która w poważnej mierze wspierana była przez bazę ekonomiczną Kraju Rad.

Po umocnieniu władzy ludowej na wyzwolonym obszarze kraju mając na uwadze konieczność dalszego wzrostu jej znaczenia w skali ogólnokrajowej w przededniu wyzwolenia całej Polski, Krajowa Rada Narodowa na posiedzeniu w dniu 31 grudnia 1944 r. uchwaliła ustawę o przekształceniu PKWN w Rząd Tymczasowy Rzeczypospolitej Polskiej, oparty o program działania wyrażony w Manifestie Lipcowym. Rząd Tymczasowy zwrócił się do rządów USA i W. Brytanii o nawiązanie stosunków dyplomatycznych, lecz rządy tych krajów odpowiedziały milczeniem. Natomiast Związek Radziecki w dniu 4 stycznia 1945 r. uznał Rząd Tymczasowy za jedyny rząd Polski. Oprócz tego rząd ludowy w tym czasie miał nawiązane oficjalne lub półoficjalne stosunki z Francją, Jugosławią, Bułgarią, Czechosłowacją oraz kontakty ze Szwecją, a nawet z Wielką Brytanią.^{12/}

Po załatwieniu części spraw zewnętrznych, uregulowaniu stosunków prawnych z ZSRR, nawiązaniu oficjalnych lub półoficjalnych stosunków z niektórymi państwami europejskimi oraz po uporaniu się z ważniejszymi trudnościami wewnętrznymi - Rząd Tymczasowy skierował główny wysiłek narodu polskiego na wzmożenie walki przeciwko hitlerowskiemu najeźdźcy, na wspólne z Armią Radziecką wyzwolenie pozostałej części terytorium Polski i doprowadzenie wojny z hitleryzmem do zwycięskiego końca, ugruntowanie władzy ludowej, rozszerzenie i pogłębienie rewolucyjnej przebudowy społecznej.

12/ Por. K. Kersten, op.cit., s. 86-87.

C. Zadania warunkujące rozwój wojska i jego tyłów

Wyzwolenie wschodnim ziem Polski i utworzenie pierwszej władzy ludowej otworzyły nowy okres w rozwoju sił zbrojnych narodu polskiego. Potrzeba rozbudowy wojska wynikała z istniejących warunków zewnętrznych kraju zawartych w założeniach programowych PKWN oraz z zadań wewnętrznych.^{13/} Naczelnym zadaniem zewnętrznym władzy ludowej w tym czasie był udział Polski w wyzwoleniu wraz z Armią Radziecką całego kraju, odzyskanie odwiecznych polskich ziem na zachodzie i północy, wniesienie możliwie jak największego wkładu w pokonanie Niemiec hitlerowskich. W dziedzinie wewnętrznej - wojsko miało być realną ostoją PKWN w umacnianiu władzy ludowej i realizacji rewolucyjnych reform społecznych oraz miało prowadzić walkę z reakcyjnym podziemiem i bandami ukraińskich nacjonalistów. Tak więc Wojsko Polskie musiało wykonywać postawione mu zadania na dwóch frontach - zewnętrznym i wewnętrznym.

W chwili rozpoczęcia prac organizacyjnych związanych z rozbudową wojska, Naczelne Dowództwo WP dysponowało 1 armią Wojska Polskiego, która znajdowała się w składzie 1 Frontu Białoruskiego i prowadziła nieustanne działania bojowe nad środkową Wisłą; jednostkami podległymi Szefowi Głównego Sztabu Formowania, znajdującymi się na terytorium ZSRR; Centrum Wyszkożenia Oficerów Armii w Riazaniu /~~ZSRR~~/ oraz oddziałami i brygadami AL na wyzwolonych obszarach kraju i na tyłach wroga.^{14/} Do zadań wewnętrznych dowództwo naczelne posiadało faktycznie, przez pewien okres czasu, tylko dwie regularne jednostki - 4 dywizję piechoty i 1 brygadę kawalerii.^{15/}

13/ Do warunków wewnętrznych kraju w tym czasie zaliczano: brak oddziałów wojskowych do walki z bandami reakcyjnego podziemia; układ sytuacji politycznej i tworzenie od podstaw zrębów państwa ludowego przy jednoczesnym istnieniu poza granicami Polski rządu emigracyjnego i podporządkowanej mu około 200-tysięcznej armii.

14/ Wojna wyzwolenicza narodu polskiego, op.cit. s. 558.

15/ Oba te związki wchodziły w skład 1 armii WP i czasowo zostały wyłączone do wykonania zadań specjalnych PKWN.

Nie było zorganizowanej administracji wojskowej w terenie oraz pozostawała nie załatwiona sprawa ochrony granic państwowych.^{16/}

Z przytoczonych faktów jasno wynika więc, że zadania dla sił zbrojnych państwa były ogromne i daleko wykraczały poza granice możliwości istniejących jednostek WP. W związku z tym zaistniała nieodzowna konieczność poważnej rozbudowy Wojska Polskiego.

W myśl przyjętych założeń i po ich uzgodnieniu z dowództwem radzieckim miano do końca 1944 r. sformować Front Polski w składzie trzech armii oraz jednostek dyspozycyjnych, szkolnych, zapasowych i tyłowych - stan liczebny których miał wzrosnąć na koniec 1944 r. o 248,0 proc. w porównaniu ze stanem na 1 sierpnia 1944 r.^{17/} /szczegóły - rozdział trzeci/.

Stosownie do rozbudowy jednostek bojowych należało także utworzyć organa kierownicze i wykonawcze tyłów, ponieważ istniejące instytucje i jednostki tyłowe nie mogły podjąć tak ogromnym zadaniom. Jeszcze przed rozpoczęciem mobilizacji rezerw osobowych trzeba było uzupełnić aparat poboru personelem medycznym, weterynaryjnym i administracyjno-gospodarczym oraz przygotować pod względem gospodarczym główne ośrodki formowania wojska. Istniejące organa tyłów wojska po wkroczeniu do kraju znalazły się w zupełnie nowych warunkach pracy, mając do dyspozycji ograniczone środki transportu samochodowego, nieduże zapasy materiałowe oraz niewielkie możliwości organów wykonawczych. Poza rozbudową bazy materiałowo-technicznej dla wojska w kraju, na organach tyłów WP spoczywało szereg innych zadań związanych z uruchomieniem zaplecza, dyslokacją wojska oraz zaopatrywaniem i obsługą /por. rozdział trzeci i czwarty/.

Tak więc, scharakteryzowane w ogólnych zarysach główne zadania młodego państwa ludowego w dziedzinie obronności kraju w pełni uzasadniały potrzebę istnienia silnej armii, a węzłowe problemy gospodarcze wojska i kraju dyktowały konieczność

16/ Z braku w LWP jednostek ochrony pogranicza, ochronę granic Polski z dniem 7.11.1944 r. objęły pułki NKWD ZSRR. CAW MON - T. 617, s. 155.

17/ CAW. MON - T. 604, s. 167, Stan regularnych jednostek WP w dniu 1.8.1944 wynosił 116 300 żołnierzy.

posiadania wszechstronnie rozwiniętych kierowniczych organów tyłów i środków powołanych do rozwiązywania tych problemów na terenie wojska i zaplecza.

x

x

x

Okres drugiej połowy 1944 r. obrotował w szereg bardzo ważnych wydarzeń politycznych, gospodarczych i wojskowych, które nie sposób zamknąć w ramach jednego, wąskiego rozdziału. Rozdział pierwszy poświęca się więc informacyjnemu ujęciu ważniejszych wydarzeń, przedsięwzięć, zadań i problemów, które w sposób pośredni lub bezpośredni wpływały na potrzebę rozwoju wojska, jako jednego z tych składników państwa, od których zależał jego charakter. Przedstawione ważniejsze wydarzenia trzeba traktować jako ogólne tło, na którym wyrastały nowe zadania i problemy. Rozwiązanie ich ujmują następane rozdziały pracy.

Jeśli idzie o problemy tyłowe, to sprawa sprowadza się w zasadzie do zasygnalizowania spraw najbardziej istotnych, które będą szeroko analizowane w dalszych częściach pracy w powiązaniu je z zadaniami implikującymi.

R o z d z i a ł II

BAZA EKONOMICZNA ORAZ ZASOBY LUDZKIE WYZWOLONYCH OBSZARÓW POLSKI I ICH WPŁYW NA ROZWÓJ WOJSKA I DZIAŁALNOŚĆ TYŁÓW

W każdej wojnie poważnie wzrasta znaczenie czynnika ekonomicznego. Ponadto, w tym okresie, coraz bardziej wzrasta również wzajemny wpływ wojsk walczących i zaplecza. Każda armia w okresie wojny potrzebuje olbrzymich zasobów materiałowych i rezerw ludzkich. Wojsko Polskie, które w 1944 r. było w zasadzie armią formującą się od podstaw, z wyjątkiem 1 armii WP, potrzebowało w skali jednego roku następujących ilości surowców i materiałów: 1,3 mln ton żelaza i stali, 50 tys. ton metali kolorowych, 8,5 mln ton węgla, 380 tys. ton ropy naftowej i innych produktów naftowych, 500 tys. ton żywności i paszy, 2 mln mb tkanin wełnianych, 7,5 mln mb bawełnianych, 2,5 tys. ton skóry.^{1/} Poza tym na uzupełnienie strat ludzkich w wojskach walczących oraz ukończenie nowo formowanych jednostek wojskowych trzeba było powołać w tym czasie około 200 tys. ludzi w wieku produkcyjnym.

Biorąc pod uwagę olbrzymie potrzeby wojska w warunkach ogromnych zniszczeń wojennych całej gospodarki narodowej kraju, nasuwają się pytania następującej treści: pierwsze - w jakim stopniu własne zaplecze kraju mogło zaspokoić potrzeby wojska?; drugie - jak własne zaplecze wpływało na siłę wojenną Polski? i trzecie - jaka była współzależność między bazą ekonomiczną wyzwolonych obszarów, a rozwojem wojska i działalnością tyłów w 1944 roku?

1/ Potrzeby Wojska Polskiego zostały wyprowadzone metodą indukcji w oparciu o obowiązujące wówczas etaty jednostek wojskowych oraz normy i tabele należności sprzętu i materiału. Potrzeby żelaza, stali i metali kolorowych obliczono szacunkowo na wyprodukowanie potrzebnego sprzętu techniczno-bojowego i uzbrojenia, zaś potrzeby węgla na cele opałowe i produkcyjne wg J. Misztala - Surowce strategiczne w warunkach współczesnej wojny. Wybrane zagadnienia ekonomiki wojennej. Wyd. MON Warszawa 1963, s. 235-238. Stan liczebny Wojska Polskiego przyjęto: 320 tys. żołnierzy i 20 tys. koni.

Ażeby odpowiedzi na postawione pytania były możliwie pełne, zachodzi nieodzowna konieczność dokonania szczegółowej analizy możliwości ważniejszych elementów potencjału ekonomicznego kraju i określenia ich udziału w zaspokajaniu materiałowych i ludzkich potrzeb wojska.^{2/}

Zatem więc w rozdziale niniejszym omówione zostają te dziedziny, które stanowią przedmiot zainteresowania z punktu widzenia ekonomiki wojennej oraz miały swój wpływ na rozwój i działania bojowe ludowego Wojska Polskiego w drugiej połowie 1944 r.

A. Ogólne straty wojenne

Polska w latach 1939 - 1945 dwukrotnie stała się terenem działań wojennych. Działania wojenne, które przeto-
czyły się przez ziemie polskie oraz długotrwała, niszczy-
cielska okupacja hitlerowska - spowodowały ogromne straty
biologiczne wśród ludności, dezorganizację życia społeczno-
politycznego i zrujnowały niemal wszystkie dziedziny gospo-
darki narodowej. Rozmiar tych zniszczeń był nieporównanie
większy niż w poprzedniej wojnie, a ich skutki nieporówna-
nie dotkliwsze niż w innych państwach.^{3/} Szczególnie wyso-
kie straty poniosły wschodnie województwa kraju, na terenie
których przez okres kilku miesięcy 1944 r. toczyły się dzia-
łania wojenne. Poza tym część tych województw była również
objęta działaniami wojennymi w 1941 roku, tj. w czasie na-
paści Niemiec hitlerowskich na Związek Radziecki.^{4/}

2/ A. Ładowski - Strategia i ekonomia. Wyd. MON Warszawa 1959 r. s. 30. Do "potencjału ekonomicznego" m.in. autor zalicza: zdolność produkcyjną przemysłu ciężkiego, bogactwa mineralne, komunikację, rolnictwo, zapasy materiałowe, inne gałęzie przemysłu oraz liczbę ludności.

3/ Straty materialne w skali państwa oszacowane są na sumę 258.432 mln zł z 1939r. W porównaniu z innymi krajami zniszczenia wojenne Polski zmniejszyły majątek narodowy kraju w stosunku do 1939r. o 38,0 procent, podczas gdy we Francji - o 1,5 procent i Wielkiej Brytanii - o 8,0 procent. Por. St. Raczyński - Straty WP na tle zniszczeń Polski w obu wojnach światowych. Bellona 7/1949r. s. 425 i Polska w liczbach 1944-1958. GUS, Warszawa 1959 s. 5-6.

4/ Działaniami wojennymi w 1941r. były objęte następujące województwa /w nowych granicach państwowych z 1945r./: woj. białostockie, tereny przygraniczne części woj. warszawskiego oraz część nowo utworzonego woj. rzeszowskiego.

Na czoło wszystkich strat wysuwają się straty biologiczne, które oszacowane są na tych terenach w okresie od 1939 r. do 30 czerwca 1944 r. na 1 340,6 tys. osób, czyli na 22,2 proc. stanu ludności.^{5/} Zniszczenia w przemyśle, za okres wojny, wyniosły 34,5 proc. budynków przemysłowych i 45,4 proc. urządzeń technicznych oraz 52,1 proc. urządzeń energetycznych.^{6/} W komunikacji zniszczeniu uległo /w procentach/: linii kolejowych - 22,0, dróg kołowych - 32,0, transportu - 32,0, mostów drogowych /proc. mb/ - stalowych - 49,2, żelbetonowych i betonowych - 41,6 i mostów drewnianych - 38,9.^{7/}

Straty wojenne wsi w inwentarzu żywym sięgały około 53,0 proc. stanu pogłowia zwierząt z 1938 r., a w zbiorach ziemiopłodów - 23,0 proc.^{8/} Zniszczenia w gospodarce leśnej oszacowano na 28,0 proc.^{9/}

Straty wojenne w innych dziedzinach gospodarki narodowej oraz niektóre szczegóły strat ujętych w niniejszym dziale, a mające poważne znaczenie dla stanu bazy ekonomicznej wyzwolonych terenów Polski w 1944r., omówione zostaną w dalszych częściach rozdziału.

B. Przejęcie administracji nad zakładami pracy i majątkami rolnymi. Główne reformy społeczno-gospodarcze

Po wyzwoleniu wschodnich obszarów Polski, przed PKWN stanął poważny problem odbudowy życia gospodarczego kraju. W tym celu 5 sierpnia była zwołana pierwsza narada aktywu partyjnego PPR, która nakreśliła zadania w dziale odbudowy kraju i pomocy dla wojska /odbudowa siły zbrojnej, odbudowa demokratycznego korpusu oficerskiego, zapewnienie środków materiałowych dla potrzeb wojska itp/.

5/ Patrz załącznik 2 /rubr. 6 + 7/.

6/ E. Sackiewicz - Rozwój rynku zbożowego w Polsce. PWE, Warszawa 1962 r. s. 10. Dane dotyczą zniszczeń całego kraju. Zniszczenia w tej dziedzinie na terenie województw wschodnich były o kilka procent wyższe.

7/ Rocznik Statystyczny 1947, s. 104 Tabl. 4 i Rocznik Lubelski, op.cit. s. 115.

8/ W. Góra - PPR w walce o podział ziemi obszarnej 1944 - 45, KiW 1962 r. s. 100-101.

9/ E. Sackiewicz, op.cit. s. 10.

Zadaniem o doniosłym znaczeniu dla życia gospodarczego kraju było przejęcie przez państwa administracji nad zakładami pracy i majątkami rolnymi. Poważną rolę w tej dziedzinie spełniły komitety fabryczne i urzędy ziemskie. Po ustąpieniu administracji okupanta, kierownictwo w zakładach i przedsiębiorstwach przemysłowych samorzutnie objęły komitety fabryczne, które zapobiegały dalszej dewastacji i ograbianiu przemysłu.^{10/} We wrześniu 1944 r. decyzją PKWN zostały zorganizowane trzyosobowe tymczasowe zarządy fabryk.^{11/}

Po objęciu kierownictwa w zakładach i przedsiębiorstwach przez Komitety fabryczne, a następnie przez tymczasowe zarządy fabryk, automatycznie w ręce państwa przeszły nie tylko kluczowe /gałęzie/ gospodarki narodowej /banki, kolej, wielki przemysł/, ale także poważna część zakładów przemysłu średniego, a w niektórych wypadkach nawet zakłady przemysłu drobnego, które pozostawały bez właścicieli lub były zaliczone do mienia niemieckiego.

Akt ten, z pewnymi zmianami, został prawnie usankcjonowany ustawą KRN z 3 stycznia 1946 r.^{12/} Poważny wkład do organizacji kierownictwa zakładów pracy i ich ochrony wniosło również wojsko, a przede wszystkim jego organa tyłowe, które brały czynny udział w organizowaniu grup operacyjnych i kompletowaniu ich specjalistami ze służb tyłowych.^{13/}

10/ Por. J.W.Gołębiowski - Nacjonalizacja przemysłu w Polsce. KiW. Warszawa 1965, s. 75-78.

11/ Tamże, s. 102. Skład zarządu był następujący: przewodniczący zarządu, był nim dyrektor zakładu oraz dwóch członków: - przedstawiciel miejscowej władzy /rady narodowej/ i delegat rady zakładowej.

12/ "Dziennik Ustaw RP" 1946r. poz. 17. Ustawa KRN z 31.01.1946r. o przyjęciu na własność państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej - przewidywała: przejęcie w trybie konfiskaty mienia niemieckiego oraz przejęcie przez państwa przedsiębiorstw należących do kluczowych gałęzi gospodarki narodowej, zatrudniających powyżej 50 pracowników na jedną zmianę oraz zwrot właścicielom tych przedsiębiorstw, które znalazły się pod tymczasowym zarządem państwa, a na mocy ustawy nie podlegały nacjonalizacji.

13/ CAW-111-1-316, as.24. Grupy operacyjne dla woj.warszawskiego, białostockiego, lubelskiego i rzeszowskiego zorganizowano na mocy rozkazu specjalnego NDWP z 18.8.1944 r. Zadaniem grup m.in. była ochrona i uruchamianie zakładów przemysłowych i handlowych w strefie przyfrontowej.

Majątki ziemskie przejęły urzędy ziemskie, powołane dekretem PKWN z 18 sierpnia 1944 r., których zadaniem było przygotowanie reformy rolnej. Równoległe z odbudową życia gospodarczego kraju wprowadzone były w życie i inne reformy społeczno-ekonomiczne. Na wyzwolonym obszarze kraju przeprowadzone zostały trzy zasadnicze reformy, które w istotny sposób przeobrazić miały typ stosunków produkcji. Pierwsza - to już wspomniane, przejęcie pod tymczasowy zarząd państwowy zakładów i przedsiębiorstw produkcyjnych, transportu oraz banków, co oznaczało po usankcjonowaniu tego aktu, stworzenie zrębów socjalistycznych stosunków produkcji w Polsce. Drugi akt oznaczał dokonanie rewolucji agrarnej. Drogą reformy rolnej dokonano całkowitej likwidacji obszarnictwa jako klasy i feudalizmu na wsi.¹⁴ W wyniku przeprowadzonej reformy rolnej likwidacji uległo 1741 majątków ziemskich, o obszarze 320.678 ha ziemi.^{15/} Trzeci akt, mniej rewolucyjny, lecz mający poważne znaczenie dla państwa, to reforma walutowa. Dzięki niej państwo przezwyciężyło chaos walutowy w kraju wywołany przez jednoczesny obieg czterech walut /złoty z 1939r., złoty okupacyjny, rubel i marka niemiecka/ i uzyskało poważne fundusze na rozwój gospodarki i rozbudowę wojska.^{16/}

Wprowadzenie w życie wymienionych aktów prawnych powiększyło zakres zadań stojących przed państwem, lecz nie zmieniło w istotny sposób trudnej sytuacji w dziedzinie zaopatrzenia wojska i ludności cywilnej.

W celu rozwiązania tych trudności PKWN wydał kilka dekretów, które miały doniosłe znaczenie przede wszystkim dla sił zbrojnych i tyłów wojska. Były to: dekret PKWN z 18 sierpnia 1944 r. o wojennych świadczeniach rzeczowych gospodarstw rolnych^{17/} oraz dekret PKWN z 22 sierpnia 1944 r. o wojennych

---

14/ Dekret PKWN z 6.9.1944r. o przeprowadzeniu reformy rolnej. "Dziennik Ustaw RP" 1944 r. nr 4, poz. 17.

15/ W. Góra - PPR w walce o podział ziemi obszarniczej 1944-1946. KiW Warszawa 1962, s. 195. W 1944r. ziemię z reformy rolnej otrzymało 109.899 rodzin chłopskich.

16/ Dekret PKWN z 24.8.1944r. - o emitowaniu biletów skarbowych. "Dziennik Ustaw RP" 1944r. nr 3, poz. 11. Całkowite uregulowanie sprawy walutowej nastąpiło w m-cach styczeń - luty 1945 r.

17/ "Dziennik Ustaw RP" 1944 r. nr 3, poz. 9.

świadczeniach - obowiązkowych dostawach mięsa, mleka i siana dla państwa.^{18/} Realizacja wspomnianych dekretów wymagała powołania odpowiedniego aparatu administracyjnego w kraju. W tym celu przy Biurze Ekonomicznym Prezydium PKWN utworzono Urząd Głównego Pełnomocnika do spraw Wojennych Świadczeń Rzeczowych. Główny Pełnomocnik d/s Wojennych Świadczeń Rzeczowych posiadał sieć swoich organów aż do gminy włącznie^{19/} /załącznik nr 3/. Następnie zorganizowano brygady wykonawcze, które były najbliższym organem wykonawczym aparatu pełnomocnika PKWN, sięgały one gmin i gromad. Zadania aparatu obejmowały:^{20/} "akcję uświadamiającą", organizowanie dostaw obowiązkowych, pomoc w realizacji dekretu w reformie rolnej, pomoc organizacyjną i kontrolę aparatu administracyjnego w terenie, a także stosowanie przymusu wobec opornych.

Do koordynacji spraw świadczeń rzeczowych dla potrzeb wojska przy Głównym Kwatermistrzostwie WP utworzono stanowisko krajowego inspektora PKWN, który był jednocześnie zastępcą Głównego Kwatermistrza do spraw obowiązkowych dostaw rzeczowych.^{21/} Odtąd w zasadzie wszelkie sprawy związane ze świadczeniami rzeczowymi dla wojska, załatwiane były poprzez krajowego inspektora. Z utworzeniem urzędu krajowego inspektora do spraw obowiązkowych dostaw rzeczowych datuje się ułożenie na płaszczyźnie prawnej pewnych zasad współpracy między organami zaopatrującymi Wojska Polskiego i resortami cywilnymi PKWN, chociaż nie nosiły one charakteru w pełni uregulowanego /o czym mowa będzie w dalszej treści rozdziału/.

Reasumując przedstawione wyżej uwagi trzeba powiedzieć, że przejęcie przez państwo ważniejszych dziedzin gospodarki narodowej oraz przeprowadzenie zasadniczych reform gospodar-

---

18/ Tamże, poz. 10.

19/ AAN, Prezydium PKWN-T.70, s. 4. Ppłk E. Ochab sprawował ścisły nadzór nad wykonaniem dekretów PKWN o wojennych świadczeniach rzeczowych.

20/ Tamże, s. 5. W listopadzie 1944r. brygady wykonawcze pełnomocnika PKWN zastąpiono pułkami aprowizacyjnymi WP, zaś aparat d/s wojennych świadczeń rzeczowych w terenie uległ rozwiązaniu.

21/ CAW-III-1-120, s. 5.

czych poważnie przyczyniło się do uruchomienia własnego zaplecza w 1944 r. Do realizacji tych przedsięwzięć państwowych nie miały wkład wniosło również wojsko, które odkomenderowało swoich przedstawicieli do grup operacyjnych, niektórych zarządów zakładów wytwórczych itp.

C. Przemysł wojenny

Zasadnicza część przemysłu wojennego na wyzwolonym obszarze kraju skupiała się w zasadzie w środkowej części województwa lubelskiego oraz okręgu rzeszowskim. Obszar ten, w nowych granicach administracyjnych z 1945 r. wchodził w skład byłego Centralnego Okręgu Przemysłowego /COP/,^{22/} gdzie w latach 1937 - 1939 podjęto budowę szeregu zakładów przemysłu wojennego oraz zmodernizowano część zakładów istniejących. Na obszarach województw pozostałych grupy zakładów przemysłu wojennego były nieliczne /por. załącznik 4/. Gałąź przemysłu wojennego, na wyzwolonym terenie, skupiała zakłady i przedsiębiorstwa, które do 1939 r. znajdowały się pod bezpośrednim zarządem wojska oraz przedsiębiorstwa skomercjalizowane.^{23/}

W zależności od stopnia zaawansowania w produkcji zakłady i przedsiębiorstwa przemysłu wojennego można podzielić na dwie zasadnicze grupy. Grupa pierwsza - to zakłady i przedsiębiorstwa nowo zbudowane i zakłady zmodernizowane o poważnej koncentracji produkcji w 1939 r. Do grupy drugiej można odnieść zakłady i przedsiębiorstwa znajdujące się w budowie lub początkowej fazie produkcji /załącznik 4 - grupa I i II/. Oprócz wspomnianych grup zakładów i przedsiębiorstw przemysłu wojennego na terenie wschodnich ziem Polski znajdowała się pewna liczba zakładów przemysłu ciężkiego /załącznik 5/, które mogły wspomagać przemysł wojenny. Jednakże z uwagi na poważny stopień zniszczenia urządzeń technicznych /47,0 proc./ oraz brak surow-

---

22/ Polskie siły zbrojne w drugiej wojnie światowej t.I, cz. 1, Londyn 1951 załącznik nr 1, po s. 208. Z woj. lubelskiego w skład COP wchodziły: pow. lubartowski, lubelski, janowski, biłgorajski, kraśnicki, krasnostawski, a okręg rzeszowski w całości /z wyjątkiem pow. gorlickiego i lubaczewskiego/.

23/ Przedsiębiorstwa wydzielone z ogólnej administracji państwowej na mocy rozporządzenia Prezydenta RP z 17.3.1927 r.

ców i kwalifikowanych kadr pracowniczych, możliwości wytwórcze zakładów przemysłu wojennego i przemysłu ciężkiego były poważnie ograniczone.^{24/} Poza tym kilka ważnych zakładów produkcyjnych znajdowało się w strefie działań wojennych /załączniki 4 i 5/. Dlatego też w najbardziej krytycznym dla państwa i wojska okresie /drugiej połowie 1944 r./ tylko nieliczne zakłady i przedsiębiorstwa tych gałęzi przemysłu mogły wykorzystać swą ograniczoną zdolność produkcyjną, która w tym czasie wynosiła 10-20,0 proc. stanu z 1939 r. /por. załącznik 4/. Z gałęzi przemysłu ciężkiego na rzecz Wojska Polskiego pracowały trzy poważniejsze zakłady.^{25/} Poza bazą surowcową oraz brakiem wykwalifikowanych pracowników, poważnym hamulcem w zorganizowaniu produkcji wojennej w częściowo czynnych zakładach przemysłowych była sprawa standaryzacji sprzętu i materiału wojskowego. Wojsko Polskie posiadało sprzęt bojowy i wyposażenie materiałowe produkcji radzieckiej, którym nie odpowiadały standardy krajowe z 1939 r. Między innymi z tych powodów uruchomione działy produkcji w podanych zakładach przemysłowych wykorzystywano wyłącznie do wytwarzania części zamiennych, zapasowych i narzędzi do pojazdów mechanicznych, produkcji zestawów sprzętu i materiału dla służb tyłów oraz remontu samolotów i pojazdów mechanicznych.^{26/} Stopień udziału produkcji krajowej w zaspokojeniu potrzeb Wojska Polskiego w okresie jego rozbudowy i działań wojennych przed-

---

24/ Dwadzieścia lat Polski Ludowej op.cit., s. 520 - dział przemysł. Załogi, a zwłaszcza decydujące o rozwoju przemysłowym kadry inżynierów, techników i instruktorów zostały zdziesiątkowane i rozproszone.

25/ CAW MON-T.1715 s. 234 T.1855, s. 2-10 i 100. Były to: Zakłady metalurgiczne Gorczyce, dostarczały części zamiennych do samochodów; Lubelskie Zakłady Mechaniczne - sprzęt służb kwat.; Lubelska fabryka maszyn rolniczych "Flon" - sprzęt służb kwat. Dla potrzeb wojsk radzieckich z zakładów przemysłu wojennego w tym czasie pracowały: Zakłady w Stalowej Woli, Polskie Zakłady Lotnicze - Rzeszów i Mielec, Zakłady Amunicyjne w Dębie. Ponadto zakłady przemysłu ciężkiego terenów wyzwolonych musiały wyprodukować dla Związku Radzieckiego 10.100 ton stali stopowej i mechanizmów do kucia i prasowania. AAN, Biuro Ekonom.Prez.PKWN, T.8, s.6. Porozumienie o dostawach towarów między rządem ZSRR i PKWN z 20.10.1944 r.

26/ CAW MON-T.1715, s. 236; T.1855, s. 23-29. Świadczenia produkcyjne przemysłu odbywały się na zasadzie dwustronnych umów zawieranych przez szefów służb z dyrekcją zakładów po uprzedniej aprobacie odnośnego resortu PKWN; remont techniki wojskowej - na mocy dekretu PKWN - o wojennych świadczeniach materialnych na rzecz WP.

stawiał się jak niżej: /patrz tabela nr 1/.

Tabela nr 1 Udział przemysłu kraju w zaspokojeniu potrzeb WP.

Rodzaj produkcji /usług/	Jedn. miary	Potrzeby wojska po wejściu w życie planu rozbudowy w 1944r.	Pokrycie z produkcji /usług/ przemysłu krajowego	Procent pokrycia potrzeb
Części zamienne do samoch. i samolotów	ton	87,0	41,1	47,0
Sprzęt i materiał służb kwaterm. ^{27/}	"	239,0	121,0	40,7
Remont samochodów	szt.	442	118	26,7
Remont samolotów	"	28	9	32,0

Źródło CAW MON - T.1264, s. 201; T.1715 s. 234; T.234; T.1855, s. 2-10, 23,29 i 100. CAW-263-93, s. 164-168.

Z przedstawionego zestawienia widać więc, że nie była to produkcja zasadniczych rodzajów sprzętu i materiału wojskowego i dlatego nie zajmowała ona pozycji dominującej w planach zabezpieczenia materiałowego wojska w okresie jego rozwoju i działań bojowych.

D. Baza paliwowa - energetyczna

Baza paliwowo-energetyczna w czasie wojny staje się bardziej wyeksponowana wśród innych dziedzin gospodarki narodowej z uwagi na ogromne zapotrzebowanie na źródła energii. W ramach danego działu zostaną rozpatrzone następujące źródła energetyczne: węgiel, ropa naftowa i energia elektryczna.

W okresie odbudowy życia gospodarczego i rozwoju Wojska Polskiego potrzeby kraju w tej dziedzinie były ogromne, przy

---

^{27/} Pozycja "sprzęt" i "materiał służb kwatermistrzowskich" obejmowała: odkuwki metalowe do wozów taborowych, sprzęt do kuchni polowych, podkowy i tuleje zapasowe do kół i części metalowe do uprzęży parckonnej oraz menażki. Ponadto do produkcji zaplanowano 17,0 proc. potrzeb kuchni polowych. Zamówienie to częściowo zrealizowano zostało w 1945 r. CAW MON - T.951, s.38.

czym jego możliwości, w niektórych kategoriach źródeł energetycznych, były nadzwyczaj ograniczone.

I tak np. występujące zasoby węgla brunatnego w rejonie Kraśnika, które obecnie szacuje się na 700 tys. ton nie były wówczas zbadane i do dzisiaj nie są zresztą eksploatowane.^{28/} Nad Bugiem są bliżej nie zbadane pokłady węgla kamiennego, które nie przedstawiają większego praktycznego znaczenia. Zasoby złóż torfowych tylko w woj. lubelskim szacowano na 80 mln ton.^{29/} Występujące na wyzwolonym obszarze kraju zasoby paliw stałych nie były przygotowane do eksploatacji na skalę przemysłową, a zasoby paliw pozostawione przez okupanta wystarczały zaledwie na okres kilku dni. Dlatego też ich niedobór trzeba było kompensować dostawami z ZSRR, a tam gdzie to było możliwe - drewnem opałowym i produktami ropopochodnymi.^{30/}

Nieco lepiej przedstawiała się sprawa paliw płynnych. Wyzwolony obszar Polski posiadał około 70,0 proc. wszystkich złóż naftowych kraju. Kopalnictwo naftowe i gazu ziemnego grupowało się w dwóch sektorach - Krosno i Sanok. W rejonie Krosna począwszy od miesiąca września 1944 r. rozpoczęto wydobycie ropy naftowej, które wynosiło około 12,0 tys. ton w ciągu miesiąca.^{31/} Z wydobytej ropy naftowej w 1944 r. /38,0 tys. ton/ przy pełnej przeróbce można było uzyskać następujące ilości paliw płynnych /w tys. ton/: benzyny - 10,3, oleju napędowego - 9,3 i nafty - 3,8.^{32/}

28/ Rocznik Lubelski t.2. Wyd. 1959, s. 85.

29/ Tamże, s. 84.

30/ CAW-III-1-374, s. 1. W materiały ropopochodne /olej gazowy, mazut i oleje silnikowe/ wojsko zaopatrywało niemal wszystkie czynne zakłady produkcyjne w kraju. Zaopatrywaniem tych zakładów zajmował się Oddział Służby Zaopatrzenia MPS i Zarząd Komunikacji Wojskowej.

31/ AAN, Resort Gospodarki Narodowej i Finansów. T. 11 s. 18. Natomiast inne źródło - Wojna wyzwolenicza narodu polskiego s. 542 podaje, że wydobycie ropy naftowej na koniec 1944r. wynosiło 75,0 proc. produkcji z 1939 r. /w nowych granicach państwowych/.

32/ Liczby dotyczące paliw płynnych wyprowadzone metodą dedukcji na podstawie danych Rocznika Statystycznego 1947 r. s. 87 /tabl. 5/.

Gdyby przyjąć, że wyprodukowane paliwa płynne zostały w całości przeznaczone dla wojska, to kwartalne potrzeby sił zbrojnych mogły być zaspokojone w następującej wysokości - patrz tabela nr 2.

Tabela nr 2. Zestawienie porównawcze potrzeb WP w paliwach płynnych i ewentualnych możliwości ich pokrycia.

Rodzaj paliwa	J.m.	Potrzeby WP w skali kwartału	Możliwości uzyskania paliw z wydobytej ropy naftowej w kraju w 1944 r.	Procent pokrycia potrzeb
Benzyna	tys.	6,0	10,3	171,0
Olej napędowy	ton	1,08	9,5	860,0

Źródło: CAW MON, T. 649, s. 158 - 162. Potrzeby WP ustalone na podstawie średniodobowego zużycia paliwa w IV kwartale 1944 r. /bez 1 AWP/.

Rafinerie położone w Jedliczu i Grabownicy mogły przerobić tylko 3,0 tys. ton ropy naftowej w ciągu miesiąca, tj. około 33,0 proc. miesięcznego wydobycia.^{33/} Przy tym przetwórstwo ropy naftowej przebiegało bardzo wolno, ponieważ rafinerie czynne znajdowały się w strefie działań wojennych, a poza tym brakowało środków transportowych do przewozu surowców z miejsca wydobycia do rafinerii.^{34/} Pozostałą część ropy naftowej począwszy od m-ca listopada 1944 r. przerabiano w rafineriach położonych na terytorium Zachodniej Ukrainy. Produkcją polskich rafinerii zarządzały organa tyłów wojsk radzieckich, zaś ochrona instalacji przetwórczych i całego sektora była w gestii grupy

33/ AAN, Resort Gospodarki Narodowej i Finansów, T. 11, s. 72.

34/ Tamże, s. 18. Potrzeby przemysłu naftowego w transporcie wynosiły 116 wagonów cystern. Faktycznie dla potrzeb tej gałęzi przemysłu pracowało 10 cystern samochodowych. Około 20,0 proc. wydobytej ropy naftowej dostarczano do miejsca przetwórstwa rurociągiem. Z braku mocy przetwórczych ropy naftowej Państwowy Urząd Nafty /PUN/ uruchomił tempertyniarnię w Hajnówce w celu przerobu mazutu na oleje smarowe.

operacyjnej Resortu Gospodarki Narodowej i Finansów PKWN.^{35/} Zasadnicza część produktów haftowych przerabianych w rafineriach polskich wykorzystana była przez wojska 1 i 4 Frontu Ukraińskiego, ponieważ bliskie położenie instalacji przetwórczych ropy naftowej od rubieży działań wojennych było dla Armii Radzieckiej bardzo dogodne.^{36/} Poza tym trzeba dodać, że wojska radzieckie działające na Podkarpaciu, z uwagi na zniszczenia sieci kolejowej i mostów, do 4 listopada 1944 nie miały stałego połączenia kolejowego z zapleczem.

Brak połączenia komunikacyjnego sektora wydobywania i przetwórstwa ropy naftowej z pozostałą częścią wyzwolonego obszaru Polski poważnie odbił się na zaopatrywaniu gospodarki narodowej w tym również i wojska w produkty naftowe. Po uruchomieniu w początkach listopada 1944 r. toru kolejowego na odcinku: Przemyśl, Chyrów, Ustrzyki, Sanok, Krosno, Jedlicze, Państwowy Urząd Naftowy rozpoczął wywóz w głąb kraju produktów naftowych, wydzielonych przez organa tyłów Armii Radzieckiej dla potrzeb Gospodarki Polski.^{37/}

Rozliczeniem za pobrane produkty naftowe przez wojska radzieckie na terytorium Polski zajmowały się w tym czasie z ramienia Polski - Państwowy Urząd Naftowy, a ze strony radzieckiej - Grawniefciezbyt w Moskwie.^{38/}

Jeśli idzie o przydział paliw płynnych dla Wojska Polskiego ze źródeł krajowych to, z braku materiałów, pewien pogląd na tę sprawę można wyrobić sobie na podstawie przyjętych transportów przez służbę materiałów pędnych i smarów WP ze Związku Radzieckiego. W miesiącu listopadzie 1944 r. Wojsko Polskie otrzymało 70 wagonów-cystern różnorodnych produktów naftowych, a w miesiącu grudniu dostawy paliw z ZSRR zmniejszyły się do 29 wagonów, chociaż stan zapasów paliw

---

35/ Tamże, s. 26.

36/ Tamże, s. 70 i T.12, s. 14. Dla potrzeb gosp.narod. Polski organa tyłów AR w drugim półroczu 1944 r. zwolniły następujące ilości produktów naftowych /tón/: benzyny-185,0 nafty - 200,0, oleju gazowego - 400,0, oleju smarowego - 230,0 i ropy - 780,0.

37/ AAN, Resort Gospodarki Narodowej i Finansów, T.11, s. 38. Do transportu gotowych produktów naftowych PUN posiadał: 10 wagonów-cystern 20-tonowych wraz z lokomotywą. Przy tym połączenie kolejowe sektora wydobywania i przetwórstwa ropy naftowej z resztą kraju na odcinku: Ustrzyki Dolne - Niżankowice przebiegało przez terytorium ZSRR.

38/ Tamże, s. 36-37.

płynnych w składach nie był pełny.^{39/} Przyjmując więc stan paliwa w Wojsku Polskim na 1 listopada 1944 r. oraz obowiązującą wysokość utrzymywanych zapasów materiałów pędnych i smarów w całym wojsku, a także ich zużycie w okresie dwóch miesięcy, można założyć nawet z pewną dozą ścisłości, że Wojsko Polskie w tym czasie otrzymało około 0,5 tys. ton paliw płynnych z krajowych źródeł surowcowych, co w ogólnym bilansie potrzeb sił zbrojnych stanowiło około 15,0 proc. zapasów.^{40/}

W dziale produkcji energii elektrycznej sprawa przedstawiała się również nie najlepiej. Wyzwolone województwa kraju posiadały w 1939 r. 94 zakłady, które pracowały na paliwie stałym.^{41/} W tej liczbie znajdowało się 8 elektrowni o mocy powyżej 1 MW /w tym trzy elektrownie przemysłowe/ oraz 86 zakładów o mocy poniżej 1 MW. Wszystkie elektrownie tych terenów wytwarzały w 1938 r. około 153 mln kWh energii elektrycznej.^{42/} Po wyzwoleniu wschodnich obszarów Polski w 1944 r. na terenach tych było czynnych 7 elektrowni o mocy 17 830 KW, a stan czynnej sieci rozdzielczej wysokiego napięcia wynosił 530 km /na 1330 km w 1939 r./^{43/} Do końca 1944 r. uruchomiono dalszych 7 elektrowni oraz odbudowano 405 km sieci rozdzielczej wysokiego napięcia.^{44/} W dniu 30 grudnia 1944 r. łączna moc wszystkich czynnych zakładów energetycznych wynosiła 34 460 KW. Poza zniszczeniami elektrowni oraz sieci rozdzielczej poważny kłopot gospodarce energetycznej sprawiał również brak opału.

39/ CAW MON, T.675, s. 374.

40/ CAW-III-1-24, s. 10. Stan paliw płynnych w WP na 1.11. 1944r. wynosił 3,2 tys.t /obowiązujący stały zapas paliwa płynnego w WP/, otrzymano w m-cu grudniu 1944r. - 1,45 tys. ton / $3,2 + 1,45 = 4,65$ /. zużyto - 2,0 tys. ton / $4,65 - 2,0 = 2,65$ tys. ton/ do zapasu brakowało więc około 0,5 tys. ton paliw płynnych /bez 1 AWP/, które uzupełniono z produkcji krajowej.

41/ II Rocznik przemysłu odrodzonej Polski 1948 Wyd. Współd. Wyd. "INGOS" 1948 część V - energetyka.

42/ Mały Rocznik Statystyczny - 1939, s. 127.

43/ AAN, Resort Gospodarki Narodowej i Finansów, T.9, s.14.

44/ Tamże.

Reasumując rozważania dotyczące charakterystyki źródeł energetycznych na wyzwolonych obszarach Polski w 1944 r. można stwierdzić, że baza paliwowo-energetyczna poza dwoma źródłami /ropa naftowa i energetyka/, prawie nie istniała. Udział istniejących źródeł energetycznych w zaskopieniu potrzeb wojska nie był wysoki. Potrzeby wojska w energii elektrycznej zaspokajano tylko w 60,0 proc. z zakładów stałych i około 8,0 proc. energii wojsko pobierało z urządzeń prądotwórczych własnych jednostek wojskowych oraz jednostek Armii Radzieckiej, zaś pozostały niedobór w tej dziedzinie musiano kompensować naftą oświetleniową. Jeśli idzie o drugie źródło energetyczne /ropę naftową/, to trzeba powiedzieć, iż z uwagi na niezbyt dogodne połączenie komunikacyjne rejonów wydobycia i przetwórstwa ropy naftowej z pozostałą częścią wyzwolonego obszaru kraju oraz ograniczoną moc produkcyjną czynnych rafinerii - jego udział w zaopatrzeniu wojska w produkty naftowe nie był wysoki. Około 85,0 proc. swoich potrzeb w materiałach pędnych i smarach Wojsko Polskie musiało pokrywać z dostaw radzieckich, a tylko 15,0 proc. ze źródeł krajowych.

Brak paliw stałych spowodował nadmierną eksploatację lasów przez ludność cywilną, instytucje państwowe oraz oddziały wojska. Dla ukrócenia żywiołowego wyrębu lasów musiało sformować kompanie asystencyjne, których zadaniem była ochrona lasów państwowych.^{45/}

E. Transport i komunikacja

1. Sieć kolejowa i transport

Szybka odbudowa sieci linii kolejowych i taboru kolejowego stanowiła ważny czynnik ożywienia wszystkich dziedzin życia gospodarczego, co nie było bez znaczenia dla sił zbrojnych. Niemniej ważnym czynnikiem, który uzasadniał szybką odbudowę kolei było strategiczne położenie ziem Polski w toczącej się wojnie. Przy tym trzeba powiedzieć, że sieć kolejowa

---

^{45/} CAW MON, T.619, s. 72-74. Rozkaz spec. NDWP z 21.11. 1944 r. o utworzeniu czterech kompanii asystencyjnych.

wschodnich ziem Polski była słabo rozwinięta. Ogólny stan linii kolejowych na tych terenach przedstawia tabela nr 3.

Tabela nr 3. Stan linii kolejowych na wyzwolonych obszarach Polski.

Wyszczególnienie	Długość linii km	Procentowy stosunek do sieci kolejowej kraju	Gęstość sieci kolejowej na 100 km ²
Linie jednotorowe	1 101	-	-
Linie wielotorowe	1 912	-	-
Razem	3 013	13,0	3,1
Linie wąskotorowe	361	-	-

Źródło: Mapa schematyczna sieci kolejowej PRL - 1957 r.
Mała Encyklopedia Powszechna 1958, s. 426.
Rocznik Lubelski, op.cit., t.2, s. 115.

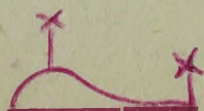
Zniszczenia linii kolejowych były ogromne. Na całą sieć kolejową wschodnich terenów Polski w 1944 r. przypadało ponad 660 km zniszczonych torów kolejowych /załącznik 5/, co stanowiło 22,0 proc całej sieci komunikacyjnej.^{46/} Poza tym około 50,0 proc. linii było unieruchomionych z powodu zniszczeń mostów kolejowych i urządzeń stacyjnych.^{47/}

Jak już wspomniano strategiczne położenie ziem polskich sprawiło, że problem transportu kolejowego zyskiwał zasadnicze znaczenie militarne. Konsekwencją tego był przygotowany przez Resort Komunikacji, Poczty i Telegrafów projekt umowy, który przewidywał, że zarząd kolei w pasie przyfrontowym /50 km/ spoczywać miał w rękach wojsk radzieckich oraz uwzględniał podział linii kolejowych w obrębie Rzeczypospolitej na tory szeroko i normalnotorowe.^{48/} W myśl tych decyzji dla celów strategicznych miało być uruchomionych sześć magistrali kolejowych na kierunku wschód - zachód, a mianowicie: Królewiec - Szczecin; Wystruć - Iława - Toruń - Poznań - Frankfurt n. Odrą; Białystok - Warszawa

46/ CAW MON, T.551, s. 26-27 i CAW-III-1-23, s.5.

47/ CAW MON, T.551, s. 27.

48/ AAN, Resort Komunikacji, Poczty i Telegrafów, T.8, s. 12.

- Poznań - Frankfurt; Brześć - Radom - Łódź - Krotoszyn -
- Leszno - Żagań; Kowel - Lublin - Dęblin i Przeworsk - Tar-
nów - Kudowa.^{49/}

W oparciu o powyższe Kierownik Resortu Komunikacji,
Poczt i Telegrafów PKWN był upoważniony do zawarcia umowy z
rządem ZSRR na "przeszycie" torów na pięciu liniach kolej-
owych: Grodno - Warszawa; Wołkowysk - Siedlce - Warszawa;
Brześć - Łuków - Dęblin; Chełm-Lublin - Dęblin i Rawa Ruska
- Przeworsk.^{50/}

Do zawarcia umowy nie doszło, ponieważ potrzeby wojny
zmusiły dowództwo radzieckie do natychmiastowego przystąpienia
do odbudowy i poszerzenia prześwietu torów kolejowych na wy-
zwolonych obszarach Polski, aby w sposób jak najszybciej zapew-
nić sobie stałe połączenie pomiędzy zapleczem a wojskami wa-
lczącymi na terytorium Polski. Odbudowę linii kolejowych
prowadziły jednostki kolejowe Armii Radzieckiej i grupy odbu-
dowy kolei podległe Resortowi Komunikacji, Poczt i Telegra-
fów PKWN.^{51/} Wojsko Polskie w tym czasie nie dysponowało żad-
ną jednostką techniczną, która mogłaby wziąć udział w odbu-
dowie kolei.^{52/} Udział jednostek Wojska Polskiego w dziele
odbudowy komunikacji ograniczał się w zasadzie do kierowania
cywilnymi grupami odbudowy oraz ochrony ważnych obiektów ko-
lejowych. Wspólnym wysiłkiem jednostek kolejowych Armii Ra-
dzieckiej oraz Polskich Kolei Państwowych do końca paździer-
nika 1944 r. na wyzwolonym obszarze kraju odbudowano i prze-
budowano 1 660 km torów kolejowych, w tej liczbie 1 467 km
linii szerokotorowych /por. załącznik 6/.^{53/}

Po odbudowie i przebudowie sieci kolejowej poważnie
wzrosła przepustowość poszczególnych odcinków, która na sieci

---

49/ Tamże, T.6, s. 1.

50/ Tamże, s. 172.

51/ CAW-III-1-318, s. 76. Jednostki kolejowe AR zajmowały
się odbudową i poszerzaniem linii kolejowych na ważnych kie-
runkach operacyjno-strategicznych, zaś grupy odbudowy kolei
Resortu Komunikacji - odbudowywały tory o drugorzędnym znacze-
niu wojskowym, lecz mające poważne znaczenie dla potrzeb gos-
podarki narodowej. Średnie tempo odbudowy linii kolejowych
wynosiło 10-12 km, zaś poszerzenie torów 25-30 km/dobę. Przy
odbudowie kolei wraz z jednostkami radzieckimi dziennie pra-
cowało około 10 tys. mieszkańców wyzwolonych obszarów Polski.

52/ W 1 armii WP istniał w tym czasie batalion kolejowy
/roboczy/, który nie odegrał żadnego poważniejszego znaczenia
w odbudowie sieci kolejowej kraju.

53/ Por. Wojna wyzwolenicza narodu polskiego, s. 541.

centralnej wynosiła średnio 28 par pociągów na dobę.^{54/} Szybko uruchomiono również tabor kolejowy. Park parowozowy z 30 lokomotyw nadających się do eksploatacji w m-cu lipcu, zwiększył się w początkach grudnia do 301, a stan wagonów /osobowych i towarowych/ w tym czasie wzrósł do 8 135.^{55/} Posiadany stan taboru kolejowego w kraju pokrywał w zasadzie ważniejsze potrzeby przewozowe gospodarki narodowej, a ponadto pozwalał na wydzielenie znacznej części wagonów dla wojska. Dla przewozów towarowych oraz ruchu pasażerskiego Resort Komunikacji, Poczty i Telegrafów PKWN potrzebował:^{56/} wagonów osobowych - 242, wagonów towarowych - 4 432 /w tej liczbie 850 wagonów-węglarek/, wagonów bagażowych - 63, wagonów pocztowych - 12 oraz 97 lokomotyw /parowozów/. Natomiast potrzeby w tym zakresie wojsk radzieckich oraz Wojska Polskiego /do przewozów wewnętrznych/ wynosiły około 900 wagonów na dobę.^{57/} Jeśli zważyć fakt, że ruch taboru kolejowego /w przewozach wewnętrznych państwa i wojska/ odbywał się ze znacznymi zahamowaniami wynikającymi z poważnych zniszczeń, dochodzi się do wniosku, iż globalny stan taboru kolejowego Polski w drugiej połowie 1944 r. nie był wystarczający. Trudności w tej dziedzinie pokonywano poprzez włączenie do przewozów towarowych kraju taboru radzieckiego, udział którego w m-cu listopada i grudniu 1944 r. wynosił około 30,0 proc. ogólnych potrzeb transportowych.^{58/} Jeśli idzie o przewozy zewnętrzne /dostawy z ZSRR do Polski i odwrotnie/ udział taboru radzieckiego był dominujący i stanowił ponad 96,0 proc. wszystkich przewozów, w tym również i przewozów wojskowych.^{59/}

Trzeba przyznać, że szybka odbudowa i przebudowa linii kolejowych na wyzwolonym obszarze Polski przyczyniła się do ożywienia gospodarki narodowej kraju we wszystkich jego

---

54/ CAW-III-1-23, s.5. Skład pociągu średnio przyjmowano 60 wagonów.

55/ Por. Wojna wyzwolenicza narodu polskiego, s. 541.

56/ AAN, Resort Komunikacji, Poczty i Telegrafów, T.6, s. 62. Pismo Kierownika Resortu Komunikacji do przedstawiciela rządu ZSRR przy PKWN z 14.9.1944 r.

57/ Istorija tyła Sowietsoj Armii, op.cit. s. 61.

58/ CAW MON, T.675, s. 376. Kolejowy tabor radziecki był użyty w kraju dopiero po przebudowie części linii kolejowych na szeroki rozstaw osi.

59/ Tamże.

regionach, a jeśli idzie o aspekt wojskowy tej sprawy - pozwoliła na sprawne zaopatrywanie wojsk radzieckich i polskich działających na naszym terytorium. W okresie od miesiąca sierpnia 1944 r. do rozpoczęcia ofensywy styczniowej 1945 r. dla potrzeb Armii Radzieckiej przewieziono przez obszar wschodnich ziem Polski 189 483 wagony środków materiałowych, zaś przewozy Wojska Polskiego /bez 1 AWP/ w tym okresie stanowiły 28 655 wagonów.^{60/}

Wobec stałego wzrostu przewozów kolejowych o charakterze wojskowym przez terytorium Polski, jak i wzrostu roli transportu kolejowego w czasie wojny oraz w celu zapobieżenia dywersji na kolei ze strony reakcyjnego podziemia kraju - Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego uchwałą z 4 listopada 1944 r. zdecydował zmilitaryzować Polskie Koleje Państwowe. Takie posunięcie PKWN było w tym czasie najskusniejszą, ponieważ pozwoliło użyć kolei w całości lub w części do zadań natury wojskowej. Z chwilą zmilitaryzowania PKP, zarządzanie nimi oraz władza dyscyplinarna przeszła na Naczelne Dowództwo WP, a wszyscy pracownicy kolei zostali uznani za zmobilizowanych.^{61/}

2. Drogi kołowe i transport samochodowy

Pomimo korzystnych na ogół warunków naturalnych sieć dróg kołowych na wschodnich ziemiach Polski była słabo rozwinięta. Gęstość dróg o nawierzchni twardej w województwach warszawskim i rzeszowskim wynosiła ponad 20 km, zaś w województwach lubelskim i białostockim tylko 10-14 km na 100 km² powierzchni.^{62/} Niezbyt pomyślny stan dróg pogarszały ogromne zniszczenia wojenne.

60/ Por. Istorija tyła S.A., op.cit. s. 42 i Historia Wielkiej Wojny Narodowej Związku Radzieckiego t.5, s. 71. Do wojsk radzieckich średnio przybywało 20 pociągów na dobę, zaś do WP około 3-ch pociągów /bez 1 AWP/.

61/ "Dziennik Ustaw RP" 1944r. nr 11, poz. 55 i CAW-III-1-379, s. 392. rozkaz NDWP nr 142 z 18.12.1944r. w związku z wykonaniem Uchwały PKWN o mobilizacji kolei.

62/ Rocznik Statystyczny 1947, s. 108.

Zniszczenie dróg o nawierzchni twardej wynosiły ponad 3 330 km /na stan całej sieci dróg 10 300 km/. Największemu zniszczeniu uległy mosty drogowe /por. dział - ogólne straty wojenne/.

Dzięki wyteżonej pracy jednostek drogowych Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego oraz cywilnej służby drogowej kraju, w krótkim czasie zapewniono funkcjonowanie wszystkich niemal dróg kołowych na ziemiach wyzwolonych.^{63/} Jednostki drogowe WP /bez 1 AWP/ w 1944 r. zbudowały 762,5 mb mostów, odbudowały i zbudowały 135,3 km dróg oraz ujednoliciły na całym obszarze znaki drogowe, reszta zaś odbudowanych dróg /2 800 km/ przypada na oddziały radzieckie.^{64/} Przytoczone dane o udziale jednostek WP w odbudowie dróg kołowych nie wyczerpują w pełni zadań, jakie wykonywały one w tej dziedzinie w omawianym okresie czasu. Oprócz tego jednostki drogowe obsłużyły w drugiej połowie 1944 r. 531 km dróg o znaczeniu woj-skowym i gospodarczym na terenie dwóch województw /lubelskiego i warszawskiego/.^{65/}

Z przytoczonych powyżej liczb wynika więc, że główny ciężar w dziele odbudowy dróg kolejowych spoczywał przede wszystkim na jednostkach drogowych Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego przy aktywnej pomocy cywilnej służby drogowej państwa.

Jeśli idzie o transport samochodowy kraju, to sytuacja w tej dziedzinie przedstawiała się wręcz katastrofalnie. Część samochodów została zmobilizowana w 1939 r., resztę zaś, w drodze rekwizycji zabrał okupant hitlerowski. Wobec takiego stanu rzeczy wojsko w ogóle nie mogło liczyć na pobór pojazdów mechanicznych z gospodarki narodowej w 1944 r. W związku z brakiem środków transportowych w kraju resorty PKWN zwracały się o pomo

---

63/ Por. Wojna wyzwolenicza narodu polskiego, s. 541. Kierownictwo budowy, sprzęt oraz fachowych specjalistów w odbudowie dróg zapewniały jednostki drogowe Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego, zaś niewykwalifikowaną siłę fachową - cywilna służba drogowa.

64/ CAW MON-T.604, s. 174; T.617, s. 206; T.620, s. 82; T. 651, s. 113-118.

65/ Tamże.

do wojska lub przedstawicielstwa radzieckiego. W dowództwie 1 Frontu Ukraińskiego uzyskano zgodę, by samochody wojskowe będące w drodze przewoziły Polaków, legitymujących się zaświadczeniami podróży, wizowanymi przez komendantów garnizonów.^{66/}

Całokształt scharakteryzowanych warunków i faktów w dziedzinie komunikacji i transportu wskazuje na ogólne trudności i złożoność problemów tej gałęzi gospodarki narodowej, szczególnie w pierwszym okresie po wyzwoleniu kraju. Szybka poprawa na tym odcinku zaczęła następować dopiero od m-ca października 1944 r., kiedy to wspólnym wysiłkiem Wojska Polskiego, Armii Radzieckiej i Resortu Komunikacji PKWN zakończono odbudowę i przebudowę potrzebnych odcinków linii kolejowych i sieci dróg kołowych, które stanowiły ważne arterie komunikacyjne dla walczących Armii i bezpośredniego zaplecza.

F. Przemysł lekki

W ramach przemysłu lekkiego omówione zostaną dwie główne gałęzie, tj. włókiennictwo i przemysł skórzany, które miały dość istotne znaczenie dla tyłów.

1. Przemysł włókienniczy i odzieżowy

W okresie największego zapotrzebowania na wyroby włókiennicze ze strony wojska /druga połowa 1944 r./ na wyzwolonym obszarze Polski znajdowały się 73 zakłady przemysłu włókienniczego i 42 zakłady przemysłu odzieżowego.^{67/}

Z podanej liczby, tylko 25 zakładów przemysłu włókienniczego i 14 zakładów przemysłu odzieżowego mogły uruchomić produkcję na rzecz wojska po dostarczeniu im surowców i niektórych części do urządzeń fabrycznych.^{68/} Możliwości wytwórcze wspomnianych zakładów były następujące: /tabela nr 4/.

66/ AAN, Prezydium PKWN, T.35, s. 1. R-z Szefa Tyłów
1 FU /gen. Anisimowa/ nr 73 z 29.9.1944 r.

67/ Statystyka przemysłowa 1937. GUS 1938, s. 13, 58 i 62
i Rocznik Statystyczny 1947, s. 78.

68/ CAW MON - T.635, s. 38.

Tabela nr 4. Możliwości produkcyjne zakładów przemysłu włókienniczego.

Rodzaj tkaniny	J.m.	Możliwości wytwórcze w skali miesiąca	
		ogółem	w tym zakł. okr. Białostockiego
Tkaniny wełniane	tys.mb	90,0	60,0
Tkaniny bawełniane	"	172,0	-
Tkaniny lniane	"	235,0	6,0
Tkaniny trykotowe	"	11,0	4,0

Zródło: CAW MON - T. 635, s. 39 i T. 699, s. 43.
Polska Ludowa - materiały i studia. PWN, Warszawa 1964, s. 137-138.

Możliwości wytwórcze zakładów przemysłu odzieżowego wiązały się ściśle z produkcją tkanin.

Z liczb tabeli nr 4 widać więc, że możliwości wytwórcze zakładów przemysłu włókienniczego nadających się do uruchomienia nie były zbyt duże, a jeśli przy tym zważyć stan bazy surowcowej - to rzeczywiste możliwości tej grupy zakładów były wręcz bardzo skromne. Baza surowcowa kraju dla tej gałęzi przemysłu /z wyjątkiem lnu/ była nadzwyczaj ograniczona, mimo dostawy przez Związek Radziecki 100 ton bawełny.^{69/} Ponadto kraj nie posiadał zapasów wełny surowej, nie bacząc na to, iż surowiec ten był objęty świadczeniami rzeczowymi. Przy sprawnie zorganizowanej dostawie wełny przez producentów, istniejące pogłowie owiec w kraju mogło w tym czasie dostarczyć dla przemysłu około 60 ton wełny surowej.^{70/} Ilość ta mogła pokryć zaledwie 50,0 proc. miesięcznego zapotrzebowania zakładów wytwarzających tkaniny wełniane.

69/ AAN, Biuro Ekonomiczne, T.8, s. 6. Poza tym w ramach dostaw obowiązkowych wyzwolone obszary kraju miały dostarczyć zakładom wytwórczym 2350 ton włókna lnu oraz 1850 ton włókna konopnego. Z tej liczby Polska miała dostarczyć Związkowi Radzieckiemu 200 ton włókna lnianego.

70/ AAN, Dziennik Świadczeń Rzeczowych nr 1 z 1.12.1944r. Wysokość dostaw obowiązkowych ustalono na 0,3 kg od każdej owcy. Stan pogłowia owiec na wyzwolonym obszarze szacowano na 210 tys. sztuk.

Jednak, ani zapasy pozostawione przez okupanta, ani też krajowa baza surowcowa nie mogły rozwiązać problemu surowcowego dla tej gałęzi przemysłu.^{71/} Między innymi z tego właśnie powodu uruchamianie zakładów przemysłu włókienniczego przebiegało w bardzo wolnym tempie. I tak np. do grudnia 1944 r. w ośrodku przemysłu włókienniczego w Białymstoku pracowały tylko trzy zakłady, dając dla potrzeb wojska 8 tys. mb tkanin na koce.^{72/} W grudniu Departament Intendentury Głównego Kwatermistrzostwa WP dokonał oględzin zakładów w Białymstoku i z 37 zakładów wytypował 8, w których można było zorganizować dalszą produkcję tkanin dla potrzeb wojska.^{73/} W dniu 19.12.1944 r. Główny Kwatermistrz WP przesłał zapotrzebowanie do Ludowego Komisariatu Obrony ZSRR na przydział surowców i części do maszyn, ponieważ Resort Gospodarki Narodowej i Finansów PKWN nie był zainteresowany w uruchomieniu zakładów przemysłu włókienniczego w Białymstoku.^{74/} Dalsze zakłady przemysłu włókienniczego w Białymstoku uruchomiono dopiero w początkach 1945 r., tj. po nadejściu z ZSRR zamówionych przez wojsko surowców i części do urządzeń fabrycznych oraz zwiększeniu mocy elektrowni.

Z przedstawionych faktów wynika więc niezbiecie, że wcześniejszemu uruchomieniu zakładów przemysłu włókienniczego stały na przeszkodzie głównie trzy okoliczności: a/ brak surowców /wełny, bawełny, barwników/; b/ zniszczenia i dewastacja urządzeń fabrycznych; c/ brak węgla opałowego i energii elektrycznej.

71/ Polska Ludowa - materiały i studia, op.cit. s.138. Zapasy surowca pozostawione przez okupanta hitlerowskiego w zakładach przemysłu włókienniczego były bardzo niskie. Jedynie zapasy lnu w zakładzie sp. akc. "Krosno" wynosiły 500 ton lnu i 80 ton słomy lnianej. Przy tym zakład ten pracował dla potrzeb 1 Frontu Ukraińskiego /umowa została zawarta bez porozumienia z Res. Gosp. Nar. PKWN/.

72/ Polska Ludowa - materiały i studia, op.cit., s.137 Intendentura WP zamówiła 60 tys. mb tkanin.

73/ CAW MON - T.635, s. 38-39.

74/ Tamże. Zapotrzebowanie wysłano z pominięciem wspomnianego resortu, które ujmowało potrzeby jednego m-ca, tj. 40 ton wełny surowej, 18 ton bawełny, 2,5 tony przędzy bawełnianej, 27 ton barwników oraz części do maszyn.

Wszystkie czynne zakłady przemysłu włókienniczego w drugiej połowie 1944 r. dostarczyły dla potrzeb wojska 16 tys, mb tkanin półwełnianych na koce i bieliznę.^{75/}

2. Przemysł skórzany

Zakłady przemysłu skórzanego na terenie wschodnich województw kraju do 1939 r. stanowiły poważną gałąź wytwórczości krajowej. Większe zakłady przemysłu skórzanego znajdowały się w województwie białostockim, warszawskim i lubelskim.^{76/} Przemysł skórzany na tych terenach był reprezentowany przez 75 zakładów. Na podaną liczbę zakładów składało się:^{77/} 6 wytwórni obuwia, 18 garbarni i 54 innych zakładów /w tej liczbie jedna fabryka wytwarzająca oporządzenie dla wojska/. Z sześciu fabryk obuwniczych tylko 3 mogły uruchomić wytwórczość na skalę przemysłową, których zdolność produkcyjną szacowano na 25 tys. par obuwia w skali miesięcznej.^{78/} Z podanej liczby garbarni, 15 nadawało się do uruchomienia produkcji.^{79/} Przytoczone fakty wskazują, że omawiana gałąź przemysłu mniej ucierpiała w czasie wojny od przemysłu włókienniczego. Dlatego też głównym zadaniem tej gałęzi przemysłu było nie kompletowanie zakładów, lecz znalezienie stałych dostawców surowca dla zapewnienia nieprzerwanej wytwórczości. Poza surowcem otrzymywanym od producentów rolnych w ramach dostaw obowiązkowych, dostawcą skór surowych dla przemysłu skórzanego były wojskowe punkty uboju zwierząt rzeźnych. W myśl zawartej umowy, między Departamentem Intendentury i Departamentem

---

75/ Polska Ludowa - materiały i studia, op.cit., s. 135.

76/ Rocznik Statystyczny 1947, s. 78.

77/ II Rocznik przemysłu odrodzonej Polski 1948 - dział VI.

78/ CAW MON, T. 1855, s. 83. Lubelska fabryka obuwia zdolna była wytwarzać miesięcznie 2,5 tys. par obuwia. Wojna wyzwolenicza narodu polskiego, op.cit. s. 542 podaje, że przemysł skórzany wyzwolonych obszarów Polski w 1944r. produkował dla wojska 500 par obuwia dziennie, na co brak danych w materiałach Departamentu Intendentury WP.

79/ Polska Ludowa - materiały i studia, op.cit., s. 138. Garbarnie lubelskie wyprawiły w drugiej połowie 1944r. 60,0 ton skór miesięcznie. W gestii Departamentu Intendentury znajdowały się dwa zakłady przemysłu skórzanego /jedna garbarnia i fabryka wytwarzania oporządzenia/.

Przemysłu Lekkiego Resortu Gospodarki Narodowej i Finansów PKWN, wojsko otrzymywało 60,0 proc. gotowej produkcji wyrobów skórzanych od ilości dostarczonego surowca.^{80/} W drugiej połowie 1944 r. w zakładach kraju wykonano 150 kompl. uprząży parokonnej, co stanowiło 2,8 proc. całości potrzeb wojska^{81/} oraz nieduże ilości oporządzenia, zaś pierwsze partie obuwia produkcji krajowej, wojsko otrzymało dopiero w początkach 1945 r.

W zakończeniu ogólnej charakterystyki dwóch zasadniczych działów przemysłu lekkiego trzeba dodać, że uruchamianie zakładów przebiegało nierównomiernie. Poważną pomoc na tym odcinku okazał Departament Intendentury, który zajął się uruchamianiem zakładów przemysłu włókienniczego w Białymstoku, nie zważając na to, że zakłady te nie były pod jego zarządem. Mimo ogromnej pomocy, jaką okazywało Główne Kwatermistrzostwo WP Resortowi Gospodarki Narodowej i Finansów PKWN w dziedzinie organizacyjnej i surowcowej, współpraca obydwu instytucji nie była najlepsza. Resort Gospodarki Narodowej i Finansów nie zawsze doceniał potrzeby wojska. Do nagminnych wypadków należały fakty ograniczania produkcji wojskowej w zakładach wytwórczych /obuwie, oporządzenie, tkaniny, wozy taborowe / nieterminowe przydzielanie potrzebnych surowców oraz niedotrzymywanie terminów w dostawach dla wojska.^{82/} Dało temu wyraz pismo Naczelnego Dowódcy WP do kierownika Resortu Gospodarki Narodowej, w którym gen. Żymierski domagał się ułożenia stosunków na zasadzie wzajemnej współpracy i pełnego zrozumienia.^{83/}

Z przedstawionej charakterystyki przemysłu lekkiego wynika więc jasno, że wytwórczość wyrobów włókienniczych dla potrzeb wojska w kraju w drugiej połowie 1944 r. była bardzo ograniczona, a produkcja przedmiotów skórzanych była tak

---

80/ CAW MON - T.1855, s. 83-84. Wojsko dostarczało przemysłowi skórzanemu 75,0 proc. potrzebnego surowca /skór surowych/.

81/ Tamże.

82/ Na niezbyt właściwe stosunki pomiędzy dwoma resortami PKWN wpływały przede wszystkim trudności obiektywne. Resort Gosp. Narod. i Fin. dysponował w tym okresie ograniczoną bazą surowcową oraz niewielką mocą produkcyjną w zakładach wytwórczych.

83/ CAW-III-1-136, s. 33. Pismo WDP z dnia 21.11.1944r.

nieznacza, iż nie odegrała poważniejszej roli w zaspokojeniu potrzeb sił zbrojnych /por. załącznik 8/.

G. Przemysł rolno-spożywczy

Z działu przemysłu rolno-spożywczego zostaną rozpatrzone zakłady tych branż, których produkcja była wykorzystywana dla potrzeb wojska, jak np: cukier, tłuszcze roślinne, konserwy mięsne, mąka, kasze, wyroby tytoniowe i alkoholowe, mydła oraz przetwory jarzynowe.

1. Przemysł cukierniczy

Na wyzwolonym obszarze kraju w 1944 r. znajdowało się 8 cukrowni, których zdolność produkcyjna wynosiła 70,0 tys. ton cukru z kampanii.^{84/} Przemysł cukrowniczy posiadał poważną bazę surowcową w kraju w postaci buraka cukrowego. Ogółem wyzwolone województwa kraju w 1944 roku mogły dostarczyć dla przemysłu około 380 tys. q buraka cukrowego.^{85/}

Po wyzwoleniu kraju przemysł cukrowniczy przeżywał bardzo ciężki okres z powodu braku niektórych surowców /wapna palonego/, transportu do przewozu buraków oraz opału. Dostawa buraków odbywała się nieregularnie, gdyż poważna część upraw leżała w strefie działań wojennych /Opole Lubelskie, Puławy i inne/. Do wykopków i transportu buraka w strefie działań wojennych używano jednostek tyłowych Wojska Polskiego, które przez okres m-ca października i listopada 1944 r. zdołały zebrać potrzebny surowiec w całej strefie.^{86/}

Zebrana ilość buraka cukrowego przez producentów i wojsko pozwoliła uruchomić w 1944 r. 6 cukrowni, które zdolne były

---

84/ II Rocznik przemysłu odrodzonej Polski 1949, op.cit. dział III. W tej liczbie czynnych 6 cukrowni.

85/ Rocznik Statystyczny 1947 r., s. 48. Zbiory buraka cukrowego przyjęto z 1946 r., po odliczeniu strat dla terenów wyzwolonych w 1944 r.

86/ CAW MON - T.620, s. 82 i T.651, s. 113. Do wykopków i transportu buraka cukrowego były zaangażowane następujące jednostki: 4 i 5 samodz. bat. ekspl. dróg oraz 5 samodz. komp. taborowo-transportowa.

wyprodukować około 45 tys. ton cukru.^{87/} Wytworzona ilość cukru /około 40 tys. ton/ w pełni pokrywała potrzeby wojska do nowej kampanii cukrowniczej 1945/1946r., resztę zaś przeznaczono dla ludności cywilnej miast, wsi i zakładów pracy oraz Armii Radzieckiej.^{88/}

2. Zakłady wytwórcze i usługowe innych branż

Grupa zakładów produkcyjnych i usługowych branż obejmowała:^{89/} 17 olejarni, 17 wytwórni /przetwórni/ mięsnych, 54 młyny, 4 zakłady wyrobów tytoniowych, 25 gorzelni, 6 zakładów przetwórczo-tłuszczowych /produkujących mydła/ oraz 48 zakładów wytwarzających środki spożywcze /przetwory jarzynowe, marynaty i inne/. Całkowite potrzeby wojska w określonych środkach spożywczych i przetworach były zaspokajane przez zakłady zrzeszone w branżach: gorzelnianej, tłuszczowej /tłuszcze roślin./ i spożywczej.^{90/} Z omawianej grupy zakładów pod zarządzeniem Departamentu Inżynierii były tylko zakłady młyńskie "Krauze" w Lublinie, które zajmowały się przetwórstwem zbóż wyłącznie dla potrzeb wojska.^{91/} Poza tym centralne organa tyłów wojsk wykorzystywały i inne zakłady jak: Zakłady Mięsne i Zakłady Tytoniowe w Lublinie oraz niektóre zakłady produkujące mydła. Produkcja tych zakładów pokrywała potrzeby wojska w następującej wysokości /w procentach/^{92/}: w wyrobach tytoniowych - 70,0, przetworach mięsnych /konserwy/ - 15,0 i środkach piorących - 60,0. Aktem prawnym, na mocy którego wojsko wykorzystywało zakłady wytwórcze i usługowe, był dekret PKWN o wojennych świadczeniach materialnych na rzecz wojska.

87/ AAN, PKWN-I/4, s. 177-181. Protokół PKWN z 23.10.1944r. Z bieżącej produkcji dla potrzeb Wojska Polskiego i Armii Radzieckiej wydzielone 12 tys. ton cukru.

88/ Potrzeby wojska i miejskiej ludności cywilnej, patrz: tabela nr 7.

89/ II Rocznik przemysłowy odrodzonej Polski 1948-działy: III, VIII i XV. Część młynów, kaszarni i gorzelni na wyzwolonym terenie wykorzystywały wojska radzieckie na mocy porozumienia z 26.7.1944 r.

90/ CAW MON-T.607, s.33-38. Miesięczne potrzeby WP w tej grupie artykułów wynosiły: wyrobów alkohol. - 30 tys. litrów, tłuszczów roślinnych - 17,1 ton i środków piorących - 90 ton. Ogółem dla potrzeb Wojska Polskiego i Armii Radzieckiej PKWN ciąg dalszy str. 36.

Jak wynika z przedstawionych materiałów, udział produkcji przemysłu rolno-spożywczego w zaspokajaniu potrzeb wojska w drugiej połowie 1944 r. był dużo większy, aniżeli wyrobów przemysłu lekkiego w analogicznym okresie czasu. Fakt ten należy tłumaczyć mniejszym zniszczeniem mocy wytwórczych zakładów przemysłu rolno-spożywczego oraz posiadaniem bazy surowcowej na wyzwolonym obszarze kraju.

H. Rolnictwo

Charakterystyka rolnictwa, z interesującego nas punktu widzenia polityki aprowizacyjnej, wymaga omówienia dwóch ściśle ze sobą związanych działów, to jest produkcji roślinnej i stanu zwierząt gospodarskich. Obydwa wspomniane powyżej działy stanowiły w sumie jeden z najważniejszych czynników zaplecza, który odgrywał ogromną rolę w zaspokajaniu materiałowych potrzeb wojska.

1. Produkcja roślinna

Rolnictwo wyzwolonych obszarów kraju, w porównaniu z gospodarką rolną zachodnich regionów Polski, cechowała niska kultura rolna i poważne rozdrobnienie. Użytkowanie gruntów na omawianych obszarach było nacelowane na uprawę pospolitych kultur, takich jak: żyto, owies, i ziemniaki. Średnie zbiory zbóż kłosowych i okopowych na wyzwolonych obszarach w okresie międzywojennym były poniżej średniej krajowej. Jeśli idzie o rok 1944, to w wyniku strat wojennych poniesionych przez rolnictwo - faktyczne zbiory zbóż w zależności od województwa - były niższe od zbiorów 1939 r. o 12,0 do 23,0 proc.^{93/}

---

ciąg dalszy ze str. 35

wydzielik: 24 tys. hl spirytusu, 1000 ton tytoniu i 800 ton tłuszczów roślinnych. Z.Landau, op.cit. s. 84.

91/ Tamże, T.999, s. 1-3. Możliwości wytwórcze zakładu w ciągu miesiąca wynosiły: 1200 ton mąki i 270 ton kaszy, zaś potrzeby wojska były: 4720 ton mąki i 90 ton kaszy różnej.

92/ Tamże, T.1713, s. 162.

93/ W.Góra, op.cit., s. 101 i St. Grabski - Polska gospodarka planowa. PIW, Warszawa 1947, s. 78. Średnie zbiory kraju w 1939 r. w g wynosiły: żyto - 11,2, pszenica - 11,9, jęczmień - 11,8, ziemniaki - 121,0, buraki cukrowe - 216,0, zaś średnie zbiory w województwach wschodnich były /wgq: żyto-10,1, pszenica-10,5, jęczmień-10,3, owies-10,8, ziemniaki-114,0, buraki cukrowe - 189,0.

Jeśli przyjąć za podstawę obszar zasiewów z 1946 r. i zbiory z ha podstawowych zbóż kłosowych i okopowych z 1943 r. /po odliczeniu strat/, to produkcja roślinna wyzwolonych województw przedstawiała się następująco:^{94/} /tabela nr 5/.

Tabela nr 5. Produkcja roślinna wyzwolonych województw Polski w 1944 r.

Rodzaj zbóż i okopowych	Powierzchnia zasiewów w tys. ha	Z b i o r y		Średnio na 1 mieszkańca kg	Szacowana produkcja towarowa /dane szac./ tys. ton
		średnio z ha q	globalne w tys. ton		
żyto	595,9	8,8	524,3	110	21,0
pszenica	158,1	8,6	129,9	27	5,2
jęczmień	142,3	8,8	125,2	27	5,1
owies	267,1	9,0	240,0	50	9,6
Razem:	1163,4	-	1019,7	214	40,9
ziemniaki	400,1	100,1	4041,0	850	310,7
buraki cukrowe	24,4	160,0	380,4	-	380,4

Źródło: Rocznik Statystyczny 1947, s. 47-48.
E. Sackiewicz, op.cit., s. 137.

Z tabeli nr 5 widać więc, że produkcja towarowa^{95/} głównych ziemiopłodów była tak niska, iż państwo ludowe było zmuszone wprowadzić świadczenia rzeczowe, które zapewniłyby utworzenie określonych zapasów zbóż dla potrzeb wojska i ludności cywilnej miast oraz zakładów pracy.

94/ Powierzchnia zasiewów w województwie warszawskim, kieleckim i białostockim dotyczy obszarów faktycznie wyzwolonych w 1944 r.

95/ Pod produkcją towarową rozumie się dobra /zboża/ przeznaczone przez rolnika na sprzedaż po zaspokojeniu potrzeb własnego gospodarstwa /produkcja globalna minus produkcja naturalna = produkcja towarowa/.

2. Stan zwierząt gospodarskich

Z braku spisów rolnych, pogłowie zwierząt gospodarskich na wschodnich ziemiach Polski w 1944 r. szacowano różnie. Według oceny Office of Foreign Agricultural Relations 1946, stan pogłowie zwierząt gospodarskich na wyzwolonym obszarze kraju w m-cu czerwcu 1944 r. w przybliżeniu wynosił: /tabela nr 6/.

Tabela nr 6. Stan pogłowie i ubytek zwierząt gospodarskich w latach 1944/45. ^{96/}

Województwo	Konie / tys. szt. /		Bydło rog. / tys. szt. /		Trzoda chlewna / tys. szt. /		Owce / tys. szt. /		ubytek %		
	30.6. 1944	Je-sień 1945	ubytek %	Je-sień 1945	ubytek %	30.6. 1944	Je-sień 1945	ubytek %			
białostocki	122,6	91,4	25,4	112,1	45,9	271,8	82,1	69,3	174,6	111,3	36,3
Lubelskie	281,4	210,7	25,1	353,6	45,5	545,4	283,0	48,2	112,3	51,0	59,4
Przyszowski	185,7	117,7	36,5	321,3	48,7	156,3	31,4	80,0	45,0	10,0	77,8
warszawski	198,2	80,0	18,6	153,3	46,0	266,8	111,4	58,2	62,0	31,4	50,0
	687,9	427,8	26,4	900,3	46,5	1240,3	507,9	63,9	393,9	203,7	55,8

x/ Stan pogłowie zwierząt gospod. w woj. biłostockim i warszawskim dotyczy obszarów faktycznie wyzwolonych w 1944 r. W tabeli, z braku danych, pominięto wyzwolone powiaty woj. kieleckiego. Źródło: Rocznik Statystyczny 1947, s. 51 /stan jesienią 1945 r./.

96/ Na ubytek gospodarskich składa się uprowadzenie zwierząt przez okupanta oraz mobilizacja koni i ubój zwierząt rzeźnych po wyzwoleniu. Uprowadzenie zwierząt gospodarskich przez okupanta ocenia się średnio w 1944 r. na około 20,0 proc. stanu z 30.6.1944 r.

Dane tabeli nr 6 wskazują więc, że największe ubytki poniosło pogłowie zwierząt rzeźnych, przy czym ponad 50,0 proc. użytków przypada na drugą połowę 1944 r., reszta zaś na 1945r.^{97/} Jeśli odliczyć 20,0 proc. stanu zwierząt rzeźnych zabranych przez okupanta, to resztę można przyjąć jako dostawy obowiązkowe dla państwa ludowego w ramach wojennych świadczeń rzeczowych rolnictwa. Na podstawie danych zawartych w tabeli nr 6 można z pewną dozą ścisłości założyć, że państwo w okresie drugiej połowy 1944 r. i 1945 r. z omawianych terenów otrzymało /w tys. sztuk/: bydła rogatego - 669,5, trzody chlewnej - 586,0 i owiec - 152,2, co w przeliczeniu na mięso poubojowe dawało to około 129,1 tys. ton^{98/} /por. dane tabeli nr 7/.

3. Potrzeby państwa w produktach rolnych i możliwości ich pokrycia przez rolnictwa kraju

Dla najbardziej naocznego uwypuklenia możliwości własnego zaplecza w dziedzinie aprowizacji przedstawia się poniżej bilans potrzeb i możliwości ich pokrycia przez rolnictwo wyzwolonych ziem Polski: /tabela nr 7/.

Tabela nr 7. Potrzeby państwa w produktach rolno-spożywczych i możliwości ich pokrycia.

Rodzaj artykułu	J.m.	Potrzeby państwa w skali rocznej				Produkcja towarowa rolnictwa	Procent pokrycia potrzeb
		na utrzymanie wojska	dla ludn. cywilnej	dla Armii Radzieckiej	Razem		
Zboża chlebowe	tys.	123,0	272,3	291,4	686,7	31,3	4,0
Zboża furażowe	ton	25,4	-	89,4	114,8	9,6	8,0
Mięso	"	14,4	24,0	56,8	95,2	129,1	125,0
Cukier	"	2,7	15,6	10,0	28,3	45,0	159,0
Ziemiaki	"	80,0	321,4	349,4	751,0	310,7	41,0
Warzywa	"	38,8	-	7,5	46,3	-	-
Pasza objętość.	"	70,0	-	142,0	212,0	-	-

x/ Dostawy obowiązkowe w latach 1944/45.

97/ Wniosek ten oparto o dane wymiaru świadczeń rzeczowych w 1944r. oraz dostaw obowiązkowych dla tych obszarów w 1945r. /Rocznik Statystyczny 1947, s. 57-59.

98/ Średnią wagę żywca wyprowadzono na podstawie danych Rocznika Statystycznego 1947, s. 55; dla: bydła rogatego - przyjęto średnio - 210 kg, trzody chlewnej - 115 kg i owcy - 32 kg. Przeliczenia wagi żywej na mięso poubojowe dokonano na podstawie obowiązujących przepisów w wojsku /z 1 szt. żywca bydła rogatego - 50,0 proc. mięsa poubojowego, 1 szt. trzody chlewnej - 80,0 proc. i 1 szt. owcy - 50,0 proc. /Z danej ilości Wojsko Polskie i wojska radzieckie miały otrzymać: 14,4 tys. ton żywej wagi nierogacizny i 42,4 tys. ton żywej wagi rogacizny. J. Landau, op. cit. s. 84. Materiały źródł. CAW/CAW-III-T. 3, s. 3-9/ podają, że wojska radz. miały otrzymać z obszarów Polski 56,8 tys. ton mięsa.

Źródło: Druga wojna światowa, op.cit., s. 394. Stan WP na 31.12.1944 r.
 CAW MON-T.607, s. 33-38. Należności żywnościowe dla WP.
 CAW-III-1-175, s. 177-179. Należności żywnościowe dla ludności cywilnej /przyjęto 21,0 proc. ludności nie-rolniczej/.
 CAW - Akta pełnom. rządu dla spraw woj. świadczeń rzeczowych T.3, s. 3-9.

Z danych tabeli nr 7 wynika więc, że produkcja towarowa głównych ziemiopłodów nie pokrywała potrzeb państwa, wobec czego rząd ludowy zmuszony był utrzymać ścisłą reglamentację produktów żywnościowych i wprowadzić wojenne świadczenia rzeczowe dla gospodarstw rolnych. Wprowadzenie tej formy tworzenia zapasów dla potrzeb państwa podyktowane było warunkami wojny oraz niebezpieczeństwem rozwinięcia się spekulacji. Wojenne świadczenia rzeczowe opierały się na ustawowym zobowiązaniu gospodarstw rolnych do sprzedaży określonych produktów rolnych na potrzeby państwa.^{99/}

Wymiar wojennych świadczeń rzeczowych dla obszarów wyzwolonych w 1944 r. oraz ich realizację ujmuje tabela nr 8.

Tabela nr 8. Wymiar świadczeń rzeczowych i jego wykonanie w 1944 r.

Rodzaj produktu rolnego	Wymierzono w tys.	Wykonano ton	Procent pokrycia potrzeb państwa	Z zebranej ilości przeznaczono dla:		
				Wojska Polsk.	Armii Radz.	Ludn. cyw. miast
Zboża chlebowe	531,5	312,2	59,0	13,7	248,1	22,3
Zboża furażowe	130,3	90,3	79,0	4,6	79,4	1,8
Mięso	94,1	45,1	47,7	2,2	40,0	1,8
Ziemniaki	733,3	495,3	67,5	30,1	390,0	60,7
Warzywa	21,4	6,9	32,0	0,5	4,1	0,2
Strączkowe	18,0	0,2	11,0	0,01	0,05	0,14
Nasiona oleiste	10,6	1,7	16,0	0,1	1,1	0,5
Mleko	284,0	320,9	113,0	15,0	93,8	213,1
Pasza objętościow.	105,0	130,9	124,0	3,1	126,7	0,6

Źródło: CAW-Akta pełnomoc. rządu dla spraw woj. świadczeń rzeczowych T.3, s.4-16.

99/ E.Sackiewicz, op.cit., s.23-24. Świadczeniami wojennymi były objęte następujące produkty rolne: żyto, pszenica, jęczmień, owies, proso, gryka, nasiona roślin oleistych i strączkowych, nasiona roślin pastewnych, ziemniaki, warzywa, siano, mięso, żywiec, mleko, jaja kurze oraz ryby. Gospodarstwa rolne do 2 ha i zniszczone przez działania ciąg dalszy na str. 41

Jak wskazują dane tabeli nr 8, sytuacja w dziedzinie aprowizacji w 1944 r. przedstawiała się niekorzystnie. Wojenne świadczenia rzeczowe zrealizowane w tym czasie pochłonięły około 35,0 proc. globalnych zbiorów zbóż chlebowych, 38,0 proc. zbóż furazowych i 12,2 proc. ziemniaków, przy czym zebrane ilości produktów rolnych nie pokrywały w pełni potrzeb państwa. Jeśli zrealizowane świadczenia rzeczowe w 1944 r. poważnie naruszyły kapitał rolny, to dalsza ich realizacja w 1945 r. mogła przynieść katastrofalne skutki dla całego rolnictwa wschodnich ziem Polski.^{100/}

Poważne dostawy dla państwa i wojsk /por. tabl.nr 8/ wpłynęły na ograniczenie spożycia produktów rolnych przez ludność cywilną. Ograniczone zapasy produktów żywnościowych w kraju zmusiły rząd ludowy do wprowadzenia kartkowego systemu ich rozdziału.^{101/} Oprócz wojsk radzieckich i ludności cywilnej, z wykonanego wymiaru wojennych świadczeń rzeczowych, otrzymało również i Wojsko Polskie swoją część, która w rdz wynosiła: zbóż chlebowych - 45, zbóż furazowych - 62, mięsa - 68, ziemniaków - 120, warzyw - około 4 i paszy objętościowej około 40. Resztę potrzeb wojska /wyłączając 1 AWP/ w produktach rolnych uzupełniły pułki aprowizacyjne, które odegrały główną rolę w wykonaniu całego wymiaru wojennych świadczeń rzeczowych dla potrzeb państwa.

Z przedstawionej charakterystyki rolnictwa wyzwolonych obszarów Polski w 1944 r. widać, że całe rolnictwo wschodnich województw kraju było poważnie osłabione. Poza tym województwa wschodnie były obszarem zdecydowanie mniej towarowym od obszaru zachodnich województw kraju. Niska

---

ciąg dalszy ze str. 40

wojenne były zwalniane od świadczeń rzeczowych wzgl. korzystały ze znacznych ulg. Dostawy zbóż w ramach wojennych świadczeń rzeczowych były mniejsze w porównaniu z kontyngentami niemieckimi 1943/44 o jedną czwartą, a dostawy ziemniaków o jedną trzecią.

---

^{100/}Kapitał rolny stanowi: produkcja globalna minus produkcja towarowa.

^{101/} CAW-III-1-175, s. 142. System kartkowy dla ludności cywilnej /nierolniczej/ został wprowadzony przez Biuro Ekonomiczne przy PKWN w dniu 9.11.1944r., tj. po stworzeniu pewnych zapasów produktów rolnych.

towarowość rolnictwa oraz ograniczone zasoby produktów rolnych, na omawianych terenach wpłynęły na konieczność wprowadzenia wojennych świadczeń rzeczowych dla gospodarstw rolnych, a w ramach tego aktu musiano zastosować wojenne systemy aprowizacyjne /por. rozdz. szósty/, co w sumie pociągnęło za sobą racjonowanie żywności dla ludności cywilnej oraz spowodowało poważne naruszenie kapitału rolnego.

W wyniku tych posunięć gospodarczych rządu, zdołano zebrać w 1944 r. poważne ilości produktów rolnych, z których znaczną część przekazano wojskom radzieckim, resztę zaś przeznaczono na potrzeby Wojska Polskiego i ludności cywilnej.

W drugiej połowie 1944 r. Wojsko Polskie pokrywało swoje potrzeby z zasobów kraju w następującej wysokości /w proc./:

- zbożach chlebowych - 100,0 /od m-ca października/,
- zbożach furażowych - 80,0,
- mięsie świeżym - 100,0,
- paszy objętościowej - 50,0.

Do października 1944 r. Wojsko Polskie otrzymywało około 60,0 proc. zbóż chlebowych z dostaw radzieckich, zaś paszę objętościową w zakresie pełnych potrzeb i po wspomnianym wyżej terminie.

I. Próba oceny mobilizacyjnych możliwości wschodnich ziem Polski

W załączniku nr 2 ustalono stan zaludnienia wyzwolonych obszarów Polski, na podstawie którego w oparciu o dane Rocznika Statystycznego 1947 r. /tabl. 6, s. 19/ - można określić zasoby ludzkie dla potrzeb sił zbrojnych. Wspomniane źródło statystyczne szacuje roczniki poborowe tych obszarów /1911-1924/ na 389,0 tys. ludzi, chociaż w rzeczywistości liczba ta w odniesieniu do roku 1944 była o około 4,0 proc. niższa.^{103/} Faktycznie

---

102/ CAW MON, T.675, s. 14. Sprawozdanie o przebiegu dostaw produktów rolno-spożywczych dla WP.

103/ Rocznik Statystyczny 1947, s. 19 podaje liczbę z 1946r. od której trzeba odliczyć 4,0 proc. na powojenną migrację ludności, tj. powrót deportowanych z Niemiec, jeńców wojennych i repatriantów. Rejestracji podlegały roczniki 1911-1924, zaś poborowi tylko roczniki 1921-1924.

roczniki poborowe /1921-1924/ do pierwszej mobilizacji, po odliczeniu 4,0 proc., mogły stanowić około 132,0 tys. ludzi. Jeśli przy tym uwzględnić nadzwyczaj ciężkie warunki życiowe w okresie okupacji hitlerowskiej, które poważnie odbiły się na stanie zdrowotnym ludności, to faktyczne możliwości mobilizacyjne roczników poborowych były niższe o dalszych 7,0 proc. i w rzeczywistości wynosiły około 122,0 tys. ludzi.

Tymczasem Szefostwo Mobilizacji i Formowania WP szacowało roczniki poborowe w kraju na około 150,0 tys. ludzi.^{104/} Jak widać dane szacunkowe Szefostwa Mobilizacji i Formowania w porównaniu z liczbami wyprowadzonymi przez autora na podstawie załącznika nr 2, były częściowo zawyżone i odbiegały od stanu rzeczywistego. Fakt mało realnej oceny rezerw ludzkich na wyzwolonych obszarach kraju przez czynniki wojskowe dały znać o sobie już w początkach pierwszej mobilizacji przeprowadzonej w Polsce w 1944r. /por. rozdział trzeci - wyniki mobilizacji.../. Biorąc powyższe pod uwagę, Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego w m-cu listopadzie 1944 r. musiało dokonać rewizji planu rozbudowy wojska i wprowadzić poważne korektury, które pociągnęły za sobą dość istotne zmiany organizacyjne w całych siłach zbrojnych /por. rozdział trzeci/.

x

x

x

Po przeprowadzeniu ogólnej analizy zasadniczych dziedzin gospodarki narodowej na wyzwolonym obszarze kraju oraz ocenie strat wojennych i możliwości mobilizacyjnych, można odpowiedzieć na postawione na wstępie pytania. Ogólnie trzeba powiedzieć, że udział własnego zaplecza w zaspokajaniu potrzeb materiałowych wojska w okresie jego rozwoju w drugiej połowie 1944 r.^{był} nadzwyczaj ograniczony. Wniosek taki w pełni potwierdzają dane zawarte w załączniku 8 oraz ogólne konkluzje analizowanych elementów potencjału ekonomicznego kraju. Na taki

---

^{104/} CAW MON, T. 616, s. 19. Taki stan rzeczy należy tłumaczyć brakiem aktualnych spisów ludności na obszarach wyzwolonych w 1944 r.

stan rzeczy wpłynęły następujące czynniki: po pierwsze - ogromne zniszczenia wojenne kraju; po drugie - niedostateczne uprzemysłowienie wschodnich obszarów Polski; po trzecie - brak krajowej bazy surowcowej; po czwarte - duże potrzeby wojska w okresie jego rozwoju, przy jednoczesnym wydzielaniu poważnych rezerw dla potrzeb ludności cywilnej /zboża, tkaniny, artykuły spożywcze, wyroby przemysłowe/.

Poza artykułami rolno-spożywczymi /z wyjątkiem środków spożywczych nie wytwarzanych w kraju/, taborem kolejowym do przewozów wewnętrznych, produkcją części zamiennych oraz nieznacznych ilości paliw płynnych i sprzętu taborowego, pozostałe swoje potrzeby Wojsko Polskie w okresie rozbudowy musiało pokrywać z dostaw radzieckich /patrz załącznik 8/.

Odpowiedź na pierwsze pytanie zawiera również i odpowiedź na pytanie drugie, ponieważ stosunkowo niski potencjał ekonomiczny wyzwolonych obszarów kraju nie mógł dodatnio wpływać na siłę wojenną Polski. Same rezerwy ludzkie czy też względnie dostateczne możliwości produkcyjne kraju stanowiły zaledwie niewielką część czynnika siły wojennej.

Przeprowadzając korekturę planu rozbudowy Wojska Polskiego dowództwo naczelne musiało uwzględniać możliwości ekonomiczne i ludzkie własnego zaplecza /rozdział trzeci/. Poza tym niedostatecznie zorganizowane zaplecze wymagało dużego zaangażowania się tyłów wojska w czasie jego uruchamiania /uruchamianie zakładów, dostawa surowców/, a prócz tego słabo rozwinięte zaplecze zmuszało centralne organa zaopatrujące do szukania źródeł pokrycia potrzeb wojska poza granicami własnego kraju /ZSRR/. Stąd też zasadnicza działalność tyłów wojska - jako organów zaopatrujących, musiała się skupiać, w tym czasie, na współpracy z organami zaopatrującymi Armii Radzieckiej, skąd Wojsko Polskie otrzymywało całkowite wyposażenie techniczno-bojowe.

R o z d z i a ł III

POWSTANIE I ROZBUDOWA LUDOWEGO WOJSKA POLSKIEGO W DRUGIEJ POŁOWIE 1944 r.

ROZWÓJ KIEROWNICZYCH ORGANÓW TYŁÓW NA TLE ROZBUDOWY WP

Okres powstania i rozbudowy Wojska Polskiego, obejmujący drugie półrocze 1944 r., w niniejszej pracy - ze względu na ogromny wysiłek organizacyjny państwa oraz wojenny wysiłek niektórych dziedzin gospodarki narodowej kraju - określony został jako pierwszy etap rozbudowy WP, który obejmuje: powstanie ludowego Wojska Polskiego, jego rozbudowę, mobilizację oraz tworzenie naczelných władz wojskowych.

Wspomniane problemy stanowią też główny przedmiot rozważań w niniejszym rozdziale i są pewną próbą oceny okresu organizacyjnego wojska w powiązaniu ze stanem zaplecza i przeobrażeniami gospodarczymi, jakie nastąpiły po wyzwoleniu kraju w drugiej połowie 1944 r.

A. Powstanie ludowego Wojska Polskiego i utworzenie naczelných władz wojskowych

Powstanie ludowego Wojska Polskiego jest nierozzerwalnie związane z wyzwoleniem Polski i utworzeniem na wyzwolonym obszarze kraju pierwszej władzy ludowej. W przeddzień wyzwolenia Polski Krajowa Rada Narodowa postanowieniem z dnia 20 lipca 1944 r. przejęła zwierzchnictwo nad Związkiem Patriotów Polskich /ZPP/, a tym samym i nad 1 Armią Polską w ZSRR. ZPP do tego czasu podlegały wszystkie polskie formacje wojskowe utworzone w ZSRR, zaś KRN - jednostki Armii Ludowej, walczące w kraju. Połączenie 1 Armii Polskiej w ZSRR z jednostkami Armii Ludowej w jednolite ludowe Wojsko Polskie nastąpiło po wyzwoleniu wschodniej części kraju w dniu 21 lipca 1944r.^{1/}

1/ CAW - Szt.Gł.WP, T.161, s.27 i Gł.Kwat.WP, T.618, s.36. W skład WP weszły: formacje wojskowe 1 AWP i Gł.Szt.Form. o stanie osobowym 113 126 żołnierzy oraz oddziały i brygady AL na wyzwolonej części kraju i na tyłach wroga, których stan osobowy wynosił około 60 tys. ludzi /łącznie oddziały bojowe i organizacje AL w garnizonach/. Poza tym w skład LWP weszły również niektóre oddziały BCH oraz część oddziałów AK.

Tym samym aktem prawnym powołano do życia Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego, które zarazem pełniło funkcje resortu obrony narodowej PKWN.^{2/} Postanowieniem KRN z dnia 22 lipca 1944 r. na stanowisko Naczelnego Dowódcy WP został powołany generał broni Michał Rola-Żemierski, dotychczasowy dowódca Armii Ludowej, a na stanowiska zastępców: - generał dywizji Zygmunt Berling^{3/} i generał brygady Aleksander Zawadzki /z-ca do spraw polityczno-wychowawczych/.

Ponadto w skład Naczelnego Dowództwa WP weszli: płk inż. Marian Spychalski - szef Sztabu Głównego oraz Jan Czechowski - delegat KRN.^{4/}

Po utworzeniu Naczelnego Dowództwa WP przystąpiono do organizacji Sztabu Głównego, który powstał na bazie Głównego Sztabu Formowania Armii Polskiej w ZSRR. Zorganizowany Sztab Główny spełniał rolę organu wykonawczego Naczelnego Dowództwa w dziedzinie organizacyjnej wojska. Ostatecznie Sztab Główny wraz z jednostkami dowodzenia i obsługi został zorganizowany w m-cu października 1944 r. Oprócz Sztabu Głównego w m-cu wrześniu utworzono dowództwa rodzajów wojsk i szefostwa służb, jak: Dowództwo Artylerii, Dowództwo Wojsk Pancernych i Zmechanizowanych, Szefostwo Mobilizacji i Formowania WP, Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy, Szefostwo Zaopatrzenia WP i inne instytucje wojskowe niezbędne do kierowania działalnością nowo tworzących się jednostek wojskowych.

B. Rozbudowa Wojska Polskiego

W rozdziale pierwszym skonstatowano, że wyzwolenie wschodnich obszarów Polski i utworzenie pierwszej władzy ludowej otworzyły nowy okres w rozwoju sił zbrojnych narodu polskiego. Po pierwsze - wyzwolony obszar kraju zapewniał potrzebne

---

2/ Wojna wyzwolenicza narodu polskiego, s. 555.

3/ Z pozostawieniem na stanowisku dowódcy 1 AWP.

4/ CAW - Szt.Gł. WP, T.47, s.83. Rozkaz NDWP nr 1 z 29.7. 1944r. W początkach września 1944 r. w dowództwie naczelnym za- szły następujące zmiany personalne: J. Czechowski został odwo- łany na własną prośbę. Przedstawicielem KRN został płk M. Spy- chalski pełniąc jednocześnie stanowisko z-cy szefa Sztabu Głównego. Szefem Sztabu Głównego został gen.bryg. Wł. Korczyc - dotychczasowy Szef Sztabu 1 AWP.

rejonu i część obiektów dla formowania nowych jednostek oraz posiadał znaczne zasoby ludzkie i częściową bazę ekonomiczną. Po drugie - powołanie przez KRN Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego i jego pierwsze reformy społeczno-gospodarcze - stworzyły trwałe podwaliny pod budowę armii nowego typu, która miała stanowić jeden z fundamentów nowego ustroju Polski.

Układ sił politycznych w kraju oraz zadania zewnętrzne ludowego państwa zawarte w założeniach programowych PKWN dyktowały szybką potrzebę rozwoju wojska. Toteż wstępne założenia rozwoju wojska, które powstały w Naczelnym Dowództwie WP jeszcze w okresie jego tworzenia się, przewidywały rozwiniecie sił zbrojnych w składzie Frontu Polskiego / załącznik 9 rubr. 2/.^{5/} Z treści zamierzeń planu rozbudowy WP wynika, że Front Polski miał się składać z trzech armii i jednostek dyspozycyjnych naczelnego dowództwa. Realizacja wstępnych założeń **planu rozbudowy Wojska Polskiego** wymagała zwiększenia stanu sił zbrojnych w m-cu wrześniu do 320,0 tys. ludzi, a w listopadzie do 430,0 tys. żołnierzy.^{6/} W związku z tym w m-cu sierpniu należało powołać do wojska 180,0 tys. ludzi, a w listopadzie dalszych 110,0 tys. obywateli.^{7/} W sumie więc w m-cach sierpień - listopad trzeba było zmobilizować w kraju 240,0 tys. ludzi, co stanowiło ponad 4,0 proc. stanu zaludnienia wyzwolonych obszarów Polski w 1944 r. Jeśli przy tym uwzględnić fakt, że roczniki poborowe najbardziej ucierpiały w okresie okupacji /o czym jest mowa w dalszej części rozdziału/, to procent planowanych do mobilizacji był znacznie wyższy.

Jakkolwiek, sytuacja w dziedzinie rezerw ludzkich przedstawiała się nie najgorzej, to możliwości ekonomiczne własnego zaplecza - w wielu dziedzinach gospodarki narodowej - były nadzwyczaj ograniczone. Krajowa baza ekonomiczna, po jej

---

5/ W. Jurgielewicz - Rozbudowa ludowego Wojska Polskiego w drugiej połowie 1944 r. "Wojskowy Przegląd Historyczny" nr 3/4-1963, s. 42.

6/ Organizacja i działania bojowe LWP, op.cit., t.1, s. 152-153 /w tej liczbie 30 tys. Milicji Obywatelskiej/.

7/ CAW MON - T.613, s. 15. W tej liczbie 50 tys. poborowych planowano powołać z terenów Zachodniej Ukrainy i Białorusi.

uruchomieniu, mogła wprawdzie pokryć poważniejszą część potrzeb wojska w środkach spożywczych, niewielkie ilości produktów naftowych oraz nieznaczną część sprzętu i materiału kwatermistrzowskiego /por. załącznik 8/. Poza zakresem możliwości własnego zaplecza pozostawały jednak zasadnicze rodzaje sprzętu bojowego i wyposażenia technicznego wojska.

Tak więc realizacja początkowego planu rozbudowy wojska uwarunkowana i ograniczona była szeregiem czynników. Zamierzenia organizacyjne w dziedzinie rezerw ludzkich i potrzeb materiałowych poważnie przerastały możliwości wyzwolonej części kraju i dlatego Dowództwo Naczelne WP zmuszone było zwrócić się o pomoc do dowództwa radzieckiego.

Ustalona wersja planu rozbudowy Wojska Polskiego w kraju była przedmiotem rozmów pomiędzy przedstawicielami PKWN i rządem ZSRR w początkach m-ca sierpnia 1944 r. W wyniku przeprowadzonych rozmów i po uwzględnieniu możliwości obu stron ustalono, że Wojsko Polskie w 1944 r. zostanie powiększone o 150,0 tys. żołnierzy.^{8/} Przy tym nadal pozostawała aktualna koncepcja utworzenia Frontu Polskiego w składzie trzech armii, jednakże o mniejszej liczbie związków taktycznych w każdej armii.^{9/} Po przeprowadzonej korekturze, plan rozbudowy wojska przewidywał sformowanie instytucji i jednostek wojskowych wyszczególnionych w załączniku 9 rubr. 3. Z danych załącznika nr 9 widać, że druga wersja planu rozbudowy Wojska Polskiego zawierała poważne zmiany w stosunku do założeń pierwotnych.

Podczas przeprowadzonych rozmów w Moskwie strona radziecka po uwzględnieniu ekonomicznych możliwości Polski zobowiązała się zaopatrywać Wojsko Polskie w zasadniczy sprzęt i materiał wojskowy, jak: sprzęt artylerii, uzbrojenia, sprzęt pancerny, amunicję, umundurowanie, sprzęt taborowo-gospodarczy, materiały pędne i smary, środki transportu oraz sprzęt tech-

---

8/ CAW MON-T. 634, s. 10. Stan 150.0 tys. żołnierzy odnosi się do nowo formowanych jednostek WP.

9/ W tej wersji planu w składzie Frontu Polskiego przewidziano również i 1 AWP.

niczny dla jednostek specjalnych.^{10/} Poza tym mając na uwadze poważne trudności Naczelnego Dowództwa WP na odcinku kadry oficerskiej i specjalistów wojskowych, dowództwo radzieckie zobowiązało się odkomenderować do Wojska Polskiego oficerów z Armii Radzieckiej, którzy znali język polski.^{11/}

Przy realizacji planu rozbudowy WP planowane pokryć ze środków krajowych większą część potrzeb w dziedzinie wyżywienia wojska, a ponadto od m-ca września 1944 r. całe wydatki osobowe /z wyjątkiem niektórych jednostek lotniczych/, wydatki związane z mobilizacją w kraju i niektóre potrzeby w sprzęcie kwatermistrzowskim oraz wydatki na utrzymanie i konserwację sprzętu bojowego /szczegóły por. rozdział szósty/.^{12/}

Formowanie nowych jednostek wojska zamierzano przeprowadzić w dwóch kolejnościach^{13/} /patrz załącznik 10/.

Plan rozbudowy Wojska Polskiego opierał się na dwóch zasadniczych dokumentach prawnych, tj. na dyrektywie Naczelnego Dowództwa Armii Radzieckiej do Naczelnego Dowództwa WP z dnia 13 sierpnia 1944 r. dotyczącej utworzenia sztabu Frontu Polskiego i formowania 2 armii WP, która to dyrektywa jednocześnie regulowała tryb materiałowego zabezpieczenia Wojska Polskiego oraz na rozkazie Kwatery Głównej Naczelnego Dowództwa Armii Radzieckiej z dnia 3 października 1944 r. w sprawie sformowania Frontu Polskiego i dodatkowych jednostek polskich.^{14/} Rozkaz z KG NDAR z 3.10.1944 r. przewidywał dodatkowe formowanie czternastu jednostek artylerii, dowództwa wojsk lotniczych, mieszanej dywizji lotnictwa /z istniejących pułków lotniczych/, brygady pontonowo-mostowej /z armijnych

---

10/ Wojna wyzwolenicza narodu polskiego, s. 556-557.

11/ W praktyce, z braku oficerów ze znajomością języka polskiego, WP otrzymało pokaźną liczbę specjalistów radzieckich, którzy nie znali mowy polskiej.

12/ Organizacja i działania bojowe LWP, op.cit., t.1, s. 152-154. Do 1.9.1944 r. finansowanie WP odbywało się z budżetu LKO ZSRR.

13/ Wojna wyzwolenicza narodu polskiego, s. 557 podaje, że formowanie jednostek WP miało być przeprowadzone w trzech kolejnościach. Do jednostek trzeciej kolejności zaliczano formowanie korpusu lotnictwa. Poza tym do jednostek pierwszej kolejności niektóre źródła zaliczają 9 DP.

14/ CAW MON - T.604, s. 113.

batalionów pontonowych/ oraz czterech szkół oficerskich.^{15/} Poza tym wprowadzał on kilka zmian do dyrektywy z 13.8.1944 r. M.in. jedna z nich dotyczyła wyłączenia z planu formowania dwóch korpusów pancernych, wzamian za które dowództwo radzieckie miało przekazać do dyspozycji Naczelnego Dowództwa WP dwie brygady pancerne /11 i 41 BPanc/.^{16/} Poza tym 1 korpus lotnictwa WP zdecydowano formować na terytorium ZSRR /zał.9 rubr. 4/. Po uwzględnieniu wspomnianych zmian w planach organizacyjnych, stan liczebny Wojska Polskiego na koniec 1944r. miał wynosić 302 445 żołnierzy.^{17/}

Dla ukompletowania stanem osobowym wszystkich jednostek i instytucji wojskowych, objętych skorygowanym planem rozbudowy Wojska Polskiego, należało powołać do wojska w 1944 r. 187,0 tys. poborowych, w tej liczbie 50 tys. ludzi z terenów Zachodniej Ukrainy i Białorusi.^{18/}

Były to więc zasadnicze zmiany, jakie zaszły w drugiej połowie 1944 r. w planie rozbudowy Wojska Polskiego, które w poważnym stopniu uwzględniały demograficzne i ekonomiczne możliwości wyzwolonego obszaru Polski.

C. Wyniki mobilizacji w okresie pierwszego etapu rozbudowy Wojska Polskiego

1. W zakresie rezerw osobowych

Szybko postępujący rozwój wojska wymagał przeprowadzenia mobilizacji rezerw osobowych na wyzwolonym terytorium

---

^{15/} W. Jurgielewicz, op.cit., s.49. D-wo WL utworzone na bazie dowództwa 6 AL Armii Radzieckiej, które przybyło do WP 30.10.1944 r. wraz z jednostkami bazowania i obsługi. Szkoły oficerskie /ofic.szk.wojsk panc. i zmech., ofic.szk.łączn., ofic.szk.lotnictwa, ofic.szk.inż.-sap./ miały być zorganizowane w oparciu o personel i wyposażenie szkół i jednostek radzieckich.

^{16/} CAW MON - T.1602, s.108. 11 BPanc przybyła do WP 2.11.1944r., a 41 Bpanc miała przybyć do 15.11.1944 r.

^{17/} W. Jurgielewicz, op.cit., s. 50.

^{18/} CAW MON - T.604, s. 167. Koszty mobilizacji w ramach budżetu Resortu Administracji Publicznej PKWN miały wynosić 100 mln złotych. Z. Landau, op.cit., s. 70.

Polski. Mobilizacją roczników poborowych na terenach Zachodniej Ukrainy i Białorusi miały się zająć radzieckie Wojenkomaty.^{19/}

Pierwszą mobilizację rezerw osobowych w kraju przeprowadzono na mocy dekretu PKWN z dnia 15 sierpnia 1944 r.^{20/} Na podstawie wstępnych obliczeń Szefostwa Mobilizacji i Formowania WP ustalono, że na pokrycie potrzeb wojska wystarczy powołać cztery roczniki /1921 - 1924/, które miały dostarczyć 137,0 tys. poborowych, resztę zaś planowaną uzupełnić z zachodnich terenów ZSRR.

Splot czynników natury organizacyjnej i trudności politycznych sprawił, że wyniki pierwszej mobilizacji w kraju zarówno pod względem terminów, jak i liczby zmobilizowanych poważnie się różniły od planowanych założeń. Do 10 października 1944 r. na terenie kraju zmobilizowano około 53,0 tys. ludzi, a z terenów ZSRR przybyło 23,0 tys. poborowych, co stanowiło ponad 40,0 proc. planu.^{21/} Powstałe braki w stanie osobowym wojska zamierzano uzupełnić przez powołanie do służby wojskowej dalszych roczników /1915 - 1920/, lecz poważne trudności na odcinku kadry oficerskiej zmusiły dowództwo naczelne do przesunięcia części jednostek wojskowych na dalszy plan formowania. Przy tym zrezygnowano z formowania 3 armii, co oznaczało zaniechanie koncepcji tworzenia Frontu Polskiego.^{22/} Stan osobowy rozformowanych jednostek 3 armii

---

19/ Rajonnyj Wojennyj Komisariat - radziecki odpowiednik ówczesnego RKU.

20/ Wojna wyzwolenicza narodu polskiego, c. 558. W dniach od 20 do 31.8.1944r. do wojska przewidywano powołać: mężczyzn rocz. 1921-1924. ofic.rezerwy, ofic. w st.sp. i urzędników wojskowych do 50 lat, podofic.zaw. do 60 lat, podofic. sk. zasadn. do 50 lat i spec. wojskowych do lat - 40. Poza tym w terminie od 1-20.9.1944r. miała być przeprowadzona rejestracja mężczyzn rocz. 1911-1920 oraz kobiet w zawodach przydatnych dla wojska do lat-30.

21/ Organizacja i działania bojowe LWP, op.cit. t.1, s.XIX.

22/ CAW MON-T.610, s.75-77. Tworzenie Frontu Polskiego rozpoczęto na mocy rozkazu NWDP nr 22 z 15.9.1944r., a zaniechano z rozformowaniem 3 armii WP /rozkaz NDWP nr 59 z 15.11.1944r./.

wykorzystano na uzupełnienie 2 armii i dokompletowanie jednostek walczącej 1 Armii WP. Mimo tego w jednostkach wojskowych nadal poważny był niedobór ludzi, który dowództwo naczelne zdecydowało uzupełnić powołanym rocznikiem 1925 oraz ochotnikami rocznika 1926, poza tym w stosunku do oficerów, podoficerów i specjalistów wojskowych postanowiło podnieść granicę wieku.^{23/} Była to więc wtórna mobilizacja w kraju, która przebiegała w sposób bardziej planowy.

W wyniku pierwszej i wtórnej mobilizacji do wojska w 1944 r. wcielono /tabela nr 1/.

Tabela nr 1. Zestawienie wyników mobilizacji w 1944 r.

Kategoria	Zgłosiło się do mobiliz.				Zmobilizowano			
	ofic.	pod- ofic.	szereg	Ra- zem	ofic.	pod- ofic.	szereg	Ra- zem
z dekre- tu z 15.8	5290	25586	93745	124621	3850	18602	80100	102552
z dekre- tu z 30.10	470	3542	4958	8970	2353	2728	4577	7658
Razem:	5860	29128	98703	133591	4203	21330	84677	110210

Źródło: Organizacja i działania bojowe LWP, op.cit.
t. 1, tabl. 220, po s. 300.

Przedstawiona w tabeli nr 1 różnica między zgłoszonymi, a zmobilizowanymi /23381 ludzi/ przypada na reklamacje instytucji i zakładów pracy, zwolnienia ze względów rodzinnych, odroczenia przez komisję lekarską i wreszcie niezdolnych do służby wojskowej /7113 ludzi/.^{24/}

Z podanej liczby zmobilizowanych 82487 ludzi przypadało na poborowych z kraju, a 27713 ludzi przybyło z ZSRR.^{25/}

23/ Por. Wojna wyzwolenicza narodu polskiego, s. 559. Wtórna częściową mobilizację przeprowadzono na podstawie dekretu PKWN z 30.10.1944r. Granicę wieku podniesiono: dla oficerów i podoficerów zaw. do 55 lat, dla pozostałej kategorii do 55 lat.

24/ Organizacja i działania bojowe LWP, op.cit., t.1. tabl. nr 220, po, s. 300.

25/ CAW MON - T.699, s. 194.

Ostateczna liczba zmobilizowanych do wojska stanowiła 64,0 proc. założonego planu w 1944 r.

Tak więc wyniki mobilizacji w kraju w pełni potwierdzają prawidłowość oceny możliwości mobilizacyjnych wschodnich ziem Polski dokonanej w rozdziale drugim.

W wyniku przeprowadzonej mobilizacji w kraju i na terenach ZSRR w drugiej połowie 1944 r. oraz włączenia w skład WP jednostek radzieckich, Siły Zbrojne Polski w dniu 31 grudnia 1944 r. osiągnęły następujący stan ukończenia: /tabela nr 2/.

Tabela nr 2. Stan ukończenia WP w ludziach w dniu 31.12. 1944 r.

Wyszczególnienie	S t a n	
	etatowy	faktyczny
Stan jednostek WP w dniu 30.7	-	123136
Z mobilizacji w drugiej połowie 1944 r.	-	110210
Przybyło do WP z Armii Radzieckiej	-	53309
Razem:	311541	286655

Źródło: Druga wojna światowa 1939-1945 /informator/.
MON, Warszawa 1962, s. 394.
CAW-III-363-151, s. 11.

Stan faktyczny ludzi w jednostkach Wojska Polskiego na koniec 1944 r. wynosił ponad 92,0 proc. stanu etatowego. Tak wysoki procent ukończenia wojska w ludziach osiągnięto dzięki przeprowadzonej mobilizacji w kraju i na zachodnich terenach Ukrainy i Białorusi oraz oddaniu do dyspozycji Naczelnego Dowództwa WP przez dowództwo radzieckie kilkudziesięciu specjalistycznych jednostek wojsk lądowych oraz jednostek lotniczych.^{26/}

26/ W skład Wojska Polskiego w 1944 r. włączone zostały następujące jednostki radzieckie: 42 psam, trzynaście szpitali ewakuacyjnych, dowództwo wojsk lotniczych, 7 rejon bazowania lotnictwa wraz z jednostkami zaopatrywania i obsługi oraz szkoły oficerskie.

2. W zakresie koni i wozów z uprzężą

Równoległe z rozwojem wojska wzrastało również zapotrzebowanie na środki ciągu i transport konny. Potrzeby te były tym pilniejsze, że jednostki wojskowe odczuwały powszechny brak środków transportu samochodowego. Zaspokojenie potrzeb wojska w materiale końskim i wozach taborowych mogło nastąpić tylko drogą poboru koni i wozów z uprzężą. Pierwsza próba poboru koni w kraju, przeprowadzona w m-cu wrześniu 1944 r., nie dała pożądanych wyników. Zasadnicza mobilizacja koni i wozów z uprzężą przeprowadzona na mocy rozporządzenia Naczelnego Dowódcy WP z dnia 6 października 1944 r.^{27/} W myśl cytowanego rozkazu mobilizacji podlegały: konie w wieku od 4 do 12 lat oraz wozy parokon-
ne na żelaznych osiach z kompletną uprzężą szorową.

Na pobór koni i wozów z uprzężą NDWP przeznaczyło 150,0 mln złotych, czyli 18,6 proc. całego budżetu Wojska Polskiego z drugiej połowy 1944 r.^{28/}

Zgodnie z planem mobilizacji poborem miało być objętych 16 500 koni i 1 000 wozów z uprzężą.^{29/} Poborem koni zajmowały się powiatowe komisje poboru koni /PKPK/- organizowane zazwyczaj siłami jednostek wojskowych zainteresowanych w mobilizacji koni.^{30/} Oprócz tego organizowane były punkty przyjęcia i rozdziału koni z wyliczeniem: jeden PPIRK na 2-3 PKPK.^{31/}

Z chwilą rozpoczęcia mobilizacji, stwierdzono poważny niedobór koni określonego wieku, przeto dowództwo naczelne musiało podnieść górną granicę wieku konia poborowego do 15 lat.^{32/} W wyniku przeprowadzonej mobilizacji, która trwała prawie do końca 1944 r., zmobilizowano 9 093 i 672 wozy z uprzężą, co stanowiło 55,0 proc. planu poboru koni i 67,2 proc. planu mo-

---

27/ "Dziennik Ustaw RP" 1944r., poz. 40. Rozporządzenie kierownika Resortu Obrony Narodowej z dnia 6.10.1944r. o częściowej mobilizacji koni i wozów z uprzężą dla potrzeb Wojska Polskiego.

28/ CAW MON-T.616, s. 54. Cenę konia ustalono w granicach 6-10 tys. złotych, a za konia wyższej kategorii cennik przewidywał do 12. tys. złotych. Ceny wozów z uprzężą ustalano na miejscu poboru.

29/ Tamże.

30/ W. Jurgielewicz, op.cit., s.63. Skład PKPK był następujący: przewodniczący komisji - oficer, oficer-płatnik, trzech pisarzy, dca oddziału odbioru koni i 20-50 szeregowców.

31/ CAW MON-T.604, s.96. W skład PPIRK wchodził: szef punktu, zca szefa, lekarz weterynarii, 1 oficer /na każde 80 koni/, 1 podoficer /na każde 40 koni/ i 1 szeregowiec /na każde 4 konie/.

bilizacji wozów z uprzężą.^{33/} Wydatki na mobilizację koni i wozów z uprzężą wyniosły 111 520 900 złotych, tj. 83,0 proc. preliminowanej sumy na powyższy cel.^{34/}

Przytoczone dane liczbowe wskazują więc, że plan mobilizacji koni i wozów z uprzężą nie został w pełni wykonany. Na fakt ten złożyło się szereg przyczyn, do których m.in. można zaliczyć: pobór koni do wojska w 1939 r., częściową rekwizycję materiału końskiego przez ustępującego okupanta, niedostateczną kondycję koni poborowych,^{35/} a poza tym angażowanie chłopów z furmankami do prac fortyfikacyjnych przez jednostki wojskowe Armii Radzieckiej.

Po wnikliwej analizie stanu materiału końskiego w kraju, Naczelne Dowództwo doszło do wniosku, że plan mobilizacji nie zostanie wykonany i wobec tego zdecydowało dokonać zakupu koni w Mongolii. W drugiej połowie 1944 r. w Mongolii zakupiono 500 koni. Po sprowadzeniu ich do Polski okazało się, że nie są one przyuczone do zaprzęgu, a poza tym długi pobyt w transporcie ujemnie wpłynął na ich kondycję.^{36/}

Podane powyżej okoliczności oraz rezygnacja z formowania 3 armii WP,^{sprawiły,} że dalszy zakup koni w Mongolii został ~~zaniechany~~.

Po przeprowadzonej mobilizacji i dokonanym zakupie materiału końskiego w Mongolii, stan koni w Wojsku Polskim w dniu 1 grudnia 1944 r. osiągnął liczbę 13.971.^{37/} Uzyskany w drodze poboru stan wozów z uprzężą uzupełniał ilości sprzętu i materiału otrzymywanego z ZSRR i produkowanego w kraju. Uzyskana ilość wozów taborowych z produkcji i dostaw radzieckich oraz z mobilizacji w pełni pokrywała potrzeby wojska nawet z częściową nadwyżką.

x

Reasumując powyższe uwagi dotyczące wyników poboru ludzi, koni i sprzętu taborowego w kraju, nie ~~wpływając~~ przy

32/ CAW-III-1-194, s. 112, Zarządzenie SMiF WP z 9.11.1944r.

33/ CAW MON-T.951, s. 193.

34/ Tamże - T.1855, s. 233.

35/ Tylko 5-10% koni doprowadzonych przez komisję kwalifik. do wojska.

36/ CAW-2 AWP, T.462, s. 94.

37/ CAW MON-T.615, s. 220.

tym szczegółowo w problemy natury organizacyjnej, trzeba stwierdzić, że przeprowadzenie tak poważnej mobilizacji było dużym osiągnięciem ówczesnych władz wojskowych i cywilnych. W realizacji polityki militarnej państwa, mobilizacja rezerw osobowych, koni i wozów z uprzężą odegrała decydującą rolę w ukompletowaniu Wojska Polskiego, a poza tym przyczyniła się do częściowego odtworzenia ewidencji ludzi i koni na wyzwolonym obszarze kraju oraz do zorganizowania aparatu poboru i uzupełnień w terenie. Poważny wkład do przeprowadzonej mobilizacji w kraju wniosły także organa tyłów wojska. Oprócz odkomenderowania oficerów specjalistów do komisji poborowych, organa tyłów wojska musiały na bieżąco finansować całą mobilizację w nadzwyczaj skomplikowanych warunkach oraz zaopatrywać w żywność i furaz punkty zborne ludzi oraz punkty przyjęcia i rozdziału koni.^{38/} Punkty te odegrały poważną rolę w okresie mobilizacji, ponieważ spełniały często zadania ośrodków zaopatrywania dla mniejszych jednostek wojska w okresie formowania.

D. Rozwój kierowniczych organów tyłów LWP

Ludowe Wojsko Polskie powstało z dwóch organizacji zbrojnych, tj. 1 Armii Polskiej sformowanej w ZSRR i Armii Ludowej działającej w kraju. Podczas tworzenia Sztabu Głównego oraz niektórych organów naczelnych władz wojskowych wykorzystano w poważnym stopniu strukturę organizacyjną i doświadczenia obu armii, uwzględniając fakt, iż każda z nich posiadała odmienną organizację dowództw i służb zabezpieczających. Natomiast punkt wyjściowy w rozwoju kierowniczych organów tyłów LWP stanowiły wyłącznie komórki organizacyjne tyłów utworzone na terytorium ZSRR. Pierwszą z nich był Zarząd Zaopatrzenia Materiałowo-Technicznego /ZZMT/, który powstał w ra-

---

38/ Tamże, T.915, s. 7. Z jednostek i instytucji tyłowych do przeprowadzenia mobilizacji odkomenderowano: lekarzy med. - 28, lekarzy wet. - 41, oficerów płatników - 69 oraz personel gospodarczy dla obsadzenia ważniejszych stanowisk w PZ i PPIRK.

mach Głównego Sztabu Formowania Armii Polskiej w ZSRR w czerwcu 1944 r. Nowo utworzony organ tyłów wchodził w skład dowództwa i wykonywał funkcje organu kierowniczego w systemie zabezpieczenia materiałowego i obsługi wojsk podległych bezpośrednio Szefowi Głównego Sztabu Formowania.^{39/}

Po wkróceniu wojsk polskich na wyzwolone terytorium kraju i objęciu władzy przez PKWN - zaistniała konieczność reorganizacji systemu zaopatrywania i obsługi wojsk oraz utworzenia nowej instytucji tylowej, której struktura funkcjonalna winna była odpowiadać warunkom Polski, ponieważ jej system ustrojowy, gospodarczy i administracyjny początkowo opierał się na założeniach konstytucji marcowej i poważnie różnił się od systemu radzieckiego.^{40/} Tworząc nowy organ tyłów WP, które^{go} zadaniem było sprawowanie kierowniczej władzy nad całym systemem zaopatrywania i obsługi wojsk oraz kierowanie przyjętym przemysłem, należało przyjąć taką strukturę organizacyjną i funkcjonalną, która zapewniałaby należytą współpracę z resortami gospodarki narodowej PKWN oraz organami zaopatrującymi Armii Radzieckiej.

Organizacja kierowniczego organu tyłów LWP nie mogła się opierać na strukturze organizacyjnej armii polskiej okresu międzywojennego, ponieważ zakres działania organu tyłowego armii współczesnej daleko wykraczał poza ramy zadań ówczesnego kwatermistrzostwa.^{41/} Nie do przyjęcia była także organizacja i doświadczenia oddziału zaopatrzenia i broni Armii

---

39/ 1 armia w tym okresie czasu była włączona w system zaopatrywania i obsługi 1 Frontu Białoruskiego.

40/ Konstytucja /tzw. marcowa/ uchwalona 17.3.1921 r. nawiązywała do wzorów francuskiej demokracji burżuazyjnej. Moc obowiązującą w Polsce ludowej nadał jej Manifest PKWN 22.7.1944 r.

41/ Kwatermistrzostwo LWP zarządzało następującymi służbami i ich środkami materiałowymi oraz urządzeniami, jak: słu. medycznej, mundurowej, finansowej, budownictwa i zakwaterowania, mps, drogowej, komunikacji wojskowej, samochodowej, weterynaryjnej, taborowo-gospodarczej, zdobyczy wojennej oraz żywnościowej. Tak szerokiego zakresu działania nie posiadało kwatermistrzostwo armii polskiej sprzed 1939 roku.

Ludowej, gdyż nie odpowiadały one w ogóle warunkom regularnego wojska. Jedynym organem tyłowym, który stanowił realną bazę dla utworzenia nowej instytucji tyłowej, był Zarząd Zaopatrzenia Materiałowo-Technicznego, ponieważ dysponował on doświadczoną kadrą fachowców oraz rozporządzał pewnymi zasobami materiałowymi. Poza tym ZZMT, w ramach ogólnych planów Głównego Sztabu Formowania, poczynił szereg prac przygotowawczych mających na celu organizację władz wojskowych w wyzwolonej Polsce.

Tak więc z uwzględnieniem części omówionych okoliczności i warunków, w m-cu sierpniu 1944 r. na bazie ZZMT powstał kierowniczy organ tyłów - Szefostwo Zaopatrzenia Wojska⁴² /załącznik 13/. Szefostwo Zaopatrzenia WP zostało powołane do życia rozkazem NDWP nr 3 z 8 sierpnia 1944 r. - jego szefem został mianowany generał brygady Jakub Iszczenko.⁴³ W skład nowo utworzonego szefostwa wchodziły następujące departamenty i wydziały:⁴⁴

- sztab szefostwa,
- departament intendentury,
- departament uzbrojenia,
- departament służby zdrowia,⁴⁵
- departament techniczny,
- wydział weterynaryjny,
- wydział zbierania zdobyczy wojennych,
- wydział personalny.

Wydział kolejowy b. ZZMT został włączony do Sztabu Głównego WP, zaś wydział budownictwa i zakwaterowania wchodził w skład departamentu intendentury /por. załącznik 13/.

Z pobieżnej analizy struktury organizacyjnej szefostwa wynika więc, że zakładane uprzednio postulaty nie zostały w

---

42/ Nazywano również: Sztab Zaopatrzenia WP.

43/ CAW MON - T.601, s. 2.

44/ Tamże - s. 3.

45/ Termin "służba zdrowia" w tekście pracy używa się wyłącznie w odniesieniu do nazwy centralnego organu kierowniczego służby medycznej WP - Departamentu Służby Zdrowia. Pod pojęciem "służby medycznej" - rozumie się zespół organów kierowniczych /wydziały/, oddziały, sekcje i osoby pojedyncze/ i organów wykonawczych /oddziały medyczne, szpitale, sanatoria, składy, jednostki szkolne/ na wszystkich szczeblach organizacyjnych WP, zadaniem których było świadczenie usług na rzecz wojsk. Nazwa "służba medyczno-sanitarna" - odnosi się tylko do Armii Radzieckiej.

pełni zrealizowane. Wyłączenie komunikacji wojskowej z kwatermistrzostwa na szczeblu centralnym poważnie utrudniało organizację systemu bazowania WP w nowych warunkach, tym bardziej, że organa komunikacji wojskowej na szczeblu armii nadal podlegały kwatermistrzowi. Wstępny okres porządkowania systemu zaopatrywania i obsługi wojska wymagał przeprowadzenia szeregu przedsięwzięć natury organizacyjnej. W tym celu Dowództwo Naczelne WP nadało Szefowi Zaopatrzenia szerokie uprawnienia. W zakresie organizacyjnym Szef Zaopatrzenia ustalał etaty jednostek, urzędzeń i zakładów tyłowych, terminy i rejony ich formowania /dyslokacji/ oraz system bazowania Wojska Polskiego.

Po wejściu w życie planu rozbudowy WP przed szefostwem stanęły nowe potrzeby i zadania. W początkowej fazie rozbudowy WP Szefostwo Zaopatrzenia musiało zrealizować szereg zamierzeń związanych z zaopatrywaniem i obsługą wojsk oraz wykonać kilka pilnych zadań doraźnych. Do zadań i zamierzeń tych m.in. należały:

- rozdział obiektów wojskowych na wyzwolonym terytorium kraju dla nowo formowanych i dyslokowanych z terenów ZSRR jednostek wojskowych;

- przedyslokowanie jednostek i urzędzeń tyłowych z terytorium ZSRR i rozmieszczenie ich na wyzwolonym obszarze kraju;

- zestawienie potrzeb materiałowych dla nowo tworzonych jednostek wojskowych i ustalenie w porozumieniu z organami zaopatrującymi Armię Radziecką i resortami PKWN - ich źródeł pokrycia;

- uzupełnienie jednostek tyłowych ludźmi i sprzętem w celu zapewnienia normalnego biegu prac gospodarczych w formujących się oddziałach;

- zorganizowanie sieci baz zaopatrywania i obsługi, które miały stanowić podstawę systemu bazowania WP.

Wszystkie zadania i zamierzenia tyłowe były równie pilne do wykonania i realizacji. Na czoło wszystkich problemów wysuwała się sprawa kadr oficerskich służb tyłów. Przede wszystkim chodziło tu o oficerów i podoficerów którzyby objęli stanowiska w aparacie administracyjno-gospodarczym jednostek wojskowych i przygotowali niezbędne minimum /miejsca zakwaterowania, wyżywienia itp/ dla przyjęcia^a zmobilizowanych

w m-cu sierpniu i wrześniu 1944 r. Problem kadr służb tyłów nie był łatwy do rozwiązania. Na wyzwolonym terytorium Polski znalazła się niewielka liczba oficerów i podoficerów kwaterymistrzostwa armii polskiej sprzed 1939 r., którzy bez przeszkolenia mogli przystąpić do pełnienia obowiązków służbowych.

Z braku własnej kadry oficerskiej większość stanowisk służbowych w jednostkach i instytucjach tyłowych musiano obsadzić oficerami radzieckimi /załącznik - obsada personalna/.

Zjawisko to miało dwojakie znaczenie dla tyłów WP. Po pierwsze - oficerowie radzieccy posiadali bogate doświadczenia w dziedzinie organizacji zaopatrywania i obsługi wojsk znali doskonale sprzęt i materiał wojskowy w jaki było wyposażone Wojsko Polskie oraz byli wprowadzeni w obowiązujący wówczas system gospodarki wojskowej. Znajomość wspomnianych zagadnień przez kadrę poważnie usprawniała współpracę organów tyłów WP z organami zaopatrującymi Armii Radzieckiej. Z drugiej jednak strony niezajomość systemu gospodarki narodowej Polski oraz języka polskiego przez znaczną część oficerów radzieckich ujemnie wpływała na współpracę Szefostwa Zaopatrzenia WP z resortami cywilnymi PKWN, a także i na układ stosunków w wojsku.

Wkrótce po zorganizowaniu się, Szefostwo Zaopatrzenia WP przeżyło szereg zmian organizacyjnych. Zmiany te były warunkowane ogólną reorganizacją Wojska Polskiego oraz tworzeniem nowych szefostw i zarządów. Zmiany organizacyjne szły w kierunku rozbudowy części departamentów i wydziałów szefostwa, tworzenia od podstaw nowych komórek organizacyjnych oraz podporządkowania Szefowi Zaopatrzenia tych organów, które w praktycznej działalności ściśle ze sobą współpracowały.

Z dniem 10 września 1944 r. z departamentu technicznego szefostwa zostały wyłączone następujące wydziały: łączności, inżynieryjno-saperski i chemiczny, które przekazani nowo utworzonym szefostwom.^{46/} W tym czasie z szefostwa wyłączono również departament uzbrojenia. Departament techniczny został rozwiązany, a na jego miejsce utworzono zarząd służby samochodowej i wydział służby zaopatrzenia materiałów pędnych i smarów. Z nowych organów, Szefowi Zaopatrzenia podporządkowa-

no: zarząd służby drogowej i przeformowany zarząd komunikacji wojskowej.^{47/} Poza tym w skład sztabu szefostwa włączono dwa nowe oddziały: oddział badań doświadczeń wojennych i oddział ewidencji strat podoficerów i szeregowców.^{48/} 8 września z departamentu intendentury wyłączono wydział finansowy, który został przekształcony w samodzielny oddział służby finansowej. Po częściowej reorganizacji Szefostwo Zaopatrzenia w m_cu wrześniu 1944 r. zostało przeformowane w Główne Kwatermistrzostwo Wojska Polskiego o etatowej liczebności 486 wojskowych.^{49/} 15 października urząd Głównego Kwatermistrza WP objął generał dywizji Jan Łoginow, zaś gen. bryg. Jakub Iszczenko został jego zastępcą. Po rozpoczęciu tworzenia Frontu Polskiego, w organach tyłów wojska zaszły poważne zmiany organizacyjne.

W ramach planu rozbudowy wojska oraz przechodzenia władz naczelnych i instytucji na etat dowództwa Frontu, również i Główne Kwatermistrzostwo WP przeformowało niektóre swoje komórki organizacyjne. W m_cu listopadzie 1944 r. na etat kwatermistrzostwa Frontu przeniesiono: departament intendentury /z wyjątkiem wydziału służby kwaterunkowo-eksploatacyjnej/, departament służby zdrowia, wydział służby weterynaryjnej, wydział służby zdobywczy wojennej i wydział służby zaopatrzenia MPS.^{50/} Wydziały służby weterynaryjnej i MPS, po przejściu na nowy etat, otrzymały miano - oddziałów, w wydział zdobywczy wojennej - zarządu służby zdobywczy wojennej.

Dalsze zmiany organizacyjne w składzie Głównego Kwatermistrzostwa nastąpiły w listopadzie i grudniu 1944 r. 1 listopada 1944 r. wydział służby kwaterunkowo-eksploatacyjnej przeniesiono na etat oddziału, który otrzymał nazwę oddziału budownictwa, remontów i zakwaterowania.^{51/}

47/CAW MON-T.2000, s. 33 - Rozkaz NDWP nr 19 z 8.9.1944r.

48/ Tamże - T.601, s. 25.

49/ Tamże - T.6758, s. 102 i T.1957, s. 33. Rozkaz NDWP nr 22 z 15.9.1944 r. Do m-ca grudnia 1944r. nosiło również nazwę: Kwatermistrzostwo Frontu Polskiego.

50/ Tamże - T.610, s. 95. Zarz. Gł. Kwat. WP nr 60 z 30.11.1944 r.

51/ CAW MON - T.759, s. 15.

W grudniu uległy połączeniu komórki inspekcyjne /Głównego Kwatermistrza i departamentu intendenty/, z których powstał oddział inspekcji Głównego Kwatermistrza WP w składzie: 6 oficerów i jeden pracownik cywilny.^{52/} Nowo utworzony oddział podporządkowano szefowi sztabu.

Ta ostatnia zmiana organizacyjna była podyktowana potrzebą posiadania jednolitego organu kontrolnego, któryby mógł skutecznie przeciwdziałać wszelkim próbom nadużyć w gospodarce służb podporządkowanych Głównemu Kwatermistrzowi WP.

W wyniku dokonanych zmian organizacyjnych strukturę organizacyjną i funkcjonalną Głównego Kwatermistrzostwa WP dostosowano w zasadzie do ówczesnych warunków Polski i potrzeb wojska /załącznik 11/. Mimo poważnych zmian organizacyjnych zachowało ono specyfikę zakresu działania, odpowiadającego centralnym organom tyłów. Jego struktura organizacyjna zachowała cechy organizacji właściwej dla centralnego organu kwatermistrzowskiego, jak i cechy kwatermistrzostwa Frontu.

E. Funkcje i zakres działania Głównego Kwatermistrzostwa WP

Główne Kwatermistrzostwo WP, jako kierowniczy organ tyłów wojska spełniało dwojakie funkcje, tj. funkcje organu centralnego oraz funkcje organu Frontu w stosunku do armii czynnych i jednostek wojskowych o przeznaczeniu frontowym. W rzeczywistości Główne Kwatermistrzostwo było centralnym organem kierowniczym tyłów Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego. Do realizacji swych zadań posiadało ono odpowiednie organa wykonawcze, zespolone w tyły Naczelnego Dowództwa WP i przeznaczone do wykonywania zadań stosownie do spełnianych przez siebie funkcji /załącznik 11 i 12/. Jednostki i urzędnictwa tyłowe sformowane przez Zarząd Zaopatrzenia Materiałowo-Technicznego w ZSRR spełniały w zasadzie zadania centralnych jednostek tyłowych, które zostały wzmocnione jednostkami tyłowymi sformowanymi w kraju w ramach rozbudowy Wojska Polskiego. Zadania tyłów Frontu spełniały jednostki i urzędnictwa tyłowe sformowane na podstawie rozkazu NDWP nr 8 z dnia 20 sierpnia 1944 r. /załącznik 14/.

52/ Tamże - T. 698, s. 256.

W pierwszym okresie swego istnienia Główne Kwatermistrzostwo WP zajmowało się: koordynacją prac podległych mu służb; zabezpieczeniem materiałowym i medycznym mobilizacji w kraju; formowaniem jednostek, urzędzeń i zakładów tyłowych szczebla Frontu i armii; zestawieniem ogólnych potrzeb materiałowych wojsk w zakresie podległych mu służb i przedstawianiem ich do organów zaopatrujących Armię Radziecką i resortów cywilnych PKWN; organizowaniem rejonowych baz i ośrodków zaopatrywania i obsługi w większych garnizonach formowania jednostek WP; organizowaniem odbioru i rozdziału środków materiałowych przybywających do Wojska Polskiego z ZSRR; udzielaniem pomocy Resortowi Gospodarki Narodowej i Finansów PKWN w organizowaniu grup operacyjnych dla ochrony zakładów produkcyjnych i handlowych w strefie przyfrontowej; realizacją świadczeń rzeczowych dla wojska oraz kierowaniem odbudową gospodarki narodowej itp. W mniejszym natomiast stopniu zajmowało się ono zaopatrywaniem materiałowym armii czynnych, ponieważ w myśl porozumienia z 26 lipca 1944 r. /art. 8/ -- dowództwo operacyjne nad Wojskiem Polskim w ciągu całego okresu wspólnych działań wojennych spoczywało w ręku Naczelnego Dowództwa Armii Radzieckiej. W związku z tym armie czynne WP były operacyjnie podporządkowane odnośnym dowódcom Frontów, w składzie których działały i tam były zaopatrywane w znaczną część środków materiałowych. 1 armia WP, jako armia czynna była zaopatrywana przez Główne Kwatermistrzostwo WP w następujące rodzaje środków materiałowych: sprzęt i materiał służby samochodowej, sprzęt i materiał służby mundurowej, sprzęt i materiał służby taborowo-gospodarczej oraz środki pieniężne.^{53/} Przy tym kilka służb Głównego Kwatermistrzostwa WP świadczyło całkowitą obsługę dla armii. Do takich służb należały: służba samochodowa, służba weterynaryjna i służba medyczna /por. rozdział szósty/. Nadto główny system zaopatrywania i obsługi Wojska Polskiego obejmował także jednostki wojsk lotniczych.

W zakresie organizacji tyłów Główne Kwatermistrzostwo WP opierało się na doświadczeniach oficerów Armii Radzieckiej,

---

^{53/} CAW MON - T.601, s. 3. Rozkaz NDWP nr 3 z 8.8.1944r.

zaś na niższych szczeblach organizacyjnych na regulaminie polowym Armii Radzieckiej z 1943 r. uwzględniając warunki Wojska Polskiego.^{54/}

Główny Kwatermistrz był jednocześnie zastępcą Naczelnego Dowódcy Wojska Polskiego d/s kwatermistrzowskich i posiadał szerokie uprawnienia. Dysponował on korpusem oficerów kwatermistrzostwa do zczy dcy pułku d/s kwatermistrzowskich i równorzędnych, w tej liczbie i oficerami służby zdobyczy wojennej oraz ponosił pełną odpowiedzialność za całą gospodarkę podległych mu służb.^{55/} Jego organem wykonawczym był sztab kwatermistrzostwa, którego pracą kierował szef sztabu i odpowiadał on m.in. za sprawy organizacyjne, planowanie i szkolenie kwatermistrzowskie. Do zadań Sztabu Głównego Kwatermistrzostwa WP m.in. należało:

- koordynowanie pracy pomiędzy poszczególnymi służbami podległymi Głównemu Kwatermistrzowi WP oraz kierowanie pracą jednostek tyłowych podległych szefowi sztabu;
- wydawanie dyrektyw i zarządzeń w sprawach organizacyjnych oraz zaopatrywania i obsługi wojsk;
- ustalanie etatów dla jednostek tyłowych wojska;
- zestawienie materiałowych potrzeb wojska w zakresie służb podporządkowanych Głównemu Kwatermistrzowi WP i przedstawianie ich odnośnym organom zaopatrującym Armii Radzieckiej i resortom cywilnym PKWN;
- organizowanie szkolnictwa wojskowego dla potrzeb tyłów oraz fachowe szkolenie oficerów Głównego Kwatermistrzostwa i jego służb;
- organizowanie nauki języka polskiego dla oficerów Armii Radzieckiej;^{56/}
- uogólnianie doświadczeń wojennych z zakresu tyłów Wojska Polskiego i prowadzenie ewidencji strat personalnych podoficerów i szeregowców;
- planowanie wykorzystania przemysłu dla potrzeb wojska i koordynacja eksploatacji zasobów miejscowych oraz zabezpieczenie realizacji świadczeń rzeczowych na rzecz wojska;

54/ CAW MON - T.621, s. 3-10.

55/ CAW-III-1-148, s. 18. Rozkaz NDWP nr 113 z 30.10.1944r

56/ CAW MON - T.601, s. 4 - naukę języka polskiego prowadzono 2 godziny dziennie.

- planowanie kontroli gospodarki materiałowej podległych służb w jednostkach wojskowych;

- kierowanie pracą wojskowych organów odpowiedzialnych za przyjęcie sprzętu i materiału z dostaw radzieckich dla jednostek Wojska Polskiego,

Sprawy budżetowe i personalne należały bezpośrednio do kompetencji Głównego Kwatermistrza i załatwiane były za pośrednictwem odnosnych oddziałów Głównego Kwatermistrzostwa.

Pracą służb, podległych Głównemu Kwatermistrzowi WP, kierował Z-ca Głównego Kwatermistrza.

x

x

x

W wyniku dokonanej ogólnej analizy planu rozbudowy Wojska Polskiego w drugiej połowie 1944 r. można z całą odpowiedzialnością stwierdzić, że przy opracowaniu tego planu przez Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego nie zostały przeanalizowane szczegółowo możliwości własnego zaplecza. W konsekwencji tego musiano zrezygnować z tworzenia Frontu Polskiego i 3 armii WP, ponieważ planowane zamierzenia wykaczały daleko poza możliwości wyzwolonych ziem Polski. W wyniku tych zmian organizacyjnych w składzie Wojska Polskiego pozostawały tylko dwa związki operacyjne: 1 i 2 armia oraz kilka związków taktycznych rodzajów wojsk. Od 22 lipca do końca 1944 roku, a więc w ciągu pięciu miesięcy Wojsko Polskie osiągnęło stan liczebny około 300 tys. żołnierzy. Po tym czasie Państwo Polskie dysponowało więc poważną siłą militarną, która zdolna była do wykonywania swych zasadniczych funkcji politycznych na froncie wewnętrznym i zewnętrznym.

Co się tyczy rozbudowy centralnych organów tyłów Wojska Polskiego - to trzeba powiedzieć, że za podstawę ich rozwoju przyjęte zostały komórki organizacyjne utworzone w Głównym Sztapie Formowania Armii Polskiej w ZSRR. Oparcie struktury organizacyjnej organów tyłów Wojska Polskiego na wzorach Armii Radzieckiej z uwzględnieniem właściwości i warunków ludowego Państwa Polskiego było rozwiązaniem ze wszechmiar słusznym, ponieważ usprawniło to w poważnym stopniu ich

tworzenie, a ponadto wpłynęło na pracę tych organów w ramach ogólnego systemu zaopatrywania i obsługi LWP, który był ściśle związany z radzieckimi organami zaopatrującymi. Z byłego kwatermistrzostwa armii polskiej sprzed 1939 roku wykorzystano jedynie kadre oficerską, podoficerską i byłych urzędników wojskowych.

W okresie tworzenia kierowniczych organów tyłów LWP, obok zjawisk pozytywnych, nie ustrzeżono się i niedociągnięć. Ogólną tendencją wszystkich szefów komórek organizacyjnych było dążenie do jak najdalej posuniętej samodzielności w wielu dziedzinach życia wojskowego. Korzystano przy tym z faktu, iż etaty organów Głównego Kwatermistrzostwa WP nie były oparte na ścisłych obliczeniach potrzeb wojennych, ponieważ WP nie posiadało w tym czasie dokładnie opracowanych planów operacyjnych i mobilizacyjnych. Przy tym część etatów Głównego Kwatermistrzostwa otrzymało w okresie tworzenia się Frontu Polskiego. Wszystko to doprowadziło do tego, że każdy zarząd i departament posiadał szereg wydziałów, które dublowały zadania oddziałów samodzielnych /wydziały personalne i wydziały finansowe/. Np. departament intendentury posiadał aż pięć wydziałów finansowych, istnienie których w poważnym stopniu zakłócało normalną pracę oddziału służby finansowej. Na tej podstawie można sądzić, że etaty kierowniczych organów tyłów LWP były raczej wykładnikami "zdolności" organizacyjnych poszczególnych szefów w ich zdobywaniu, w tym czasie, aniżeli wyrazem potrzeb rzeczywistych. Zresztą podobny stan rzeczy istniał również w innych instytucjach wojskowych.

Z zakresu działania i wykonywania funkcji wynika, że każdy szef zarządu /departamentu, oddziału/ był doradcą i fachowym pomocnikiem Głównego Kwatermistrza Wojska Polskiego, a także przełożonym w linii prostej podległych mu organów i jednostek tyłowych na wszystkich szczeblach organizacyjnych.

Jeśli idzie o zadania, funkcje i zakres działania poszczególnych organów tyłów, to były one uwarunkowane sytuacją polityczną i warunkami ekonomiczno-gospodarczymi, jakie istniały w 1944 r. na wyzwolonym obszarze Polski.

W zakresie zaopatrywania i obsługi wojsk, praca organów tyłów przebiegała w dwóch zasadniczych kierunkach: po pierwsze - jako ścisła współpraca z resortami PKWN w dziedzinie wykorzystania krajowych zasobów materialnych i przemyślnictwa dla wojska wojska;

po drugie - jako współpraca z organami zaopatrującymi Armię Radziecką w zakresie planowanych dostaw zasadniczych rodzajów sprzętu i materiału dla Wojska Polskiego.

W początkowym okresie, gdy państwowe organa gospodarcze znajdowały się w stadium organizacji, kierownicze organa tyłów wojska posiadały szerokie pełnomocnictwa i w wielu przypadkach decydowały w sprawach gospodarczych wagi państwowej /wykorzystanie krajowych zasobów materialnych, mobilizacja przemysłu, komunikacja itp/. Po zorganizowaniu się administracji gospodarczej, zakres działania Głównego Kwatermistrzostwa we wspomnianych dziedzinach życia gospodarczego został poważnie zawężony, ponieważ życie gospodarcze kraju zostało podporządkowane odnośnym resortom PKWN.

Rozwój organów tyłów Wojska Polskiego obrazuje załącznik 13.

R o z d z i a ł   I V

FORMOWANIE JEDNOSTEK I INSTYTUCJI TYŁOWYCH WP ORAZ ORGANIZACJA SZKOLNICTWA SŁUŻB TYŁÓW

Rozwój tyłów wojska stanowił część składową rozbudowy ludowego Wojska Polskiego. Stosownie do ustalonych terminów sformowania jednostek bojowych rozpoczęto również tworzenie tyłów Frontu Polskiego, tyłów 2 i 3 armii WP.

Z rozwojem tyłów wojska wyłonił się problem kadr oficerskich, który zamierzano rozwiązać poprzez zorganizowanie szkolenia wojskowego służb tyłów.

A. Formowanie jednostek tyłowych Frontu Polskiego^{1/}

Po dokonaniu wstępnej reorganizacji w kierowniczych organach tyłów wojska, przystąpiono w m-cu sierpniu 1944 r. do formowania frontowych jednostek i instytucji tyłowych. Podstawę prawną formowania jednostek tyłów Frontu Polskiego stanowił rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 8 z dnia 20 sierpnia 1944 r. W myśl tego rozkazu tyły Frontu Polskiego miały się składać z następujących grup jednostek, urządzeń, zakładów i instytucji tyłowych: /tabela nr 1/.

---

^{1/} W wielu publikacjach tyły Frontu Polskiego nazywane są tyłami Naczelnego Dowództwa WP. W rzeczywistości tyły NDWP tworzyły jednostki i instytucje tyłowe o zadaniach Frontu, sformowane w drugiej połowie 1944 r. oraz jednostki i instytucje tyłowe zorganizowane w ZSRR do 22.7.1944 r. /patrz: załącznik 14/. Po zaniechaniu tworzenia Frontu Polskiego /15.11.1944/ jednostki tyłowe Frontu nadal zachowały nazwę "frontowych".

Tabela nr 1. Skład tyłów Frontu Polskiego.

Nazwa grup jednostek tyłowych	Ilość	Etatowy stan osobowy
Jednostki transportowe	5	2445
Jednostki służby drogowej	6	2470
Jednostki obsługi	6	930
Jednostki komunikacji wojskowej	3	27
Składy frontowe	19	805
Jednostki przetwórcze	2	111
Jednostki i zakłady sł.med.	43	5453
Jednostki i zakłady sł. wet.	4	323
Jednostki ewakuac.-remont.	9	1570
Inne jednostki	4	67
Razem:		14201

Zródło: CAW MON, t. 1889, s. 3; CAW-III-1-T.144, s. 5-231.

Podany powyżej skład tyłów Frontu Polskiego nie mógł w pełni zabezpieczyć rozbudowującego się wojska, ponieważ brak było dostatecznej ilości jednostek transportowych, jednostek obsługi, jednostek ewakuacyjno-remontowych i zakładów leczniczych służby medycznej. Dla zaopatrywania i obsługi trzystutysięcznej armii należało posiadać tyły na szczeblu NDWP o stanie liczebnym ponad 29 tys. ludzi,^{2/} tj. dwukrotnie większe od stanu podanego w tabeli nr 1.

Z przedstawionych powyżej danych widać więc, iż u podstaw tworzenia tyłów Frontu Polskiego legła ta sama błędna koncepcja, jak i w czasie organizacji kierowniczych organów tyłów. Błądność wspomnianej koncepcji polegała bowiem

2/ Z zagadnień rozwoju LWP. MON, Warszawa 1964, s.95, 247-295. Stan etatowy WP na koniec 1944r. wynosił ponad 311 tys. ludzi. Z analizy etatów pułku piechoty, dywizji piechoty i armii wynika, że na 10 etatów liniowych przypada 1 etat służb zaopatrywania i obsługi. Dla szczebla Frontu stosunek etatów był podobny. Tak więc na 311 tysięczny stan wojska winno przypadać 31 tys. ludzi w jednostkach tyłowych. W tym czasie istniały jednostki i urządzenia tyłowe b.Zarządu Zaop. Mat.Techn. o stanie 1474 ludzi /31000 - 1474 = 29526/.

na tym, iż rozwój tyłów odbywał się żywiołowo i w zasadzie bez głębszej analizy potrzeb wojennych wojska. W wyniku takiego stanu rzeczy powstała poważna dysproporcja między stanem faktycznym tyłów, a rzeczywistymi potrzebami wojsk, która została częściowo zniwelowana do końca roku w wyniku sformowania nowych jednostek tyłowych, bądź też drogą włączenia w skład tyłów WP jednostek tyłowych przybyłych z Armii Radzieckiej.

Jednostki i urządzenia tyłowe objęte rozkazem NDWP nr 8 planowano sformować do 15 września 1944 r., tj. równoległe z jednostkami bojowymi pierwszej kolejności, co było sprzeczne z ogólnie przyjętymi zasadami w okresie rozwoju wojska. W myśl tych zasad w pierwszej kolejności należało organizować jednostki, urządzenia i zakłady tyłowe, które miały stanowić podstawową bazę materiałowo-techniczną dla formowania jednostek bojowych. Odstąpienie od tej zasady w okresie rozbudowy wojska doprowadzało do częstych zakłóceń w procesie mobilizacji i formowania, zwłaszcza w dziedzinie zaopatrywania i obsługi jednostek Wojska Polskiego.^{3/}

Aby częściowo choćby usunąć niezbyt korzystne zjawisko dla tyłów, które wynikło w okresie rozwoju wojska - Główny Kwatermistrz WP zdecydował w pierwszym rzędzie sformować składy żywnościowe, mundurowe oraz składy materiałów pędnych i smarów. Wspomniane urządzenia tyłów Frontu Polskiego zostały sformowane na bazie istniejących już jednostek tyłowych.

Organizację zasadniczych jednostek tyłowych zdecydowano przeprowadzić w większych ośrodkach formowania jednostek bojowych, szkolnych i zapasowych, jak: Białystok, Chełm Lubelski, Łuków, Rzeszów i Siedlce, ponieważ miały one stanowić główny trzon bazy zaopatrywania i obsługi w podanych wyżej rejonach. Kompletowanie formowanych jednostek tyłowych ludźmi, końmi, sprzętem i materiałem wojskowym odbywa-

---

3/ CAW MON - T.2002, s.50. Niedostateczne zabezpieczenie materiałowe wojska wykorzystywane było przez elementy reakcyjnego podziemia do szerzenia wrogiej propagandy wśród poborowych. Ponadto w jednostkach wojskowych, ten stan rzeczypowodował m.in. niepokojący wzrost dezercji żołnierzy z wojska. Tak przedstawiała się sprawa np. w 31 pp. I. Blum - Sprawa 31 pułku piechoty. Tło, przebieg i charakter masowej dezercji żołnierzy 31 pp w 1944 r. "Wojskowy Przegląd Historyczny" nr 3/1965, s.57-58.

ło się bardzo wolno. W dniu wyznaczonego terminu sformowania tyłów Frontu Polskiego /15.9.1944 r./, grupy jednostek tyłowych objęte rozkazem NDWP nr 8 posiadały następujący stan ukończenia: /tabela nr 2/.

Tabela nr 2. Ukończenie tyłów Frontu Polskiego w dniu 15.9.1944r.

Wyszczególnienie	S t a n		Procent ukończenia
	etatowy	faktyczny	
Ludzie	14201	3381	24,0
Konie	1135	30	2,0
Samochody	1919	33	1,5
Łóżka szpitalne	11300	-	-

Źródło: CAW-III-1-83, s. 136-145; T.144, s. 5-231;
CAW-MON, T.601, s. 9-15; T.1889, s. 3.

Tak niski stan ukończenia jednostek tyłowych był spowodowany następującymi przyczynami:

- po pierwsze - poważnym opóźnieniem mobilizacji rezerw osobowych, koni i wozów z uprzężą w kraju. Do 10 października zmobilizowano zaledwie 40,0 proc. planowanej liczby poborowych, a ponadto w tym terminie nie rozpoczęto jeszcze mobilizacji koni i wozów z uprzężą;^{4/}

- po drugie - faktem, iż jednostki, instytucje, urzędnicy i zakłady tyłowe uzupełniano ludźmi i sprzętem w drugiej kolejności, ponieważ priorytet w tym zakresie przyznawano jednostkom bojowym;

- po trzecie - poważnym brakiem kadry oficerskiej we wszystkich grupach jednostek tyłowych.

Wyżej wspomniane przyczyny poważnie odbiły się na terminie sformowania jednostek i urzędzeń tyłów Frontu Polskiego. Faktycznie kompletowanie tych jednostek i urzędzeń trwało do 20 listopada 1944 r., tj. o ponad dwa m-ce dłużej od ustalonego terminu. Poza tym niski stan ukończenia tyłów wyłonił szereg nowych trudności. Brakowało bowiem ludzi do pracy i ochro-

4/ Organizacja i działania bojowe LWP, op.cit., t.1, s.XXI.

5/ CAW MON, T. 601, s.37-76.

ny.^{6/} W zbliżającym się okresie jesienno-zimowym każda służba zaopatrywania i obsługi musiała wykonać szereg bardzo pilnych zadań. W takiej sytuacji główny ciężar zasadniczych prac związanych z zaopatrywaniem i obsługą nowo formujących się jednostek bojowych /w m-cach wrzesień - październik 1944 r./ musiała przejąć na siebie istniejące oddziały tyłowe, których względne możliwości były nie wystarczające w stosunku do rosnących potrzeb Wojska Polskiego.

Natomiast nowo formowane jednostki tyłowe mogły przejąć na siebie część zadań tyłów NDWP dopiero przy końcu października, tj. po częściowym ich uzupełnieniu szeregowcami i materiałem końskim. Nadal pozostała niezłatwiona sprawa kadry oficerskiej i środków transportu samochodowego dla wszystkich jednostek tyłowych. Wspomniane braki wpłynęły na zmiany organizacyjne, jakie zaszły w składzie tyłów Frontu Polskiego w drugiej połowie 1944 r. Z podanych powodów musiano zrezygnować z formowania 22 szpitali ewakuacyjnych, natomiast dla części oddziałów tyłowych i zakładów leczniczych przesunięto termin formowania na 1945r.^{7/} /por. załącznik 15/. zasadnicza poprawa w ukończeniu jednostek i urządzeń tyłów Frontu Polskiego w ludziach i sprzęcie nastąpiła dopiero po: 1/ przeprowadzeniu wtórnej mobilizacji rezerw osobowych w kraju; 2/ przybyciu do Wojska Polskiego znacznej liczby oficerów radzieckich specjalności tyłowych; 3/ rozformowaniu jednostek tyłowych 3 armii WP. W drugiej połowie 1944 r. z Armii Radzieckiej do jednostek tyłowych Wojska Polskiego przybyło 2007 oficerów,^{8/} których większość została skierowana do pracy w jednostkach tyłowych Frontu Polskiego. Poza tym tyły Frontu Polskiego zostały wzmocnione jednostkami radzieckimi. W okresie od września do listopada 1944 r. dowództwo radzieckie oddało do dyspozycji Naczelnego Dowództwa WP 13 kompletnie wyposażonych szpitali ewakuacyjnych i jeden pułk samochodowy.^{9/}

6/ CAW MON, T.615, s. 106. Część składów głównych i frontowych przekazano pod ochronę jednostkom radzieckim.

7/ CAW-III-1-T.144, s. 5-31 i CAW MON, T.622, s. 73. Rozkaz NDWP nr 84 z 10.12.1944 r.

8/ CAW MON-T.635, s.59. W tej liczbie 4 generałów. Z podanej liczby oficerów na poszczególne służby przypadło: służby int. - 579, służby samochod. - 340, służby medycznej - 654, służby drogowej - 232, służby weterynarii - 144, służb techn. i MPS - 88.

9/ CAW MON - T.1267, s. 272-273; T.622, s. 73; T.1267, s. 141. Patrz: załącznik 14.

Nadto - stale rosnące potrzeby Wojska Polskiego w dziedzinie materiałowej wpłynęły na dalsze formowanie jednostek tyłowych. Był to więc sygnał do wyrównania naruszonej równowagi między rzeczywistymi potrzebami wojsk, a stanem faktycznym tyłów.

Po uwzględnieniu wyżej wspomnianych potrzeb wojsk, sformowane zostały w m-cach października i listopadzie nowe jednostki tyłowe o stanie liczebnym 5 273 żołnierzy.^{10/} Poza formowaniem nowych jednostek tyłowych część jednostek istniejących przeniesiono na nowe etaty o zwiększonym stanie osobowym i wyposażeniu technicznym.

Ostatnie przedsięwzięcia organizacyjne wskazują na to, iż naruszona uprzednio równowaga w etatach tyłów w stosunku do potrzeb jednostek bojowych w okresie rozwoju Wojska Polskiego - została w pełni wyrównana do końca 1944 r. tylko w niektórych grupach jednostek tyłowych.

Po przeprowadzonych zmianach organizacyjnych w tyłach NDWP, stan jednostek i urządzeń tyłów Frontu Polskiego przedstawiał się - jak w załączniku 14, natomiast ich ukompletowanie ujmuje tabela nr 3.

Tabela nr 3. Ukompletowanie frontowych jednostek tyłowych w dniu 30.12.1944 r.

Wyszczególnienie	S t a n		Procent ukompletowania
	etatowy	faktyczny	
1	2	3	4
a/ <u>ludzi:</u>			
oficerów	2 867	2 120	74,0
podoficerów	4 520	3 156	70,0
szeregowców	16 239	12 895	79,0
Razem:	23 626 ^{x/}	18 181 ^{x/}	74,3
b/ <u>wyposażenie:</u>			
samoch.cież. i osob.	3 000	1 142	38,0
samoch.sanit.	42	10	20,4

10/ CAW MON - T.948, s. 78-83.

1	2	3	4
koni	1 119	954	85,2
wozów taborowych	650	442	68,0
łóżek szpitalnych	11 100	3 540 ^{xx/}	32,0

x/ W tej liczbie w stanie etat. 37 prac.cyw., 500 podch., 2070 kursantów i 390 słuchaczy; w stanie faktycznym: 12 prac. cyw., 378 podch., 462 kursantów i 144 słuchaczy.

xx/ Stan łóżek szpitalnych faktycznie rozwiniętych.

Zródło: CAW MON, T. 604, s. 95; T.622, s. 198-318.
CAW-III-1-T.144, s. 43-53.

Poza nowo sformowanymi jednostkami tyłowymi w ramach rozbudowy Wojska Polskiego, istniały jednostki tylowe powstałe w pierwszej połowie 1944 r. na terenie ZSRR /załącznik 14 pkt. "A"/, które stanowiły organa wykonawcze centralnych organów zaopatrujących WP.

W sumie obydwie grupy jednostek tworzyły tyły Naczelnego Dowództwa WP i w dniu 30 grudnia stanowiły następujący procent stanu etatowego wojsk lądowych; ^{11/} w ludziach - 8,0, samochodach - 15,5, materiale końskim - 8,0 i wozach taborowych - 9,2. Podział jednostek tyłowych na grupy stosownie do wykonywanych przez nie zadań w 1944 r. - ujmuje załącznik 16.

Organizację jednostek tyłów NDWP oparto na etatach radzieckich, ponieważ na zmodyfikowanej i dostosowanej do warunków Polski strukturze radzieckiej budowano Wojsko Polskie. Taki stan rzeczy był uwarunkowany wieloma przyczynami. Jedne z nich wpływały ze stanu ekonomicznego kraju inne były związane z zasadami prowadzenia działań bojowych przez jednostki Wojska Polskiego w ramach związków operacyjnych armii sojuszniczej, jeszcze inne wynikały z czynnika czasu.

Przyjęcie przez Wojsko Polskie radzieckiej struktury organizacyjnej warunkowały m.in. następujące okoliczności:

a/ wyposażenie jednostek Wojska Polskiego w radzieckie uzbrojenie i sprzęt techniczny, ponieważ przemysł własny nie był w stanie zapewnić dla Polskich Sił Zbrojnych potrzebnych ilości sprzętu bojowego i materiałów wojskowych;

11/ CAW MON - T.622, s. 199-223 i T.951, s. 35.

b/ przyjęcie przez Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego radzieckich zasad doktrynalnych w prowadzeniu wojny, które częściowo wynikało z art. 8 porozumienia z 26 lipca 1944r.^{12/}

c/ brak planów mobilizacyjnych oraz stosunkowo krótki okres przeznaczony na rozwój Wojska Polskiego;

d/ zewnętrzna i wewnętrzna sytuacja polityczna i wojskowa, w jakich znalazła się Polska w pierwszych początkach po wyzwoleniu.

Wymieniona grupa przyczyn i okoliczności wynikała więc z warunków politycznych, gospodarczych i wojskowych po wyzwoleniu, bądź też związana była z bezpośrednią pomocą jaką okazywał Polsce rząd radziecki.

Oparcie struktury organizacyjnej Wojska Polskiego na etatach radzieckiego stworzyło korzystne warunki do szybkiego osiągnięcia przez jednostki liniowe i tyłowe zdolności do działań bojowych.

W okresie formowania jednostek i urzędzeń tyłowych oraz tworzenia z nich tyłów nie skorzystano z doświadczeń tyłów armii polskiej okresu międzywojennego, ponieważ doświadczenia te nie odpowiadały ogólnym zamierzeniom rozwoju tyłów LWP. Wykorzystano jedynie nieliczną kadrę b. kwatermistrzostwa, intendentury i b. urzędników wojskowych, która prze- trwała okres okupacji na wyzwolonych obszarach Polski, lub wcześniej znalazła się w szeregach Polskich formacji wojskowych utworzonych w ZSRR.

Tak więc wspólnym wysiłkiem wszystkich organów Głównego Kwatermistrzostwa WP zostały sformowane jednostki i instytucje tyłowe, z których utworzone zostały tyły Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego.

12/ T. Stępniewski, op.cit. s. 12 Art. 8 porozumienia stwierdzał, że w ciągu całego okresu działań wojennych wojsk radzieckich i polskich sił zbrojnych, polskie siły zbrojne pod względem operacyjnym podporządkowuje się Naczelnemu Dowództwu ZSRR, zaś w sprawach organizacyjnych i personalnych - Głównemu Dowództwu Polskich Sił Zbrojnych.

B. Analiza i ocena możliwości zasadniczych grup jednostek tyłów NDWP

Analiza możliwości zasadniczych grup oddziałów tyłowych pozwoli na dokonanie ogólnej oceny zdolności tyłów w rozwiązywaniu węzłowych problemów gospodarczych wojska zarówno w okresie jego rozbudowy jak i działań bojowych.

1. Jednostki transportowe

Zadania jakie spoczywały na oddziałach transportowych tyłów NDWP były bardzo poważne. Jednostki te miały do wykonania ogromną pracę związaną z przewozami wewnątrz wojska, a poza tym musiały one również świadczyć swoje usługi na rzecz gospodarki narodowej kraju. Praca transportu wewnątrz wojska sprowadzała się w zasadzie do: przewozu ładunków do baz zaopatrywania i wewnątrz tych baz, przewozu artykułów rolno-spożywczych z miejsca eksploatacji do składów i urzędzeń przetwórczych oraz obsługi mobilizacji i głównych ośrodków formowania Wojska Polskiego. Przy tym w założeniach pracy transportu tyłów NDWP Główne Kwatermistrzostwo WP nie przewidywało zadań dowozowych w relacji kraj - armia czynna /1 armia WP/. Zadania oddziałów transportowych wchodzących w skład tyłów NDWP w drugiej połowie 1944 r. były następujące: /patrz tabela nr 4/.

Tabela nr 4. Zadania transportu samochodowego i konnego tyłów NDWP /plan na II półrocze 1944 r./

Rodzaj zadań przewozowych transportu	J.m.	Wykonywane zadania przez transport na rzecz:			
		baz zaopat.	pułków apro-wiz.	mobiliz. i ośrod. formow.	gosp. narod.
Przewozy ładunków do baz i wewnątrz baz	ton ^{x/}	500000	~	-	-
Przewozy artykułów rolno-spożywczych ^{xx/}	"	-	60000	-	-
Praca transportu w okresie mobilizacji	pój. mech	-	-	1800	-
Praca transportu w gospod.narodowej	"	-	-	-	450

x/ Planowane przewozy ładunków podaje się w tonach, a nie tkm, ponieważ materiały źródłowe nie ujmują odległości na jakich przewozy te miały być realizowane.

xx/ Transportem samochodowym i konnym planowano przewozić około

65,0 proc. środków rolno-spożywczych objętych planem dostaw na 1944 r. /bez 1 AWP i Wojska Lotniczych/.

Źródło: CAW MON, T.1261, s. 181-183 i T. 1267, s. 94-98.
AAN, Res.Gosp.Narod. i Fin. PKWN, T.15, s. 146-149.

Potrąbione

Do wykonania tych zadań Główne Kwatermistrzostwo WP posiadało siedem oddziałów transportowych o następującej nominalnej zdolności załadowniczej /tabela nr 5/.

Tabela nr 5. Jednorazowa nominalna zdolność załadownicza pojazdów w oddziałach transportowych tyłów ND WP.

Nazwa/grup/oddziałów transportowych	Nr etatu	Stan etatowy transportu				Nominalna zdolność załadownicza /tbn/	
		samoch. cięż. 3 t	samoch. cięż. 1,5 t	samoch. cyst. 2,5 t.	wozy tabor. 0,5 t	transp. burtowy	transp. MPS
a/ oddziały samochod.:							
1 pułk samochod. x/	032/ 75	985	-	20	-	2955	50
3 batalion samochod.-trans.	032/ 7	-	149	4	-	233	10
42 pułk samochodowy	032/ 75	642	-	40	-	1926	100
kompania samochod.	02/ 401	13	-	-	-	39	-
b/ oddziały konne:							
3,5 i 8 komp. tabor.-transp.	047/ 87	-	-	-	246	123	-
Razem:						5276	160

x/ 1 psam w swoim składzie posiadał cztery bataliony samochodowe, zaś 42 psam tylko trzy bataliony.

Źródło: CAW MON, T.711, s. 79-83; T.1267, s. 141.

Faktyczna nominalna zdolność załadownicza jednostek transportowych, była dużo niższa od etatowej i na koniec listopada 1944 r. wynosiła /tbn/: ^{13/} transportu burtowego /ogólnego/ - 3403, transportu konnego - 103 i transportu nalewczego /MPS/ - 30.

Posiadanymi środkami oddziały transportowe mogły wykonać około 40,0 proc. zadań przewozowych w bazach zaopatrzenia i pułkach aprowizacyjnych oraz przeznaczać dziennie /przez okres 3-ch m-cy/ około 25 pojazdów mechanicznych dla potrzeb mobilizacji oraz gospodarki narodowej.^{14/} Poważny brak w dziedzinie transportu w tyłach NDWP wypełniły częściowo oddziały samochodowe wojsk radzieckich, które przez okres trzech miesięcy wykonywały zadania transportowe na korzyść tyłów NDWP, 2 armii WP oraz nowo formowanych jednostek bojowych WP.^{15/} Stan zachowanych materiałów archiwalnych nie pozwala na bliższe scharakteryzowanie udziału radzieckich jednostek transportowych w przewozach ładunków na rzecz Wojska Polskiego.

2. Jednostki drogowe

Struktura organizacyjna tyłów NDWP przewidywała posiadanie sześciu jednostek wojsk drogowych /dwa samodzielne bataliony eksploatacji dróg, dwa samodzielne bataliony budowy dróg, dwa samodzielne bataliony budowy mostów oraz jedna wysunięta baza zarządu drogowego - załącznik 14. Wszystkie jednostki drogowe zostały sformowane w 1944 r., których etatowe możliwości były następujące:

a/ samodzielny batalion eksploatacji dróg przy użyciu etatowych środków mógł /w ciągu dnia pracy, 10-12 godz./^{16/}:

- naprawić drożnię na odcinku 18-25 km,
- zorganizować około 36-45 punktów regulacji ruchu,
- wystawić około 18 punktów kontroli ruchu,
- zorganizować 4 drogowe punkty usługowe na eksploatowanej sieci dróg, jak: punkt żywnościowy /PŻ/, punkt pomocy technicznej /PPT/, punkt pomocy medycznej /PPMed/ oraz punkt noclegowy i odpoczynku,

---

14/ CAW-III-1-24, s.3-24. Tyły NDWP otrzymywały średnio w ciągu doby trzy pociągi środków materiałowych, co stanowiło około 3 tys. ton ładunków zaopatrzeniowych.

15/ CAW MON, T.601, s.27 i T.1267, s.17. Główne Kwat. WP w m-cu sierpnia i wrześniu 1944 r. otrzymało 80 samochodów z 65 psam, a w m-cu października dwa bat. samoch.-transp. z 1 FB i 1 FU na okres jednego m-ca pracy.

16/ CAW MON - T.617, s. 181-182.

- obsłużyć 150 km dróg bez angażowania się do ich naprawy.

Poza tym być w stanie zorganizować ochronę 3-4 mniejszych mostów lub jednego punktu przeprawowego;

b/ samodzielny batalion budowy dróg przy użyciu etatowych maszyn był w stanie /w ciągu dnia pracy - 10-12 godz.^{17/}

- naprawić 10-30 km drogi gruntowej,
- zbudować 3-6 km drogi gruntowej,
- zbudować 0,1 - 0,2 km drogi bitnej,
- poszerzyć 0,5 - 2 km drogi,
- wzmocnić 0,6 - 3 km nawierzchni drogi,
- wykonać łat naprawczych na nawierzchni drogi /tłuczeń bruk/ - 1000 - 2000 m²;

c/ samodzielny batalion budowy mostów etatowymi środkami był w stanie zbudować /w ciągu dnia pracy - 10-12 godz.^{18/}

- 100-150 mb jednokierunkowego drewnianego mostu pod obciążenie 20 ton;
- 40 mb dwukierunkowego drewnianego mostu niskowodnego pod obciążenie 60 ton;
- 10 mb dwukierunkowego drewnianego mostu wysokowodnego pod obciążenie 60 ton.

Faktyczne możliwości jednostek wojsk drogowych były niższe o około 35,0 proc. od możliwości etatowych z powodu niepełnego ich ukończenia.^{19/}

Wszystkie jednostki wojsk drogowych szczebla centralnego i szczebla armijnego posiadały jednakową strukturę organizacyjną, jednakowe wyposażenie i jednakowe możliwości wykonania prac, z tym że tyły NDWP posiadały podwojoną ich ilość.^{20/}

Wysunięta baza zarządu drogowego zajmowała się zaopatrzeniem oddziałów drogowych w sprzęt służby drogowej.

Z uwagi na to, że Wojsko Polskie nie miało czynnego Frontu, jednostki drogowe wchodzące w skład tyłów NDWP wykonywały prace drogowe na rzecz wojsk radzieckich i jednostek WP, a niekiedy zajmowały się także i pracami gospodarczymi,

---

17/ CAW MON - T.618, s. 28-31.

18/ Tamże, s. 162-163.

19/ CAW - Szt.Gł. WP, T. 144, s. 5-31.

20/ Por. załącznik 14.

nie związanymi z zakresem ich zadań.^{21/}

3. Jednostki przetwórcze

Grupę jednostek przetwórczych tworzyły dwie piekarnie polowe oraz zakłady młyńskie "Krauze" w Lublinie. Każda piekarnia polowa posiadała dwa piece typu "KPN" oraz dwa piece typu "PEJERA". Możliwości przetwórcze obu piekarni wynosiły 24 tony chleba na dobę. Wymienione piekarnie polowe były przeznaczone do zaopatrywania w chleb tych jednostek bojowych i tyłowych NDWP, które nie posiadały własnych piekarń polowych. Stan osobowy jednostek i instytucji wojskowych zaopatrywanych przez piekarnie polowe wynosił 75 556 ludzi.^{22/} Jeśli przyjąć średnią należność chleba dla żołnierza 750 g/dobę, to obie piekarnie mogły zaspokoić potrzeby podanego stanu ludzi tylko w 40,0 proc. Dlatego też istniejące piekarnie polowe zaopatrywały w świeży chleb tylko dwa ośrodki formowania jednostek WP, tj. Lublin i Siedlce. Pozostałe ośrodki były zaopatrywane przez piekarnie związków taktycznych oraz piekarnie komunalne. W składzie tyłów NDWP nie było w ogóle rzeźni polowych. Ich brak musiano zastępować punktami uboju zwierząt rzeźnych w jednostkach wojskowych i rzeźniami komunalnymi.

Brak młynów polowych w składzie tyłów całkowicie uzależnił wojska od młynów komunalnych. W 1944 r. Departament Intendentury przejął zakłady młyńskie i elewatory "Krauze", które do 1939 r. znajdowały się pod zarządem wojska. Zdolność przetwórcza wspomnianego zakładu w skali m-ca wynosiła:^{23/} 1 200 ton mąki i 200 ton kasz. Produkcja wspomnianego zakładu zaspokajała potrzeby wojska w następującej wysokości /w proc./^{24/} w mące - 25,0 i kaszach różnych - 218,0. Jeśli uwzględnić fakt, że 1 i 2 armia WP korzystały z młynów komunalnych, to wytwarzana ilość mąki w zakładach młyńskich "Krauze" mogła pokryć po-

---

21/ CAW MON T.617, s. 206. Poza swoimi zadaniami jednostki drogowe w 1944r. zajmowały się: przygotowaniem drewna opałowego na zimę dla potrzeb wojska, kopaniem i transportem buraków cukrowych w strefie przyfrontowej oraz budową składów polowych i lotnisk.

22/ W.Jurgielewicz, op.cit., s. 20. Stan na koniec 1944r.

23/ CAW MON - T.999, s. 1-3,

24/ Patrz: Załącznik 32 - zestawienie norm należności żywnościowych LWP.

trzeby reszty jednostek wojskowych w 50,0 proc. Dla pokrycia pozostałej części potrzeb wojsk musiano angażować do przemiału zbóż młyny komunalne.

Reasumując powyższe uwagi można stwierdzić, że mimo niewystarczającej mocy przetwórczej piekarni polowych i zakładów młyńskich oraz przy pełnym braku rzeźni polowych w składzie tyłów, organa tyłów Wojska Polskiego zdołały zapewnić wojskom niezbędną ilość środków spożywczych przetwarzanych przez wspomniane urządzenia. Do wykonania tych zadań w poważnej mierze przyczyniły się angażowane przez wojska urządzenia przetwórcze na terenie całego kraju.

4. Zakłady lecznicze służby medycznej

Zakłady lecznicze służby medycznej dzieliły się na dwie grupy, tj. szpitale Frontowe i szpitale zaplecza. W skład grupy szpitali Frontu wchodziło 11 zakładów leczniczych na 5 200 łóżek szpitalnych /por. załącznik 16/^{25/} Pracą szpitali Frontu kierował 8 frontowy punkt ewakuacyjny /FEP/. Podana grupa zakładów nie tworzyła zwartej bazy szpitalnej Frontu, lecz większość szpitali pracowało samodzielnie w poszczególnych garnizonach i ośrodkach formowania jednostek WP.

Grupa szpitali zaplecza składała się z 10 zakładów leczniczych /siedem szpitali ewakuacyjnych, dwa szpitale segregacyjno-ewakuacyjne, szpital garnizonowy/, o etatowej liczebności 6 400 łóżek szpitalnych /por. załącznik 16/^{26/} Zadania i strukturę organizacyjną zasadniczych jednostek i zakładów leczniczych służby medycznej - ujmuje załącznik 17. Pracą szpitali zaplecza kierował częściowo także 8 frontowy punkt ewakuacyjny, ponieważ miejscowy punkt ewakuacyjny /9 MEP/ nie został sformowany w 1944 r.^{27/} W przeważającej większości pracą szpitali zaplecza kierował bezpośrednio Departament Służby Zdrowia. Przy tym trzeba stwierdzić, że podział zakładów leczniczych na szpitale Frontowe i zaplecza

---

25/ CAW MON - T.2008, s. 106. 8 FEP podlegały następujące szpitale: 62, 63 i 64 szpitale ewak. polskie oraz radz. szpitale ewak. nr 1797, 2101, 2114, 2138, 2146, 3196, 3299 i 4234. Skład grupy szpitali frontowych nie był stały i zmieniał się w zależności od warunków ich dyslokacji.

26/ CAW - MON T.2008, s. 112. Patrz: załącznik 14.

27/ CAW - MON, T. 702, s. 78.

dokonany był z perspektywą utworzenia z nich dwóch baz szpitalnych /Frontu i zaplecza/. Ponadto poprzez podział szpitali na dwie grupy Departament Służby Zdrowia osiągnął częściowo przy tym i inne dość ważne cele, a mianowicie:

- ułatwił kierowanie ich pracą w tak trudnym dla siebie okresie /stała zmiana dyslokacji wojsk, poważne zmiany organizacyjne podczas rozbudowy WP, utrudnione połączenia komunikacyjne pomiędzy ośrodkami formowania oddziałów bojowych, braki w zaopatrzeniu itp/;

- częściowo przygotował obydwie grupy zakładów leczniczych do wykonywania zadań w systemie leczenia etapowego Frontu i zaplecza.

Trzeba przyznać, że praktyczna działalność szpitali obydwu grup nie ograniczała się do określonych im zadań ramowych. Dość często szpitale Frontu wykonywały zadania zakładów leczniczych zaplecza i odwrotnie.

Chcąc porównać na ile etatowa liczba łóżek szpitalnych w zakładach leczniczych Frontu i zaplecza odpowiadała rzeczywistym potrzebom wojska w tym systemie leczenia etapowego, trzeba posłużyć się teorią E.T. Smirnowa.^{28/} W myśl wskazówek Smirnowa dla zabezpieczenia medycznego 1 i 2 armii WP oraz 1 korpusu pancernego i 1 korpusu lotnictwa mieszanego /związków bojowych/, których skład osobowy wynosił 144 278 żołnierzy^{29/}, należało posiadać w systemie leczenia etapowego Frontu i zaplecza - 14 400 łóżek szpitalnych. Natomiast potrzeby w łóżkach szpitalnych oddziałów i związków nie wchodzących wówczas w skład armii i korpusów wyrażały się liczbą 12 200 łóżek. Tak więc faktyczne potrzeby Wojska Polskiego w łóżkach szpitalnych na szczeblu Frontu i zaplecza wynosiły 26 600 łóżek szpitalnych, przy etatowej możliwości - obydwu grup zakładów leczniczych - 11 600 miejsc /por. załącznik 14/. Widać więc, że zakłady lecznicze zespolone w tyłach NDWP pokrywały potrzeby wojsk tylko w 44,0 proc.

---

^{28/}E.T. Smirnow - Problemy wojennej medycyny. Wyd. Nar-komzdrow SSSR 1944, s. 28. W myśl wskazówek Smirnowa na 100 ludzi armii czynnej trzeba było posiadać 15 łóżek, z tego: 30 proc. w armii, 45 proc. we Froncie i 25 proc. na zapleczu. Dla oddziałów i związków poza armią czynną /Frontu i zaplecza/ trzeba było mieć 8 łóżek na każdym 100 żołnierzy.

^{29/} Organizacja i działania bojowe LWP, op.cit., t. 1, s. 286-i. CAW-III-1-97, s. 155.

W związku z brakiem łóżek szpitalnych, w szczególności na zapleczu, Departament Służby Zdrowia Głównego Kwatermistrzostwa WP - w porozumieniu z resortem Pracy, Opieki Społecznej i Zdrowia PKWN - za dysponował w każdym szpitalu powiatowym po 100-200 miejsc przede wszystkim dla tych rannych, którzy musieli opuścić wojskowe zakłady lecznicze, a wymagali dalszej opieki lekarskiej.^{30/}

Ponadto na uzupełnienie brakującej liczby łóżek w szpitalach wojskowych Departament Służby Zdrowia otrzymał 350 stałych miejsc w dwóch cywilnych zakładach leczniczych Polskiego Czerwonego Krzyża.^{31/}

Z przeprowadzonej analizy wynika, że posiadany stan łóżek szpitalnych w wojskowych zakładach leczniczych /11 600/ uzupełniony miejscami w szpitalach cywilnych /5 350/ nie był wystarczający dla należytego zorganizowania zabezpieczenia leczniczo-ewakuacyjnego w systemie Frontu i zaplecza.

Jeśli ten problem udało się rozwiązać Departamentowi Służby Zdrowia w drugiej połowie 1944 r. z dość pomyślnym wynikiem - to może zawdzięczać to przede wszystkim następującym czynnikom: - po pierwsze - stosunkowo długiemu okresowi formowania i szkolenia 2 armii WP, korpusu pancernego i korpusu lotnictwa mieszanego, przez co napływ chorych i rannych żołnierzy do szpitali nie był duży, a ponadto w systemie leczenia etapowego Frontu i zaplecza wykorzystywano również szpitale armijne; po drugie - rezygnacji z formowania 3 armii WP i wykorzystaniu jej składu osobowego /lekarzy/ i wyposażenia na ukończenie szpitali 2 armii WP, Frontu i zaplecza; po trzecie - prowadzeniu przez 1 armię WP działań o charakterze obronnym, co pozwalało na przetrzymywanie w szpitalach armijnych znacznej liczby rannych i chorych ponad ustawowy okres leczenia /ponad dwa miesiące/^{32/}; po czwarte - posiadaniu wysoko kwalifikowanych specjalistów /lekarzy/ w oddziałach

---

30/ CAW-III-1-3118, s. 144. Sprawozdanie kier. resortu Pracy, Opieki Społ. i Zdrowia PKWN za okres od 1.8 do 30.11.1944 r. Na wyzwolonym terytorium Polski w 1944 r. było 45 powiatów, z czego 20 miast powiatowych znajdowało się w strefie przyfrontowej oraz terenie nie posiadającym połączenia kolejowego. Do wykorzystania pozostało 25 szpitali powiatowych, w których można było uzyskać około 5000 miejsc dla potrzeb wojska.

31/ CAW-III-1-318, s. 144.

32/ 1 armia WP posiadała w tym czasie 3 100 łóżek szpitalnych ponad obowiązujące potrzeby, którymi częściowo odciążała frontowy system leczenia etapowego.

i związkach na zapleczu, którzy w należyty sposób organizowali przedsięwzięcia leczniczo-profilaktyczne w ośrodkach formowania wojska, niedopuszczając tym samym do powstawania ognisk chorób zakaźnych; po piąte - poważnej pomocy jaka była оказywana w tym czasie Wojsku Polskiemu, przez służbę medyczno-sanitarną Armii Radzieckiej, cywilną służbę zdrowia PKWN i organizacje Polskiego Czerwonego Krzyża.^{33/}

Dużo gorzej natomiast przedstawiała się sprawa środków ewakuacyjnych. Na przewidziane etatem 42 samochody sanitarne w obu grupach zakładów leczniczych /Frontu i zaplecza/, w dniu 30.12.1944 r. szpitale te, w tym również i 8 FEP, posiadały tylko 10 samochodów, co stanowiło zaledwie 20,0 proc. ukończenia stanu.^{34/} Poza tym Departament Służby Zdrowia nie dysponował również żadną jednostką samochodów sanitarnych.^{35/}

Brak środków ewakuacyjnych często doprowadzał do naruszenia obowiązującej zasady w ewakuacji medycznej. Nagminnym zjawiskiem była ewakuacja rannych i chorych z polowych szpitali armii do szpitali frontowych i zaplecza transportem sanitarnym niższego etapu ewakuacji medycznej. Ponadto szef 8 FEP musiał angażować cywilne środki ewakuacyjne za opłatą do przewożenia rannych i chorych ze stacji kolejowych do szpitali.^{36/}

W tym miejscu trzeba przyznać, że organa kierownicze służby medycznej Wojska Polskiego w sposób umiejętny - chociaż w pewnym stopniu zaimprovizowany - potrafiły wykorzystać wszystkie stojące do ich dyspozycji siły i środki, aby do minimum skrócić czas ewakuacji rannych z etapu na etap.^{37/}

33/ CAW MON, T.604, s. 80-81. Rozkaz NDWP nr 32 z 21.9.1944r. o podporządkowaniu Ministrowi Spraw Wojskowych organizacji PCK.

34/ CAW MON, T. 675, s. 373.

35/ CAW MON - T.619, s. 189. Szef dep.sł.zdr. w dniu 12.12.1944r. zwrócił się do Szefa Zarządu Sanitarnego AR o przydział jednej kompanii ciężkich samochodów sanitarnych i 80 samochodów sanitarnych dla 8 FEP. Wg relacji gen.bryg. dr med.L. Sameta - 80 samochodów sanitarnych Departament Służby Zdrowia otrzymał w początkach 1945 r.

36/ Tamże, T.765 B, s. 373. Do przewożenia rannych i chorych ze szpitali armijnych do zakładów leczniczych Frontu i zaplecza 8 FEP posiadał pociąg sanitarny.

37/ Skrócony czas ewakuacji medycznej poważnie wpływał na zmniejszenie śmiertelności wśród rannych i chorych.

Mimo poważnych braków, jakie występowały w łózkach szpitalnych oraz środkach ewakuacyjnych, służba zdrowia Wojska Polskiego potrafiła rozwiązać zasadnicze problemy z dziedziny obsługi medycznej wojsk w systemie Frontu i zaplecza.

5. Jednostki ewakuacyjno-remontowe

W składzie tyłów NDWP było siedem jednostek ewakuacyjno-remontowych /warsztat remontu samochodów, dwa bataliony remontu samochodów, batalion remontu czołgów, batalion remontu traktorów, dwie bazy remontu traktów i ciągników/ - patrz załącznik 14. Ilość jednostek ewakuacyjno-remontowych w Wojsku Polskim zależała od etatowego stanu wozów bojowych i pojazdów mechanicznych. Zadania środków ewakuacyjno-remontowych sprowadzały się w zasadzie do wykonywania napraw średnich w oparciu o gotowe części zamienne i agregaty.

Przy użyciu etatowych środków jednostki ewakuacyjno-remontowe, wchodzące w skład tyłów NDWP, w ciągu jednego miesiąca mogły wykonać: /patrz tabela nr 6/.

Tabela nr 6. Możliwości etatowe jednostek ewakuacyjno-remontowych.

Rodzaj sprzętu	J.m.	Rodzaj naprawy		Uwagi
		bieżąca	średnia	
Czołgi i działa samobieżne	szt.	-	270	
Traktory i ciągniki	"	-	382	
Samochody	"	-	558	

Źródło: CAW MON, T. 1273, s. 13-14.
St. Białas - Notatki z WTA ZSRR /nr rej. 20856/,
s. 3-5.

Stan faktyczny pojazdów mechanicznych i wozów bojowych w Wojsku Polskim na 31.12.1944 r. były następujące: ^{38/}
czołgów - 130, dział samobieżnych - 156, traktorów - 439, samochodów /wszystkich typów/ - 8 073. Przy tym znajdujący

38/ CAW MON, T. 675B, s. 388 i CAW-III-363-56, s. 38-211.

się na wyposażeniu wojska sprzęt techniczno-bojowy /w szczególności samochody/ był w wielu wypadkach poważnie zużyty i wymagał częstych napraw i przeglądów.^{39/}

Zestawienie danych ilościowych sprzętu techniczno-bojowego ze stanem jakościowym i porównanie tego z etatowymi możliwościami jednostek ewakuacyjno-remontowych pozwalają na sformułowanie wniosku, że posiadane środki remontowe w tyłach NDWP przy użyciu etatowego wyposażenia mogły objąć naprawą w ciągu jednego miesiąca około 62,0 proc. stanu faktycznego samochodów, 94,0 proc. czołgów i dział samobieżnych oraz 88,0 proc. traktorów.

✓ Rzeczywiste możliwości naprawcze omawianej grupy jednostek były dużo mniejsze od etatowych. Na fakt ten wpłynął przede wszystkim brak specjalistów - warsztatowców, braki w urządzeniach, materiałach i pojazdach specjalnych. Do m-ca grudnia 1944 r. naprawą samochodów zajmowały się tylko 11 warsztaty remontu samochodów, zaś pozostałe jednostki remontowe znajdowały się w stadium organizacji.^{40/} Do czasu sformowania własnych jednostek remontowych służba samochodowa Wojska Polskiego musiała naprawiać pojazdy mechaniczne w zakładach remontowych Związku Radzieckiego, urządzeniach remontowych 1 Frontu Ukraińskiego oraz w krajowych warsztatach naprawczych.^{41/} Znacznie gorzej natomiast przedstawiała się sprawa naprawy czołgów, traktorów i ciągników. Naprawę tej kategorii sprzętu przez jednostki remontowe Wojska Polskiego rozpoczęto dopiero przy końcu 1944 roku. Do tego czasu naprawy wozów bojowych, ciągników i traktorów dokonywano w urządzeniach remontowych 1 Frontu Ukraińskiego i zakładach remontowych w ZSRR. Natomiast 1 armia Wojska Polskiego posiadane czołgi, ciągniki i traktory naprawiała we własnych warsztatach oraz urządzeniach remontowych 1 Frontu Białoruskiego.

W zakończeniu ogólnej charakterystyki jednostek ewakuacyjno-remontowych trzeba stwierdzić, że niski stopień ukom-

---

39/ CAW MON, T. 1276, s. 1 Pismo Głównego Kwatermistrza WP do Szefa Tyłów AR. W piśmie tym podaje się, że poważna część transportu stoi bezużytecznie z braku części zamiennych i materiałów.

40/ CAW MON, T. 1273, s. 15.

41/ - patrz str. 87

pletowania tej grupy jednostek nie pozwalał na wykonywanie napraw w takiej skali, jakiej wymagał eksploatowany sprzęt. W związku z tym organa tyłów Wojska Polskiego musiały poważną część napraw pojazdów mechanicznych i wozów bojowych wykonywać w zakładach remontowych ZSRR /Lwów i Kijów/ oraz urządzeniach remontowych 1 Frontu Białoruskiego i 1 Frontu Ukraińskiego Armii Radzieckiej.

x

Po przeanalizowaniu ogólnych możliwości zasadniczych grup jednostek tyłów NDWP wypada z całą stanowczością stwierdzić, że etatowe możliwości tych grup jednostek tyłowych /z wyjątkiem jednostek transportowych, jednostek przetwórczych i szpitali/ były obliczone w zasadzie zgodnie z ówczesnymi potrzebami Wojska Polskiego, przy jednoczesnym zachowaniu obowiązującej prawidłowości etatowej. Odrębny problem natomiast stanowi faktyczne ukompletowanie omawianych grup jednostek tyłów, które wynikało z rzeczywistych możliwości mobilizacyjnych kraju i zachodnich terenów Związku Radzieckiego. Rzecz oczywista, że niedostateczne ukompletowanie omawianych grup jednostek specjalistami wojskowymi i sprzętem ujemnie odbiło się na zabezpieczeniu i obsłudze wojsk w początkowej fazie organizacji. Poza tym braki w ukompletowaniu nie pozwalały na właściwe szkolenie personelu w jednostkach tyłowych oraz na przygotowanie zespołów do pracy w warunkach bojowych.

Z powyższej, ogólnej charakterystyki wynika więc, że służby zaopatrywania i obsługi Wojska Polskiego musiały w poważnym stopniu korzystać z pomocy organów zabezpieczających Armii Radzieckiej oraz resortów cywilnych PKWN.

C. Formowanie tyłów 2 armii Wojska Polskiego

Plan utworzenia 2 armii WP stanowił integralną część ogólnego planu rozbudowy Wojska Polskiego w 1944 r. Prace

---

41/ Tamże, T.1264, s. 201. W zakładach remontowych Związku Radzieckiego i 1 FU Wojsko Polskie w m-cach listopad - grudzień 1944r. wyremontowało: 216 samoch. i 164 silniki. W zakładach remontowych wojska i kraju w tym czasie naprawiono /bez 1 i 2 AWP/: 117 samochodów i 32 silniki samochodowe.

wstępne związane z formowaniem armii rozpoczęto w dniu 8 sierpnia 1944 r., tj. po wejściu w życie rozkazu Naczelnego Dowództwa WP nr 3. Na mocy cytowanego rozkazu w dniu 10 sierpnia przystąpiono w Lublinie do tworzenia dowództwa i sztabu armii.

Wspomniane przedsięwzięcia poprzedzały w zasadzie dyrektywę dowództwa radzieckiego dla Naczelnego Dowództwa WP z 13 sierpnia 1944 r., która stanowiła podstawę prawną formowania armii i była wytyczną dla organów zaopatrujących Armię Radzieckiej.

Właściwym dokumentem regulującym formowanie armii był rozkaz Naczelnego Dowództwa WP nr 8 z 20 sierpnia 1944 r., który ustalał skład armii, rejony oraz terminy sformowania poszczególnych jednostek.^{42/} Ogólny termin sformowania armii został wyznaczony na 15 września 1944 r.

Formowanie armii przebiegało w bardzo trudnych warunkach politycznych, gospodarczych i wojskowych. Splot wspomnianych trudności sprawił, że pierwotnie założony termin sformowania armii nie został dotrzymany. Po rozpoczęciu formowania 3 armii WP, w składzie 2 armii nastąpiło szereg zmian organizacyjnych.^{43/} Podane zmiany organizacyjne poważnie zwiększyły stan liczebny armii, co z kolei wpłynęło na wolne tempo kompletowania jej jednostek, ponieważ brakowało ludzi i sprzętu. Dopiero po reformowaniu 3 armii WP /zanim została zorganizowana/ stan uzupełnienia w 2 armii uległ radykalnej poprawie.^{44/}

42/ CAW MON - T.609, s.178-182. 2 armia miała się składać z: dowództwa i sztabu armii, jednostek obsługi i ochrony sztabu, czterech dywizji piechoty /5,6,7 i 8/, jednostek artylerii, jednostek saperских i łączności oraz tyłów. Rejony formowania armii wytypowano w następujących garnizonach: Lublin, Lubartów, Łuków, Chełm, Siedlce i Zamość. Formowanie jednostek rodzajów wojsk i służb Naczelne Dowództwo WP powierzyło deom rodzajów wojsk i służb WP, zaś formowanie całej armii powierzono gen.dyw. Karolowi Świerczewskiemu.

43/ Z dniem 25.9.1944r. dowództwo nad armią objął gen.dyw. St. Popławski, poza tym ze składu armii wyłączono 6 dywizję piechoty, a w jej skład włączono: 9 dywizję piechoty, 9 brygadę art.ppanc, 3 dyw. art.plot, 3 pułk moździerzy, 5 zap.pułk piechoty oraz inne mniejsze jednostki wojskowe. Oprócz tego nominalnie włączono: 5 brygadę artylerii ciężkiej i 16 brygadę pancerną. Ta ostatnia w skład armii weszła w m-cu lutym 1945r.

44/ Z zagadnień rozwoju LWP, op.cit., s. 137 i CAW-III-1-97, s. 155. Po otrzymaniu uzupełnienia z 3 armii, 2 armia w dniu 1.01.1945r. osiągnęła 82,0 proc. ukompletowania w ludziach i 27,0 proc. w pojazdach mechanicznych. Z dniem 28.12.1944r. dowództwo nad armią ponownie objął gen.dyw. Karol Świerczewski.

Równoległe z organizacją jednostek bojowych armii formowano również jednostki i instytucje tyłowe /załącznik 19/. Zasadniczymi trudnościami w tworzeniu tyłów armijnych były zbyt częste zmiany rejonów dyslokacji, brak kadr oficerskich oraz środków transportu. Po czterokrotnej zmianie dyslokacji kwatermistrzostwa armii i znacznej części jednostek tyłowych, zdecydowano formować tyły 2 armii Wojska Polskiego w rejonach następujących miejscowości: Biała Podlaska, Łuków, Międzyrzecz, Milanów, Niemce i Siedlce /załącznik 18/. Rejony formowania jednostek i instytucji armii znajdowały się w zasadzie w strefie działań wojennych w odległości około 60-90 km od linii frontu.

Wybór wspomnianych rejonów dla tworzenia armii był podyktowany kilkoma względami:

- po pierwsze - brakiem innych rejonów na obszarze wyzwolonej Polski, gdyż południowe województwa zajmowały jednostki zapasowe, lotnicze i jednostki 3 armii WP, zaś północną część wyzwolonego kraju przeznaczono dla dyslokacji mniejszych jednostek. Pozostały obszar Polski był zajęty przez trzydzieści osiem armii czynnych i szesnaście korpusów oraz część jednostek tyłowych trzech Frontów Armii Radzieckiej;^{45/}

- po drugie - stosunkowo bliskim położeniem w stosunku do baz zaopatrywania i obsługi Głównego Kwatermistrzostwa WP, ponieważ tyły armijne były w początkowym stadium organizacji;

- po trzecie - na skutek skoncentrowania wszystkich jednostek armii w granicach kilku powiatów z uwagi na dogodne dowodzenie, szkolenie oraz zaopatrywanie i obsługę.

Formowanie tak poważnego związku operacyjnego, jakim była 2 armia WP w niewielkim oddaleniu od linii frontu mogło się odbywać dzięki uzyskaniu zdecydowanej przewagi w powietrzu przez lotnictwo Armii Radzieckiej w 1944 r.^{46/} Zjawisko

---

45/ Historia Wielkiej Wojny Narodowej Związku Radzieckiego, op.cit., t.5, mapa nr 91.

46/ Historia Wielkiej Wojny Narodowej Związku Radzieckiego, op.cit., t.5, s. 48-49. 1 FB i 1 FU posiadały w 1944 r. 4 772 samoloty, co dawało przewagę nad lotnictwem wojsk hitlerowskich w 17,6 razy.

to miało kapitalne znaczenie dla pracy tyłów wojsk, ponieważ lotnictwo niemieckie nie mogło aktywnie oddziaływać na system bazowania Wojska Polskiego.

Mimo względnego "spokoju" z powietrza, zaopatrywanie i obsługa wojsk armii nie stały na wysokości zadania. Jednostki i urządzenia tyłowe armii i Frontu Polskiego posiadały jednakowe terminy formowania, a poza tym ich kompletowanie ludźmi, sprzętem i końmi odbywało się w drugiej kolejności po jednostkach bojowych. Takie postawienie sprawy przez Szefostwo Mobilizacji i Formowania WP - ujemnie wpłynęło na tok formowania armii, ponieważ organizowanie jednostek bojowych rozpoczęto bez posiadania bazy materiałowej. Dlatego też w początkach tworzenia armii Główne Kwatermistrzostwo WP musiało sformować dla potrzeb 2 AWP kilka zasadniczych urzędzeń kosztem tyłów NDWP.^{47/} Nowo sformowane urządzenia armijne musiały przejąć na siebie cały ciężar prac gospodarczych w głównych ośrodkach formowania armii do czasu zorganizowania tyłów.

Tak więc, w nakazanym terminie sformowania tyłów armijnych /15.9.1944 r./ zdołano w zasadzie ukompletować: trzy składy, trzy szpitale, pralnię polową oraz kwatermistrzostwo armii.^{48/} Formowanie pozostałych jednostek tyłowych armii trwało w zasadzie do m-ca grudnia 1944 r. Z procesem formowania tyłów armijnych nierozzerwalnie związane było stopniowe przechodzenie armii na własny system zaopatrywania i obsługi. Tworzenie zasadniczych jednostek i urzędzeń tyłowych odbywało się w różnych terminach, przy czym samo posiadanie ukompletowanych jednostek zaopatrywania /składów/ nie rozwiązywało wszystkich problemów natury zaopatrzeniowej.

47/ CAW MON - T.601, s.126. Zgodnie z zarządzeniem Głównego Kwat. WP sformowano:

w garnizonie Chełm:	45 armijny skład żywn., 46 arm. skład mundurowo-taborowy, 64 arm. skład MPS;
w garnizonie Lublin:	21 szpit.wewn. i 25 szpit.zakaźny na 100 łózek każdy;
w garnizonie Siedlce:	16 pralnię polową i 24 szpital zakaźny na 100 łózek.

48/ CAW MON - T.943, s. 32-33 i T.617, s. 28.

Nagminny brak środków materiałowych /umundurowania i obuwia/ oraz transportu poważnie komplikował zaopatrywanie wojsk armii. W związku z tym zasadnicza część zadań z dziedziny zaopatrywania i obsługi wojsk 2 armii WP spoczywała w rejonowych bazach zaopatrywania i obsługi Głównego Kwatermistrzostwa /załącznik 26 i 27/. Natomiast problem transportu w armii czasowo rozwiązano poprzez przydzielenie 44 samochodów ciężarowych ze szczebla Głównego Kwatermistrzostwa WP na okres m-ca października 1944 r.^{49/} Po ubyciu z armii wspomnianego transportu, Główny Kwatermistrz WP dla uzupełnienia armijnych jednostek tyłowych przydzielił 320 koni z rezerwy NDWP.^{50/}

Ponadto armia przeżywała poważne trudności w dziedzinie obsługi medycznej wojsk. W początkowej fazie organizacji oddział służby medycznej armii rozporządzał zaledwie trzema szpitalami na 300 łóżek, podczas gdy napływ chorych poważnie przekraczał możliwości czynnych zakładów leczniczych. Problem ten został rozwiązany w m-cu październiku, tj. po włączeniu w skład Wojska Polskiego radzieckich szpitali ewakuacyjnych oraz po sformowaniu polskich szpitali frontowych.^{51/}

Okres tworzenia tyłów armijnych trwał ponad trzy miesiące. W tym czasie armia przechodziła stopniowo na własny system zaopatrywania i obsługi. Zaopatrywanie wojsk armii przez własne składy rozpoczęto w następujących terminach:

- w żywność i furaz z dniem 10 września;
- w umundurowanie, sprzęt taborowo-gospodarczy oraz materiał weterynaryjny od m-ca października;
- w materiały pędne i smary od m-ca listopada, tj. po uzyskaniu potrzebnych pojemności do magazynowania paliwa.

49/ CAW MON - T.601, s.27. Przydzielone samochody pochodziły z batalionu samochod. 2 Frontu Białoruskiego, który został przydzielony do WP w celu wykonania zadań transportowych w okresie szczytu przewozu ładunków zaopatrzeniowych.

50/ CAW MON - T.600, s. 20.

51/ CAW MON - T.622, s. 199. Z przybyłych szpitali radzieckich w m. Siedlce rozwinięto: szpital ewakuacyjny nr 4234 na 200 łóżek oraz 68 polski szpital ewakuacyjny na 1000 łóżek.

Poważnym problemem w dziedzinie zaopatrywania wojsk armii przez polową bazę był brak transportu samochodowego /p. tabela nr 7/.

Mimo poważnych trudności w kompletowaniu tyłów armijnych oraz długiego okresu formowania /ponad trzy miesiące/, jednostki tyłowe armii na koniec 1944 r. osiągnęły następujące stany w ludziach i zasadniczym wyposażeniu /tabela nr 7/.

Tabela nr 7. Ukompletowanie tyłów armijnych na 31.12.1944 r.

Rodzaj ukompletowania	S t a n		Procent ukompletowania
	etatowy	faktyczny	
<u>a/ Ludzie:</u>			
oficerów	1 135	758	69,0
podoficerów	1 105	876	79,0
szeregowców	4 572	3 373	74,0
Razem:	6 812	5 007	74,0
<u>b/ Wyposażenie:</u>			
konie	1 090	938	86,0
wozy taborowe	594 ^{x/}	433	70,0
samochody ciężar.	710	202 ^{xx/}	28,0
samochody cysterny	8	-	-
samochody sanitarne	83	-	-
Razem:	801	202	25,0
Łóżka szpitalne	5 200 ^{xxx/}	650	12,5

x/ W tej liczbie 115 wozów jednokonnych.

xx/ W tej liczbie 4 samochody dyżenfabry.

xxx/ W tej liczbie 1 000 łóżek wys. punktu ewak.-rozdzielczego.

Źródło: CAW - Szt. Gł. WP, T.97, s. 155; T.745, s. 124.

CAW 2 AWP, T.164, s. 102; T.675, s.229; T.177, s.7.

CAW MON - T.601, s. 12.

Do końca 1944 roku sformowano w zasadzie wszystkie jednostki i urządzenia tyłów armijnych przewidziane planem formowania /załącznik 19/, chociaż niektóre z nich posiadały niski procent ukompletowania. Najpoważniejsze braki w kadrze specjalistycznej posiadały: służba medyczna /personel pomocniczy/ oraz służby techniczne. W sumie braki w tych służbach wynosiły 185 oficerów specjalistów na ogólną liczbę 377, których brako-

wało do pełnego ukończenia tyłów.^{52/}

W podsumowaniu pracy tyłów armijnych w okresie formowania armii trzeba stwierdzić, że główny ciężar zasadniczych prac z dziedziny zaopatrywania i obsługi wojsk 2 armii spoczywał na organach wykonawczych Głównego Kwatermistrzostwa WP. Nie wolno przy tym pomniejszać wkładu pracy wniesionego przez armijne jednostki tyłowe w okresie formowania. Kwatermistrzostwo i tyły armijne w nadzwyczaj skomplikowanych warunkach gospodarczych i politycznych organizowały zaopatrywanie i obsługę nowo formowanych jednostek, nie mając często do dyspozycji odpowiednio przygotowanych ludzi, środków materiałowych oraz transportu, a także nie posiadając w tym zakresie doświadczenia.

Okres organizacyjny armii był dla jej tyłów prawdziwą próbą życia, ponieważ wszelkie czynności związane z zaopatrywaniem i obsługą wojsk jednostki tyłowe i kwatermistrzostwo musiały wykonywać równocześnie z formowaniem swoich komórek. Ponadto musiały one intensywnie się szkolić w zakresie zabezpieczenia wojsk w działaniach bojowych.

Mimo poważnych braków w ludziach i sprzęcie, tyły armijne po przebyciu pierwszej próby w okresie formowania armii, były zdolne do zaopatrywania i obsługi wojsk w działaniach bojowych.

Po rozpoczęciu ofensywy styczniowej przez Armię Radziecką i 1 armię WP w 1945 r., 2 armia w styczniu przegrupowała się na zachód i przeszła do pełnienia służby garnizonowej na obszarach Polski położonych między Wisłą a Wartą.

Zajmowane przez nią rejony na Lubelszczyźnie w okresie formowania i szkolenia zostały przekazane organom zaplecza przez komisję wojskową powołaną rozkazem NDWP z dnia 10 marca 1945 r.^{53/}

52/ CAW MON, T.700, s. 138 i 702, s. 79.

53/ CAW-III-1-164, s.281. W skład armii wchodził: przedstawiciele Sztabu Głównego, Głównego Zarządu Polityczno-Wychowawczego WP oraz Głównego Kwatermistrzostwa WP.

D. Analiza porównawcza struktury organizacyjnej
tyłów 1 i 2 armii WP

Dokonanie ogólnej analizy porównawczej struktury organizacyjnej tyłów dwóch związków operacyjnych Wojska Polskiego ma na celu wykazanie zasadniczych różnic ilościowych oraz wydobycie czynników, które różnice te warunkowały.

Analizą porównawczą objęto zasadnicze grupy jednostek tyłowych armii, które różniły się w pewnym stopniu pod względem swego stanu osobowego i wyposażenia /załącznik 20/.

Z załącznika 20 widać więc, że tyły 2 armii we wszystkich grupach jednostek tyłowych, z wyjątkiem jednostek służby zdobywczy wojennej, były mniejsze od tyłów 1 armii WP.

Przewaga tyłów 1 armii na tyłami 2 armii WP dotyczyła w zasadzie czterech grup jednostek tyłowych i wynosiła:

1/ w grupie jednostek transportowych: - jedna kompania cystern samochodowych o jednorazowej zdolności przewozowej 75,0 ton paliwa; ^{54/}

2/ w grupie jednostek obsługi: - cztery bataliony robocze;

3/ w grupie jednostek i zakładów leczniczych służby medycznej:

- pięć chirurgicznych polowych szpitali ruchomych na 200 łóżek każdy /1 000 łóżek/;
- trzy szpitale ewakuacyjne na 1 600 łóżek;
- w szpitalach dla lekko rannych 400 łóżek na korzyść 1 armii;
- łaźnię polową, batalion ozdowieńców i kolejową wahałówkę sanitarną.

We wspomnianej grupie tyły 2 armii WP posiadały o dwie jednostki więcej, tj. szpital wewnętrzny na 100 łóżek oraz wysunięty punkt ewakuacyjno-rozdzielczy, który w swej strukturze organizacyjnej posiadał oddział na 500 miejsc. Faktyczna więc różnica w sieci łóżek szpitalnych wyrażała się liczbą

54/ Patrz: załącznik 21.

2 400 na korzyść 1 armii WP.^{55/}

4/ W grupie jednostek ewakuacyjno-remontowych:

- warsztaty remontu sprzętu i opakowania MPS;
- ruchomą bazę remontu samochodów;
- batalion remontu czołgów;

W podanej powyżej grupie jednostek, tyły 2 armii WP posiadały o dwa urządzenia remontowe więcej /były to warsztaty remontu sprzętu artyleryjskiego i uzbrojenia i warsztat remontu sprzętu taborowo-gospodarczego/ nie posiadały natomiast batalionu remontu czołgów.

Przewaga ilościowa tyłów 1 armii nad tyłami 2 armii w tej grupie jednostek dotyczyła przede wszystkim urządzeń remontu samochodów, czołgów i sprzętu MPS, ponieważ tego rodzaju urządzeń nie posiadały tyły 2 armii WP /por. załącznik 19 i 21/.

Na podstawie przeprowadzonej analizy tyłów obu związków operacyjnych można stwierdzić, że przewaga ilościowa tyłów 1 armii nad tyłami 2 armii /załącznik 21/ wynikała z następujących okoliczności:

1/ z większej liczebności 1 armii /stosunek stanu osobowego wynosił 1,5 : 1 na niekorzyść 2 armii/;^{56/}

2/ 1 armia WP powstała w ZSRR, gdzie do połowy m-ca czerwca 1944 r. nie było tyłowych organów nadrzędnych, wobec czego tyły armii musiały zaopatrywać i obsługiwać wszystkie polskie formacje wojskowe w ZSRR;

55/ W myśl wskazówek Smirnowa 1 AWP winna posiadać 4 500 łóżek, a 2 AWP 3 200 łóżek. Faktyczna sieć łóżek szpitalnych w obu armiach była większa co tłumaczy się przesunięciem części szpitali NDWP do armijnego etapu ewakuacji medycznej. Miało to na celu odciążenie polowych szpitali ruchomych z ciężko rannych i niedopuszczenie przekształcenia się ich w szpitale stacjonarne. Drugi aspekt tego zagadnienia, to uczy-nienie tych związków w dziedzinie zabezpieczenia medycznego w pełni samodzielnymi. Jako armie narodowe działające w ramach związków operacyjnych armii sojuszniczej posiadały one niemal podwojoną sieć łóżek szpitalnych w stosunku do potrzeb, po to, aby w ten sposób uniknąć ewakuacji rannych do szpitali radzieckich szczebla Frontu i zaplecza.

56/ Z zagadnień rozwoju LWP, op.cit., s. 96 i CAW MON T. 702, s. 82. Stan etatowy 1 AWP na 1.1.1945 r. wynosił 101 103 ludzi, 2 AWP - 67 778 ludzi.

3/ 1 armia, jako narodowy związek operacyjny działający w składzie armii sojuszniczej, musiała posiadać wszystkie własne jednostki i urządzenia tyłowe, ponieważ wymagały tego nie tyle względy taktyczno-operacyjne co polityczne /chodziło o podkreślenie względnej samodzielności polskiego związku operacyjnego, działającego w ramach armii sojuszniczej/;

4/ liczebna przewaga jednostek służby zdobyczy wojennej w tyłach 2 armii WP wynikała z odmiennej struktury organizacyjnej tej armii oraz z braku organów wykonawczych służby zdobyczy wojennej na szczeblu Głównego Kwatermistrzostwa WP. Natomiast jednostki zdobyczy wojennej 1 armii pracowały w zasadzie na korzyść służby zdobyczy wojennej 1 Frontu Białoruskiego.

Podane różnice w stanach osobowych oraz jednostkach tyłowych obu armii wynikały z warunków w jakich te armie zostały utworzone, ich stanów liczebnych oraz wykonywanych przezeń zadań bojowych.

x

Poza sformowaniem tyłów 2 armii WP Główny Kwatermistrzostwo WP przystąpiło do tworzenia tyłów 3 armii WP. Formowanie tyłów 3 armii również przebiegało w bardzo trudnych warunkach. Do 20 listopada formowaniem objęto zaledwie 23 jednostki tyłowe armii, co stanowiło 48,0 proc. tyłów armijnych.

Poważne braki w ludziach, materiale końskim i sprzęcie oraz nieprzezwyciężone trudności na odcinku zaopatrzenia, i zakwaterowania wojsk spowodowały konieczność rezygnacji z tworzenia 3 armii.^{57/}

Decyzja o pozformowaniu 3 armii oraz rezygnacja z tworzenia Frontu Polskiego poważnie wpłynęła na przyspieszenie organizacji tyłów 2 armii i tyłów NDWP.

57/ Wojna wyzwolénca narodu polskiego, op.cit.
s. 558 - 559.

E. Organizacja szkolnictwa służb tyłów

1. Szkolenie oficerów

Rozwój organów kierowniczych i wykonawczych tyłów Wojska Polskiego wyłonił poważne potrzeby w kadrze oficerskiej służb tyłów. W okresie intensywnej rozbudowy tyłów wojska, jednostki i instytucje tyłowe otrzymały pokaźną liczbę oficerów z Armii Radzieckiej. Mimo poważnej pomocy ze strony dowództwa radzieckiego w dziedzinie kadry, należało się zająć szkoleniem własnej ludowej kadry oficerskiej.

Do czasu wyzwolenia wschodnich obszarów Polski /22.7. 1944 r./ udział szkolnictwa służb tyłów w przygotowaniu własnej kadry oficerskiej był dużo mniejszy, aniżeli np. w specjalnościach lotniczych. Do tego czasu istniały w zasadzie trzy kursy /szkoły/, które zajmowały się szkoleniem oficerów. Były to dwie szkoły felczerów weterynarii /przy 5 garnizonowym szpitalu weterynaryjnym i 4 zapasowym pułku kawalerii/ oraz kurs oficerów finansowych 1 armii. Szkoły felczerów wet. miały szkolić po 20 kursantów każda, czas nauki trwał w nich 1 rok. Natomiast kurs oficerów finansowych od zorganizowania /13 lipca/ do 15 września 1944 r. przeszkolił 43 kursantów.^{58/} Ponadto dla potrzeb 1 armii, przy oddziale finansów Charkowskiego Okręgu Wojskowego w czasie od czerwca do 22 lipca 1944r., przeszkolono 27 oficerów-płatków.^{59/}

Po wyzwoleniu wschodnich ziem Polski, należało w okresie rozwoju tyłów WP, rozwiązać problem kadr oficerskich dla potrzeb służb tyłów. Potrzeba szybkiego przygotowania oficerów służb tyłów w okresie rozbudowy Wojska Polskiego była uwarunkowana dwoma czynnikami:

- po pierwsze - koniecznością pokrycia dużego zapotrzebowania na oficerów specjalności służb tyłów;

- po drugie - niezbędnością posiadania kadry fachowców, która mogła wykonywać zadania związane z zaopatrywaniem i obsługą wojsk w nowych warunkach politycznych i gospodarczych kraju.

58/ CAW MON - T. 601, s. 19.

59/ Tamże, T. 1854, s. 62.

Wspomniane czynniki zdecydowały o podjęciu zabiegów w kierunku wzmożonego rozwoju szkolnictwa służb tyłów w 1944 r. W związku z tym, począwszy od m-ca września Główna Kwatermistrzostwo WP rozpoczęło organizowanie nowych szkół i kursów oficerskich oraz rozbudowę kursów istniejących.

15 września kurs oficerów finansowych został wyłączony z 1 armii WP i podporządkowany Szefowi Wydziału Służby Finansowej Departamentu Intendentury, przy czym etat kursu zwiększono z 40 kursantów na 90 słuchaczy stanu zmiennego.^{60/} Zreorganizowany kurs składał się z dwóch sekcji. Sekcja pierwsza miała przygotowywać starszych oficerów na stanowiska szefów i zastępców szefów oddziałów /wydziałów/ służby finansowej związków taktycznych i związków operacyjnych oraz oficerów finansowych oddziału gospodarczego. Sekcja druga miała szkolić oficerów-płatników wszystkich szczebli organizacyjnych.

Do końca stycznia 1945 r. na kursie przeszkolono 77 oficerów i kursantów, po czym kurs ten w dniu 2 lutego 1945r. został włączony w skład Oficerskiej Szkoły Intendentury.^{61/}

25 października 1944 r. na podstawie rozkazu Naczelnego Dowództwa WP nr 73 zorganizowano Oficerską Szkołę Intendentury w Lublinie o etatowym stanie zmiennym 500 podchorążych,^{62/} której zadaniem m.in. było:

- wychowanie i wyszkolenie młodych oficerów i przygotowanie ich do pracy w zakresie służb intendenckich, a po włączeniu w skład szkoły kursu oficerów finansowych - również i oficerów służby finansowej;^{63/}

- przeszkolenie oficerów rezerwy w celu przygotowania ich do pracy w nowych warunkach wojska oraz przekwalifikowania oficerów liniowych na oficerów kwatermistrzostwa.

Czas trwania nauki w szkole ustalono: 3-6 miesięcy dla podchorążych i 6-10 tygodni dla oficerów.

60/ CAW MON - T. 698, s. 18.

61/ CAW MON - T. 1854, s. 62.

62/ CAW MON - T. 629, s. 82. W okresie do 2.12.1944r. nosiła nazwę: Kursy Intendenckie.

63/ Oficerska Szkoła Intendentury szkoliła: oficerów służby żywnościowej, oficerów służby mundurowej i służby taborowo-gospodarczej oraz oficerów służby finansowej w liczbie 100 podchorążych.

Nadawanie stopni oficerskich odbywało się po złożeniu egzaminów z przedmiotów objętych programem nauczania na kursie teoretycznym oraz odbyciu praktyki i otrzymaniu na jej podstawie opinii pozytywnej.

Kandydatów do szkoły typowano spośród podoficerów i szeregowców ze średnim, niepełnym średnim i podstawowym wykształceniem cywilnym, przy czym kierowano się kryteriami klasowymi.

Na podstawie egzaminów kwalifikacyjnych do szkoły wytypowano 370 kandydatów, z których naukę w szkole w dniu 24 listopada rozpoczęło tylko 348 ludzi.^{64/}

Z pierwszego naboru do egzaminów końcowych dopuszczono 140 podchorążych, a dla 200 podchorążych przedłużono okres szkolenia na dalsze dwa m-ce w celu przygotowania ich na pracowników gospodarczych pułku.^{65/} 122 podchorążych, którzy zdali egzaminy końcowe z wynikiem pomyślnym, skierowano do kwatermistrzostwa jednostek liniowych oraz do jednostek i urzędzeń tyłów NDWP w celu odbycia praktyki.^{66/} Pierwsza promocja podchorążych służb intendenckich, która odbyła się 18 maja 1945 r., dała^{67/} 43 podporuczników i 179 chorążych. Ponadto w okresie do 15 marca 1945 r. szkołę ukończyło:^{68/} 82 podchorążych służby finansowej oraz 44 oficerów przeszkolonych z dziedziny służb intendenckich. Szkolenie oficerów innych służb tyłów prowadzono w kraju i Związku Radzieckim.

Oficerów służby samochodowej szkolono w 1 Szkole Samochodowej Armii Radzieckiej w Riazaniu /ZSRR/, zaś szkolenie oficerów służby drogowej przejęło Szerostwo Wojsk Inżynierskich WP, które posiadało oficerską szkołę w kraju.

Specjaliści służby uzbrojenia szkolili się w Szkole Techników Artyleryjskich Armii Radzieckiej w ZSRR oraz na

---

64/ Organizacja i działania bojowe LWP, op.cit., t.1, s. XXIV.

65/ CAW - Ofic.Szk. Int., T.8, s. 91.

66/ Tamże, T.10, s. 12.

67/ Historia Ofic.Szk. Int. /OSSK Poznań/, s. 16.

68/ CAW - Ofic.Szk.Int. T.10, s.20. Niektóre źródła podają, że oficerów służb intend. szkolono w 1 Ofic.Szk. Piech., gdzie 3 marca w szkole tej promowano 130 podchorążych intendentury. W związku z tym, że sprawę tę omawia artykuł dyskusyjny w "Przeglądzie Kwatermistrzowskim", bez powołania się na źródło, podana była liczba oficerów /130/ nie jest brana pod uwagę w szkolnictwie służb tyłów.

2-miesięcznym kursie chorążych przy 19 głównym składzie uzbrojenia.

Potrzeby w kadrze oficerskiej specjalności komunikacji wojskowej i służby kwaterunkowo-eksploatacyjnej uzupełniano w drodze poboru do wojska pracowników PKP oraz inżynierów i techników budowlanych, których następnie weryfikowano do stopni oficerskich.

Najtrudniejszym do rozwiązania problemem była sprawa szkolenia oficerów służby zaopatrzenia materiałów pędnych i smarów.

W związku z rozwojem Wojska Polskiego stale wzrastało zapotrzebowanie na oficerów służby zaopatrzenia MPS. Na 1 grudnia 1944 r. potrzeby oficerów w tej specjalności w skali wojska wynosiły 117 ludzi.^{69/}

Mając na uwadze istniejący stan rzeczy Szef Oddziału Służby Zaopatrzenia MPS Głównego Kwatermistrzostwa WP zaplanował w maju 1944 r. przeszkolenie oficerów powierzonej mu służby w odpowiedniej akademii wojskowej w ZSRR. Wspomniany plan przewidywał przeszkolenie w pierwszej kolejności 41 oficerów dla związków taktycznych armii i Głównego Kwatermistrzostwa WP oraz jednostek służby MPS tyłów NDWP.^{70/}

Znacznie gorzej, w stosunku do innych służb tyłów wojska, przedstawiało się szkolnictwo służby medycznej. Właściwy rozwój wyższego szkolnictwa tej służby, i to w sposób zorganizowany, nastąpił z chwilą utworzenia Katedry Medycyny Wojskowej przy Uniwersytecie im. Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Katedra Medycyny Wojskowej na 250 miejsc stanu zmiennego została powołana do życia rozkazem NDWP z 24 listopada 1944 r. Studia w katedrze rozpoczęły się 5 grudnia i przewidywane były na 5 lat. Nabór studentów na 1, 2, 4 i 5 rok studiów odbywał się spośród żołnierzy jednostek liniowych i zapasowych oraz b. studentów medycyny. Studentów trzeciego roku studiów pozostawiono w jednostkach wojskowych na stanowiskach st. felczerów. Mimo poważnego wysiłku, jaki został włożony przez pracowników Departamentu Służby Zdrowia w zakresie organizacji studiów na utworzonej katedrze, wynik był dużo mniejszy,

---

69/ CAW MON - T.1267, s. 21

70/ CAW MON - T.651, s. 138. Z przyczyn bliżej nieznanых wspomniany plan nie został zrealizowany.

aniżeli przypuszczano. Do 10 grudnia 1944 r. w jednostkach wojskowych zdołano "wyłonić" zaledwie 83 studentów i absolwentów medycyny; z liczby tej tylko 76 skierowano na studia do wspomnianej katedry.^{71/} W dniu 4 stycznia 1945 r. stan studiujących w katedrze wzrósł z 34,0 do 52,0 proc.^{72/}

Oprócz Katedry Medycyny Wojskowej przy wspomnianym uniwersytecie był zorganizowany kurs chirurgii wojskowej i kurs epidemiologii. Na obu kursach szkolono przede wszystkim lekarzy powołanych do wojska w ramach mobilizacji.

Zapoczątkowane wyższe szkolnictwo służby medycznej w 1944 r. stanowiło pierwszy załążek, w oparciu o który powstały w późniejszym okresie samodzielne szkoły /Centrum Wyszkożenia Sanitarnego, a następnie Wojskowa Akademia Medyczna/ oraz kursy stypendystów wojskowych przy cywilnych Akademiach Medycznych.

2. Szkolenie personelu pomocniczego służb tyłów

Organizacja szkolenia personelu pomocniczego opierała się w zasadzie na wojskowych i cywilnych ośrodkach szkoleniowych w kraju.

Personel pomocniczy służb intendenckich szkolili się na nieetatowych kursach przy jednostkach i urządzeniach tyłowych armii i tyłów NDWP. Rachmistrzów i magazynierów szkolono przy głównych składach, piekarzy przy 17 piekarni polowej, zaś szewców, krawców i rymarzy przy odpowiednich urządzeniach naprawczych.

W okresie rozwoju Wojska Polskiego poważnie wzrosło zapotrzebowanie na kierowców samochodowych. Potrzeby wojska w tej kategorii specjalistów w okresie październik 1944 - styczeń 1945 wynosiły:^{73/} 6520 kierowców samochodowych i 500 innych specjalistów służby samochodowej.

71/ Organizacja i działania bojowe LWP, op.cit., t.1, s.XXIV.

72/ St. Załuski - Szkolenie specjalistów służb tyłowych w latach 1943-1945. "Przegląd Kwat." z. 5/1962, s. 85.

73/ CAW MON - T. 604, s. 126.

Podaną liczbę kierowców samochodowych i innych specjalistów służby samochodowej planowano przeszkolić w następujących jednostkach i związkach:^{74/}

- 2120 ludzi w 1 i 2 armii Wojska Polskiego;
- 1446 ludzi w 11 szkolnym pułku samochodowym w Bronicy /ZSRR/;
- 450 ludzi na kursach prywatnych, resztę zaś w jednostkach i pododdziałach szkolnych Głównego Kwatermistrzostwa WP oraz innych jednostkach wojskowych.

Do szkolenia kierowców samochodowych Zarząd Służby Samochodowej posiadał następujące jednostki szkolne w kraju:^{75/}

- szkołę kierowców samochodowych w 1 armii WP na 300 kursantów;
- 2 szkolny pułk samochodowy w tyłach NDWP o etatowej liczebności 2 070 kursantów;
- czasowo - batalion szkolny w 1 pułku samochodowym.

W okresie od m-ca października 1944 r. do m-ca lutego 1945 r. w wojsku zdołano przeszkolić potrzebną liczbę kierowców samochodowych i ponadto uzyskać 210 pomocników kierowców w 1 armii WP.^{76/}

Pomocniczy personel służby medycznej, a w szczególności personel pielęgniarski, szkolono przeważnie w oparciu o szpitale tyłów NDWP. Przy szpitalach ewakuacyjnych w Chełmie, Lublinie i Siedlęcach utworzono kilkatygodniowe kursy pielęgniarskie na 460 miejsc.^{77/} Poza tym Resort Pracy, Opieki Społecznej i Zdrowia PKWN w trzecim kwartale 1944 r. uruchomił na Pradze 2-miesięczne kursy pielęgniarskie dla potrzeb wojska.^{78/}

Wszystkie kursy przy szpitalach wojskowych w drugiej połowie 1944 r. przeszkoliły razem 127 pielęgniarek.^{79/}

Podoficerów sanitarnych szkolono na nieetatowych kursach w ramach armii, ponieważ awizowany przez dowództwo radzieckie 2 kursy instruktorów sanitarnych, nie przybył z Armii Radzieckiej w skład Wojska Polskiego w 1944 r.

---

^{74/} Tamże, s. 129. Szkoleniem kierowców samochodowych zajmowały się również: 1 KPanc, 3 szk.pcz, 21 zap.pułk artylerii oraz jednostki ewak.remont. tyłów NDWP.

^{75/} CAW MON-I.1267, s. 227. Zasadniczy kurs kierowców samochodowych obejmował 360 godzin nauki.

^{76/} Tamże, s. 32.

^{77/} CAW MON, T.604, s. 197.

^{78/} CAW-III-1-318, s.144. Sprawozdanie Kier.Res.Pracy, Opieki Społ,i Zdrowia za okres od 1.8.1944r. do 30.11.1944r.

^{79/} CAW MON - T.2000, s. 103.

Młodszy personel służby weterynaryjnej, a przede wszystkim podkuwacze i sanitariusze wet. szkolili się przy 5 garnizonowym szpitalu weterynaryjnym i 4 zapasowym pułku kawalerii. Przy obu jednostkach w przeciągu trzech miesięcy 1944 r. przeszkolono 70 podkuwaczy dla potrzeb tyłów NDWP.^{80/} Specjalistów wspomnianej służby dla związków taktycznych i armii szkolono na nieetatowych kursach przy urządzeniach weterynaryjnych tych związków.

x

Z charakterystyki szkolnictwa służb tyłów widać więc, że 1944 rok nie przyniósł żadnych rezultatów w tej dziedzinie. Na rakt ten wpłynął przede wszystkim brak odpowiednich kandydatów na wyzwolonym obszarze Polski. Poza tym źle pojęta w jednostkach wojskowych tendencja w kwalifikowaniu kandydatów do szkół i na kursy oficerskie doprowadziła do tego, że często typowo materiał nieodpowiedni.^{81/} Poza tym organizację szkół i kursów oficerskich rozpoczęto bardzo późno, tj. w okresie formowania jednostek Wojska Polskiego drugiej kolejności.

Brak kadry oficerskiej służb tyłów spowodował przesunięcie terminów formowania dla części jednostek tyłowych z 1944 r. na 1945 rok /załącznik 15/, ponieważ w 1945 r. jednostki i instytucje tyłowe miały otrzymać pokaźną liczbę oficerów z własnych szkół oraz z mobilizacji po wyzwoleniu pozostałej części kraju.^{82/}

Mimo podanych braków i niedociągnięć można stwierdzić, że szkolnictwo służb tyłów wojska spełniło w zasadzie swoje zadanie tylko w tych ramach, w jakich zostało zorganizowane w 1944 r. Przy bardziej sprzyjających warunkach moż-

---

80/ Tamże, T. 595, s. 102.

81/ Świadczy o tym rozkaz NDWP z 14.11.1944r., który ponownie wyjaśniał sprawę doboru kandydatów do szkół oficerskich. Do szkoły oficerskiej kierowano kandydatów nieprzydatnych fizycznie lub z nieodpowiednim wykształceniem cywilnym itp.

82/ St. Załuski - Szkolenie specjalistów służb tyłowych w latach 1943-1945 "Przegląd Kwatermistrzowski" z. 5/1962, s. 85-86. W 1945 r. planowano przeszkolić: 1 350 oficerów służb intendenckich i 530 specjalistów służby uzbrojenia.

na było osiągnąć w tej dziedzinie znacznie większe efekty, aniżeli te, jakie zdołano uzyskać. Przez cały okres szkolenia wszystkie kursy i szkoły odczuwały poważne trudności natury kadrowej i organizacyjnej.

Nie bacząc na poważne trudności i przeszkody, jakie przeżywało szkolnictwo wojskowe służby tyłów w okresie wojny, osiągnięty dorobek dał duży zasób doświadczeń w dziedzinie szkolenia kadr oficerskich i specjalistów pomocniczych, zaś jednostki wojska otrzymywały sukcesywnie coraz więcej specjalistów z własnych szkół i kursów.

x

x

x

Celem powyższych rozważań było przedstawienie procesu formowania jednostek tyłowych i tworzenia z nich tyłów Frontu Polskiego oraz tyłów 2 armii Wojska Polskiego, z uwzględnieniem pewnych istotnych zjawisk, które towarzyszyły wspomnianemu procesowi.

Okres formowania jednostek tyłowych i tworzenia tyłów ludowego Wojska Polskiego jest znamieny, przede wszystkim dlatego, że odsłania pewne prawidłowości i zasady, które nie zawsze były uwzględniane w okresie mobilizacji i formowania. Chodzi tu przede wszystkim o zachowanie obowiązującej, wynikającej ze stosunków etatów - równowagi między rzeczywistymi potrzebami wojsk a stanem faktycznym tyłów.

Na podstawie dokonanej analizy etatów kilku jednostek i związków można stwierdzić, że stosunek etatów służb zaopatrzenia i obsługi do etatów liniowych miał się jak 1 : 9. Przy tym podany stosunek etatów był w zasadzie jednakowy, zarówno dla tyłów batalionu piechoty, tyłów dywizji piechoty, armii jak i tyłów NDWP.

Drugą niemniej ważną sprawą w okresie rozwoju wojska powinien być z reguły przestrzegany priorytet jednostek tyłowych przed jednostkami bojowymi. Sformowanie lub częściowe ukończenie w pierwszej kolejności jednostek tyłowych, które stanowią bazę materiałową dla rozwoju wojska, poważnie ułatwia prowadzenie mobilizacji i formowania. Jednak w okresie formowania jednostek tyłowych i tworzenia z nich tyłów

NDWP w ramach rozwoju WP w 1944 r., wspomniane prawidłowości nie były właściwie doceniane przez Sztab Główny. W okresie tym dopuszczano się poważnych odstępstw od wspomnianych zasad, co doprowadziło do przykrych konsekwencji w postaci okresowego chaosu w części formowanych jednostek bojowych, a czasami w poszczególnych przypadkach, dezercji z szeregów wojska oraz powstawania ognisk chorób zakaźnych itp.

Naruszoną równowagę w zakresie rzeczywistych potrzeb wojsk, a faktycznego stanu jednostek tyłowych musiano w krótkim odstępie czasu częściowo wyrównać, aby przyspieszyć proces mobilizacji.

Mimo sformowania nowych jednostek tyłowych, do końca 1944 roku nie zdołano jednak usunąć wszystkich usterek w poszczególnych grupach jednostek i urządzeń tyłów wojska. Największe dysproporcje między potrzebami, a faktycznymi możliwościami uwidoczniły się w grupie jednostek transportowych, jednostkach przetwórczych i zakładach leczniczych służby medycznej. Niektóre ze wspomnianych grup jednostek tyłowych zaspokajały potrzeby wojska zaledwie około 40-50,0 proc. /zakłady lecznicze, jednostki transportowe i jednostki przetwórcze/. Wobec takiego stanu rzeczy kierownicze organa tyłów WP musiały korzystać z pomocy resortów cywilnych PKWN i za zgodą tych ostatnich angażować dla potrzeb wojska mało wydajne urządzenie przetwórcze /piekarnie, rzeźnie, młyny/ oraz uruchamiać własnymi siłami stałe zakłady i warsztaty naprawcze. Ponadto dla potrzeb służby medycznej WP musiano zadysponować część łóżek w szpitalach cywilnych, w tym samym czasie kiedy cywilna służba zdrowia odczuwała powszechny ich brak.

Podobne zjawiska miały również miejsce w tyłach 2 armii Wojska Polskiego, które tworzone równolegle z organizacją tyłów Frontu Polskiego.

Oprócz formowania jednostek tyłowych o zadaniach tyłów operacyjnych, w omawianym okresie zorganizowano również wojskowe szkolnictwo dla potrzeb służb tyłów Wojska Polskiego. Chociaż utworzone szkoły i kursy w drugiej połowie 1944 r. nie dały żądanych wyników, to jednak stanowiły one poważną bazę startową na 1945 r. i okres późniejszy. Nadto dały duży zasób doświadczeń w dziedzinie szkolenia kadr

oficerskich i specjalistów pomocniczych służb tyłów wojska.

Okres formowania jednostek tyłowych i tworzenia z nich tyłów o zadaniach frontu i armii dostarczył dla badaczy historii wojskowości doby najnowszej dużo interesujących i pouczających wniosków, wskazał na pewne prawidłowości i zasady oraz popełnione błędy, które mogą stanowić niejako sygnał i ostrzeżenie dla kierowniczych organów tyłów dnia dzisiejszego.

✓ R o z d z i a ł V

ROZWÓJ SYSTEMU ZAOPATRYWANIA I OBSŁUGI ORAZ ORGANIZACJA
BAZ LUDOWEGO WOJSKA POLSKIEGO

Ażeby nowo utworzone tyły wojska mogły właściwie funkcjonować - należało je ująć w odpowiedni system, uporządkować układ zakresu funkcji i zasad postępowania oraz pracy. Poza tym w porozumieniu z dowództwem radzieckim oraz resortami cywilnymi PKWN, trzeba było określić zasady współpracy w zakresie wykorzystywania dla potrzeb Wojska Polskiego radzieckich i krajowych źródeł zaopatrywania oraz urządzeń usługowych /zakładów naprawczych, produkcyjnych, bazy surowcowej/ itp. Wszystkie wymienione powyżej problemy są więc przedmiotem rozważań niniejszego rozdziału.

A. System zaopatrywania i obsługi LWP w 1944 r.

Pod pojęciem - system zaopatrywania i obsługi, autor rozumie całościowy, uporządkowany układ zakresu funkcji i zasad postępowania organów zaopatrujących /obsługujących/ wszystkich szczebli organizacyjnych oraz źródeł zaopatrywania /baz, składów, zakładów obsługi/ wraz z ich zadaniami oraz zasadami pracy.

Do czasu wyzwolenia wschodnich ziem Polski przez Armię Radziecką i walczącą u jej boku 1 armię Wojska Polskiego, system zaopatrywania i obsługi polskich formacji wojskowych w ZSRR był stosunkowo prosty /załącznik 22/. 1 armia WP, po sformułowaniu się, od 29 kwietnia 1944 r. weszła w skład 1 Frontu Białoruskiego i tym samym została włączona do polowego systemu zaopatrywania i obsługi tegoż Frontu.^{1/} Natomiast jednostki wojskowe podległe Głównemu Sztabowi Formowania Armii Polskiej w ZSRR zaopatrywały się ze składów Zarządu Zaopatrzenia Materiałowo-Technicznego, który spełniał funkcje organu zaopatrującego w stosunku do oddziałów formowanych w rejonie Żytomierz - Skorostyszew. Zarząd Zaopatrzenia Materiałowo-Technicznego Głównego Sztabu Formowania

---

1/ Do 29 kwietnia 1944 r. 1 armia WP była na częściowym zaopatrzeniu w 1 Froncie Ukraińskim i Charkowskim Okręgu Wojskowym. CAW-III-4-98, s. 23.

otrzymywał zaopatrzenia, w przeważającej mierze, ze składów Kijowskiego Okręgu Wojskowego, zaś nieznaczna tylko część z 1 Frontu Ukraińskiego oraz z zasobów miejscowych /mięso, masło, jarzyny, zboża, paszę/. Leczenie ludzi i zwierząt przeprowadzano we własnych zakładach leczniczych służby medycznej i weterynaryjnej, a w razie potrzeby korzystano również z urządzeń stacjonarnych Kijowskiego Okręgu Wojskowego. Podobnie przedstawiała się również sprawa z naprawą sprzętu techniczno-bojowego. Dowóz zaopatrzenia odbywał się według zasady "na siebie", tj. każda jednostka wojskowa pobierała zaopatrzenie własnym transportem ze składów organu zaopatrującego i ze źródeł wskazanych przez ten organ.

Specyfiką omawianego okresu było to, że Zarząd Zaopatrzenia Materiałowo-Technicznego Głównego Sztabu Formowania, jako organ zaopatrujący polskich formacji wojskowych w ZSRR, nie zaopatrywał 1 armii WP, ani też nie posiadał, w stosunku do niej, żadnych uprawnień kontrolno-nadzorczych. Poza tym cały system zaopatrywania i obsługi tego okresu opierał się na bazie materiałowej Armii Radzieckiej, ponieważ polskie formacje wojskowe nie posiadały własnego zaplecza.

Po wyzwoleniu wschodnich obszarów Polski i wejściu w życie planu rozbudowy Wojska Polskiego poważnie zmieniły się warunki pracy tyłów. Powstał bowiem centralny organ kierowniczy tyłów wojska - Główne Kwatermistrzostwo WP, istniało Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego, Sztab Główny i inne naczelne organa wojskowe.

Rozbudową Wojska Polskiego zajmowało się Naczelne Dowództwo, a ściśle mówiąc - jego organ wykonawczy - Sztab Główny. Sztab Główny ustalał terminy formowania i dyslokację nowo formowanych jednostek wojskowych, zaś ich formowaniem zajmowali się dowódcy rodzajów wojsk oraz szefowie służb, każdy w swoim zakresie działania. Ponadto Sztab Główny sprawował ogólny nadzór nad całością zagadnień związanych z planową rozbudową Wojska oraz wydawał dyrektywy w zakresie kompletowania jednostek ludźmi, materiałem końskim i środkami transportu.

Realizacja zasadniczych dyrektyw Sztabu Głównego /m.in. dyslokacja, przewozy, zaopatrywanie w sprzęt i materiał/ należała do Głównego Kwatermistrzostwa WP, które wchodziło w skład Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego i spełniało dwojakie za-

dania, tj. zadania Frontu i organu centralnego w całym systemie zaopatrywania i obsługi.^{2/}

Ogólne ramy systemu zaopatrywania i obsługi Wojska Polskiego zostały ustalone rozkazem Naczelnego Dowództwa WP nr 3 z 8 sierpnia 1944 r.^{3/}, który m.in. stwierdzał, że "...zaopatrywanie /rozkaz podaje termin - zaopatrzenie przyp. W.D./ Wojska Polskiego podlega kompetencji Szefa Zaopatrzenia Wojska Polskiego,"^{4/} i dalej: "zaopatrywanie wojska od dnia dzisiejszego musi być scentralizowane w ręku Szefa Zaopatrzenia WP. Wszystkie samodzielne jednostki wojskowe i instytucje wyszkolenia wojskowego zobowiązane są zwracać się w sprawach zaopatrzenia do odpowiednich departamentów i wydziałów podległych szefowi Zaopatrzenia WP. Zabraniam wszystkim dowódcom Wojska Polskiego składać zapotrzebowania bezpośrednio do centralnych i miejscowych władz Armii Czerwonej z pominięciem szefa Zaopatrzenia WP. Oddziały wchodzące w skład 1 armii Wojska Polskiego pozostają aż do specjalnego zarządzenia przy 1 Froncie Białoruskim pod względem zaopatrzenia w żywność, furaz, amunicję, sprzęt i materiały pędne, środki sanitarne i weterynaryjne".

Na powyższych zasadach prawnych opierał się cały system zaopatrywania i obsługi Wojska Polskiego, który z nieznacznymi zmianami przetrwał do zakończenia drugiej wojny światowej.

1 armia WP była zaopatrywana przez Główne Kwatermistrzostwo WP w następujące rodzaje zaopatrzenia:

- sprzęt i materiał służby samochodowej,
- sprzęt i materiał służby mundurowej,
- sprzęt i materiały służby taborowo-gospodarczej,
- sprzęt i materiał służby kwaterunkowej,
- środki płatnicze.

Poza tym trzy służby podległe /podporządkowane/ Głównemu Kwatermistrzostwu WP /służba samochodowa, medyczna,

---

2/ Organizacja i działania bojowe LWP, op.cit., t.1, s. 113-117. Rangę centralnego organu kierowniczego w systemie zaopatrywania i obsługi WP nadano Głównemu Kwatermistrzowi WP rozkazem NDWP nr 3 z 8.9.1944 r.

3/ Tamże.

4/ Późniejszy Główny Kwatermistrz WP

weterynaryjna/ były zobowiązane do świadczenia usług na rzecz 1 armii WP, każda w swoim zakresie działania. Były to więc zadania kwatermistrzostwa Frontu, które spoczywały na centralnym organie tyłów Wojska Polskiego.

System zaopatrywania i obsługi ludowego Wojska Polskiego - jako całościowy, uporządkowany układ zakresu funkcji i zasad postępowania organów zaopatrujących w powiązaniu ze źródłami zaopatrywania i układem baz - w tym czasie obejmował: planowanie potrzeb materiałowych, ustalanie źródeł pokrycia potrzeb, rozdział i przewóz /dowóz/ zaopatrzenia, obsługę medyczną, weterynaryjną i techniczną oraz zaopatrzenie finansowe. Jeśli funkcje większości organów zaopatrujących były w zasadzie określone instrukcjami zaadoptowanymi z Armii Radzieckiej, to natomiast ~~prane~~ zasady dotyczące organizacji i pracy tyłów centralnych WP nie zostały opracowane aż do zakończenia wojny, co nie było bez wpływu na system zaopatrywania i obsługi. Dlatego też funkcjonowanie systemu zaopatrywania i obsługi w przeważającej mierze musiało opierać się w zasadzie na doświadczeniu przeniesionym do Wojska Polskiego przez oficerów radzieckich.

Pomimo to, że centralnymi organami zaopatrującymi Wojska Polskiego były służby zaopatrywania i obsługi podległe Głównemu Kwatermistrzowi WP /służba żywnościowa, mundurowa, taborowo-gospodarcza, kwaterunkowa, finansowa, zdrowia, weterynaryjna, mps/ oraz służby mu podporządkowane na czas wojny /służba drogowa, komunikacja wojskowa, służba samochodowa, zdobywczy wojennej/ - w rzeczywistości obok nich istniały jeszcze inne komórki organizacyjne i instytucje wojskowe, które w sposób pośredni lub bezpośredni oddziaływały na cały proces zaopatrywania i obsługi wojska. Poza Głównym Kwatermistrzem WP - jako kierowniczym organem koordynującym pracę służb, poważną rolę w omawianym systemie odgrywało dowództwo radzieckie i jego organa zaopatrujące oraz Sztab Główny WP. Ponadto między dowództwem radzieckim a Naczelnym Dowództwem WP istniał organ pośredni - oddział wojskowy Przedstawicielstwa rządu ZSRR przy PKWN, który wywierał poważny wpływ na sprawy zaopatrywania i

obsługi Wojska Polskiego.^{5/} /załącznik 23/. Zasady współpracy organów zaopatrujących Armii Radzieckiej z Głównym Kwatermistrzostwem WP uregulowane zostały dyrektywą radzieckiego Dowództwa Naczelnego z dnia 13 sierpnia 1944 r. Oprócz tego Główne Kwatermistrzostwo WP musiało ściśle współpracować z resortami cywilnymi PKWN w dziedzinie wykorzystania własnego zaplecza dla potrzeb wojska. Podstawę prawną takiej współpracy stanowiły dekrety PKWN z 18 i 22 sierpnia 1944 r. - o wojennych świadczeniach rzeczowych.

Widać więc z powyższego, że system zaopatrywania i obsługi ludowego Wojska Polskiego w drugiej połowie 1944 r. był systemem nadzwyczaj skomplikowanym w działaniu, ponieważ posiadał on szerokie powiązanie z różnorodnymi instytucjami, a ponadto na jego funkcjonowanie oddziaływało szereg instytucji spoza Wojska Polskiego. Wszystko to doprowadzało do częstych odstępstw od schematu ustalonego w załączniku 23. I tak np. środki materiałowe były często wysyłane przez organa zaopatrujące Armii Radzieckiej wprost do jednostek Wojska Polskiego z pominięciem baz Głównego Kwatermistrzostwa WP. Tak przedstawiała się sprawa z umundurowaniem dla 1 armii WP,^{6/} sprzętem i materiałem dla 1 korpusu pancernego oraz jednostek artyleryjskich 2 armii WP.^{7/}

Taki stan rzeczy należy tłumaczyć tym, że nie wszyscy dowódcy jednostek wojskowych WP przestrzegali postanowienia rozkazu NDWP nr 3 i często zwracali się do radzieckich organów zaopatrujących z pominięciem Głównego Kwatermistrzostwa WP.

5/ CAW MON, T.618, s. 39. Wszelka korespondencja Głównego Kwatermistrzostwa WP z organami zaopatrującymi Armii Radzieckiej odbywała się poprzez wspomniany oddział. Ponadto oddział ten regulował szereg spraw gospodarczych wojska na terytorium Polski. M.in. zajmował się on przydziałem opału z zasobów miejscowych, regulował sprawy zdobyczy wojennej itp.

6/ CAW-III-4-894, s. 261. 1 armia WP w listopadzie 1944r. otrzymała wprost z przemysłu 22 wagony umundurowania oraz 20 tys. szt. kominiarek z 8 armii Gwardii, nie bacząc na to, że 1 AWP była zaopatrywana w umundurowanie przez oddział służby mundurowej Głównego Kwatermistrzostwa WP.

7/ CAW, 2 AWP, T.83. 1 KPanc i 2 armia WP otrzymały sprzęt taborowo-gospodarczy z innych jednostek wojsk radzieckich.

Przy tym trzeba powiedzieć, że w ustalonym systemie zaopatrywania i obsługi LWP nie było sprecyzowanych zasad co do dowozu środków materiałowych oraz ewakuacji medycznej i technicznej z wojsk. Organizacja dowozu i ewakuacja każdorazowo była regulowana w zależności od sytuacji gospodarczej i potrzeb wojsk.

Tym więc uzasadnić można złożoność systemu zaopatrywania i obsługi wojska w działaniu. Przy tym skomplikowany charakter działania omawianego systemu wynikał z faktu ograniczonych możliwości ekonomicznych własnego zaplecza oraz operacyjnej podległości części polskich, czynnych jednostek wojskowych /1 armii WP, 4 mieszanej dywizji lotnictwa/ dowództwu armii sojuszniczej, jak również z braku sprecyzowanych zasad organizacji i pracy dla tyłów centralnych. Kwatermistrzostwo i tyły armii czynnej Wojska Polskiego - 1 AWP - pracowały w systemie dwóch organów zaopatrujących - Armii Radzieckiej, ściślej mówiąc 1 Frontu Białoruskiego oraz Głównego Kwatermistrzostwa WP. Wszystko to doprowadzało do nagminnych wypadków naruszania ustalonych zasad w zakresie zaopatrywania wojsk walczących, dowozu środków materiałowych i obsługi /por. rozdział czwarty i szósty/.

Poza tym zaopatrywanie Wojska Polskiego z kilku zasadniczych źródeł /własne zaplecze, składy organów zaopatrujących Armii Radzieckiej, składy armii i Frontów radzieckich/ wymagało dokładnej korelacji planów zaopatrzenia i dostaw pomiędzy obydwoma organami zaopatrującymi Wojska Polskiego i Armii Radzieckiej/ co nie zawsze było realnie możliwe w ówczesnych warunkach.

B. Organizacja baz zaopatrywania i obsługi wojsk lądowych

Rozbudowę baz zaopatrywania i obsługi wojsk lądowych warunkowały w zasadzie dwa czynniki: po pierwsze - burzliwy rozwój ludowego Wojska Polskiego w drugiej połowie 1944 r. i po drugie - brak materiałowo-technicznego zaplecza na wyzwolonym obszarze kraju.

Do czasu sformowania nowych oddziałów i zakładów tyłowych system baz zaopatrywania i obsługi na wyzwolonym obszarze kraju tworzyły jednostki tyłowe b. Zarządu Zaopatrzenia Mate-

riałowo-Technicznego Głównego Sztabu Formowania Armii Polskiej w ZSRR /załącznik 14, rozdział "A"/.^{8/} Przedyslokowanie tych jednostek tyłowych z rejonu Żytoń - Berdyczów - Skorostyszew na terytorium Polski nastąpiło w okresie od 11 do 31 sierpnia 1944 r. Do czasu rozpoczęcia dyslokacji oddziałów i urzędzeń tyłowych z ZSRR do Polski, kwatermistrzostwo 1 armii WP rozwinęło w pobliżu Lublina trzy wysunięte oddziały składów armijnych, których zadaniem było zaopatrywanie wojsk armii oraz garnizonu lubelskiego /załącznik 24/. Poza tym dla obsługi medycznej oddział służby medycznej armii sformował na bazie szpitali cywilnych w Chełmie i Lublinie dwa szpitale wojskowe na 200 łóżek każdy, a ponadto w Lublinie rozwinął 2 chirurgiczny polowy szpital ruchomy.^{9/} Nowo sformowane szpitale i 2 chirurgiczny polowy szpital ruchomy spełniały w tym czasie dwojakie zadania: w odniesieniu do jednostek przedyslokowanych z ZSRR - zadania szpitali garnizonowych, zaś w odniesieniu do oddziałów 1 armii WP - zadania szpitali frontowych.^{10/}

Z uwagi na to, że wysunięte oddziały składów 1 armii WP nie mogły swym zasięgiem objąć wszystkich garnizonów na terenie kraju, do których planowano przedyslokować polskie formacje wojskowe z terytorium ZSRR, Główne Kwatermistrzostwo WP postanowiło rozwinąć w większych garnizonach wysunięte oddziały głównych składów^{11/} /załącznik 24/. Było to więc rozwiązanie czasowe. Po wejściu w życie planu rozbudowy Wojska Polskiego przed Głównym Kwatermistrzostwem WP stanęły więc nowe zadania - rozwoju systemu baz zaopatrywania i

---

8/ W niektórych publikacji zwane "Magazynami Polskimi".

9/ CAW-III-4-807, s. 449.

10/ Jeśli idzie o 1 AWP, to chodziło o to, aby rannych żołnierzy z jednostek armii nie ewakuować do szpitali frontowych 1 FB rozmieszczonych na terytorium ZSRR.

11/ CAW MON - T.559, s. 128. W wysuniętych oddziałach głównych składów nakazano utrzymywać następujące zapasy: żywności - 15 rdz, materiałów pędnych i smarów - 15 dobowe zużycie jednostek dyslokowanych.

obsługi dla zabezpieczenia materiałowego i obsługi mobilizacji, formowania jednostek wojskowych oraz częściowego zabezpieczenia 1 armii WP i jednostek lotniczych.

Kolejnym przedsięwzięciem w tym zakresie było zorganizowanie w Lublinie grup gospodarczych, które począwszy od 25 sierpnia 1944 r. zostały skierowane do głównych garnizonów.^{12/} Wysłane w teren grupy gospodarcze składały się w zasadzie tylko z oficerów i samochodów ciężarowych z kierowcami.^{13/} Siłę roboczą dowódcy grup gospodarczych ^{mieli} otrzymać od komendantów garnizonów i RKU w miejscach pracy.

Do zadań grup gospodarczych m.in. należało:

- wzmocnienie wysuniętych oddziałów składów głównych w garnizonie Siedlce i Przemyśl oraz wprowadzenie ich w obowiązujący tryb pracy na wyzwolonym obszarze Polski;
- przyjmowanie środków materiałowych napływających do garnizonów oraz ich rozdział między nowo formującymi się jednostkami wojskowymi;
- organizowanie eksploatacji zasobów miejscowych oraz organizowanie punktów żywienia poborowych i wypieku chleba, a także zaopatrywanie w środki materiałowe Punktów Zbornych, Punktów Przyjęcia i Rozdziału Koni oraz RKU.

Z upływem czasu część grup gospodarczych weszła w skład późniejszych baz zaopatrywania i obsługi w głównych ośrodkach formowania jednostek Wojska Polskiego /Białystok, Chełm, Przemyśl, Siedlce/, reszta zaś po przekazaniu swych zadań pobliskim bazom - uległa rozwiązaniu.

Do czasu zorganizowania aparatu gospodarczego w formujących się jednostkach wojskowych, grupy gospodarcze odegrały ważną rolę, ponieważ przejęły one na siebie główny ciężar zaopatrywania i obsługi oddziałów Wojska Polskiego w początkowym okresie jego rozwoju.^{14/}

12/ CAW-III-1-345, s. 7.

13/ CAW MON - T. 1264, s. 17. Transport dla grup gospodarczych otrzymano z 65 psamoch. 1 FB, ponieważ NDWP w tym czasie nie posiadało żadnej jednostki samochodowej.

14/CAW MON - T. 616, s. 39 /poza 1 armią WP/.

Wszystkie grupy gospodarcze stanowiły tymczasowy środek zaradczy centralnych organów tyłów w dziedzinie zaopatrywania i obsługi Wojska Polskiego, które w warunkach burzliwego rozwoju wojska nie mogły stworzyć prężnej bazy materiałowej. Masowo powoływanym do wojska należało zapewnić takie ilości środków materiałowych, jakie im były potrzebne w czasie formowania i szkolenia. Rzecz oczywista, iż tak poważnym zadaniom nie mógł podołać naprędce zorganizowany system baz zaopatrywania i obsługi. Już w początkach września 1944 r. okazało się, że istniejąca sieć baz zaopatrywania /załącznik 24/ była daleko niewystarczająca w stosunku do szybko rosnących potrzeb wojska. System zabezpieczenia materiałowego i obsługi należało oprzeć na szerokiej i trwałej sieci baz, gdyż wymagały tego bieżące potrzeby wojska oraz zbliżający się okres jesienno-zimowy.

W związku z tym przed organami Głównego Kwatermistrzostwa WP stanęły nowe problemy, które wymagały niezwłocznego rozwiązania. Do problemów tych zaliczano wówczas:

- nieustanne zaopatrywanie wojsk 1 armii WP i jednostek lotniczych w niezbędny sprzęt i materiał wojskowy;
- ewakuację rannych i chorych ludzi oraz zwierząt i uszkodzonego sprzętu bojowego z 1 armii i jednostek lotniczych WP;
- systematyczne zaopatrywanie w środki materiałowe i pieniężne aparatu poboru i mobilizacji w miejscach jego pracy oraz zmobilizowanych w Punktach Zbornych;
- organizowanie przyjęcia i rozdziału sprzętu oraz materiału wojskowego napływającego z organów zaopatrujących Armii Radzieckiej i zasobów materiałowych kraju;
- rozbudowę istniejącej sieci baz zaopatrywania i obsługi poprzez sformowanie nowych jednostek i urządzeń tyłowych oraz zakładów leczniczych;
- zgromadzenie i utrzymanie ustalonych zapasów środków materiałowych na okres jesienno-zimowy.

Rozwiązanie wspomnianych problemów przez organa tyłów WP było bardzo trudne, ponieważ wojsko w tym czasie nie dysponowało prawie żadną rezerwą materiałową, poza tym nie było w pełni sformowanych jednostek tyłowych, ani też dobrze zorganizowanego zaplecza. Ponadto równoległe z rozwojem wojska

niemał wszystkie jego organa zabezpieczające przeżywały wewnętrzną reorganizację. Tymczasem dla zabezpieczenia nowo formowanych jednostek wojskowych trzeba było przyjąć ze składów wojskowych Armii Radzieckiej i własnego zaplecza oraz przygotować i jednorazowo rozdzielić poważne ilości środków materialowych, a mianowicie:^{15/} sprzętu i materiału służb kwatermistrzowskich - 3 670 wagonów, sprzętu i materiału innych służb i rodzajów wojsk - 7 820 wagonów.

Mając na uwadze dynamiczny wzrost potrzeb wojska oraz ograniczone możliwości istniejących składów, Główny Kwatermistrz WP zarządził przyspieszenie formowania części ~~tyłowych~~ i frontowych jednostek tyłowych, z których do 10 września miało utworzyć bazy zaopatrywania i obsługi w głównych ośrodkach formowania jednostek WP, ze ściśle określonymi zadaniami.^{16/} Skład i zadania nowo organizowanych baz ujmuje załącznik 25. Organizację poszczególnych baz powierzono oficerom Głównego Kwatermistrzostwa WP. I tak: bazę nr 1 w Siedlcach organizował ówczesny Intendent WP Bazyli Niekrasow, bazę nr 2 w Chełmie - por. Ranikier, zaś ~~baza~~ lubelską nr 3 zajęło się samo Główne Kwatermistrzostwo WP. Baza nr 1 w Siedlcach spełniała bardzo poważne zadanie, ponieważ zaopatrywała i obsługiwała 2 armię oraz częściowo wojska 1 armii czynnej WP.

Baza nr 2 w Chełmie - z racji swego położenia na głównej magistrali kolejowej łączącej Lublin z ZSRR - posiadała w swoim składzie 10 zarząd bazy Frontu, który "... podlegał Głównemu Kwatermistrzowi WP i miał w swoim składzie specjalistów od wszystkich rodzajów zaopatrzenia przechodzącego przez stację kolejową w Chełmie. Zadaniem zarządu bazy Frontu było sprawdzanie jakości i zgodności ładunku z dokumentami przewozowymi, a dokumentów przewozowych z planem rozdziału transportu oraz wypisywanie nowych adresów na dokumentach przewozowych, względnie wystawianie nowych dokumentów przewozowych zgodnie z otrzymanym planem rozdziału transportu". I dalej: "Rozdział transportów polegał na przeformowywaniu przybyłych pociągów, zbieraniu wagonów przeznaczonych dla jednego adresata, zgodnie

---

^{15/}CAW MON, T. 601, s. 9-16; T. 604, s. 167 i 2 AWP - T. 164, s. 67.

^{16/}CAW MON - T. 617, s. 27-30. Zarządzenie Głównego Kwatermistrza WP nr 0330 z 31.08.1944 r.

z otrzymanymi dokumentami przewozowymi oraz formowanie z nich nowych pociągów. Rola zarządu bazy Frontu w systemie zaopatrywania i obsługi WP była bardzo poważna. Praca jego przyspieszała dowóz zaopatrzenia do wojsk przez wyeliminowanie w najważniejszym stopniu wyładowywania przybywającego zaopatrzenia w składach głównych i frontowych i ponownego załadunku dla wysłania go do polowych składów armijnych.

Kontrola zawartości transportów pozwalała uniknąć pomyłek, jakie się nieraz zdarzały z powodu zaginięcia lub nieczytelności dokumentów przewozowych, jak np. niezgodność kalibru pocisków albo gatunków materiałów pędnych i smarów.^{17/}

Baza nr 3 w Lublinie składała się z określonych jednostek, urządzeń tyłowych i zakładów leczniczych, które przejęły część zadań składów głównych, rozmieszczonych w tym garnizonie /załącznik 25/. Podział zadań między poszczególnymi jednostkami i urządzeniami tyłowymi stacjonującymi w Lublinie miał usprawnić ich pracę oraz wpłynąć na operatywność działania organów zaopatrujących WP. Oprócz zaopatrywania i obsługi jednostek WP, baza Lubelska zabezpieczała również niektóre jednostki radzieckie, wykonujące zadania na rzecz państwa i Wojska Polskiego.^{18/}

Baza nr 4 w Przemyślu składała się z wysuniętych oddziałów składów głównych, które zostały tam rozwinięte przy końcu sierpnia 1944 r. Baza przemyska nie posiadała w swoim składzie zakładów leczniczych. Leczeniem chorych żołnierzy z jednostek stacjonujących w garnizonie Przemyśl zajmował się w tym czasie batalion medyczno-sanitarny 6 dywizji piechoty w oparciu o miejscowy szpital cywilny. Dopiero po rozpoczęciu formowania 3 armii WP, baza w Przemyślu została wzmocniona zakładami leczniczymi służby medycznej.

Wszystkie nowo utworzone bazy zaopatrywania i obsługi wykorzystywały w swych rejonach pracy miejscowe urządzenia komunalne i zakłady przetwórcze /piekarnie, rzeźnie, młyny, kaszarnie/ oraz cywilne zakłady lecznicze, ponieważ sformowane w ramach tyłów NDWP polowe jednostki tyłowe o tych zadaniach nie zaspokajały w pełni potrzeb wojska /por.rozdział czwarty/.

---

^{17/} Por. Relację Wł. Sachniewicza b. pomocnika wojskowego komendanta Stacji Rozdzielczej przy Sztapie Głównym WP, s.2-3,
^{18/} CAW MON - T.615, s.106; T.702, s. 70. Patrz rozdział IV i VI.

Poza grupami gospodarczymi i nowo utworzonymi bazami zaopatrywania i obsługi poważną rolę w dziedzinie zabezpieczenia materiałowego mobilizacji odegrały referaty gospodarcze RKU oraz Punkty Zborne.^{19/}

Po uruchomieniu nowo zorganizowanych baz zaopatrywania i obsługi stwierdzono poważne trudności w ich pracy, które wpływały na cały system zaopatrywania i obsługi Wojska Polskiego. Główną przyczyną wspomnianych trudności był brak transportu samochodowego we wszystkich bazach. Największe trudności wystąpiły w bazie nr 1 - Siedlce, która zaopatrywała oddalony od siebie do 200 km garnizon Białystok. Poza tym w Chełmie Lubelskim, gdzie stacjonowało kilkanaście dużych jednostek wojskowych, wystąpiły poważne trudności w dziedzinie zaopatrywania ich w żywność i furaz.

Ujawnione w toku pracy baz niedociągnięcia oraz zmiany organizacyjne, jakie w tym czasie zostały przeprowadzone w wojskach, spowodowały reorganizację w składzie poszczególnych baz. I tak np. ze składu bazy nr 1 w Siedlcach wyłączone zostały trzy składy frontowe oraz 31 frontowe warsztaty naprawy umundurowania, które rozmieszczały się w rejonie Lublina.^{20/} Na miejsce wyłączonych urządzeń frontowych w skład bazy zostały włączone jednostki tyłowe 2 armii WP. Decyzja ta była uwarunkowana dwoma względami:

- po pierwsze - garnizon Siedlce znajdował się w rejonie formowania 2 armii Wojska Polskiego;

- po drugie - chodziło o praktyczne przygotowanie urządzeń tyłowych armii do pracy w warunkach polowych.

Ponadto na miejsce 36 i 37 szpitali ewakuacyjnych, których formowanie zostało wstrzymane w 1944 r., w skład bazy włączono:

19/ Tamże, T.1641, s. 8. Punkt Zborny na 1000 ludzi w swojej strukturze organizacyjnej posiadał: referat sanitarny, referat finansowy i punkt żywienia. W punktach żywienia utrzymywano zapas żywności na 5-10 dni.

20/ CAW MON - T.635, s. 44 i T.6753, s. 157. 26 frontowy skład sprzętu chemicznego, 36 frontowy skład materiałów wybuchowych, 55 frontowy skład sprzętu artylerii i uzbrojenia.

szpital ewakuacyjny nr 4234 i 68 szpital segregacyjno-ewakuacyjny.^{21/} Oprócz tego w skład bazy nr 1 - włączono i inne jednostki i urządzenia tyłowe oraz zakłady lecznicze - jak załącznik 25.

W wyniku przeprowadzonych zmian organizacyjnych powstała w garnizonie Siedlce baza złożona z jednostek tyłowych armii i jednostek tyłów Naczelnego Dowództwa WP. Mimo mieszanego składu jednostek tyłowych, baza w Siedlcach spełniała rolę bazy Głównego Kwatermistrzostwa WP.

Dla zaopatrywania i obsługi jednostek WP w garnizonie Białystok, Główne Kwatermistrzostwo w październiku 1944 r. rozwinęło dwa wysunięte oddziały składów, które odtąd stanowiły nową bazę.^{22/} W późniejszym czasie baza białostocka wzmocniona zakładami leczniczymi służby medycznej i służby weterynaryjnej /załącznik 26/ i otrzymała nazwę - baza nr 5. Nowo utworzona baza w Białymstoku nie posiadała w swym składzie urządzeń służby mundurowej, jednostek obsługi, jednostek transportowych oraz urządzeń remontowych. Zadania tych urządzeń tyłowych musiały wykonywać pododdziały tyłowe jednostek wojskowych, stacjonujących w garnizonie Białystok.

Po zorganizowaniu bazy nr 5, bazę w Siedlcach odciążono od obowiązku zaopatrywania i obsługi jednostek wojskowych położonych w garnizonie Białystok.

Powstałe trudności w garnizonie Chełm Lubelski postanowiono rozwiązać poprzez utworzenie Komendy Zaopatrywania Prowiantowo-Furazowego na bazie Punktu Rozdzielczego 1 Korpusu Pancernego. Zorganizowana komenda musiała usprawnić zaopatrywanie w żywność i furaz w danym garnizonie oraz objąć swym zasięgiem inne garnizony, jak: Hrubieszów, Włodawa i Zamość. Nadto baza w Chełmie wzmocniona została dwoma szpitalami ewakuacyjnymi /66 i 2114/, przy tym wyłączono z niej wszystkie składy 2 armii WP. Oprócz tego ze składu bazy nr 2 wyłączono

---

21/ W miesiącu listopadzie 1944 r. 68 szpital segregacyjno-ewakuacyjny został przeniesiony do m. Otwock dla zabezpieczenia medycznego 1 AWP.

22/ CAW MON - T.619, s. 165. Były to: wysunięty oddział 13 głównego składu żywnościowego i wysunięty oddział 62 frontowego składu MPS. Przy tym ten ostatni był obsługiwany przez oddział partyzancki.

również 8 wojskową komendę stacji rozdzielczej Frontu, a 10 zarząd bazy Frontu przemianowano na 9 zarząd bazy Frontu, który nadal wykonywał swoje żądania związane ze sprawdzaniem transportów i ich preadresowywaniem. Wyłączone z bazy urządzenia tyłowe 2 armii zastąpione zostały urządzeniami i jednostkami z tyłów NDWP.^{23/} Ostateczny skład bazy nr 2 w Chełmie obrazuje załącznik 26.

Po przedyslokowaniu części jednostek tyłowych Dowództwa Lotnictwa WP do rejonu Zamość, bazę w Chełmie zwolniono od obowiązku zaopatrywania tego garnizonu.

Baza w Przemyślu w tym czasie, wzmocniona została szpitalami ewakuacyjnymi o łącznej pojemności 1 700 łóżek szpitalnych, a poza tym rozszerzono jej zasięg na inne garnizony^{24/} /załącznik 26/.

Największe zmiany organizacyjne w tym czasie zaszły w bazie lubelskiej. Z jej składu wyłączono wszystkie jednostki tyłowe 2 armii, zaś znaczną część szpitali polskich zamieniono szpitalami radzieckimi, które przybyły w skład Wojska Polskiego z Armii Radzieckiej.^{25/} Ponadto omawianą bazę powiększono o kilka nowych jednostek tyłowych /por. załączniki 25 i 26/.

W wyniku przeprowadzonych zmian organizacyjnych w składzie poszczególnych baz poważnie udoskonalono system zaopatrywania i obsługi zarówno w głównych ośrodkach formowania, jak i w całym Wojsku Polskim. Poza tym część jednostek i zakładów tyłów NDWP przybliżono do związków i oddziałów 1 armii WP oraz jednostek lotniczych /por. załącznik 25, 26 i 27/.

Każda nowo zorganizowana baza w swoim składzie posiadała w zasadzie:^{26/} składy podstawowych rodzajów zaopatrzenia /po-

---

23/ CAW MON - T.600, s. 21 i T.675 B, s. 159. Były to: wysunięty oddział 13 głównego składu żywnościowego, 7 samodzielny batalion remontu czołgów i 63 frontowy skład MPS.

24/ Tamże, T. 617, s. 189.

25/ Zamiana szpitali została przeprowadzona z powodu wstrzymania formowania szpitali polskich w 1944 r.

26/ Wyjątek stanowiły bazy w Białymstoku i Przemyślu. W bazie białostockiej nie było składu mundurowego, urządzeń naprawczych i oddziału transportowego. Baza przemyska w swoim nie miała: urządzenia naprawczego, oddziału transportowego i zakładu leczniczego służby weterynaryjnej.

trzebnego w czasie formowania/, urządzenia naprawcze, oddziały transportowe oraz zakłady lecznicze służby zdrowia i służby weterynaryjnej. W ten sposób główne ośrodki formowania Wojska Polskiego uczyniono w zasadzie samowystarczalnymi w dziedzinie zaopatrywania i obsługi, czego nie było w początkach organizacji wojsk.

Tworzenie mieszanego składu baz zaopatrywania i obsługi uzasadnić należy kilkoma przyczynami: pierwsza - brak dostatecznej ilości środków transportowych w wojsku, przeto składy przybliżone do głównych ośrodków formowania; druga - brak odpowiednich rejonów na wyzwolonym obszarze kraju dla tworzenia baz jednorodnych /materiałowych i szpitalnych oddzielnie/; trzecia - nastawienie się Głównego Kwatermistrzostwa WP na kompleksową obsługę wojsk w rejonach formowania; czwarta - trudności w przewozach kolejowych /linie kolejowe w kierunku dofrontowym wykorzystywały wojska radzieckie, przez co przerzuty środków materiałowych koleją na liniach rękadowych były utrudnione/; i wreszcie piąta - stosunkowo wąski zakres usług świadczonych przez Głównie Kwatermistrzostwo WP na rzecz armii czynnej /1 armii WP/.

x

x

x

Rozwój systemu zaopatrywania i obsługi oraz organizację baz z oddziałów i zakładów tyłowych podległych Głównemu Kwatermistrzowi WP oraz dowództwu 4 armii - trzeba uważać za etap przejściowy tyłów NDWP od funkcji czynności zawężonych /w okresie organizacyjnym tyłów/ do funkcji czynności rozwinętych - zaopatrywania i obsługi jednostek bojowych w oparciu o nowo zorganizowane bazy. Trzeba powiedzieć, że w tym czasie wykształciły się również niemal wszystkie funkcje organów zaopatrywania i obsługi wojska, a ponadto zaopatrywanie Wojska Polskiego zostało w zasadzie scentralizowane i skupiało się w ręku Głównego Kwatermistrza WP. Przy tym system zaopatrywania i obsługi poważnie się rozwinął i swym zasięgiem objął własne zaplecze, jednostki wojskowe NDWP, 2 armię WP, częściowo Wojska Lotnicze oraz 1 armię WP, a poza tym ściśle był powiązany z systemem zaopatrywania i obsługi Armii Ra-

dzieckiej /por. załącznik 22 i 23/. W ramach tego systemu zorganizowano bazy zaopatrywania i obsługi, które swym zasięgiem działania objęły wszystkie ośrodki formowania Wojska Polskiego oraz niektóre jednostki wojsk radzieckich. W skład baz zaopatrywania i obsługi weszły zasadnicze oddziały tyłów NDWP /jednostki tyłowe istniejące, nowo sformowane, przybyłe z Armii Radzieckiej/ oraz część jednostek tyłowych 2 armii WP. Z utworzeniem baz poważnemu usprawnieniu uległy zaopatrywanie i obsługa wojska, szczególnie zaś sprzyjał temu mieszany skład zorganizowanych baz.

R o z d z i a ł VI

ANALIZA DZIAŁALNOŚCI SŁUŻB W SYSTEMIE ZAOPATRYWANIA I OBSŁUGI LUDOWEGO WOJSKA POLSKIEGO

Dokonana w rozdziale piątym analiza rozwoju systemu zaopatrywania i obsługi oraz organizacji baz pozwala na rozpatrzenie działalności służb w ramach tego systemu. Poza służbami szczebla centralnego w rozdziale niniejszym omówione zostają niektóre służby 1 armii WP oraz Wojsk Lotniczych - z uwagi na ścisłe ich powiązanie z centralnym systemem zaopatrywania i obsługi LWP oraz na pewną specyfikę ich pracy w tym okresie.

Jak już uprzednio skonstatowano - centralny system zaopatrywania i obsługi LWP obejmował: 2 armię WP, jednostki dyspozycyjne Naczelnego Dowództwa WP, częściowo 1 armię WP oraz Wojska Lotnicze. 2 armia WP oraz jednostki dyspozycyjne naczelnego dowództwa w dalszej części rozdziału nazywane będą - oddziałami i związkami NDWP.

A. Zaopatrywanie w żywność i furaz

Sprawy zaopatrywania wojsk w żywność i furaz wysunięte tu zostały na pierwszy plan dlatego, że rolnictwo wyzwolonych obszarów kraju było w stanie zaspokoić potrzeby wojska w artykułach rolno-spożywczych w 75,0 proc. , zaś w furazu i paszy objętościowej w granicach około 50,0 proc. - z czym w zasadzie nie spotykamy się w żadnej innej dziedzinie zaopatrzenia.

Aby osiągnąć tak wysoki wskaźnik w warunkach ogromnych zniszczeń gospodarki rolnej - państwo ludowe oraz organa tyłów ludowego Wojska Polskiego - zmuszone były stosować różne sposoby gromadzenia zapasów żywności i furazu.

1. Potrzeby aprowizacyjne wojska i źródła ich pokrycia

W myśl założeń planu rozbudowy Wojska Polskiego, siły zbrojne przy końcu 1944 r. miały liczyć 311 500 żołnierzy i około 16 tys. koni.^{1/} Dla utrzymania podanej liczby wojska i zwierząt do nowych zbiorów 1945 r. należało posiadać określone zapasy żywności i furazu. Wysokość zapasów dla wojska, w zasadniczych artykułach rolno-spożywczych - obrazuje tabela nr 1.

Tabela nr 1. Potrzeby wojsk w głównych artykułach rolno-spożywczych i źródła ich pokrycia.

Nazwa artykułu	J.m.	Ogólne potrzeby wojska w skali rocznej ^{x/}	Źródła pokrycia potrzeb z			
			zapasów wojska ^{xx/}	zasobów kraju	dostaw ra-dziec-kich	zapasów oku-panta
Mąka /zboże/	tys. ton	123,0	1,7	103,7	16,3	0,28
Jarzyny twarde	"	22,0	0,1	1,3	0,6	0,2
Mięso świeże	"	14,4	0,8	13,6	-	-
Tłuszcze zwierz.	"	2,4	0,1	2,3	-	-
Cukier	"	2,7	0,1	2,2	0,4	-
Ziemniaki	"	80,0	-	80,0	-	-
Jarzyny świeże	"	38,8	-	38,8	-	-
Sól	‰	3,4	0,06	-	3,3	0,45
Furaż	"	25,4	0,6	12,4	12,4	0,1 xxx/

x/ łącznie z 1 armią WP

xx/ dotyczy zapasów żywności, które zostały przywiezione przez polskie formacje wojskowe utworzone w ZSRR

xxx/ koncentraty paszowe

Źródło: CAW MON, T.591, s. 2; CAW - 1 AWP, T.888, s. 7-8 i 13; CAW-III-1-318, s. 97.

Przytoczone liczby wskazują, że główny ciężar w dziedzinie zaopatrywania wojsk w żywność i furaż ponosiło rolnictwo wschodnich ziem Polski. Poza podstawowymi środkami spożywczymi

1/ Patrz: Rozdział III - Wyniki mobilizacji...

ujętych w tabeli nr 1, należności żywnościowe wojska /załącznik 28/ przewidywały szereg innych artykułów, które nie były w tym czasie wytwarzane w kraju. Artykuły takie Wojsko Polskie otrzymywało w ZSRR lub składów związków operacyjnych Armii Radzieckiej w ramach planowanego zaopatrzenia.^{2/}

Wojsko Polskie było więc zaopatrywane w żywność i furaz z kilku źródeł, przy czym główne źródło zaopatrywania wojsk w żywność i furaz stanowiły zasoby materiałowe kraju oraz dostawy radzieckie.

Służba żywnościowa wojska była w tym czasie jedyną służbą, która ponad połowę swych potrzeb zaspokajała z zasobów własnego zaplecza. Jednak w początkowym okresie istniejący układ czynników rynkowych w powiązaniu z warunkami gospodarczymi i politycznymi kraju nie pozwalał na gromadzenie odpowiednich zasobów artykułów rolno-spożywczych dla potrzeb wojska. Dlatego też służba żywnościowa wojska musiała stosować różnorodne formy gromadzenia zapasów żywności i furazu w jednostkach wojskowych. Ponadto zaopatrywanie w żywność i furaz musiało być organizowane dla trzech oddzielnie wziętych grup jednostek wojskowych: pierwsza grupa - to oddziały i związki Naczelnego Dowództwa WP, druga - armie czynne i wreszcie - trzecia - jednostki lotnicze. Każda z wymienionych grup wojsk, stosowała właściwe jej formy gromadzenia zapasów żywności i furazu. Z uwagi na specyfikę zaopatrywania każdej z grup jednostek wojskowych zachodzi konieczność oddzielnego ich omówienia.

2. Zaopatrywanie oddziałów i związków NDWP

Z poprzednich rozdziałów pracy wiadomo, że kierownictwo organizacyjne nad wojskiem sprawowało Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego, zaś dowództwo operacyjne spoczywało w rękach dowództwa radzieckiego. Naczelne Dowództwo WP w drugiej połowie 1944 r. dysponowało więc jednostkami wojskowymi, instytucjami i zakładami, które nie wchodziły w skład związków

---

^{2/} CAW MON - T.635, s. 4. Większe dostawy tych artykułów dla WP nastąpiły w m-cu wrześniu 1944 r. /1 190 ton/.

czynnych /np. 2 armia WP, pułki zapasowe, szkoły i kursy oficerskie, jednostki dyspozycyjne/. Stanowiły one większą część sił zbrojnych /w ludziach i sprzęcie/ oraz posiadały swoiste cechy w dziedzinie zaopatrywania w żywność i furaz.

x

Stale rosnące potrzeby państwa w dziedzinie aprowizacyjnej zmusiły do zastosowania racjonowania żywności dla ludności cywilnej.^{3/} Wprowadzenie tego rodzaju polityki aprowizacyjnej w kraju stworzyło realne warunki dla zgromadzenia potrzebnych zasobów artykułów rolno-spożywczych. W wojsku, w tym czasie, służba żywnościowa musiała stosować różnorodne formy gromadzenia zapasów żywności i furazu. Te formy i sposoby zależały od układu czynników rynkowych, sieci spółdzielni rolniczo-handlowych oraz stopnia zorganizowania aparatu administracyjnego w terenie.

W pierwszych początkach po wyzwoleniu /do m-ca września/ zaopatrywanie w żywność i furaz oraz gromadzenie zapasów oparte było w większości jednostek wojska na systemie zakupów,^{4/} który polegał na zdecentralizowanym skupywaniu przez jednostki wojskowe artykułów rolno-spożywczych początkowo bezpośrednio od producentów w ramach wolnego obrotu towarowego, a następnie za pośrednictwem spółdzielni rolniczo-handlowych. Przy zakupie większych ilości środków spożywczych zawierane były umowy z dostawcami. Zdecentralizowany system zakupów w krótkim okresie swego istnienia ujawnił szereg niedoskonałości /o czym mowa będzie dalej/. Ponadto omawiany system odciągał poważną ilość żołnierzy do prac gospodarczych,

---

3/ E. Sackiewicz, op.cit., s.18. Wprowadzenie systemu aprowizacji kartkowej.

4/ CAW MON - T.618, s. 60. Ponadto Wojsko Polskie posiadało przydział na eksploatację zasobów miejscowych na terytorium ZSRR. Polskie formacje wojskowe na terytorium ZSRR w m-cu sierpniu 1944 r. zebrały /w tonach/: żyta - 900,0, masła - 10,0, jarzyn świeżych - 80,7.

co groziło jednostkom bojowym, iż przekształcą się w grupy gospodarcze.^{4a/}

Dla naprawienia istniejącego stanu rzeczy z dniem 3 września został wprowadzony centralny system rozliczeń finansowych oraz zastosowano pewne ograniczenia w dokonywaniu zakupu artykułów rolno-spożywczych przez jednostki wojskowe bezpośrednio u producentów.^{5/} Od tego czasu jednostki wojskowe dokonywały zakupów tylko za pośrednictwem spółdzielni rolniczo-handlowych.

Po zorganizowaniu się terenowych organów władzy państwowej i samorządowej, system zakupów został zamieniony w październiku systemem kontygentowym.^{6/} Obok nowego systemu istniał także system obowiązujący do tego czasu, lecz nosił on charakter scentralizowany i obowiązywał w zasadzie na wyższych szczeblach organizacyjnych /Główne Kwatermistrzostwo i armia/. System kontygentowy /w ramach świadczeń rzeczowych/ opierał się na dekrecie PKWN z 18 sierpnia 1944r. i polegał na rozłożeniu zapotrzebowania na artykuły rolno-spożywcze na producentów stosownie do możliwości ich gospodarstw.^{7/} Wymiar świadczeń na województwa ustalał Główny Pełnomocnik Rządu d/s Wojennych świadczeń Rzeczowych przy ścisłej współpracy z Departamentem Inwentury. Województwo ustalało kontygent dla powiatu, powiat dla gminy, zaś gmina dla producenta /rolnika/. Początkowo realizacją świadczeń rzeczowych zajmowali się pełnomocnicy d/s wojennych świadczeń rzeczowych, posiadający do swej dyspozycji brygady wykonawcze, które przyczyniły się do zebrania od producentów rolnych około 40,0 proc. wymiaru świadczeń dla wojska i Państwa. Resztę świadczeń postanowiono zebrać przy pomocy wojska.

4a/ Przy zakupie artykułów rolno-spożywczych od producentów jednostki wojskowe musiały same wyszukiwać źródła zakupu w terenie. W tym celu wysłano liczne grupy żołnierzy wraz ze środkami transportowymi.

5/ Tamże, T. 1656, s. 1.

6/ E. Sackiewicz, op.cit., s. 23.

7/ Tamże, s. 23 - 24.

W tym celu Naczelny Dowódca WP rozkazem nr 94 z 3 listopada 1944 r. polecił Głównemu Kwatermistrzowi sformować cztery pułki aprowizacyjne.^{8/} Pułk aprowizacyjny składał się z dziesięciu kompanii i był wyposażony w 100 samochodów ciężarowych /10 samochodów na kompanię/. Transport samochodowy dla pułków aprowizacyjnych skompletowano z jednostek transportowych wojska oraz resortów cywilnych PKWN.^{9/} Stan osobowy pułków rekrutował się z: - szeregowców z pułków zapasowych, podoficerów i oficerów z 1 armii WP oraz organów Milicji Obywatelskiej.^{10/}

O ważności kampanii aprowizacyjnej świadczy fakt doboru doświadczonej kadry oficerskiej i podoficerskiej podczas kompletowania pułków aprowizacyjnych.

Pododdziały pułków aprowizacyjnych - po sformowaniu - miano rozmieścić:^{11/} w województwie lubelskim - 15 kompanii, województwie rzeszowskim - 9 kompanii, województwie warszawskim - 8 kompanii i w województwie białostockim 7 kompanii. Jedna kompania miała pozostawać w dyspozycji Głównego Kwatermistrza WP. Tak więc pułk miał obsługiwać województwo, kompania - powiat, a drużyna - gminę. Dowódcom kompanii nadano uprawnienia do stosowania sankcji karnych wobec opornych producentów, uchylających się od obowiązku świadczeń rzeczowych.^{12/}

Przy rozmieszczaniu kompanii aprowizacyjnych na terenie województwa białostockiego pominięto trzy powiaty /augustowski, ostrołęcki i suwalski/, ponieważ tereny tych powiatów leżały w strefie działań wojennych, a ich zasoby były poważnie ograniczone ze względu na zniszczenia wojenne.

Z podziału kompanii aprowizacyjnych wynika więc niezbicie, że województwo lubelskie stanowiło główny spichlerz płodów rolnych na wyzwolonym obszarze kraju w 1944 r. Pododdziały aprowizacyjne w terenie podporządkowano komendantom wojennym, a dla kierowania ich pracą - został zorganizowany specjalny system łączności /p. załącznik 29/. Przed wysłaniem w

---

8/ CAW MON, T. 1602, s. 121.

9/ Tamże, T. 604, s. 179.

10/ Tamże. Podoficerowie wyłącznie z aparatu rol.-wych. jednostek 1 armii WP.

11/ Tamże, T. 601, s. 120-122. R-z Gł. Kwat. WP nr 51 z 9.11.1944 r.

12/ CAW, akta Pełnomocnika Rządu d/s Wojennych Świadczeń Rzeczowych, T. 3, s. 19.

teren, pododdziały pułków aprowizacyjnych zostały zaopatrzone przez Departament Intendentury w blankiety czeków-zleceń, które stanowiły dowód rozliczeniowy między wojskiem a producentem.

Głównymi zadaniami pułków aprowizacyjnych w terenie m.in. były:^{13/}

- nadzór nad wykonaniem wymiaru świadczeń rzeczowych przez producentów wiejskich dla wojska i państwa;

- odbiór artykułów rolno-spożywczych od producentów na miejscu oraz ich transport do miejsca przeznaczenia /magazynów wojskowych, państwowych/;

- rozdział zebranych artykułów dla jednostek wojskowych w myśl planu zaopatrzenia Departamentu Intendentury;

- ochrona ludności wiejskiej i jej mienia przed bandami reakcyjnego podziemia;

- stworzenie odpowiednich zapasów płodów rolnych dla potrzeb państwa i wojska.

Nowo wprowadzony system aprowizacyjny pczwalał na równomierne zaopatrywanie wojsk w żywność i furaz. Po wejściu jego w życie Naczelny Dowódca WP z dniem 15 listopada 1944 r. ustalił wysokość utrzymywanych zapasów żywności i furazu w wojsku, która w rdz wynosiła w:^{14/}

- oddziałach dywizji /brygady/ i samodzielnych jedn. - 15,
- pułkach zapasowych - 30,
- składach dywizyjnych - 15,
- składach armijnych - 15,
- składach frontowych - 30.

Ponadto w urządzeniach i zakładach przetwórczych zapasy miały wynosić:

- w piekarniach polowych - surowca na 15 dni,
- w młynach i kaszarniach - ziarna do przerobu na 30 dni.

W sumie wysokość zapasów żywności i furazu w wojskach miała wynosić 75 rdz. Ustalenie obowiązującej wysokości zapasów dla każdego szczebla organizacyjnego wojska miało na celu niedopuszczenie do gromadzenia nadmiernych ilości środków spożywczych w jednostkach wojskowych, tak jak to miało miejsce w okresie systemu zakupów.

13/ CAW MON - T. 1602, s. 120-122.

14/ CAW MON - T. 649, s. 125. Wysokość zapasów żywności i furazu dotyczyła tylko jednostek i związków NDWP, tj. bez 1 armii WP oraz jednostek lotniczych.

Po upływie dwóch miesięcy od daty wprowadzenia systemu kontygentowego wojsko zgromadziło poważne ilości artykułów rolno-spożywczych, jak to obrazuje tabela nr 2.

Tabela nr 2. Plan dostaw kontygentowych dla jednostek wojskowych NDWP i jego wykonanie.

Nazwa artykułu	J.m.	Planowano zgromadzić od 1.11-31.12. 1944 r.	Zebrało przez pułki aprowiz. do 25.12. 1944 r. x/	Procent wykonania planu	W przeliczeniu na rdz	Wysokość zapasów w jedn. w okr. syst. zakupów stan na 14.9.1944r. xx/
Zboża konsump.	ton	34 400	40 139	116,0	233,0	23,0
Mięso żywiec	"	5 507	4 035	73,0	107,0	5,5
Ziemniaki	"	50 200	51 573	120,0	318,0	7,5
Jarzyny świeże	"	3 000	3 707	123,0	103,0	13,0
Siano i słoma	"	14 250	9 544	67,0	89,0	16,0
Zboża furazowe	"		1 827	-	31,0	27,0

x/ łącznie z pulą otrzymaną od państwa
xx/ dotyczy okresu systemu zakupów

Źródło: CAW MON - T.591, s. 2-4; 675-B, s. 14.

Dane liczbowe tabeli nr 2 wskazują na to, że kontygentowy system tworzenia zapasów był bardziej skuteczny od systemu zakupów /por. tabl. 2 rubr. 6 i 7/. Przez okres niespełna dwóch miesięcy zdołano zebrać dla potrzeb wojska odpowiednie ilości artykułów rolno-spożywczych, których wysokość w przeliczeniu na rdz przekraczała obowiązujące zapasy w jednostkach wojskowych NDWP. Wyjątek stanowiły zboża furazowe, których zebrane ilości nie osiągnęły nawet 50,0 proc. wysokości utrzymywanych zapasów.

Zebrałe zboża konsumpcyjne były sukcesywnie przetwarzane na mąkę i kasze bądź to w rejonie eksploatacji lub też w urządzeniach podległych Departamentowi Intendentury. Rozliczenia finansowe realizowano poprzez spółdzielnie rolniczo-handlowe

Bezpośrednią realizacją rachunków za dostarczone /zebrane/ artykuły rolno-spożywcze zajmował się oddział służby finansowej Głównego Kwatermistrzostwa WP po uprzedniej ich akceptacji przez oddział służby żywnościowej Departamentu Intendentury. Rozliczeniami finansowymi na szczeblu centralnym objęte były również niektóre dowody materiałowo-rachunkowe wystawione przez jednostki wojskowe 1 armii WP w drugiej połowie 1944 r. Opłata za artykuły rolniczo-spożywcze oraz ich przetwórstwo w okresie od 1.9 do 31.12.1944 r. wynosiła 9 863,5 tys. złotych, co stanowiło 83,0 proc. otrzymanej na ten cel kwoty.^{15/}

W związku z tym, że w drugiej połowie 1944 r. państwo ludowe stosowało różne systemy aprowizacyjne, organa tyłów wojska musiały dostosowywać system zaopatrywania do istniejących warunków gospodarczych kraju. W okresie systemu zakupów, system zaopatrywania jednostek wojskowych NDWP w żywność i furaz daleko odbiegał od ogólnie obowiązujących zasad w wojsku. System zaopatrywania wojsk w żywność i furaz z tego okresu - obrazuje załącznik 30.

Z załącznika tego widać, że system zaopatrywania w żywność i furaz był stosunkowo skomplikowany, ponieważ zakupy artykułów rolno-spożywczych prowadzono na wszystkich szczeblach organizacyjnych. Ten system zaopatrywania posiadał wiele niedoskonałości, jak:

- niemożliwość bieżącego regulowania wysokości zakupów żywności i furazu przez organa zaopatrujące w grupie zakupowanych artykułów przez jednostki wojskowe;

- sprzyjał on gromadzeniu nadmiernych zapasów żywności i furazu w jednych jednostkach wojskowych, podczas gdy w innych istniał poważny ich niedobór;

- poważnie komplikował planowanie przewozu żywności i furazu, przy tak szczupłych środkach transportu samochodowego, jakimi dysponowały wówczas organa zaopatrujące. Ponadto system ten doprowadził do naruszenia ustalonych cen na żywność w kraju.

W okresie działania systemu kontyngentowego, zaopatrywanie oddziałów i związków NDWP w żywność i furaz uległo

znaczemu uproszczeniu /załącznik 30/. Jego istota polegała na tym, że wyższy szczebel zaopatrywania zapewniał żywność i furaz szczeblowi niższemu. W rzeczywistości jednak wspomniany system zaopatrywania nie miał w pełni charakteru systemu scentralizowanego, ponieważ część artykułów żywnościowych /mleko i przetwory mleczne/ jednostki wojskowe nadal zakupywały bądź to bezpośrednio u producentów lub poprzez spółdzielnie rolniczo-handlowe. Realizacja planów zaopatrywania wojsk w żywność i furaz przebiegała różnie. Zgromadzone artykuły rolno-spożywcze przez pułki aprowizacyjne były częściowo przewożone do składów /urządzeń przetwórczych/ Departamentu Intendentury WP, reszta zaś przekazywana była jednostkom wojskowym na podstawie planu zaopatrzenia. Do składów głównych i frontowych /urządzeń przetwórczych/ trafiały przede wszystkim zboża przeznaczone na zapasy szczebla centralnego. Natomiast jarzyny świeże, ziemniaki i żywiec dostarczano do rejonów wytypowanych przez Departament Intendentury /majątków rolnych położonych w pobliżu składów/, gdzie płody ziemne kopcowano, zaś z żywca tworzone rezerwę mięsa dla wojska. Artykuły rolno-spożywcze przeznaczone dla jednostek wojskowych odbierane były z punktów zbiórki przez same jednostki. Przy tym punkty gromadzenia /zbiórki/ artykułów rolno-spożywczych i żywca, z których zaopatrywały się jednostki wojskowe organizowane były w pobliżu garnizonów, ażeby w ten sposób skrócić drogę dowozu oraz zaoszczędzić na środkach transportu. Żywiec jednostki wojskowe trzymały przy składach, zaś rezerwę armijną /2 armii WP/ w armijnym punkcie spędu bydła.

Poza oddziałami i związkami NDWP oddział służby żywnościowej Departamentu Intendentury zaopatrywał również w żywność z zapasów wojska organa Bezpieczeństwa Publicznego /stan 20 226 ludzi/, pułki NKWD /2655 żołnierzy/, batalion asystencyjny ochrony lasów oraz pododdziały ochrony sektorów naftowych na Podkarpaciu.

3. Zaopatrywanie w 1 armii Wojska Polskiego

Oddziały i związki 1 armii WP, w myśl rozkazu Naczelnego Dowódcy Wojska Polskiego nr 3 z 8 sierpnia 1944 r., zaopatrywane były w żywność i furaz przez organa zaopatrujące 1 Frontu Białoruskiego. Faktycznie armia zaopatrywana była z trzech źródeł, tj. ze składów Frontu, zasobów miejscowych i zdobyczy wojennej. Płody rolne z zasobów miejscowych armia wykorzystywała z rejonów przydzielonych Zarządowi Tyłów 1 FB na terytorium Polski.

Rozdziałem rejonów do eksploatacji miejscowych zasobów materiałowych dla wojsk radzieckich w Polsce zajmował się Organ d/s Wykorzystania Zasobów Materiałowych na terytorium Polski, który został powołany przez Ludowy Komisariat Obrony ZSRR w 1944 r. Wspomniany organ ściśle współpracował z przedstawicielstwem rządu radzieckiego w Polsce oraz resortami PKWN.^{16/}

Do czasu prawnego uregulowania tego problemu przez Zarząd Tyłów 1 Frontu Białoruskiego, 1 armia WP po wkroczeniu do kraju spotkała się z poważnymi trudnościami w dziedzinie zaopatrywania wojsk w żywność i furaz. Zapasy żywności w wojskach często nie przekraczały 2 rdz. Brak było tłuszczów, mięsa, ziemniaków i jarzyn.^{17/}

16/ CAW MON - T. 1657, s.1. Zadaniem Organu d/s Wykorzystania Zasobów Materiałowych było zbieranie i analiza zapotrzebowań od wojsk radzieckich oraz kierowanie ich do przedstawicielstwa rządu ZSRR przy PKWN. Po uzgodnieniu zebranych zapotrzebowań z resortami PKWN, wojskom radzieckim wyznaczano rejonny do eksploatacji. Szef Organu d/s Wykorzystania Zasobów Materiałowych przydzielał rejonny do eksploatacji poszczególnym związkom operacyjnym AR. Eksploatacja zasobów miejscowych przez wojska radzieckie na terytorium Polski była prowadzona na skalę masową do m-ca listopada 1944 r., po tym terminie zbieraniem płodów rolnych dla wojsk radzieckich zajęły się pułki aprowizacyjne WP. Szefem Organu d/s Wykorzystania Zasobów Materiałowych w Polsce był gen. major KARAMURZA.

17/ Organizacja i działania bojowe LWP, t.2, s. 193-202. Z braku świeżych ziemniaków i jarzyn służba żywnościowa armii musiała ograniczyć spożycie tych artykułów w wojskach, a na ich miejsce wprowadzić zamienne środki spożywcze.

Wobec takiego stanu rzeczy oddziały i związki taktyczne armii samorzutnie przystąpiły do uzupełniania zapasów żywności i furazu z zasobów miejscowych. Nie bacząc na to armia nadal posiadała poważne braki w żywności, ponieważ eksploatacja artykułów rolno-spożywczych z zasobów miejscowych nie była uregulowana odgórnie.^{18/} Armia nie otrzymywała strefy tyłów i dlatego początkowo musiała organizować eksploatację zasobów miejscowych w sposób doraźny. Płody rolne oraz zwierzęta rzeźne przejmowano od rolników i z majątków na podstawie zapotrzebowań czekowych, a w wielu wypadkach i na pokwitowania.

O ile sprawa zapasów żywności w armii została częściowo rozwiązana, o tyle zaopatrywanie wojsk w furaz nadal pozostawało problemem. Zapasy furazu w związkach i oddziałach wynosiły średnio 1-2 rdz.^{19/}

Częściowe polepszenie w zaopatrzeniu armii w żywność i furaz nastąpiło w drugiej połowie sierpnia. Mimo to, że armia nie posiadała własnej strefy tyłów ani wyznaczonych rejonów do eksploatacji artykułów rolno-spożywczych z zasobów miejscowych, wojska zdołały do 23 sierpnia wyeksploatować następujące ich ilości /w tonach/:^{20/} żyta - 347,0, jęczmienia - 317,0, ziemniaków - 750,0, pszenicy - 38,0, mięsa-żywca - 80,0, jarzyn świeżych - 166,0 i grochu - 10,0.

Począwszy od miesiąca września armia miała całkowicie przejść na zaopatrzenie żywnościowo-furazowe z zasobów miejscowych w zakresie następujących artykułów:^{21/} mąka, kasza, mięso, jarzyny świeże i furaz. W pozostałe środki spożywcze armię nadal zaopatrywała intendentura Zarządu Tyłów 1 Frontu Białoruskiego. Z początkiem września Zarząd Tyłów 1 FB przydzielił 1 armii WP rejony do wykorzystania zasobów miejscowych - załącznik 31.

18/ CAW-III-4-888, s.72. W podstawowych środkach spożywczych /mięso, tłuszcz, mąka/ stan zapasów armii w sierpniu 1944 r. wynosił do 1 rdz.

19/ Organizacja i działania bojowe LWP, op.cit., s.210-214.

20/ CAW-III-4-888, s.89. W przeliczeniu na rdz wynosiło: mąki-14,0, kaszy - 28,7, mięsa - 1,2, tłuszczów - 2,0. Na uzupełnienie zapasów żywności armia 28.8.1944r. z 1 FB otrzymała: ryżu - 200,0 ton, kasz - 350, 0 ton, maku - 120,0 ton i sucharów - 50,0 ton.

21/ CAW-III-4-888, s.89. Zarządzenie Szefa Tyłów 1 FB z 27.8.1944.r.

Zdecentralizowany sposób eksploatacji żywności i furażu z zasobów miejscowych był uzasadniony tym, że 1 armia WP prowadziła w tym czasie działania o charakterze obronnym, wobec czego jednostki wojskowe mogły samodzielnie prowadzić uzupełnienie zapasów z przydzielonych im rejonów. W miesiącach późniejszych /październik, listopad/ eksploatacja zasobów miejscowych przez armię była prowadzona w sposób scentralizowany, co pozwoliło na równomierne zaopatrywanie wojsk w żywność i furaż.

W drugiej połowie 1944 r. 1 armia WP eksploatowała artykuły rolno-spożywcze w rejonach następujących powiatów: Garwolin, Krasnystaw, Lublin, Puławy i Zamość. Wszystkie wymienione powiaty, z wyjątkiem garwolińskiego, znajdowały się w znacznym oddaleniu od strefy armii, co poważnie komplikowało ich eksploatację oraz przewóz zebranych artykułów rolno-spożywczych. Eksploatacją zasobów miejscowych zajmowały się związki taktyczne oraz oddziały tyłowe armii. Do prac tych kwatermistrzostwo armii zaangażowało: ^{22/} 40 oficerów, 91 podoficerów i 519 szeregowców, 115 samochodów ciężarowych oraz 54 wozy taborowe. Artykuły rolno-spożywcze zebrane w rejonach eksploatacji przewożono do składów armijnych oraz komunalnych urzędzeń przetwórczych w Lublinie, Krasnymstawie i Rykach.

Ilość płodów rolnych zebranych przez oddziały armii na terytorium Polski w drugim półroczu 1944 r. - ujmuje tabela nr 3.

Tabela nr 3. Plan wykorzystania środków rolno-spożywczych z zasobów miejscowych przez 1 armię WP w drugim półroczu 1944 r.

Nazwa artykułu	J.m.	Planowano wykorzystać	Zebrano	Procent realizacji planu
Zboża konsump.	ton	16 200	15 540	95,0
Mięso żywiec	"	1 505	1 500	99,0
Ziemniaki	"	14 100	13 852	98,0
Jarzyny świeże	"	600	298	49,0
Siano	"	5 305	2 942	55,0
Słoma	"	3 630	3 549	97,0

Źródło: CAW-III-4 T.45, s. 94.

Z przedstawionych liczb w tabeli nr 3 wynika, że najgorzej przedstawiała się sprawa z jarzynami świeżymi i sianem.

Dowóz zebranej żywności i furazu do rejonu armii odbywał się transportem kolejowym i samochodowym. Z materiałów źródłowych wynika, że z przydziałem wagonów dla armii nie było najlepiej. Do przewiezienia zgromadzonej żywności i paszy ze stacji kolejowej Lublin i Trawniki armia potrzebowała 258 wagonów, zaś faktycznie otrzymała z WOSO^{23/} 1 FB tylko 94 wagony, tj. 37,2 proc. potrzeb.^{23a/} Wobec takiego stanu rzeczy kwatermistrzostwo 1 armii WP zdecydowało zorganizować przewóz zebranej żywności i paszy transportem samochodowym. Pośpiech kwatermistrzostwa armii w tym przypadku był uzasadniony, ponieważ w drugiej połowie grudnia trzeba było przygotowywać tyły armijne do zabezpieczenia nowych działań.

Służba żywnościowa armii w pełni zdawała sobie z tego sprawę, że przygotowania do nowych działań mogą poważnie uszczuplić stan ludzi i transport samochodowy, który został oddany do jej dyspozycji na czas eksploatacji zasobów miejscowych. Chodziło bowiem o to, aby w jak najkrótszym czasie wykorzystać do maksimum rejonu przydzielone, zaś uzyskane artykuły rolno-spożywcze przewieźć do strefy działań armii. Do 15 grudnia z zebranych artykułów armia przewiozła do rejonu działań następujące ich ilości:^{24/} zbóż - 11 700 ton, ziemniaków - 10 000 ton, jarzyn świeżych - 300 ton, mięsa żywej wagi - 1 200 ton oraz siana - 2 200 ton. Resztę zebranych płodów rolnych pozostawiono poza rejonem działań armii. W tym czasie w zakładach przetwórczych w Lublinie, Krasnymstawie i Rykach przetworzono 8 014 ton zbóż chlebowych, z których otrzymano 5 432 tony mąki i 717,6 tony kaszy.^{25/}

Po wyeksploatowaniu z zasobów miejscowych płodów rolnych - zapasy żywności i furazu w armii przy końcu 1944 r. były następujące: /p, tabela nr 4/.

23/ Wojennyje Soobszczenia - radziecki odpowiednik Komunikacji Wojskowej WP.

23a/ CAW-III-4-894, s. 158.

24/ CAW-III-4-869, s. 78.

25/ Tamże, s. 79.

Tabela nr 4. Stan zapasów żywności i furazu w 1 armii WP w dniu 29.12.1944 r. /w zasadniczych środkach spożywczych/.

Nazwa artykułu	w wojskach		w składzie armijnym		z ilości podanych w składzie armijnym znajdowało się w:				
	ton	rdz	ton	rdz	Rykach	Lublinie	Krasnymstawie	Wesołej	Zamościu
Mąka na chleb i suchary	218,8	5,1	341,2	7,7	-	265,5	-	75,7	-
Zboża chlebowe	536,5	-	2565,0	-	-	260,0	1430,0	845,0	-
Mięso świeże	7,1	0,5	5,0	0,3	5,0	0	-	-	-
Konserwy mięsne	19,1	1,0	1,1	-	-	-	-	1,1	-
Kasze i makarony	91,5	5,8	18,9	1,2	-	-	-	18,9	-
Tłuszcze zwierzęce	7,3	2,0	16,6	4,6	-	-	-	16,6	-
Cukier	68,2	23,5	27,6	9,5	-	-	-	27,6	-
Ziemniaki i jarzyny	590,6	7,1	3024,6	35,8	-	2934,0	-	90,6	-
Zboże furaz.	226,9	9,9	1573,4	68,9	-	-	774,0	799,4	-
Siano	89,7	2,4	901,0	25,2	-	-	680,0	221,0	-

Źródło: CAW-III-4-789, s. 207.

Z przedstawionej tabeli widać więc, że stan zabezpieczenia armii w żywność /z wyjątkiem ziemniaków i furazu/ nie był zadowalający. W podstawowych środkach spożywczych zarówno w wojskach, jak i w składzie armijnym nie osiągnięto nakazanej wysokości zapasów. W ostatnim kwartale 1944 r. armia z zasobów kraju pokrywała 80,0 proc. potrzeb w żywności i furazu, a 20,0 proc. otrzymywała ze składów 1 Frontu Białoruskiego. Z rozmieszczenia zapasów można sądzić, że służba żywnościowa nie była dobrze przygotowana na zimę. Dowóz ziemniaków i jarzyn w okresie mrozów był utrudniony, ponieważ armia w tym czasie nie posiadała przystosowanego do tego celu transportu.

Poza środkami spożywczymi pochodzącymi z zasobów kraju i składów 1 Frontu Białoruskiego, armia wykorzystywała na planowe zaopatrzenie wojsk także żywność zdobyczną. W ostatnim kwartale 1944 r. oddziały służby zdobyczej wojennej armii zabezpieczyły następujące ilości artykułów żywnościowych: /tón/^{26/} mąki żytniej - 6 869,0, kaszy jęczmiennej - 0,5, tłuszczów roślinnych - 60,0, cukru - 14,0, soli - 2 301,0, margaryny - 40,0 i jarzyn suszonych - 50,0.

Oprócz zaopatrywania wojsk w żywność, służba żywnościowa musiała przeznaczać poważne ilości środków spożywczych dla osób cywilnych leczonych w szpitalach wojskowych oraz czterech cywilnych zakładów leczniczych, które armia przyjęła na całkowite zaopatrzenie. Poza tym zaopatrywała 157 pułk ochronny granic NKWD o stanie liczebnym 1 486 ludzi,^{27/} a od września dwa punkty przesyłkowe /Wilga i Garwolin/ przeznaczone dla obywateli radzieckich powracających do kraju spoza granicy ZSRR. Ponadto służba żywnościowa armii zaopatrywała w środki spożywcze punkty zbiórki jeńców wojennych według określonych norm należności żywnościowych /por. załącznik 32/^{28/}

4. Zaopatrywanie Wojsk Lotniczych

Jednostki lotnicze Wojska Polskiego, z uwagi na szeroki asortyment środków spożywczych przewidzianych tabelami należności żywnościowych były zaopatrywane z kilku źródeł. Zasadnicze źródło zaopatrywania w żywność i furaz stanowiły miejscowe zasoby materiałowe Polski i ZSRR /załącznik 32/, zaś źródłami uzupełniającymi w tym czasie były: składy Białoruskiego oraz 1 Frontu Ukraińskiego.^{29/} Ze składów wojskowych jednostki lotnicze WP otrzymywały takie środki i artykuły rolno-spożywcze, których nie można było uzyskać z zasobów miejscowych.

26/ CAW-III-4-1973, s.15.

27/ CAW-111-4-860; s. 252. Zarządzenie kwatermistrza 1 armii WP nr 0950 z 14.10.1944 r.

28/ Tamże.

29/ Ze składów 1 FB zaopatrywała się w tym czasie 4 MDL, zaś ze składów 1 FU - 7 RBL.

W okresie dwóch m-cy /listopad - grudzień/ jednostki lotnicze z podanych źródeł otrzymały następujące ilości artykułów rolno-spożywczych i furazu: /tabela nr 5/.

Tabela nr 5. Zestawienie uzyskanych środków spożywczych i furazu przez jednostki lotnicze WP.

Nazwa artykułu	J.m.	Uzyskano /otrzymano/ w okresie od 1.11 do 30.12. 1944 r. z:			Razem ton	W przeliczeniu na rdz
		zasobów miejscowych Polski	zasobów miejscowych ZSRR	ze składów woj-skowych		
Zboże konsump.	ton	492,0	-	623,0	1135,0	210,0
Mąka na chleb	"	-	-	166,0	166,0	-
Kasze różne	"	-	-	31,5	31,5	31,0
Tłuszcze zwierz.	"	-	-	8,0	8,0	40,0
Koncetr.różne	"	-	-	0,4	0,4	-
Konserwy mięs.	"	-	-	0,3	0,3	-
Masło	"	-	-	0,2	0,2	32,0
Jaja	tys. szt.	-	-	41,0	41,0	-
Mięso świeże	ton	78,0	20,0	7,5	105,5	71,0
Ziemniaki	"	721,0	-	-	721,0	131,0
Jarzynty świeże	"	53,0	30,0	-	83,0	27,0
Zboża furaz.	"	75,0	-	276,0	351,0	120,0
Sól	"	-	-	14,0	14,0	45,0

Źródło: CAW-000-263, T.145, s.63; T.149, s. 34; T.152, s.4; T. 166, s. 539.

Planowaniem zaopatrywania jednostek lotniczych w żywność i furaz zajmował się oddział służb intendenckich Szefostwa Tyłów WL WP, zaś wykonawcą planów była służba żywnościowa 7 rejonu bazowania lotnictwa. System eksploatacji zasobów miejscowych w wojskach lotniczych miał charakter scentralizowany. Uzyskane artykuły rolno-spożywcze z zasobów miejscowych rozdzielane były dla jednostek centralnie.

Dowóz żywności i furazu do jednostek odbywał się transportem 7 RBL, który w tym celu posiadał batalion samochodowo-transportowy. W wojskach lotniczych obowiązywał więc scentralizowany system zaopatrywania i dowozu żywności i furazu, czego natomiast nie było w pozostałych grupach oddziałów i związków Wojska Polskiego.

x

Poza artykułami żywnościowymi i furazem Wojsko Polskie potrzebowało również znacznych ilości i sprzętu służby żywnościowej. Zasadniczy sprzęt służby żywnościowej wojsko otrzymywało z ZSRR, zaś nieznaczna jego część produkowano w zakładach kraju. Między innymi do 19 stycznia 1945 r. w kraju wyprodukowano 100 szt. wag dziesiętnych /300 kg/ i 100 szt. wag stołowych /15 kg/ bez odważników.^{30/}

Przeprowadzona analiza działalności służby żywnościowej wojska w ramach rozbudowanego systemu zaopatrywania i obsługi LWP pozwala na dokonanie częściowej oceny pracy tej służby. Na podstawie przedstawionego powyżej materiału informacyjnego można stwierdzić, że wyniki pracy służby żywnościowej w zasadniczej mierze zależały od czynników ekonomicznych oraz polityki aprowizacyjnej kraju. Ponadto nie bez znaczenia dla działalności tej służby były również takie czynniki, jak: zakres pomocy organów zaopatrujących Armii Radzieckiej; nieustanne zmiany organizacyjne w Wojsku Polskim; wieloźródłowość w zaopatrywaniu wojska w żywność i furaz oraz istnienie trzech grup jednostek wojskowych /oddziały i związki NDWP, 1 armia WP, jednostki lotnicze/, przy tym każda z wymienionych grup jednostek wojskowych stosowała różnorakie sposoby gromadzenia zapasów. Wszystko to poważnie komplikowało zaopatrywanie wojska, ponieważ w planach zaopatrzenia należało uwzględniać istniejącą specyfikę gospodarczą kraju oraz warunki każdej z wymienionych grup jednostek wojskowych. I tak np. w oddziałach i związkach Naczelnego Dowództwa WP - źródłem zasobów żywności i furazu były początkowo zakupy wolnorynkowe oraz dostawy uzupełniające z ZSRR, później zaś świadczenia rzeczowe gospodarstw rolnych przy rzecz Państwa i planowe zaopatrzenie uzupełniające z Armii Radzieckiej.

^{30/} CAW MON, T. 1855, s.55. Umowa oddziału służby żywnościowej Departamentu Intendentury z fabryką Wag W. Less w Lublinie. Za dostarczony sprzęt oddział służby żywnościowej zapłacił 201800 złotych.

Trzeba przyznać, że najbardziej niedoskonałym sposobem gromadzenia zapasów żywności i furazu w oddziałach i związkach NDWP okazał się system zakupów, który już w początkach swego działania doprowadził do nierównomiernego zaopatrzenia jednostek wojskowych, ponieważ skup artykułów rolno-spożywczych nie mógł być regulowany odgórnie przez organa służby żywnościowej. Dzisiaj z perspektywy czasu można osądzić, że taki sposób zaopatrywania wojsk nie był rozwiązaniem najlepszym. Podczas dokonywania zakupów żywności i furazu jednostki wojskowe musiały angażować poważną część swoich pododdziałów bojowych oraz transportu, a ponadto same były zmuszone do wyszukiwania źródeł zakupu.

W istniejącej wówczas sytuacji gospodarczej i politycznej kraju - zadania zaopatrywania wojsk w żywność i furaz z powodzeniem mogły wykonywać składy żywnościowe wszystkich szczebli organizacyjnych, przy odpowiednim wzmocnieniu ich ludźmi oraz środkami transportu. Przy takim rozwiązywaniu danego problemu można było uniknąć niekorzystnych zjawisk, jakie występowały w okresie obowiązywania systemu zakupów /odciąganie poważnej liczby żołnierzy do prac gospodarczych, niemożliwość regulowania wysokości zapasów przez organa zaopatrujące, trudności w planowaniu i transporcie, naruszenie ustalonych cen na żywność/.

Po wejściu w życie systemu kontyⁿgentowego notujemy ważny wzrost zapasów żywności i furazu w wojskach /ponad 100 rdz żywności, przy systemie zakupów, zaś tylko 30 rdz/, a poza tym poważnemu usprawnieniu uległ cały system zaopatrywania w żywność i furaz w oddziałach i związkach NDWP. Jednak nadal pozostawał nierozwiązany problem dowozu żywności. Do dowozu żywności i furazu angażowano transport wszystkich szczebli organizacyjnych w zależności od potrzeb i dyslokacji. Dowozem żywności z rejonów wskazanych przez oddział służby żywnościowej Departamentu Intendentury zajmowały się głównie same jednostki wojskowe. Nie było więc opracowanych obowiązujących zasad dowozu w jednostkach wojskowych dyslokowanych na zapleczu.

Zaopatrywanie w żywność i furaz w 1 armii WP także było organizowane różnie w zależności od okresów. W początkach, po wkroczeniu wojsk armii do kraju, uzupełnienie za-

pasów żywności i furazu odbywało się poprzez przejmowanie pól rolnych i zwierząt rzeźnych w majątkach rolnych, gospodarstwach pozostawionych przez okupanta hitlerowskiego oraz bardzo często i od rolników w strefie przyfrontowej na pokwitowanie. Taki stan rzeczy należy tłumaczyć tym, iż armijny skład żywnościowy oderwał się od wojsk na 150 km /por. załącznik 33/, zaś w wyzwolonym kraju nie było żadnych zapasów wojskowych. W tym przypadku również panowała zasada "zdobywania żywności na własną rękę" przez jednostki wojskowe, która w konsekwencji nie doprowadziła do wzrostu zapasów w wojskach, lecz przyczyniła się do okresowego chaosu w systemie aprowizacyjnym w kraju. Trzeba przyznać, że służba żywnościowa armii nie potrafiła przez okres jednego miesiąca rozwiązać tego problemu odgórnie, a całą sprawę puszczono w zasadzie na żywioł. Bliżej tą sprawą zajęto się w połowie sierpnia 1944 r., a we wrześniu eksploatację zasobów miejscowych przez wojska armii usankcjonowano prawnie. Od tego czasu obserwujemy kierowany sposób eksploatacji zasobów miejscowych, chociaż był on w tym czasie w pełni zdecentralizowany. Pełną centralizację eksploatacji zasobów miejscowych notujemy począwszy od miesiąca października 1944 r. i od tego momentu nie stwierdza się poważniejszych braków w zaopatrzeniu żywnościowym armii. Dowóz artykułów rolno-spożywczych z rejonów eksploatacji do składów armijnych i urządzeń przetwórczych odbywał się transportem kolejowym i transportem samochodowym armii, zaś ze składów i zakładów przetwórczych do wojsk - dowóz był mieszany, tj. transportem jednostek wojskowych i armii. Przy tym trzeba powiedzieć, że w dowozie żywności w armii nie było tak olbrzymiej różnorodności, jaka występowała w oddziałach i związkach NDWP, mimo to, że służba żywnościowa tego czynnego związku operacyjnego zaopatrywała również cywilne zakłady lecznicze, pułk NKWD ochrony granic oraz dwa punkty przesyłkowe obywateli radzieckich.

Na zasoby żywnościowe jednostek lotniczych składały się przydzielone z Armii Radzieckiej, miejscowe zasoby materiałowe Polski i ZSRR oraz częściowo zasoby składów głównych i frontowych Wojska Polskiego. Nie bacząc na wieloźródłowość w zaopatrywaniu tej grupy wojsk w żywność i furaz, służba żywnościowa należycie panowała nad całym systemem. Przy tym system zaopatrywania i dowozu w jednostkach lotniczych był w pełni scentra-

lizowany i dlatego nie zanotowano tam poważniejszych zakłóceń w zaopatrywaniu od samego początku istnienia wojsk lotniczych.

W końcowej ocenie działalności służby żywnościowej wojska trzeba stwierdzić, że mimo ogromnych trudności aprowizacyjnych w kraju oraz braku doświadczenia w zakresie zaopatrywania wojsk w warunkach polowych - zdołała ona zapewnić wojskom własnym oraz jednostkom armii sojuszniczej /pułkom NKWD/, organom Resortu Bezpieczeństwa, pododdziałom ochrony sektorów naftowych na Podkarpaciu, punktom przesyłkowym ludności cywilnej i cywilnym zakładom leczniczym - potrzebne środki spożywcze na miarę ówczesnych potrzeb, warunków ekonomicznych i polityki aprowizacyjnej. Przy tym trzeba zaznaczyć, że scentralizowany system zaopatrywania i dowozu okazał się systemem najbardziej doskonałym.

B. Zaopatrywanie w umundurowanie

Zaopatrywanie Wojska Polskiego w umundurowanie stanowiło jedno z najbardziej skomplikowanych zadań Intendentury Głównego Kwatermistrzostwa. Złożoność tego problemu polegała bowiem na tym, iż zaopatrywanie wojsk w umundurowanie trzeba było organizować w oparciu o przemysł i bazę surowcową sojusznika, ponieważ na wyzwolonej części kraju w tym czasie nie było zorganizowanego przemysłu ani też bazy surowcowej.

Przedmiot zaopatrywania Wojska Polskiego przez służbę mundurową był różnorodny i obejmował następujące zasadnicze grupy materiałów: umundurowanie wierzchnie, obuwie, bieliznę osobistą, pościel, oporządzenie, wyposażenie specjalne, przybory i narzędzia szewsko-krawieckie, materiały i przybory kancelaryjne, materiały naprawkowe i konserwacyjne oraz instrumenty muzyczne.

Zaopatrywaniem wojsk w umundurowanie zajmował się oddział służby mundurowej, podległy Intendentowi Głównego Kwatermistrzostwa WP. Do czasu wyzwolenia wschodnich ziem Polski organa służby mundurowej 1 Armii Polskiej i Zarządu Zaopatrzenia Materiałowo-Technicznego Głównego Sztabu Formowania zajmowały się wyłącznie dystrybucją umundurowania, które dostarczały organa zaopatrujące Armii Radzieckiej. Po wyzwole-

niu kraju przed organami służby mundurowej Wojska Polskiego stanęły nowe problemy i zadania. Trzeba było zbadać stan bazy surowcowej oraz możliwości wytwórcze istniejących zakładów produkcyjnych w kraju i przygotować kadre techniczną, której należało powierzyć produkcję przedmiotów zaopatrzenia służby mundurowej.

Brak zapasów umundurowania w składach wojskowych oraz niecierpiące zwłoki potrzeby wywołane burzliwą rozbudową Wojska Polskiego wpłynęły na to, że produkcję zasadniczych przedmiotów zaopatrzenia służby mundurowej w kraju musiano przesunąć na dalszy plan, a zaopatrywanie wojsk oprzeć na dostawach z ZSRR. Trzeba przy tym podkreślić, że rząd radziecki zadość uczynił prośbie ZPP w trudnym dla siebie okresie i podjął się produkcji umundurowania wzoru polskiego, czego nie uczynił żaden z rządów państw zachodnich, na których stronie walczyły dość liczne jednostki polskich sił zbrojnych.

Produkcja umundurowania wzoru polskiego przez przemysł radziecki w zasadniczy sposób rozwiązała trudności Wojska Polskiego na tym odcinku.

Służba mundurowa Wojska Polskiego otrzymała umundurowanie ze składów wojskowych rozmieszczonych w Taszkencie /skład nr 168/ i w Moskwie /skład nr 826/.^{31/} Zaopatrywanie Wojska Polskiego w przedmioty zaopatrzenia służby mundurowej odbywało się na podstawie planu sporządzonego przez Główny Zarząd Tyłów Armii Radzieckiej w Moskwie. Plan zaopatrzenia Wojska Polskiego w umundurowanie opierał się na danych planu rozbudowy wojska, który był przedmiotem rozmów pomiędzy przedstawicielami PKWN i rządu radzieckiego w Moskwie w sierpniu 1944 r. Realizacja planu zaopatrzenia odbywała się według ustalonych z góry terminów /p. tabela nr 6/.

Tabela nr 6. Plan dostaw umundurowania /w tys. zestawów/.

Rodzaj zestawu	Planowany przydział do:				Faktyczna realizacja			
	25.8	20.10	25.11	Razem	sierpień	wrzesień	listopad-grudzień	Razem
Zestaw umund. szereg.	50,0	83,0	23,0	156,0	42,7	42,0	85,2	169,9
Zestaw umund. ofic.	-	-	20,0	20,0	4,1	7,3	11,5	22,9

Źródło: CAW MON, T.700, s. 57-61; 76-77 i 163.

Różnica powstała pomiędzy liczbami zestawów planowanych a faktycznie otrzymanych przeznaczona była na zaopatrzenie funkcjonariuszy Resortu Bezpieczeństwa PKWN. Ilości umundurowania otrzymane do 1 listopada 1944 r. stanowiły poważny procent zabezpieczenia wojsk i w grupach zasadniczych przedstawiały się następująco /w proc./^{32/}: w umundurowaniu wierzchnim - 106,0, bieliźnie osobistej - 103,0, obuwiu - 129,6 oraz oporządzeniu - 67,3.

Ponadto w m-cu listopadzie Departament Intendentury otrzymał poważne ilości przedmiotów zaopatrzenia zimowego.^{33/} Przydzielone przedmioty zaopatrzenia zimowego zaspokajały potrzeby wojsk tylko w 33,0 procentach. W związku z tym Departament Intendentury w pierwszej kolejności zaopatrzył oddziały i związki walczącej 1. armii WP, zaś pozostałą część przeznaczył dla 2 armii i szkół oficerskich.^{34/}

32/ CAW MON - T.591, s. 6.

33/ Tamże, T.702, s.8. Przydział przedmiotów zaop. zimowego obejmował /w tys. sztuk, par/: kożuszki bez rękawów - 100,0, bielizna ciepła - 100,0, rękawice zimowe - 100,0, onuce zimowe - 100,0, kominiarki - 20,0.

34/ CAW-III-4-894, s.261 i T.2 AWP, s.41. 1 armia otrzymała 50 tys. kompletów, a 2 armia 22 680 kompletów. Ponadto 1 armia WP otrzymała wprost z przemysłu 22 wagony przedmiotów zimowych oraz z 8 armii Gwardii 20 tys. sztuk kominiarek.

Trzeba przy tym zaznaczyć, że otrzymywane umundurowanie /z wyjątkiem płaszczy/ było drelichowe i ulegało szybkiemu zniszczeniu w warunkach działań bojowych i intensywnego szkolenia nowych kontygentów. Np. 1 armia WP w drugiej połowie 1944 r. posiadała około 45,0 proc. umundurowania, które wymagało naprawy lub wymiany.^{35/} Poza tym w szpitalach armii przetrzymywano 1 606 żołnierzy z braku umundurowania.^{36/} W związku z tym kwatermistrzostwo 1 armii WP zorganizowało na szeroką skalę naprawę umundurowania w warsztatach mundurowych wszystkich szczebli organizacyjnych, co dało poważne wyniki. W okresie m-ca listopada 1944 r. w 1 armii WP naprawiono /w zestawach/:^{37/} płaszczy sukienne - 1 150, umundurowania drelichowego - 6 500 i obuwia - 9 500.

Dalsza mobilizacja do wojska oraz intensywna eksploatacja przedmiotów zaopatrzenia mundurowego w oddziałach spowodowały poważne braki w umundurowaniu. Już w dniu 1 grudnia 1944 r. Departamentowi Intendentury brakowało 22 tys. kompletów umundurowania i obuwia.^{38/} Szczególnie dotkliwe braki w umundurowaniu odczuwały jednostki zapasowe oraz oddziały i związki 2 armii WP.^{39/} Poza tym brak przedmiotów pościelowych uniemożliwił rozwinięcie pełnej sieci łóżek szpitalnych w zakładach leczniczych 2 armii i 8 frontowego punktu ewakuacyjnego.

Przedstawione trudności na odcinku umundurowania wpłynęły na zmianę zasady mundurowania wcielonych do wojska. Począwszy od m-ca listopada 1944 r. poborowym w jednostkach zapasowych wydawano umundurowanie kategorii "B", zaś przedmioty nowe wydawano tylko pododdziałom marszowym przed odesłaniem ich na uzupełnienie do jednostek bojowych. Poza tym trudności w obuwiu żołnierskim postanowiono częściowo złagodzić poprzez zakup dobrego obuwia u poborowych.^{40/}

35/ CAW-III-4-894, s. 126.

36/ Tamże, T.888, s. 99.

37/ Tamże, T.894, s. 621.

38/ CAW MON - T.616, s. 88.

39/ Tamże, T.619, s. 186. W jednostkach zapasowych było 18 tys. ludzi nie umundurowanych, a 2 armii brakowało 2 500 kompletów umundurowania.

40/ CAW - MON - T.1957, s. 66.

Powstałe trudności w dziedzinie umundurowania zostały poważnie złagodzone w drugiej połowie listopada 1944 r., tj. po zaniechaniu formowania 3 armii WP oraz po przyjęciu w skład Wojska Polskiego w pełni zorganizowanych i ukompletowanych jednostek radzieckich /por. rozdział trzeci i czwarty/. W związku z tym w Wojsku Polskim, przez pewien czas obowiązywały dwa wzory ubiorów wojskowych, polski i radziecki. Przy tym na życzenie dowództwa radzieckiego, Naczelny Dowódca WP we wrześniu 1944 r. wprowadził zasadę, że polski wzór umundurowania obowiązywał oficerów radzieckich, którzy pełnili służbę w jednostkach wojskowych WP i posiadali dobrze opanowany język polski, natomiast radzieckiego wzoru umundurowania używali ci oficerowie radzieccy, którzy nie znali języka polskiego.

Posiadanie w wojsku umundurowania dwojakiego wzoru poważnie komplikowało rachunkowość i zaopatrywanie.

Po częściowym rozwiązaniu najbardziej palących spraw związanych z zaopatrywaniem wojsk w umundurowanie, Departament Intendentury Głównego Kwatermistrza WP przystąpił do uruchamiania zakładów przemysłu włókienniczego i skórzanego w kraju. Jednak poza nielicznymi zakładami przemysłu włókienniczego, kilkoma garbarniami oraz jednym zakładem obuwniczym - Departamentowi Intendentury nie udało się uruchomić na szeroką skalę innych zakładów przemysłu lekkiego w drugiej połowie 1944 r. /por. rozdział drugi/. Uruchomione w tym okresie zakłady przemysłu włókienniczego dostarczyły dla potrzeb wojska 11 tys. mb tkanin wełnianych i półwełnianych na koce oraz 5 tys. mb tkaniny bieliźnianej.^{41/} Uruchomione zakłady przemysłu skórzanego pracowały na surowcu dostarczonym przez Departament Intendentury. Dostawa surowców przez wojsko dla przemysłu skórzanego odbywała się na podstawie zawartej umowy między Departamentem Intendentury a Resortem Gospodarki Narodowej i Finansów PKWN.^{42/} W myśl

---

41/ Polska Ludowa - Materiały i Studia, op.cit., s.138.

42/ W myśl umowy wojsko oprócz surowca miało dostarczyć również garbniki, chemikalia i inne materiały pomocnicze potrzebne do procesu technologicznego wyrobów skórzanych.

tej umowy wydział przemysłu lekkiego poczynszy od 1 listopada 1944 r. miał wykonać i dostarczyć dla wojska następujące ilości wyrobów skórzanych: /patrz tabela nr 7/.

Tabela nr 7. Plan dostawy dla wojska - określony umową.

Nazwa wyrobu	J.m.	Ilość określona umowa	Cena jednost.	Suma złotych
Trzewiki żołnierskie	par	75 000	69,74	5 230 500
Skóra twarda /krupon/	kg	3 000	18,30	54 900
Skóra juchtowa	dc ^m ²	30 000	0,45	13 500
Troki skórzane	szt.	100 000	17,40 ^{x/}	1 740 000
Razem:				7 038 900

x/ Cena za 1 kg.

Źródło: CAW MON - T.1855, s. 83-84.

Realizacja zawartej umowy przebiegała bardzo wolno. Od czasu zawarcia umowy do końca kwietnia 1945 r. wojsko otrzymało:^{43/} 12 200 trzewików żołnierskich, 1 790 kg skóry twardej /krupon/, 30 033 dc^m² skóry miękkiej, w tej liczbie: 10 998 dc^m² skóry chromowej i 19 035 dc^m² juchtowej. Ogólna wartość dostarczonych przez przemysł krajowy wyrobów skórzanych wynosiła 957 524,70 złotych, tj. 13,0 proc. kwoty przewidzianej umową.^{44/} Dalsza realizacja pierwszej umowy została zaniechana.

Z podanych liczb wynika, że zawarta umowa między Departamentem Intendentury a Resortem Gospodarki Narodowej i Finansów PKWN nie została wykonana w podstawowych wyrobach skórzanych, jak: trzewiki żołnierskie /15,0 proc. wykonania umowy/, skóra twarda /około 60,0 proc./ i troki skórzane /0,0 proc./. Pełne wykonanie umowy osiągnięto zaledwie w jednej pozycji, tj. w skórze miękkiej.

43/ CAW MON - T.1855, s. 85. Sprawozdanie z realizacji umowy.

44/ Tamże.

w skórze miękkiej.

Uruchomione /wydzierżawione/ zakłady przemysłu włókienniczego i skórzanego w kraju uzupełniły częściowo potrzeby wojska w tkaninach oraz w wyrobach skórzanych w tak trudnym okresie, przy czym zapewniły zatrudnienie określonej liczbie pracowników na wyzwolonym obszarze Polski, a poza tym odciążyły w pewnej mierze przemysł lekki ZSRR. Produkcja krajowa stanowiła jednak znikomą część ogólnych potrzeb wojska w przedmiotach umundurowania /koce, bielizna, skóra/ i dlatego nie odegrała poważniejszego znaczenia w tym okresie.

Dokonując ogólnej oceny działalności służby mundurowej wojska w ramach systemu zabezpieczenia materiałowego i obsługi, trzeba stwierdzić, że służba ta włożyła dużo wysiłku w zakresie zaopatrywania wojsk w przedmioty mundurowe, mając w tym czasie do dyspozycji ograniczone środki materiałowe. Służba mundurowa miała do rozwiązania w tym okresie dwa problemy. Pierwszy - zapewnienie potrzebnych przedmiotów zaopatrzenia służby mundurowej dla nowo formujących się oddziałów i związków taktycznych NDWP, walczącej 1 armii WP oraz jednostek lotniczych w oparciu o przemysł wytwórczy i bazę surowcową sojusznika, i drugi - zorganizowanie wytwórczości umundurowania w kraju. Jakkolwiek problem pierwszy jednorazowo został rozwiązany dzięki pomocy Głównego Zarządu Tyłów Armii Radzieckiej, to natomiast przedsięwzięcie drugie w tym czasie zostało zrealizowane tylko częściowo.

Mimo sukcesywnych przydziałów umundurowania przez organa zaopatrujące Armii Radzieckiej, braki w zaopatrzeniu wojsk były stale bardzo poważne. W tej sytuacji służba mundurowa wojska musiała organizować na szeroką skalę naprawę umundurowania w urządzeniach naprawczych, zdobywać źródła zakupu obuwia w dobrym stanie, a poza tym częściowo zmienić zasadę mundurowania poborowych w jednostkach zapasowych.

Szukając możliwości poprawy istniejącego stanu rzeczy w dziedzinie zaopatrzenia wojsk w umundurowanie, służba mundurowa Wojska Polskiego zajęła się uruchamianiem zakładów wytwórczych w kraju. Ogromnym nakładem pracy i zabiegów u władz cywilnych, służbie mundurowej udało się uruchomić zaledwie kilka zakładów wytwórczych w kraju w 1944r., a nie-które wydzierżawić dla potrzeb wojska /dwa zakłady przemysłu

skórzanego w Lublinie/.^{44a/} Przy tym, czynnym zakładem przemysłu skórzanego zapewniła dostawę surowca /skór surowych/. Uruchomione zakłady krajowe nie wiele przyczyniły się do złagodzenia trudnej sytuacji na odcinku zaopatrzenia wojsk w przedmioty mundurowe, niemniej jednak dostarczyły one tak potrzebnej wojskom skóry miękkiej oraz tkaniny na koce i bieliznę, a poza tym centralny organ zaopatrujący upewnił się, iż na wyzwolonym obszarze kraju nie było w tym czasie zakładów, które mogłyby na skalę przemysłową rozpocząć wytwórczość przedmiotów umundurowania.

Z przedstawionej powyżej oceny działalności służby mundurowej wojska widzimy więc wielką różnorodność przedsięwzięć, jakie realizowała ta służba w celu polepszenia stanu zaopatrzenia wojska. Mimo poważnych trudności na tym odcinku, służba mundurowa zdołała jednak zapewnić wojskom podstawowe przedmioty umundurowania i obuwia, chociaż jakość wielu przedmiotów była jeszcze nieodpowiednia /w szczególności przedmioty po naprawie i produkowane w krajowych zakładach wytwórczych - koce, skóra/.

C. Zaopatrywanie w sprzęt taborowo-gospodarczy

Służba taborowo-gospodarcza w ludowym Wojsku Polskim wchodziła w skład kwatermistrzostwa i zajmowała się zaopatrywaniem wojsk w sprzęt taborowo-gospodarczy.^{45/} Jej przedmiotem zaopatrywania były: wozy taborowe i sanitarne oraz wozy pod sprzęt bojowy, biedki, uprzęż taborowa i artyleryjska, siodła kawaleryjskie, kuchnie polowe i ogniskowe, piece piekarni polowych, materiały podkownicze i zestawy sprzętu rzemieślników /kowała, rymarza, kołodzieja itp/.

44a/ AAN, Resort Gospodarki Narodowej i Finansów, T.10, s. 4. Umowa na dzierżawę garbarni w Lublinie dla potrzeb wojska z 31.10.1944 r. na okres jednego roku.

45/ W armii polskiej okresu międzywojennego /1918-1939/ służba taborowo-gospodarcza stanowiła samodzielny rodzaj służby i występowała pod nazwą "służba taborów", była ona pod bezpośrednimi rozkazami dowódcy.

W odróżnieniu od służby mundurowej, służba taborowo-gospodarcza Departamentu Intendentury nie miała poważniejszych trudności w dziedzinie zaopatrywania wojsk, ponieważ sprzęt radziecki oraz sprzęt pochodzący z mobilizacji w kraju w pełni odpowiadał potrzebom Wojska Polskiego.

Potrzeby Wojska Polskiego w drugiej połowie 1944 r. w zasadniczym sprzęcie, wyrażały się w następujących liczbach:^{46/}

- wozów parokonnych - 5 187
- wozów jednokonnych - 1 500
- kuchen polowych - 856
- pieców piekarni polowych - 92
- siodeł kawaleryjskich - 2-725,
- uprzęży parokonnej - 5 187
- uprzęży jednokonnej - 1 768.

Potrzeby wojsk w sprzęcie taborowo-gospodarczym pokrywane były z czterech źródeł: z zapasów wojska, z dostaw radzieckich, mobilizacji w kraju oraz z zamówień u dostawców.

W drugiej połowie 1944 r. z mobilizacji w kraju uzyskano 672 wozy z uprzężą,^{47/} pozostałe zaś potrzeby wojska pokrywano z dostaw radzieckich i produkcji krajowej.

W m-cu października 1944 r. oddział służby taborowo-gospodarczej zawarł umowę z trzema zakładami w kraju na dostawę dla wojska sprzętu taborowo-gospodarczego.^{48/}

W myśl zawartej umowy wojsko do końca 1944 r. miało otrzymać następujące ilości sprzętu: /patrz tabela nr 8/.

46/ CAW MON - T.951, s. 33, wraz z 1 armią WP.

47/ CAW MON - T.951, s. 16.

48/ Tamże, T.1855, s. 8-9. Były to: Zakłady rolnicze "PLON", Lubelskie Zakłady Mechaniczne "Wolski" i Wytwórnia "Jan Łyczba". Uprząż parokonna i skóra-surowiec miały być wykonywane przez zakłady rymarskie i zakłady przemysłu skórzanego podległe Resortowi Gospodarki Narodowej i Finansów PKWN. W myśl § 20 zawartej umowy zamawiający obowiązany był dostarczyć dostawcy drewno budowlane i złom metalowy.

Tabela nr 8. Plan dostaw sprzętu taborowo-gospodarczego dla wojska.

Nazwa sprzętu /materiału/	J.m.	Ilość określona umową	Cena jedn.	Suma złotych
Wóz taborowy parokonny	szt.	2 000	1 800	3 600 000
Kuchnia kawaleryjska	"	50	2 500	125 000
Kuchnia ogniskowa	"	100	1 400	140 000
Kocioł żeliwny	"	200	250	50 000
Menażka	"	20 000	15	300 000
Czerpak do kuchen polowych	"	3 000	10	30 000
Widelec do kuchen polowych	"	2 000	5	10 000
Podkowy	par	100 000	3	300 000
Tuleje do kół	szt.	40 000	12	280 000
Uprząż parokonna	kompl.	600	751,58	450 948
Skóra surowiec	kg	2 500	12,40	31 000
Razem:				5 316 948

Źródło: CAW MON - T.1855, s. 2-10 i 100.

Z zamówionych ilości Departament Intendentury w 1944r. otrzymał:^{49/} 620 wozów parokonnych, 10 tys. par podków oraz 150 kompl. upręży parokonnej. Realizacja zawartych umów przebiegała ze znacznym opóźnieniem. W 1944 r. wojsko otrzymało sprzęt i materiał wartości 1 209 079 złotych, a w pierwszym kwartale 1945 r. za dalsze 1 489 557 złotych.^{50/} W sumie stanowiło to 51,0 proc. wykonania wszystkich zawartych umów, po czym umowy te uległy rozwiązaniu.

W dziedzinie zaopatrywania wojsk w sprzęt i materiał służby taborowo-gospodarczej decydujące znaczenie miały więc dostawy radzieckie, które stanowiły ponad 90,0 proc. wszystkich potrzeb Wojska Polskiego. Sprzęt ten wojsko otrzymywało ze składów wojskowych rozmieszczonych na terytorium ZSRR w

^{49/} CAW MON - T.1685, s. 172.

^{50/} Tamże.

następujących miejscowościach:^{50a/} Falenki, Gorkij, Kujbyszew, Liberce, Omsk i Winogradowo.

Po wyzyskaniu wszystkich źródeł zaopatrywania, Departament Intendentury zdołał zapewnić wojskom wysoki procent ukompletowania sprzętem i materiałem taborowo-gospodarczym, który na 1 listopada 1944 r. w głównych pozycjach wynosił: /patrz tabela nr 9/.

Tabela nr 9. Ukompletowanie jednostek WP sprzętem i materiałem służby taborowo-gospodarczej.

Nazwa sprzętu /materiału/	J.m.	Stan na 1.11.1944 r.		Brak	Nadwyżka
		etatowy	fakt.		
Wóz taborowy parokonny	szt.	6 009	7 212	-	1 203
Wóz taborowy jednokonny	"	1 256	2 843	-	1 587
Dwukółka sanit.	"	298	113	185	-
Kuchnia polowa /różne/	"	986	1 122	-	136
Kuchnia ogniskowa	szt.	967	1 018	-	51
Siodło kawaleryjskie	zest.	3 478	5 849	-	2 371
Piec piekarni polowej	"	154	160	-	6
Uprząż parokonna	"	6 039	6 480	-	441
Uprząż jednokonna	"	2 148	3 832	-	1 684

Źródło: CAW MON, T.951, s. 38.

Z tabeli nr 9 wynika, że poszczególne formacje Wojska Polskiego posiadały pełny stan ukompletowania sprzętem z poważną nadwyżką. Po stwierdzeniu znacznych nadwyżek w sprzęcie taborowo-gospodarczym w Wojsku Polskim, Sztab Generalny Armii Radzieckiej polecił Intendentowi ~~WE~~ przekazać część tego sprzętu oddziałom i związkom 1 Frontu Białoruskiego, który w tym czasie formował nowe korpusy piechoty.^{51/}

50a/ CAW MON, T.618, s. 56.

51/ CAW MON - T.952, s. 24. Dyrektywa Sztabu Generalnego AR z 13.11.1944 r.

W myśl dyrektywy Sztabu Generalnego Armii Radzieckiej przekazaniu podlegał następujący sprzęt /w szt., zest./: 4 biedki pod CKM, 187 kuchen polowych, 24 piece piekarni polowej, 452 siodła kawaleryjskie, 765 zestawów uprzęży parokonnej, 4 zestawy uprzęży jednokonnej, 646 termonów 12-litrowych. Faktycznie do 1 Frontu Białoruskiego przekazano:^{52/} 4 biedki pod CKM, 136 kuchen polowych, 441 zestawów uprzęży parokonnej i 563 zestawy uprzęży jednokonnej.

Tak więc z Wojska Polskiego do 1 Frontu Białoruskiego zostały przekazane tylko te ilości sprzętu, które rzeczywiście stanowiły nadwyżki w stosunku do należności etatowych.

Innym zagadnieniem było rozdzielnictwo sprzętu w ramach wojska. Jakkolwiek globalny stan sprzętu w całym Wojsku Polskim był wystarczający, to jednak niektóre oddziały i związki odczuwały poważny jego brak. Taki stan rzeczy szczególnie jaskrawo wystąpił w 2 armii WP, gdzie niektóre dywizje posiadały znaczny nadmiar tego sprzętu, podczas gdy inne odczuwały jego brak. Bliżej ta sprawa wyglądała następująco:^{52a/} w okresie formowania armii w wydziale służby taborowo-gospodarczej kwatermistrzostwa 2 armii WP nie prowadzono żadnej ewidencji sprzętu znajdującego się w wojskach, zaś rozdzielnictwo sprzętu i materiału odbywało się intuicyjnie, co doprowadziło do ogólnego bałaganu w tej służbie. Dopiero od połowy listopada 1944 r. w wydziale służby taborowo-gospodarczej armii została zaprowadzona ewidencja sprzętu, będącego przedmiotem zaopatrywania wydziału.

Działalność służby taborowo-gospodarczej, w odróżnieniu od innych służb, można określić za stosunkowo prostą, ponieważ nie odczuwała ona poważniejszych braków w zaopatrzeniu. Dostawy z Armii Radzieckiej pokrywały potrzeby w 90,0 proc. i stanowiły główne źródło zaopatrywania. Stan zaopatrzenia Wojska Polskiego w ten rodzaj sprzętu i materiału na tyle był zadowalający /por. tabelę nr 9/, że posiadane nadwyżki polecono przekazać do składów 1 Frontu Białoruskiego.

52/ CAW MON - T.952, s. 20.

52a/ CAW MON - T.675, s. 13,58,64 i 229.

D. Zaopatrywanie w amunicję

Zaopatrywanie wojsk w amunicję w głównej mierze dotyczy 1 armii WP, która w tym czasie prowadziła działania bojowe w składzie 1 Frontu Białoruskiego. Jeśli idzie o dostawy amunicji przez szczebel centralny jednostkom wojskowym NDWP i jednostkom lotniczym, to były one przeznaczone na tworzenie zapasów oraz na cele szkoleniowe.^{53/} Natomiast jedyny czynny w tym okresie związek lotniczy /4 mieszana dywizja lotnictwa/, działający na korzyść 1 armii WP - był zaopatrywany przez bataliony obsługi lotnisk /por. załącznik 27/ w amunicję otrzymywaną z 16 armii lotniczej 1 FB.

Jakkolwiek 1 armia WP była zaopatrywana w amunicję przez organa służby uzbrojenia 1 FB, a nie przez organa zaopatrujące Wojska Polskiego - szereg problemów z tej dziedziny zasługuje na rozpatrzenie.

W działaniach bojowych armii w rejonie Dęblińska i Puławy /1-6.8.1944 r./ wystąpiły poważne braki w amunicji w wojskach. Stan faktyczny tego wydarzenia był następujący:

1 i 2 dywizja piechoty oraz jednostki artylerii przystąpiły do działań bojowych z pełnymi zapasami ruchomymi amunicji oraz mając zapasy doraźne. Posiadane zapasy amunicji w związkach taktycznych i jednostkach artylerii /wg planu armii/ pozwalały na prowadzenie działań przez okres pięciu dni przy średnim natężeniu walki. Tak więc wojska armii były zdolne prowadzić walkę od 1 do 5 sierpnia.^{53a/}

1 armia WP rozpoczęła działania bojowe siłami dwóch dywizji piechoty przy wsparciu kilkoma jednostkami ~~artylerii~~ artylerii /por. załącznik 33/. Jednostki wojskowe zaangażowane bezpośrednio w działaniach bojowych stanowiły około 75,0 proc. wszystkich sił i środków armii użytych w operacji /bez 4 DP/. W toku walki okazało się, że mało doświadczone oddziały armii spotkały się z bardzo silnym i niedostatecznie

---

^{53/} W składach frontowych w tym czasie utrzymywano ponad 2,0 jo amunicji na cały skład osobowy wojska.

^{53a/} CAW-III-23-19, s.7. Zwiększono również zapas amunicji przy żołnierzu, który wynosił: amunicji do kbk - 120 szt., amunicji do PM - 300 szt., magazynków do RKM - 9, taśm do CKM - 12, granaty - 4. Potrzeby amunicji w armii obejmowały: potrzeby na odtworzenie zużytych zapasów w wojskach oraz utworzenie zapasów doraźnych.

rozpoznanym przeciwnikiem, przeto zużycie amunicji musiało poważnie wzrosnąć i faktycznie było wyższe od planowanego. Zużycie amunicji w poszczególnych dniach działań bojowych wojsk armii obrazuje załącznik 37, zaś jej potrzeby w przeliczeniu na tony wynosiły:^{54/}

D 1 /1.8/ - 1 868,0
D 2 /2.8/ - 986,0
D 3 /3.8/ - 672,0
D 4 /4.8/ - 470,0.

Nominalna zdolność załadowcza 2 samodzielne batalionu samochodowo-transportowego /bst/ w zakresie dowozu amunicji wyrażała się liczbą 340 ton.^{55/} Przy uwzględnieniu stanu technicznego transportu oraz odległości składu amunicji od stanowisk ogniowych artylerii /około 100 km po drogach/ - transport armijny był w stanie w ciągu doby dostarczyć: w pierwszym dniu operacji - ponad 18,0 proc. potrzeb amunicji, w drugim dniu - około 36,0 proc., w trzecim dniu - 50,0 proc. i w czwartym dniu - ponad 72,0 proc.

Z przedstawionej powyżej analizy wynika więc prosty wniosek, że wojska walczące nie mogły być zaopatrzone w potrzebne ilości amunicji transportem armijnym. Do dowozu amunicji musiało częściowo zaangażować transport jednostek walczących /2 DP, 1 brygady artylerii i innych/. Mimo mieszanego systemu dowozu nie zdołano jednak zapewnić wojskom walczącym dostatecznych ilości amunicji artyleryjskiej dla ogniowego wsparcia wojsk, ponieważ w armii wystąpił brak paliwa. W wyniku takiego stanu rzeczy ruch transportu w ogniwie dowozu armia - dywizja i rełacji, armia - stanowiska ogniowe artylerii - został poważnie zahamowany.^{56/}

54/ CAW-III-894, s.107-110. Organizacja i działania bojowe LWP, t. 2, cz. I, s. 239-284.

55/ 2 bst był jedyną jednostką transportową armii na terytorium Polski. Pozostałe oddziały transportowe pozostawały w rejonie Kiwerce.

56/ Brak paliwa w armii był konsekwencją pozostawienia składu mps na terytorium ZSRR i niezabrania paliwa podczas przegrupowania armii z Wołynia na Lubelszczyznę. Poza tym dała tu znać o sobie dysproporcja etatowa, jaka istniała między faktycznymi potrzebami wojska a wyposażeniem tyłów. Żołnierz walczący armii potrzebował na dobę około 30-55 kg różnorodnych środków materiałowych. Armia posiadała zaangażowanych w walce około 30 tys. żołnierzy, dla których trzeba było dowieźć w ciągu doby 1 950 t.
c.d. str. 157

Dla skrócenia ramienia dowozu amunicji do wojsk kwatermistrz armii rozkazał rozwinąć w dniu 5 sierpnia w rejonie Sielce wysunięty oddział 5 armijnego składu amunicji /załącznik 33/, a więc już po zakończeniu intensywnej walk przez wojska armii. Niedostateczne rozpoznanie sił przeciwnika oraz brak amunicji, a przede wszystkim amunicji artyleryjskiej, wpłynął m.in. na niepowodzenie działań bojowych wojsk armii w rejonie Dębłina i Puław. Z innych czynników, które złożyły się na ten fakt można zaliczyć: stosunkowo szeroki pas forsowania dużej przeszkody wodnej, niedostateczne wsparcia wojsk walczących ogniem artylerii ciężkiej, słabe przygotowanie wojsk do forsowania i inne.

W pozostałych operacjach armii zabezpieczenie wojsk w amunicję było na ogół dobre. Natomiast zużycie amunicji - z racji rygorystycznego reżimu oszczędności narzuconego przez szczebel wyższy - było bardzo ograniczone, co miało poważny wpływ na wysokości strat bojowych w ludziach oraz na strukturę strat sanitarnych /por. podrozdział obsługa medyczna wojsk/.

Średniodobowe zużycie amunicji w armii w poszczególnych operacjach wynosiło: /por. tabelę nr 10/.

Tabela nr 10. Zużycie amunicji w 1 armii WP /w ciągu doby/
/w ważniejszych operacjach 1944 r./

Rodzaj amunicji	O p e r a c j a		Uwagi:
	obrona przyczółka warecko-magnusz.	w rejonie Warszawy	
amunic. strzel. jo	0,35	0,30	
amunic. moździerz.	0,20 - 0,30	0,2	
amunic. artyler.	0,3	0,25	
amunic. czołgowa	0,6	0,15	

Źródło: CAW-III-4-894, s. 225.

ciąg dalszy ze s. 156

zaopatrzenia w relacji armia-dywizja. Armia miała do dowozu jeden batalion samochodowo-transportowy o nominalnej zdolności załadowniczej 350 ton, co zabezpieczało potrzeby armii tylko w 18,0 proc. Jeśli przy tym zważyć fakt zniszczenia linii kolejowych, co z kolei zahamowało dowóz paliw w armii oraz olbrzymie potrzeby amunicji - to ostateczny wynik działań można było przesądzić z góry - jako niepomysłny.

W związku z niskim zużyciem amunicji w armii nie było w zasadzie, począwszy od połowy sierpnia 1944r., problemu z jej dowozem do wojsk walczących. Średnie zapasy amunicji w związkach ogólnowojskowych armii wynosiły: w dywizjach piechoty - 1,1 jo i w jednostkach artylerii - 1,25 - 1,3 jo.

Ogółem armia podczas działań bojowych na terytorium Polski w 1944 r. zużyła znaczne ilości amunicji - co obrazuje załącznik 38. Z dokumentu tego wynika, że główny ciężar ognia spoczywał w zasadzie na broni strzeleckiej, moździerzach i artylerii dywizyjnej.

E. Zaopatrywanie w materiały pędne i smary

Skalę zadań służby zaopatrzenia w materiały pędne i smary warunkował stopień motoryzacji i mechanizacji wojsk. W podstawowym związku taktycznym /dywizji piechoty/ ludowego Wojska Polskiego jeden pojazd mechaniczny przypadał na 37 żołnierzy, podczas gdy w dywizji piechoty /na stopie wojennej/ armii polskiej okresu międzywojennego jeden samochód był na 217 żołnierzy.^{57/}

Przytoczone powyżej liczby w pełni uzasadniają ważne miejsce i rolę służby zaopatrzenia MPS, jakie zajmowała ona w systemie zaopatrywania i obsługi Wojska Polskiego.

Stale zwiększająca się liczba pojazdów mechanicznych i wozów bojowych w wojskach powodowała wzrost potrzeb na paliwa płynne. W m-cach listopad - grudzień 1944 r. dzienne potrzeby wojsk w paliwach płynnych były następujące: /patrz tabela nr 11/.

57/ CAW MON - T. 1273, s. 43. Dane zostały wyprowadzone metodą dedukcji na podstawie stanu pojazdów i ludzi LWP i WP z 1939 r.

Tabela nr 11. Średniodobowe potrzeby wojsk w paliwach płynnych.

Rodzaj paliwa	J.m.	Wojska lądowe	Wojska lotnicze	Razem	W przeliczeniu na wagony 15 ton
Benzyna lotnicza B-78	ton	-	17,7	17,7	1,5
Benzyna lotnicza B-70	"	-	6,8	6,8	0,5
Benzyna samochodowa	"	59,0	7,4	66,4	5,0
Olej napędowy	"	11,0	1,5	12,5	1,0

Źródło: CAW MON, T.649, s.158-162.

Zaopatrywaniem wojsk w paliwa płynne i sprzęt służby MPS zajmował się oddział służby zaopatrzenia materiałów pędnych i smarów, który podlegał Głównemu Kwatermistrzowi WP. Praca oddziału, związana z zaopatrywaniem wojsk w paliwa płynne, przebiegała w niezwykle skomplikowanych warunkach. Jednostki Wojska Polskiego zaopatrywane były z czterech źródeł^{58/}, poza tym wacofanie kraju w dziedzinie motoryzacji w okresie międzywojennym odbiło się ujemnie na stanie urządzeń przeznaczonych do magazynowania paliw. Na wyzwolonym terytorium kraju w 1944 r. znajdowały się dwie składnice wojskowe MPS /załącznik 7/, których pojemności nie mogły rozwiązać trudnej sytuacji służby w dziedzinie magazynowania paliw płynnych. Składnica na lotnisku Dęblin-Irena leżała w strefie działań wojennych, zaś składnica w Szastarce była wykorzystywana przez wojska radzieckie, a poza tym wymagała częściowej odbudowy.

58/ Wojsko Polskie w tym czasie było zaopatrywane z następujących źródeł: 1 armia WP ze składów 1 FB, jednostki NDWP z dostaw radzieckich i zasobów kraju, jednostki lotnicze /w mat. specjalne/ ze składów wojsk lotniczych AR.

Do czasu uzyskania potrzebnych pojemności do magazynowania paliw w kraju, Szef Tyłów Armii Radzieckiej wyraził zgodę na rozwinięcie w rejonie Kowel /ZSRR/ wysuniętego oddziału 63 frontowego składu MPS, który w tym rejonie magazynował część paliw dla potrzeb Wojska Polskiego.^{59/} Po uzyskaniu odpowiednich pojemności dla paliw w kraju, wysunięty oddział 63 frontowego składu MPS w Kowlu w dniu 28 listopada 1944 r. został zlikwidowany.

Dla bieżącego zaopatrywania wojsk w paliwa w głównych ośrodkach formowania jednostek i instytucji Wojska Polskiego służba zaopatrzenia MPS w ramach systemu baz rozwinęła swoje urządzenia. Składy lub wysunięte oddziały składów zostały rozwinięte w rejonach /załącznik 26/, które uzyskały w tym czasie odpowiednie pojemności do magazynowania paliw, zajmowane do tego czasu przez wojska radzieckie. Po wkroczeniu na terytorium Polski wojska radzieckie zajmowały niemal wszystkie pojemności pod paliwa płynne na obszarach wyzwolonych /łącznie 2 530 tys. litrów/.^{59a/} W miesiącu listopadzie 1944 r. około 40,0 proc. zajmowanych pojemności Armia Radziecka zwolniła dla potrzeb Wojska Polskiego i gospodarki narodowej Polski. Z liczby zwolnionych pojemności organa zaopatrujące WP otrzymały około 80,0 proc., resztę zaś uzupełniała zebrana przez wojska tarcza zdobyczna, cysterny kolejowe /wyłączone z przewozów/ oraz zbiorniki otrzymane z ZSRR. Stam pojemności w poszczególnych składach przedstawia tabela nr 12.

59/ CAW MON - T. 675,B, s. 15. Wysunięty oddział składu utrzymywał: benzynę lotniczą i samochodową oraz oleje i smary.

59a/ AAN, Resort Gospodarki Narodowej i Finansów, T, 12, s. 27.

Tabela nr 12. Stan pojemności w składach służby MPS w dniu 10 stycznia 1945 r.

Nazwa składu	Miejsce rozmieszczenia	Z tego dla przecho-				
		stan pojemności	benz. lotn.	benz. samoch.	oleju napęd.	olejów i smarów
4 główny skład MPS	Lublin	4843	1851	1240	1452	300
Wysunięty oddział 4 głównego składu MPS	Przemyśl	110	-	110	-	-
Wysunięty oddział 4 głównego składu MPS	Rzeszów	70	-	70	-	-
62 frontowy skład MPS	Siedlce	820	210	400	100	110
Wysunięty oddział 62 frontowego składu MPS	Białystok	ok.85	-	85	-	-
63 frontowy skład MPS	Chełm	2798	512	846	1380	60
Wysunięty oddział 63 frontowego składu MPS	Szastarka	300	-	300	-	-
Razem:		9026	2573	3051	2932	470

Źródło: CAW MON, T. 591, s. 45; T.675, s. 224; T.756, s.312.

Posiadane pojemności w składach i wysuniętych oddziałach składów mogły pomieścić około 8,5 tys. ton paliw płynnych, co w przeliczeniu na jk dawało około 7,0 jednostek napełnienia /jn/ na faktyczny stan pojazdów mechanicznych i wozów bojowych z 30 grudnia 1944 r. W tym czasie w składach głównych i frontowych utrzymywano 2 552 ton różnych paliw płynnych /bez olejów silnikowych i smarowych/, co stanowiło 2,3 jn.^{60/} Polowy skład mps 2 armii WP dysponował pojemnością na 430 m³, zaś skład tyłów Wojsk Lotniczych na 995 m³.^{61/} Polowe bazy 1 i 2 armii WP utrzymywały średnio na stan armii

60/ CAW MON - T. 675, s. 384.

61/ Tamże, T. 591, s. 45.

2,0 jn paliw; w tyłach lotniczych - średni zapas paliw wynosił - 3,0 jn.^{62/} Zapasy paliw w wojskach w tym czasie wynosiły średnio - 1,5 jn. W sumie więc w Wojsku Polskim utrzymywane były zapasy paliw w wysokości 5,3 jn, tj. o 0,3 jn ponad obowiązujące zapasy ustalone rozkazem Naczelnego Dowódcy WP nr 62 z 22 października 1944 r.

Uwzględniając codzienne zużycie przy niezmiennym stanie pojazdów mechanicznych posiadany zapas paliw zabezpieczał potrzeby wojska na okres 25 dni.

Najgorzej przedstawiała się sprawa zaopatrzenia w mps w 1 armii WP na przełomie lipca i sierpnia 1944 r. Brak paliw płynnych w armii /stan na 28.7 - 0,6 jn benzyny i 0,3 jn oleju napędowego/ wpłynął m.in., jak już była o tym poprzednio mowa, na niepowodzenie działań wojsk w rejonie Dęblińska i Puław.

Bardzo skomplikowany był mechanizm zaopatrywania wojsk w paliwa płynne /por. załącznik 39/. System zaopatrywania wojsk w paliwa płynne komplikowała przede wszystkim 1 armia WP oraz wojska lotnicze, które otrzymywały mps z różnych źródeł zaopatrywania. Źródło główne zaopatrywania 1 armii stanowił skład MPS 1 Frontu Białoruskiego, rozmieszczony na odcinku kolejowym Mińsk Maz. - Rembertów. Poza tym, w drugim półroczu 1944 r. 1 armia WP zaopatrywała się również w paliwa płynne ze składów tyłów NDWP i 2 armii WP. W tym czasie 1 armia ze składów Wojska Polskiego otrzymała:^{63/} z 4 głównego składu MPS w Lublinie /st. kol. Tatary/ - 600 ton paliw; z 62 frontowego składu MPS w Siedlecach - 110 ton oraz ze składu 2 armii WP - 251 ton. W sumie więc 1 armia pobrała ze składów Wojska Polskiego, 3,0 jn paliw płynnych.

Było to zaopatrywanie uzupełniające /doraźne/, świadczone przez oddział służby zaopatrzenia mps Głównego Kwatermistrza WP w okresie eksploatacji zasobów miejscowych przez 1 armię w rejonie: Garwolina, Lublina, Puław i Krasnegostawu, ponieważ zarząd tyłów 1 Frontu Białoruskiego stosował wobec armii rygorystyczny reżim oszczędności paliw.

Wojska lotnicze zaopatrywały się w paliwa płynne ze składów tyłów NDWP oraz część paliw, olejów i smarów otrzymywały ze składów lotniczych Armii Radzieckiej, rozmieszczonych na terytorium Polski i ZSRR.

62/ Tamże, T.675, s.100 i T.657A. s.157. Przy tym skład 2 AWP zaopatrywał doraźnie jednostki wojskowe 1 AWP.

63/ CAW-III-4-45, s.103.

Wielozródliwość w zaopatrywaniu Wojska Polskiego w paliwa płynne poważnie utrudniała planowanie, organizację dowozu oraz rachunkowość i sprawozdawczość.

O ile stan zabezpieczenia wojsk w paliwa płynne był na ogół dość dobry, o tyle zabezpieczenie w sprzęt i drobną tarę mps było niedostateczne. W wojskach brakowało około 73,0 proc. należnego sprzętu i tary drobnej. Problem ten oddział zaopatrzenia służby mps zamierzał rozwiązać poprzez zakup sprzętu mps w kraju. Na ten cel, w okresie od 1 września do 31 grudnia 1944 r. preliminowano kwotę 2 000 tys. złotych, z której w tym czasie wydatkowano zaledwie 0,54 proc.^{64/} Fakt powyższy świadczy o tym, iż na wyzwolonym terytorium Polski nie znaleziono większych źródeł zakupu sprzętu mps, ani też możliwości jego produkcji. Ponadto nie najlepiej przedstawiała się sprawa transportu dla dowozu paliw. W jednostkach transportowych tyłów NDWP w dniu 31 grudnia 1944 r. było 12 samochodów cystern, które jednorazowo mogły przetransportować 30 ton paliwa, co w przeliczeniu na jk dawało 0,03 jn. Z tego powodu dowóz materiałów pędnych i smarów ze składów głównych i frontowych do wojsk musiał się odbywać transportem kolejowym.

Najlepiej przedstawiała się sprawa na tym odcinku w tyłach 1 armii WP. Od września 1944 r. armia dysponowała kompanią cystern samochodowych, która mogła jednorazowo przewieźć 75 ton paliwa. Poza tym bataliony samochodowo-transportowe posiadały w dniu 30 grudnia 1944 r. 7 samochodów cystern o jednorazowej zdolności przewozowej 16 ton paliwa.^{65/} Razem więc 1 armia WP posiadała transport dowozu mps na 91 ton, co stanowiło 0,2 jn armii. Nie zabezpieczało to wprawdzie wszystkich potrzeb armii w tej dziedzinie, niemniej jednak w poważnym stopniu rozwiązywało problem dowozu mps w armii na tych kierunkach działań bojowych, gdzie nie mógł być wykorzystany transport kolejowy.

W znacznie gorszych warunkach była 2 armia WP, która nie posiadała w tym okresie ani jednego pojazdu do transportu paliwa. Ponadto armijny skład mps posiadał braki w wypo-

64/ CAW MON - T. 1708, s. 73.

65/ CAW-III-4-824, s. 123-125.

sażeniu. Na 4 pompy motorowe przewidziane etatem, skład posiadał tylko 2 pompy.^{66/} Z braku transportu samochodowego do dowozu mps, przewóz paliw wewnątrz armii odbywał się transportem samochodowym ogólnego przeznaczenia oraz transportem konnym wyłącznie w drobnej tarze ruchomej /beczkach/.

Ukompletowanie jednostek lotniczych sprzętem oraz transportem samochodowym do dowozu mps było na ogół dobre. Głównie odbiorcy paliw płynnych /bataliony obsługi lotnisk/ posiadali samochody-cysterny, którymi dowozili materiały pędne i smary ze stacji wyładowniczych do składów na lotniskach.

Tak więc, braki w zasadniczym sprzęcie oraz transporcie dowozu mps wywierały ujemny wpływ na system zaopatrywania wojsk w paliwa. Dowóz mps ze składów głównych i frontowych do składów armii i wojsk lotniczych odbywał się w głównej mierze transportem kolejowym. Przewozy paliw wewnątrz związków operacyjnych i jednostek lotniczych organizowano sposobem mieszanym, który zależał od stanu posiadanych środków przewozowych. Poza tym omawiany system opierał się na wielu źródłach zaopatrywania, co też ujemnie wpływało na jego funkcjonowanie.

System zaopatrywania Wojska Polskiego w materiały pędne i smary obrazuje załącznik 39.

Na podstawie przeprowadzonej analizy pracy służby zaopatrzenia materiałów pędnych i smarów można stwierdzić, że mimo ograniczonej własnej bazy surowcowej, oddział służby zaopatrzenia MPS dzięki pomocy centralnych organów zaopatrujących Armii Radzieckiej, zdołał zapewnić wojskom potrzebne ilości paliw płynnych nawet z pewną nadwyżką. Ponadto w stosunkowo krótkim czasie służba zdołała uzyskać potrzebne pojemności do magazynowania zapasów materiałów pędnych i smarów w składach centralnych, armii i wojsk lotniczych, w rozmiarach ustalonych przez dowództwo naczelne WP.

System zaopatrywania wojsk w mps był bardzo skomplikowany, przy czym często były naruszane obowiązujące zasady dowozu. Na taki stan rzeczy wpływał przede wszystkim brak środków transportu samochodowego do dowozu paliw na szczeblu centralnym oraz w 2 armii WP.

F. Obsługa medyczna wojsk

Obsługa medyczna w Wojsku Polskim była realizowana w oparciu o zasady doktryny wojskowo-medycznej Armii Radzieckiej^{67/} i obejmowała dwie zasadnicze grupy przedsięwzięć:^{68/} pierwsza - przedsięwzięcia leczniczo-profilaktyczne i druga - leczenie etapowe z ewakuacją według wskazań. Realizacja tych zadań w Wojsku Polskim w drugiej połowie 1944 r. przebiegała z różnymi skutkami, ponieważ wojskowa służba medyczna szczególnie centralnego miała w tym czasie do czynienia z kilkoma grupami jednostek wojskowych /jednostki wojskowe NDWP, 2 armia WP, wojska lotnicze, czynny związek operacyjny - 1 armia WP/, przy tym każda z wymienionych grup wojsk posiadała szereg swoistych właściwości w dziedzinie obsługi medycznej.

1. Przedsięwzięcia leczniczo-profilaktyczne

Zakres działania służby medycznej Wojska Polskiego w dziedzinie przedsięwzięć leczniczo-profilaktycznych w drugim półroczu 1944 r. był bardzo szeroki i często wykraczał poza ramy wojska. Na dość szeroki wachlarz przedsięwzięć z tej dziedziny wpływał przede wszystkim stan sanitarno-epidemiczny wyzwolonych obszarów Polski w 1944 r. Okupant hitlerowski pozostawił na opuszczonym terytorium /we wschodnich województwach Polski/ poważne ogniska chorób zakaźnych wśród ludności cywilnej. Po wkroczeniu 1 armii WP do kraju i roz-

---

67/ Zagadnienia medycyny wojskowej. MON, Warszawa 1953, t.1, s.44-45. Istota doktryny wojskowo-medycznej AR polegała na: jednolitym pojmowaniu zadań służby medycznej, której zadaniem jest ochrona zdrowia żołnierzy, ochrona życia, szybkie leczenie i przywrócenie zdolności bojowej rannym i chorym; jednolitym poglądzie na zasady i metody leczenia i ewakuacji rannych i chorych /leczenie etapowe z ewakuacją wg wskazań/; jednolitym pojmowaniu powstawania i rozwoju procesów chorobowych w warunkach bojowych; jednolitym systemie przeprowadzania przeciwepidemicznych i sanitarno-higienicznych zamierzeń i akcji; wykorzystaniu sił i środków służby medycznej i stowaniu wszelkich metod w jej pracy w zależności od konkretnych warunków sytuacji bojowej i medycznej.

68/ Zakres przedsięwzięć leczniczo-profilaktycznych obejmował: higienę osobistą, higienę żywienia, higienę rejonów zakwaterowania i działań bojowych, leczenie chorych, szkolenie sanit., przeglądy lekarskie i szczepienia ochronne. System leczenia etapowego z ewakuacją wg wskazań opierał się na dwóch planach: planie zabezpieczenia leczniczo-ewakuacyjnego i planie zabezpieczenia epidemicznego wojsk.

poczęciu formowania nowych jednostek wojskowych - choroby zakaźne zaczęły przenikać i do wojsk poprzez poborowych lub kontakt żołnierzy z ludnością cywilną.

W okresie miesiąca września i października 1944 r. na wyzwolonych obszarach Polski zanotowano ponad 200 wypadków zachorowań wśród ludności cywilnej na tyfus plamisty i 181 wypadków na tyfusu brzusznego.^{69/} Do walki z chorobami epidemicznymi w kraju - Resort Pracy, Opieki Społecznej i Zdrowia PKWN powołał w drugiej połowie 1944 r. Komisariat do Walki z Epidemiami,^{70/} który ściśle w tym zakresie współpracował ze służbą medyczną Wojska Polskiego oraz służbą medyczno-sanitarną wojsk radzieckich, działających na terytorium Polski.

Stan sanitarno-epidemiologiczny wojsk w tym czasie również nie był zbyt pomyślny. Np. w miesiącu listopadzie i pierwszej dekadzie grudnia 1944 r. w jednostkach wojskowych NDWP zanotowano m.in. 14 wypadków zachorowań na tyfus plamisty, zaś w 1 armii WP, w okresie wrzesień-listopad 1944 r. - było: 56 wypadków tyfusu brzusznego, 532 czerwonki, 428 malarii i 5 szkarlatyny.^{71/} Ponadto zawalenie żołnierzy w jednostkach wojskowych Wojska Polskiego wynosiło w tym czasie około 20,0 proc. stanu, a oprócz tego - powszechnie panował świerzb.

W takiej sytuacji na czoło wszystkich zadań jakie były realizowane w ramach przedsięwzięć leczniczo-profilaktycznych, wysunęły się następujące zagadnienia:^{72/}

- leczenie zakaźnie chorych żołnierzy;
- szczepienia ochronne całego składu osobowego wojska przeciwko chorobom zakaźnym i żołądkowo-jelitowym;
- przeprowadzanie przeglądów i badań lekarskich oraz codziennych przeglądów na zawalenie;
- utrzymanie higieny osobistej żołnierza w miejscu dyslokacji jednostek wojskowych i w rejonach działań bojowych.

Realizacja powyższych zagadnień w wojskach była ściśle określona rozkazem Naczelnego Dowódcy WP nr 114 z 18 listopada

---

69/ CAW MON, T. 2013, s. 72.

70/ Dwadzieścia lat Polski Ludowej. PWE, Warszawa 1964, s. 523.

71/ CAW-III-4-872, s.144 i CAW MON, T. 2013, s. 72. Sprawozdanie o stanie sanit.-epidem. WP na 10.12.1944 r.

72/ CAW MON, T.616, s. 96 i T.617, s. 208 i 209. Rozkaz NDWP z 18.11.1944 r.

1944 r., który m.in. nakazywał dokonania /uzupełnienia/ szczepień ochronnych całego składu osobowego WP w terminie do 15 grudnia 1944 r.

W walce z wszawicą postanowiono stosować impregnowanie bielizny preparatem "SK" podczas jej prania w urządzeniach pralniczych wojska^{73/} oraz prowadzić codzienne przeglądy na zawszenie.

Dla utrzymania higieny osobistej wśród żołnierzy w oddziałach były budowane łaźnie i komory dezynfekcyjne, kąpiel stanu osobowego odbywała się co 10 dni. Ponadto dla nowo wcielonych organizowano 14-dniową kwarantannę, zaś dla powracających z podróży i urlopów - przeglądy lekarskie. W rejonach zakwaterowania i rejonach działań żołnierzy izolowano od ludności cywilnej, zabraniano samowolnego korzystania z noclegów. Na stacjach kolejowych i drogach samochodowych pracowały punkty sanitarne.

Przedsięwzięcia leczniczo-profilaktyczne były realizowane we wszystkich rodzajach wojsk i na wszystkich szczeblach organizacyjnych, począwszy od kompanii piechoty aż do Departamentu Służby Zdrowia włącznie. Do wykonania tych zadań służba medyczna Wojska Polskiego posiadała: na szczeblu centralnym - sanitarne punkty kontrolne i zakłady lecznicze /por. załącznik 17/^{74/}; w armii - oddziały sanitarno-epidemiologiczne, kompanie kąpielowo-dezynfekcyjne, pralnie i łaźnie polowe oraz specjalistyczne zakłady lecznicze, zaś w związkach taktycznych i oddziałach - personel lekarski i urządzenia medyczne /BPM, PPM, DPM/. Wojska lotnicze posiadały do tego celu również odpowiednie siły i środki.

Ponadto w czterech garnizonach /Białystok, Chełm, Jarosław, Lublin/ działały komisje garnizonowe, których zadaniem m.in. było badanie chorych poborowych.^{75/}

73/ CAW MON, T. 1999, s. 176. Właściwie zastosowany preparat chronił żołnierzy od wszy w ciągu 10-14 dni.

74/ W szpitalach uruchomione były oddziały chorób skórno-wenerycznych /63 szpit. ewak. i 7 szpit. garniz./ . CAW MON, T. 604, s. 162.

75/ CAW MON, T. 600, s. 21.

Aby wojskowa służba medyczna mogła właściwie panować na sytuacją sanitarno-epidemiczną kraju Resort Obrony Narodowej w porozumieniu z Resort Obrony Narodowej w porozumieniu z Resortem Pracy, Opieki Społecznej i Zdrowia PKWN ustalili, że lekarze powiatowi obowiązani byli składać do Departamentu Służby Zdrowia Głównego Kwatermistrzostwa WP sprawozdania okresowe o stanie chorób zakaźnych w powiecie.^{76/}

Z przedstawionych materiałów widzimy, że zadania służby medycznej Wojska Polskiego na odcinku przedsięwzięć leczniczo-profilaktycznych były olbrzymie. Zadania z tej dziedziny były realizowane na wszystkich szczeblach organizacyjnych, a poza tym wojskowa służba medyczna niosła dużą pomoc w tej mierze i ludności cywilnej. Dzięki temu na wyzwolonym obszarze kraju nie dopuszczono do szerzenia się chorób zakaźnych wśród ludności cywilnej i wojska.

Realizacja wspomnianych przedsięwzięć na odcinku cywilnym odbywała się w zasadzie kosztem służby medycznej wojska. Między innymi wojsko kosztem swoich potrzeb uwzględniało reklamacje organów administracji państwowej i zwołniło od obowiązku pełnienia służby wojskowej 214 lekarzy medycyny na 267 planowanych do wcielenia.^{77/} Poza tym wojsko oddało czasowo do dyspozycji ludności cywilnej 4 600 łóżek szpitalnych w wojskowych zakładach leczniczych.

Wspólnym wysiłkiem cywilnej służby zdrowia i wojskowej służby medycznej opanowano epidemię chorób zakaźnych w kraju, które zajmowały w tym czasie czołowe miejsce w tabeli przyczyn zgonów.

2. Leczenie etapowe z ewakuacją według wskazań

Leczenie etapowe z ewakuacją według wskazań - jako całokształt środków dla udzielania pomocy medycznej rannym i chorym, ich ewakuacji i leczenia do końca - organizowane było w Wojsku Polskim według zasad obowiązujących w Armii Radzieckiej.

76/ Tamże, T. 2009, s. 108.

77/ CAW MON - T. 2000, s. 23 i T. 2004, s. 34.

Istota systemu leczenia etapowego z ewakuacją według wskazań polegała na przeprowadzeniu kolejnych zabiegów leczniczych na etapach ewakuacji łącznie z ewakuacją rannych /chorych/ według wskazań medycznych odpowiednio do sytuacji bojowej i medycznej. Każdemu etapowi ewakuacji medycznej odpowiadał określony zakres pomocy medycznej /por. załącznik 40/.

System leczenia etapowego z ewakuacją według wskazań był realizowany w oparciu o dwa plany. Pierwszym był plan zabezpieczenia leczniczo-ewakuacyjnego działań bojowych i drugi - plan zabezpieczenia sanitarno-epidemiologicznego wojska.^{78/} Obydwa te dokumenty były opracowywane przez organa kierownicze służby medycznej od armii wzwyż i stanowiły część składową planu organizacji tyłów, zabezpieczenia materialowego, medycznego i technicznego operacji.

Leczenie etapowe z ewakuacją według wskazań w Wojsku Polskim w drugim półroczu 1944 r. było dość specyficzne i dlatego rozpatrywane będzie w ramach dwóch szczebli organizacyjnych - na zapleczu i w 1 armii WP - jako czynnym związku operacyjnym.

a/ System leczenia etapowego z ewakuacją według wskazań na zapleczu:

System leczenia etapowego z ewakuacją według wskazań na zapleczu opierał się na zakładach leczniczych wykonujących zadania szpitali Frontu i zaplecza, rozmieszczonych w ośrodkach

---

78/ Plan zabezpieczenia leczniczo-ewakuacyjnego obejmował: przewidywaną wysokość strat sanitarnych, zakres pomocy medycznej i zamierzony sposób ewakuacji, terminy gotowości oraz rejony rozmieszczenia i przemieszczenia środków medycznych, rozdział środków wzmocnienia medycznego, odwód środków med. i sposób jego użycia, rozdział transportu sanitarnego oraz zaopatrzenia w sprzęt i materiał medyczno-sanitarny. Plan zabezpieczenia sanit.-epidemiologicznego ujmował następujące przedsięwzięcia: rozpoznanie sanit.-epid. rejonu przyszłych działań; likwidację ognisk chorób zakaźnych; badanie źródeł wody, żywności i inne.

formowania jednostek wojskowych i bazie szpitalnej 1 armii WP.^{79/} System ten swym zasięgiem obejmował: jednostki wojskowe NDWP, 1 i 2 armię WP oraz wojska lotnicze, przy tym zakres świadczonych usług medycznych w ramach tego systemu nie był jednakowy dla wszystkich powyżej wymienionych grup wojsk. I tak np. dla jednostek wojskowych NDWP, 2 armii WP i wojsk lotniczych /z wyjątkiem personelu latającego i wysoko wykwalifikowanego personelu technicznego/, które w tym czasie nie prowadziły działań bojowych, a znajdowały się w stadium formowania, leczenie etapowe z ewakuacją według wskazań było organizowane na warunkach garnizonowych i praktycznie rzecz biorąc sprowadzało się do przedsięwzięć leczniczo-profilaktycznych.^{80/}

Wspomniany powyżej system - w odniesieniu do tej kategorii wojsk - opierał się w zasadzie na ich własnych urządzeniach medycznych /izbach chorych, punktach medycznych i szpitalach - gdy chodzi o 2 armię WP/, zaś zakłady lecznicze Frontu i zaplecza spełniały rolę szpitali garnizonowych. Ciężko chorych /rannych/ żołnierzy z jednostek wojskowych NDWP i oddziałów obsługi wojsk lotniczych ewakuowano do szpitali Frontu lub zaplecza, zaś w 2 armii WP - leczenie chorych i rannych odbywało się w zasadzie w ramach armii. Ponadto z urzędzeń medycznych 2 armii WP korzystały również jednostki wojskowe NDWP, których rejony dyslokacji były w zasięgu rejonu formowania armii. Przy tym trzeba nadmienić, że leczenie chorych i rannych w 2 armii WP często przebiegało według zasad obowiązujących w armii czynnej.^{81/} Służbie medycznej armii chodziło w tym przypadku o częściowe przeszkolenie całego personelu medycznego na wszystkich etapach ewakuacji medycznej, począwszy od szczebla pułku aż do bazy szpitalnej armii włącznie oraz przygotowanie jego już w okresie formowania do pracy w warunkach bojowych.^{82/}

79/ W rejonie BSZA rozmieszczały się szpitale frontowe, które stanowiły wzmocnienie medyczne armii ze szczebla Dep. Sł. Zdrowia WP.

80/ Relacja b. zastępcy szefa Departamentu Służby Zdrowia gen. bryg. dr med. L. Sameta.

81/ CAW MON - T. 675, s. 63.

82/ CAW 2 AWP, T. 7, s. 74. W okresie od września do 31.12. 1944 r. w szpitalach armijnych przebywało na leczeniu ponad 1 182 żołnierzy z jednostek wojskowych wchodzących w skład 2 armii WP.

Leczenie personelu latającego oraz wysoko kwalifikowanych specjalistów technicznych oddziałów lotniczych opierało się na sieci punktów medycznych lotnisk, lazaretach wojskowych batalionów obsługi lotnisk /bol/ oraz szpitalu lotniczym.^{83/} Punkty medyczne lotniska obsługiwane były przez lekarzy tych jednostek lotniczych, które posiadały swoje bazy na danym lotnisku. W punktach medycznych lotnisk udzielano pierwszej pomocy lekarskiej rannym oraz prowadzone było leczenie ambulatoryjne chorych. W lazaretach wojskowych bol udzielano pierwszej pomocy lekarskiej oraz leczono rannych i chorych z terminem do 14 dni.^{84/}

Szpital lotniczy na 200 łóżek był wieloprofilowym zakładem leczniczym i udzielał specjalizowanej pomocy rannym i chorym wyłącznie z personelu latającego i wysoko kwalifikowanego personelu technicznego z okresem leczenia od 14 dni do 2-3 miesięcy.^{85/}

Jeśli ranni lub chorzy żołnierze personelu latającego czy też wysoko kwalifikowanego personelu technicznego znaleźli się w obrębie systemu leczenia etapowego wojsk lądowych, to po udzieleniu im pomocy medycznej - niezwłocznie ewakuowano ich do szpitala lotniczego.^{86/}

Był to więc dość swoisty system leczenia, organizowany według określonych właściwości dla oddziałów wojsk lotniczych.

Zupełnie na innych zasadach był zorganizowany przez zaplecze system leczenia etapowego z ewakuacją według wskazań na rzecz armii czynnej - 1 armii WP. Po sformowaniu części szpitali o zadaniach Frontu i zaplecza, począwszy od 10 września 1944r., Departament Służby Zdrowia rozpoczął ewakuację rannych i chorych z 1 armii WP do zakładów leczniczych położonych w Chełmie i Lublinie, a w późniejszym czasie i do m. Siedlce.^{87/} Widać z tego, że był to system dość specyficzny.

---

^{83/} W punktach medycznych lotnisk i lazaretach wojskowych bol udzielana była również pomoc medyczna żołnierzom obsługi technicznej.

^{84/} CAW MON, T. 2005, s. 94.

^{85/} Tamże. W okresie dwóch m-cy /listopad-grudzień/ w szpitalu przebywało na leczeniu 151 oficerów.

^{86/} Relacja gen.bryg. dr med. L. Sametā.

^{87/} Sformowane dwa szpitale przez oddział służby med. 1 AWP w m-cu lipcu 1944r. /w Chełmie i Lublinie/ w początkach września tegoż roku zostały włączone ze składu 1 armii WP i podporządkowane Szefowi Dep. Służby Zdrowia.

ny, ponieważ przez całe drugie półrocze 1944 r. w Wojsku Polskim nie organizowano bazy szpitalnej Frontu, ani też bazy szpitalnej zaplecza. Rannych i chorych żołnierzy z 1 armii WP leczono w oddzielnych szpitalach rozmieszczonych w różnych garnizonach i ośrodkach formowania jednostek wojskowych LWP. Przy końcu 1944 r., kiedy wojska radzieckie rozpoczęły intensywne przygotowania do ofensywy zimowej 1945 r., ewakuacja rannych i chorych z 1 armii WP do szpitali położonych na zapleczu okazała się utrudniona. Wówczas Szef Departamentu Służby Zdrowia zdecydował wzmocnić 1 armię WP trzema zakładami leczniczymi na 2 200 łóżek i w taki sposób etap ewakuacji Frontu i zaplecza - w stosunku do armii - przesunięty został z zaplecza do bazy szpitalnej armii.^{88/} Od tego czasu znacznie zmniejszyła się liczba rannych i chorych ewakuowanych z 1 armii WP do szpitali Frontu i zaplecza położonych poza jej rejonem działań bojowych.

Przyjęta przez Departament Służby Zdrowia zasada nieorganizowania bazy szpitalnej Frontu i zaplecza w odniesieniu do armii czynnej zdała w zasadzie egzamin, a ponadto była ona uwarunkowana sześcioma zasadniczymi czynnikami:

- po pierwsze - małą liczbą armii czynnych w Wojsku Polskim w drugiej połowie 1944 r. /była tylko jedna armia czynna - 1 armia WP/;

- po drugie - stosunkowo niegłębokim zapleczem Wojska Polskiego, które w tym czasie średnio sięgało od 80 do 140 km;

- po trzecie - brakiem dostatecznej ilości szpitali o zadaniach Frontu i zaplecza;

- po czwarte - na szpitalach o przeznaczeniu Frontu i zaplecza spoczywały dwa rodzaje zadań - leczenie rannych i chorych z 1 armii WP oraz leczenie chorych i rannych z nowo formujących się jednostek wojskowych LWP w okresie mobilizacji;

- po piąte - niezbyt dogodnym układem sieci komunikacyjnej na wyzwolonym obszarze Polski w 1944 r., który to układ komplikował ewakuację rannych i chorych żołnierzy z 1 armii WP do tyłu;

- po szóste - stosunkowo stabilnym charakterem działań bojowych prowadzonych przez wojska 1 armii WP w drugiej połowie 1944 r.

Ewakuacja rannych i chorych żołnierzy z bazy szpitalnej 1 armii WP oraz z urzędzeń medycznych jednostek wojskowych NDWP, 2 armii WP i oddziałów lotniczych /z wyjątkiem personelu leczonogo w szpitalu lotniczym/ odbywała się na podstawie planu opracowanego przez Departament Służby Zdrowia, który był realizowany przez szefa 8 frontowego punktu ewakuacyjnego.

Ewakuacja rannych i chorych z 1 armii WP była prowadzona transportem sanitarnym szpitali ewakuacyjnych podległych 8 FEP oraz improwizowanym pociągiem sanitarnym na 500 miejsc. Przewóz rannych i chorych żołnierzy ze stacji kolejowych do szpitali 8 FEP odbywał się częściowo środkami ewakuacyjnymi szpitali, transportem ogólnego przeznaczenia /burtowym/ jednostek samochodowych tyłów NDWP /por. rozdział czwarty/ oraz angażowanym za opłatą transportem cywilnym.

Ewakuacja rannych i chorych z jednostek wojskowych NDWP, 2 armii WP i jednostek lotniczych do szpitali frontowych i zaplecza odbywała się środkami ewakuacyjnymi samych jednostek /urzędzeń medycznych/.

Nie bacząc na poważne trudności, jakie występowały w tym czasie w dziedzinie ewakuacji medycznej - Główne Kwatermistrzostwo WP nie wykorzystowało do tego celu transportu powietrznego pułku lotnictwa sanitarnego.

Od m-ca września 1944 r. do końca roku zakłady lecznicze o zadaniach Frontu i zaplecza przyjęły na leczenie 8 585 rannych i chorych.^{89/} Była to więc liczba dość pokaźna, jak na ówczesne warunki i wyposażenie szpitali /brak łóżek polowych, bielizny pościelowej i transportu sanitarnego/.^{90/} Obłożenie szpitali podległych 8 FEP w dniu 31 grudnia 1944r. wynosiło 2 857 żołnierzy, w tej liczbie:^{91/} rannych - 1 692, kontuzjowanych - 86, poparzonych - 9 i chorych - 1 071.

Po wyleczeniu w szpitalach frontowych i szpitalach zaplecza żołnierzy kierowano:^{92/}

89/ CAW MON - T.2005, s.94. W tej liczbie z 1 armii WP - 3840, jednostek wojskowych NDWP i 2 armii WP - 4 174; jednostek lotniczych - 571.

90/ CAW MON, T.739, s.24. W tym czasie w szpitalach ewakuacyjnych na zapleczu brakowało pościeli dla 6 500 łóżek szpitalnych.

91/ Tamże, T.2008, s.106.

92/ CAW MON, T.698, s.125. Zarządzenie Szefa Sztabu Głównego WP nr 08348 z 30.10.1944 r.

- podoficerów i szeregowców z 1, 2 i 3 armii WP - do jednostek zapasowych /1, 2, 4 i 9 zap. pp, 6 i 7 zap, bat. piech/;
- podoficerów i szeregowców z miejscowych garnizonów - do jednostek macierzystych /w tej liczbie rannych i chorych z jednostek obsługi wojsk lotniczych/;
- oficerów - do jednostek macierzystych.

W końcowej, ogólnej ocenie obsługi medycznej wojsk organizowanej przez zaplecze trzeba stwierdzić, że wojskowa służba medyczna mimo olbrzymich trudności w okresie realizacji przedsięwzięć leczniczo-profilaktycznych i leczenia etapowego z ewakuacją według wskazań - potrafiła opanować niezbyt pomyślną sytuację epidemiczną na wyzwolonym obszarze kraju, utrzymać odpowiedni stan zdrowotny żołnierzy wojska oraz zapewniła niezbędną pomoc medyczną.

Mimo szerokiej improwizacji w całokształcie środków dla udzielania pomocy medycznej rannym i chorym oraz ich ewakuacji - obsługa medyczna wojsk była realizowana pomyślnie. Dzięki temu śmiertelność wśród żołnierzy leczonych w szpitalach frontowych i zaplecza była stosunkowo niska. Np. w m-cu października i listopadzie, kiedy szpitale notowały szczytowe obłożenie, śmiertelność wśród rannych i chorych w zakładach leczniczych podległych 8 FEP wynosiła 0,5 - 0,8 proc. stanu.^{93/} Do wojsk ze szpitali 8 FEP średnio powracało w ciągu miesiąca 15-18,0 proc. stanu leczonych.^{94/}

Przytoczone liczby świadczą o tym, że personel lekarski w szpitalach frontowych, zaplecza i armii posiadał wysokie kwalifikacje zawodowe i był dobrze przygotowany do pracy w nader trudnych i skomplikowanych warunkach na wszystkich etapach ewakuacji medycznej.

b/ System leczenia etapowego z ewakuacją według wskazań w 1 armii WP

Leczenie etapowe z ewakuacją według wskazań w armii organizował oddział służby medycznej, który swoje zadania w tym za-

---

93/ CAW MON - T.2005, s.30-31. W bazie szpit. 1 AWP śmiertelność wśród rannych i chorych w tym czasie sięgała do 6,0 proc.

94/ Tamże.

kresie realizował poprzez określone środki wykonawcze /szpitale, jednostki ewakuacyjne i inne/. Kolejność zabiegów leczniczych w procesie ewakuacji rannych i chorych zabezpieczana była również zgodnie z wymogami doktryny wojskowo-medycznej Armii Radzieckiej.

W myśl obowiązujących dyrektyw - W 1 armii Wojska Polskiego w 1944 r. realizowano następujące rodzaje pomocy medycznej:^{95/}

- w kompanii piechoty - pierwsza pomoc /nakładanie opatrunków, tamowanie krwotoków, elementarna segregacja/;

- w batalionie piechoty - przedlekarska pomoc medyczna /sprawdzanie opatrunków, nakładanie szyn przy złamaniach, stosowanie elementarnych środków zapobiegawczych, walka z szokiem oraz segregacja rannych i chorych wg kolejności ewakuacji/;

- w pułku - pierwsza pomoc lekarska /sprawdzanie opatrunków i zakładanie nowych wg wskazań, tamowanie krwotoków, przetaczanie krwi, walka z szokiem, blokada miejsca złamania w systemie kostnym, szczegółowa segregacja do ewakuacji wg wskazań, wypełnianie dokumentów rannego i leczenie do 3 dni/;

- w dywizji - kwalifikowana pomoc medyczna /natychmiastowa pomoc chirurgiczna i pomoc pierwszej potrzeby, tamowanie krwotoków, przetrzymywanie rannych z szokiem do czasu jego ustąpienia oraz leczenie do 10 dni/;

- w szpitalach I linii - ten sam zakres pomocy medycznej co i na szczeblu dywizji z tym, że przyjęcie rannych i chorych odbywało się z pominięciem dywizyjnego punktu medycznego /DPM/;^{96/}

- w bazie szpitalnej armii - specjalizowana pomoc medyczna, której udzielały pierwsze i drugie rzuty.

W zakładach leczniczych pierwszego rzutu bazy szpitalnej armii /BSzA/ udzielano specjalizowanej pomocy chirurgicznej, przyjmowano na leczenie lekko rannych z terminem leczenia do 30 dni, przyjmowano chorych w celu ustalania rozpozna-

---

95/ CAW MON, T.2004, s.289. Sprawozdanie szefa sł. med. 1 armii WP.

96/ Zadania szpitali I linii spełniały w zasadzie chirurgiczne polowe szpitale ruchome armii, które rozmieszczały się w pobliżu DPM dla ich wzmocnienia i nie tworzyły samodzielnego etapu ewakuacji medycznej.

nia oraz na leczenie tych spośród nich, którzy mogli wrócić do wojsk w stosunkowo krótkim czasie, czasowo zatrzymywano na pobyt w szpitalach niezdolnych do transportu oraz leczono chorych zakaźnie. Pierwszy rzut BSZA rozwijał się na odległość 15-30 km od linii frontu. W skład pierwszego rzutu BSZA wchodziły: chirurgiczne polowe szpitale ruchome /ChPSzR/, szpitale wewnętrzne /Wew/, szpitale zakaźne /Zak/ i szpitale lekko rannych /LR/ oraz punkty ewakuacyjne. Pracą pierwszego rzutu bazy szpitalnej armii kierował 1 wysunięty punkt ewakuacyjno-rozdzielczy.

Drugi rzut bazy szpitalnej armii rozwijał się w głębi strefy tyłów armii na linii kolejowej w rejonie stacji zaopatrywania. Składał się on z grupy szpitali ruchomych /ChPSzR/ Wew, Zak., LR/ i szpitali ewakuacyjnych. Zakres pomocy medycznej w zakładach leczniczych drugiego rzutu był podobny, jak i w szpitalach pierwszego rzutu BSZA. Drugi rzut BSZA przyjmował w zasadzie wszystkich rannych i chorych z pierwszego rzutu, pozostawiając na leczeniu u siebie tych spośród nich, którzy czasowo lub wcale nie podlegali ewakuacji na tyły /z okresem leczenia do dwóch miesięcy/ oraz przeprowadzał ewakuację wszystkich pozostałych do bazy szpitalnej Frontu i zaplecza.

Pracą drugiego rzutu bazy szpitalnej armii kierował polowy punkt ewakuacyjny. Przed każdym rzutem BSZA był rozwijany medyczny posterunek rozdzielczy /MPR/, który rozdzielał potok rannych zgodnie ze wskazaniami medycznymi.

W rzeczywistości zasady obowiązujące w leczeniu etapowym z ewakuacją według wskazań nie były przestrzegane. Już w pierwszych działaniach wojsk armii na terytorium Polski - w rej. Dębina i Puław - stwierdza się poważne odstępstwa od powyżej przedstawionych zasad, które niekorzystnie wpłynęły na cały tok obsługi medycznej armii. I tak np. ranni z pułkowych a nawet z batalionowych punktów medycznych 1 dywizji piechoty byli ewakuowani wprost do szpitali pierwszego rzutu BSZA położonej z rejonie Żyrzyna /załącznik 33/. Ta niczym nie uzasadniona praktyka w ewakuacji medycznej doprowadziła do tego, że do szpitali pierwszego rzutu BSZA ranni przybywali w bardzo ciężkim stanie ponieważ na dywizyjnym etapie ewakuacji nie udzielono im potrzebnej pomocy medycznej.

W 2 dywizji piechoty ewakuacja rannych odbywała się z zachowaniem zasad obowiązujących.

Zabezpieczenie medyczne działań bojowych armii w rejonie Dęblińska i Puław skupiało się w zasadzie w obrębie dwóch etapów ewakuacji /dywizji i pierwszego rzutu bazy szpitalnej armii/, ponieważ szpitale drugiego rzutu BSzA znajdowały się w tym czasie na terytorium ZSRR lub w drodze do kraju /por. załącznik 33/. W kraju nie było jeszcze w tym okresie sformowanych szpitali o zadaniach Frontu i zaplecza. W trzeciej dekadzie miesiąca lipca 1944 r. formowały się dwa szpitale /w Chełmie i Lublinie/, które nie były zdolne do przyjmowania rannych i chorych żołnierzy z armii.

Dość interesującym zjawiskiem w tych działaniach armii była praca drużyn sanitarnych kompanii i plutonów medyczno-sanitarnych batalionów piechoty. O ogromie wykonanej pracy w kompaniach i batalionach piechoty świadczą liczby zawarte w tabeli nr 13.

Tabela nr 13. Ewakuacja rannych i chorych z pola walki do gniazd rannych i BPM przy pomocy:

	Ilość	Procentowy stosunek do ewakuowanych strat sanit. /732 żołn./
Sanitariuszy-noszowych	200	27,3
Instruktorów sanitarnych	187	25,5
Żołnierzy-kolegów	97	13,2
O własnych siłach	53	7,2
	537	73,2

Źródło: CAW-III-4-892, s. 182-183.

Pozostała liczba rannych /195 żołnierzy, 26,8 proc./ pochodziła z pododdziałów /oddziałów/ wzmocnienia i wsparcia /oddalonych o kilka kilometrów od rubieży walki/. Przy tym natychmiast po zranieniu pierwszą pomoc otrzymało 46,0 proc. Napływ rannych od momentu zranienia do urządzeń medycznych przedstawiał się następująco:^{97/}

^{97/} CAW-III-4-894, s.10. Straty sanitarne 1 AWP w działaniach bojowych w rej. Dęblińska i Puław w okresie od 1.8 do 5.8.1944 r. planowano na 3 970 żołnierzy, zaś straty faktyczne ocenia się na 962 ludzi, z czego 230 żołnierzy nie ewakuowano z zachodniego brzegu Wisły. Z.Welfeld, op.cit., s.87-89 i 94-96.

- do 2 godzin 90,0 proc. do batalionowych punktów medycznych;
- do 3 godzin 84,0 proc. do pułkowych punktów medycznych;
- do 6 godzin 81,0 proc. do DPM /tylko w 2 DP/.

Stosunkowo wysoki procent napływu rannych do batalionowych i pułkowych urzędzeń medycznych w tak krótkim odstępie czasu tłumaczy się bliskim położeniem tych urzędzeń od rubieży walki /BPM - 0,5-1 km, PPM - 2-3 km/.

Struktura strat sanitarnych w tej operacji była następująca: ciężko ranni stanowili - 58,0 proc., średnio i lekko ranni - 42,0 proc. Fakt powyższy świadczy o tym, że armia prowadziła działania zaczepne na zawczasu zorganizowaną obronę przeciwnika.

System leczenia etapowego z ewakuacją według wskazań wojsk armii działających w obronie przyczółka warecko-magnuszewskiego /6.8-10.9.1944 r./ - por. załącznik 34 - opierał się o znacznie szerszą sieć szpitali ruchomych, a poza tym po raz pierwszy wystąpiła ewakuacja rannych i chorych poza obręb armii. Oddział służby medycznej armii rozwinął szpitale I linii /1,2 i 4 ChPSzR i 3 szpit. wew./ dla wzmocnienia urzędzeń medycznych związków taktycznych /por. załącznik 34/. Ponadto w zabezpieczeniu medycznym wojsk armii brały udział również zakłady lecznicze pierwszego rzutu BSZA /ChPSzR nr 616 i 5 szpit. zak./ oraz drugi rzut bazy szpitalnej armii/ 6 szpit. LR, CHPSzR nr 5171, szpit. ewak. nr 5380 i szpit. zak. nr 4244 /por. załącznik 34/. Drugi rzut BSZA był czynny w zasadzie od 10 września 1944 r. Tak więc dla bezpośredniego zabezpieczenia medycznego wojsk działających na przyczółku oddział służby medycznej armii rozwinął zakłady lecznicze o łącznej pojemności etatowej - 3 300 łóżek szpitalnych.^{98/} Poza tym armia w tym czasie posiadała rozwinięte szpitale i w innych rejonach /w Lublinie, Chełmie i Kurowie/, których łączna pojemność wynosiła 1 300 łóżek szpitalnych.^{99/} Szpitale ewakuacyjne w Lublinie i Chełmie, od 20 września 1944 r. odeszły ze składu 1 armii WP i włączone zostały w skład tyłów NDWP.

Zasadniczy ciężar leczenia etapowego z ewakuacją według wskazań w działaniach armii na przyczółku warecko-magnuszewskim

---

98/ W tej liczbie 500 łóżek w 1 WPER.

99/ CAW MON - T. 1999, s. 172 i T. 235, s. 16.

spoczywał na szpitalach I linii oraz szpitalach pierwszego rzutu BSZA, które łącznie posiadały 1 500 łóżek szpitalnych. Szpitale te przyjęły w okresie od 10.8 do 10.9.1944 r. 2 156 rannych i chorych oraz przetrzymywały na leczeniu w tym czasie około 1 800 rannych i chorych.^{100/} Przedstawione liczby o ruchu i stanie rannych i chorych w szpitalach I linii i pierwszym rzucie BSZA wskazują na to, że szpitale te były poważnie przepełnione. Odciążenie tych szpitali nastąpiło dopiero po 10 września, kiedy to w rejonie Garwolina zorganizowany został drugi rzut bazy szpitalnej armii z czterech zakładów leczniczych /załącznik 34/. Po tym również terminie rozpoczęła się ewakuacja rannych z armii do szpitali ewakuacyjnych w Lublinie i Chełmie. W dniach od 10.9 do 14.9 straty sanitarne armii wzrosły o dalszych 426 rannych i chorych. Ranni i chorzy w tym czasie byli rozmieszczeni:^{101/} w dywizyjnych urządzeniach medycznych /DPM/ - 480, szpitalach I linii - 513, szpitalach pierwszego rzutu BSZA - 1 048, w drugim rzucie bazy szpitalnej armii - 421 i w szpitalach ewakuacyjnych poza armią - 120. Ciężko i średnio ranni nadal stanowili około 70,0 proc. całej liczby rannych w armii.

Zabezpieczenie medyczne wojsk armii w działaniach jesienno-zimowych w rejonie Warszawy przebiegało na ogół dość dobrze, z wyjątkiem walk o przyczółki w Warszawie. Na szczególną uwagę zasługują straty sanitarne 1 dywizji piechoty im. T. Kościuszki w walce o wyzwolenie Pragi oraz straty oddziałów 2 i 3 dywizji piechoty o przyczółki w Warszawie.

W okresie walk 1 dywizji piechoty o wyzwolenie Pragi /10 - 16.9/ oddziały poniosły poważne straty w ludziach, ponieważ walczyły w terenie gęsto zabudowanym /podmiejskim/. Straty bojowe dywizji w ludziach wynosiły 1 898 żołnierzy, w tej liczbie straty sanitarne 1 436.^{102/} Straty sanitarne

---

100/ CAW-III-4-45, s.116 i T.103, s.48-53. Straty faktyczne armii za okres od 10.8 do 10.9.1944r. stanowiły 2 156 rannych i chorych. Z tej liczby było: 733 ciężko rannych, 285 średnio rannych, 344 lekko rannych i 794 chorych. Straty planowane wynosiły 2 370 ludzi.

101/ CAW-III-4-894, s. 188 i Org. i dział. boj. LWP, op. cit., t. 2, cz. I, s. 538-539.

102/ Tamże, T.103, s. 59 i T.842, s. 84-86.

stanowiły 76,0 proc. strat bojowych i 14,0 proc. całego składu osobowego dywizji, Strukturę strat sanitarnych obrazuje załącznik 42.

W zabezpieczeniu medycznym działań bojowych dywizji, która walczyła w składzie radzieckiego 125 korpusu piechoty wystąpił nowy moment, tj. angażowanie do pracy w dywizyjnym punkcie medycznym /DPM/ lekarzy cywilnych z Michalina i Falenicy. W okresie walk dywizji o Pragę w dywizyjnym punkcie medycznym zatrudnionych było sześciu lekarzy cywilnych, a ponadto do pracy w DPM zgłosiło się ochotniczo 150 ludzi cywilnych na sanitariuszy, którzy wykonywali prace pomocnicze. Zaangażowanie miejscowej ludności cywilnej do prac w DPM pozwoliło na wzmocnienie sanitariuszami pułków pierwszego rzutu /1 i 3 pp/.

Zgodnie z planem zabezpieczenia medycznego działań dywizji armia rozwinęła trzy zakłady lecznicze, a ponadto na korzyść dywizji pracowały również szpitale rozmieszczone w rejonie Garwolina. Łączna pojemność rozwiniętych zakładów leczniczych dla zabezpieczenia medycznego walk 1 dywizji piechoty wynosiła 2 300 łóżek szpitalnych, która to liczba w pełni pokrywała potrzeby dywizji /planowane straty sanitarne - 2 370 ludzi/. Jeśli idzie o ewakuację rannych i chorych z oddziałów, to poważną rolę w tej dziedzinie spełnił dywizyjny transport dowozu, który po dowozie środków materiałowych - w drodze powrotnej - zabierał rannych i chorych z pułkowych /batalionowych/ urządzeń medycznych do DPM i szpitala I linii.^{103/} Pełne zaangażowanie transportu burtowego do ewakuacji medycznej poważnie wpłynęło na zmniejszenie śmiertelności wśród rannych i chorych w DPM 1 DP, ponieważ rannym była udzielana kwalifikowana pomoc medyczna we właściwym czasie, a po drugie niedopuszczono do przetrzymywania ciężko rannych w pułkowych punktach medycznych.

W walkach o przyczółki w Warszawie /16 - 23.9.1944 r./ 2 i 3 DP oraz jednostki wsparcia poniosły olbrzymie straty bojowe w ludziach, które zamykały się liczbą 3 764 żołnierzy /22,0 proc. stanu osobowego wojsk/.^{104/} Najbardziej skomplikowaną

103/ Ilość zabranych rannych na transport burtowy była wpiisywana do rozkazów wyjazdu samochodów.

104/ J. Marguleś - Przyczółki warszawskie. MON, Warszawa 1962, s. 223 - 224.

w tych działaniach okazała się ewakuacja rannych i chorych z przyczółków. W ciągu ośmiudniowych walk z przyczółków ewakuowano zaledwie 614 rannych i chorych.^{105/} Na taki stan rzeczy wpłynął przede wszystkim brak środków do ewakuacji rannych przez Wisłę. Najgorzej ta sprawa wyglądała w 3 dywizji piechoty, która nie posiadała doświadczenia w tego rodzaju działaniach.

W działaniach nad Wisłą pod koniec 1944 r. /25.9 - 31.12.1944 r./ służba medyczna armii poza leczeniem i ewakuacją na szeroką skalę realizowała także przedsięwzięcia sanitarno-epidemiologiczne, które m.in. wyrażały się w likwidacji ognisk chorób zakaźnych wśród ludności cywilnej oraz udzielaniu jej pomocy medycznej. W październiku 1944 r. rozpoznanie sanitarno-epidemiologiczne armii stwierdziło 134 wypadki zachorowań na choroby zakaźne wśród ludności cywilnej w rejonie działań wojsk /Karczew, Otwock, Kołbiel, Jabłonna/. W celu likwidacji ognisk chorób zakaźnych, chorych leczono w szpitalach wojskowych /nr 4182 i 4244/ oraz szpitalach cywilnych na Pradze, w Otwocku i Lublinie.^{106/}

W listopadzie 1944 r. rozpoznaniem sanitarno-epidemiologicznym objętych było 56 osiedli zamieszkałych przez 68 tys. mieszkańców. Wszystkich podejrzanych i chorych na choroby zakaźne odizolowano i odesłano do szpitali. Poza tym przebadano 13 200 studzien, z których 773 zamknięto, ponieważ woda z nich nie nadawała się do spożycia.^{107/}

Po zlikwidowaniu ognisk chorób zakaźnych wśród ludności cywilnej, poważnie polepszył się stan sanitarno-epidemiologiczny wojsk. Zawszenie w wojskach wynosiło: we wrześniu - 1,1 proc. stanu osobowego, w październiku - 1,3 proc., a w listopadzie - 0,7 proc.^{108/} Wskaznik chorób zakaźnych w armii kształtował się następująco:^{109/} we wrześniu - 10 wypadków

---

105/ Tamże, s. 223.

106/ Szpit.zak. nr 4182 na 100 łózek był zakładem leczniczym 1 FB, od 10.10.1944 r. pracował w m. Cechówka na korzyść 1 AWP.

107/ CAW-III-4-872, s. 144.

108/ Tamże, s. 105.

109/ Tamże, s. 106.

tyfusu /w tej liczbie jeden wypadek tyfusu plamistego/, 412 czerwonki i 169 malarii; w październiku - 24 wypadku tyfusu brzuszego, 99 czerwonki i 259 malarii; w listopadzie - 22 wypadki tyfusu /w tej liczbie jeden wypadek tyfusu plamistego/, 21 czerwonki i 5 szkarlatyny.

Zabezpieczenie medyczne armii w tych działaniach przebiegało na ogół dobrze. Straty sanitarne armii w tym czasie wynosiły 6 042 ludzi, co stanowiło 63,0 proc. strat bojowych. Strukturę strat sanitarnych przedstawia załącznik 42.

Pojemność bazy szpitalnej armii w tym czasie była: 1 października - 5 800 łóżek szpitalnych, 1 listopada - 6 400 i 31 grudnia - 9 800.

Z przedstawionych liczb wynika prosty wniosek, że pojemność bazy szpitalnej armii w pełni pokrywała potrzebę armii z poważną nadwyżką. Rezerwę łóżek szpitalnych służba medyczna armii wykorzystwała częściowo dla potrzeb ludności cywilnej. W wojskowych zakładach leczniczych w tym czasie udzielono pomocy lekarskiej 1 362 chorym i rannym spośród ludności cywilnej.^{110/} Poza tym w szpitalu ewakuacyjnym nr 3555 zorganizowano oddział leczniczy dla leczenia jeńców wojennych.

W drugim półroczu 1944 r. zakłady lecznicze BSZA 1 armii WP przyjęły 12 385 rannych i chorych, z liczby tej 8 544 ludzi leczono w szpitalach armii, zaś 3840 ewakuowano do szpitali frontowych i zaplecza.^{111/}

Baza szpitalna 1 armii WP była w tym okresie wzmocniona trzema szpitalami ze szczebla centralnego oraz zakładami leczniczymi z 1 Frontu Białoruskiego.^{112/} Wzmocnienie bazy szpitalnej

---

110/ CAW MON - T.2007, s. 153. Oprócz udzielanej pomocy lekarskiej służba medyczna 1 AWP od 1.10.1944 r. zaopatrywała w żywność pięć szpitali cywilnych. Dla potrzeb tych zakładów leczniczych w czwartym kwartale 1944r. dostarczono 7 150 ton żywności i medykamentów.

111/ CAW MON - T.2004, s. 58-76; T.2007, s.1, 152 i 153. Straty bojowe armii w ludziach za czas działań na terytorium Polski w 1944 r. wynosiły 17 988 żołnierzy, zaś straty sanitarne - 12 217 ludzi /67,7 proc. strat bojowych/.

112/ CAW MON - T.2007, s. 152. Ze szczebla centralnego WP armii przydzielono: 68 szpital segregac.-ewak. oraz szpit. ewak. nr 1587 i 2138. 68 szpit. segregac.-ewak. w listopadzie został zamieniony szpitalem ewak. nr 2343 na 1 000 łóżek szpit. 1 FB armię wzmocniał dwoma szpit. zak. /200 łóżek/ oraz trzema CHPSzR /600 łóżek/. Ponadto dwa szpit. ewak. 1 FB przyjmowały okresowo rannych z 1 armii WP. 1 armia WP posiadała wzmocnienie medyczne z 1 FB od 2.10 do końca listopada 1944 r.

1 armii WP szpitalami ewakuacyjnymi ze składu tyłów NDWP oraz 1 Frontu Białoruskiego miało na celu odciążenie polowych szpitali ruchomych z ciężko rannych po to, aby zakłady te nie przekształciły się w szpitale stacjonarne. Poza tym wzmocnienie bazy szpitalnej 1 armii WP szpitalami ewakuacyjnymi przez szczebel centralny Wojska Polskiego podyktowane było również brakiem bazy szpitalnej Frontu oraz układem sieci komunikacyjnej w strefie działań armii i jej przelotowością do tyłu w okresie przygotowania wojsk radzieckich do ofensywy zimowej 1945r.

Najbliższe szpitale o zadaniach Frontu i zaplecza rozmieszczały się w rejonie Siedlce i Lublina, z którymi połączenie kolejowe w tym czasie było utrudnione.

Poza odstępstwami w systemie leczenia etapowego notowano także i pewne odstępstwa od zasad obowiązujących w ewakuacji medycznej /por. załącznik 44/. Taki stan rzeczy wynikał przede wszystkim z ograniczonych środków ewakuacyjnych na szczeblu centralnym.

Poważną rolę w systemie leczenia etapowego z ewakuacją według wskazań armii odegrał 1 polowy punkt ewakuacyjny /PEP/. Jemu podlegały wszystkie zakłady lecznicze drugiego rzutu bazy szpitalnej armii oraz środki ewakuacyjne służby medycznej armii. 1 PEP kierował całą ewakuacją rannych i działalnością leczniczo-ewakuacyjną w armii.

W końcowej ocenie pracy służby medycznej Wojska Polskiego można powiedzieć, że służba ta realizowała bardzo poważne przedsięwzięcia z zakresu profilaktyki jak i z dziedziny leczenia etapowego z ewakuacją według wskazań. Przy tym trzeba podkreślić, że praca służby medycznej wojska przebiegała w nadzwyczaj skomplikowanych warunkach, ponieważ na wyzwolonym terytorium kraju szerzyły się choroby zakaźne, brakowało lekarzy, szpitali, istniała trudna sytuacja gospodarcza, pracę trzeba było dostosowywać do faktycznie istniejących warunków w wojsku, tzn. organizować obsługę medyczną z poważnymi odstępstwami od obowiązujących zasad. Oceniając te zjawiska z punktu widzenia dnia dzisiejszego trzeba chyba uznać, że taka działalność organów kierowniczych służby medycznej /Departamentu Służby Zdrowia i oddziału służby medycznej 1 AWP/ była w pełni uzasadniona, jeśli uwzględnimy przy tym ^{takie} fakty jak: działanie bojowe jednej armii czynnej w składzie armii sojuszniczej, do której

"dostęp" ze szczebla centralnego był nadzwyczaj utrudniony /z uwagi na układ sieci komunikacyjnej i duże nasycenie wyzwolonego obszaru kraju wojskami radzieckimi/, burzliwy rozwój nowych związków i oddziałów rodzajów wojsk WP na zapleczu i wreszcie - braki personalne i materiałowe. Największe odstępstwa od zasad obowiązujących były w systemie leczenia etapowego z ewakuacją według wskazań zarówno na zapleczu jak i w 1 armii WP. Na zapleczu nie organizowano bazy szpitalnej, jak również nie istniała także baza szpitalna Frontu. Kierownicze organa tyłów szczebla centralnego doszły do wniosku, iż organizowanie takich oddzielnych baz miało się z celem z wielu powodów /wyjaśnienie tego zagadnienia - patrz w niniejszym podrozdziale oraz w rozdziale piątym/, natomiast jeśli idzie o pewne odstępstwa w tej dziedzinie w 1 armii WP, to były one uwarunkowane następującymi okolicznościami: po pierwsze - brakiem bazy szpitalnej Frontu, po drugie - stosunkowo stabilnym charakterem działań bojowych wojsk, po trzecie - brakiem środków ewakuacyjnych i inne.

Za dodatnią cechą tego zjawiska należy uznać organiczny ruch rannych i chorych pomiędzy bazą szpitalną armii a szpitalami Departamentu Służby Zdrowia, który wydatnie przyczynił się do zmniejszenia śmiertelności oraz szybszego powrotu leczonych do wojsk. Śmiertelność pooperacyjna w 1 armii w tym czasie wynosiła: 4,6 proc. - na dywizyjnym etapie ewakuacji medycznej oraz 1,6 proc. - w bazie szpitalnej armii. Była ona najniższa ze wszystkich armii radzieckich wchodzących w skład 1 Frontu Białoruskiego w drugim półroczu 1944 r., w których ruch rannych odbywał się według obowiązujących zasad w obsłudze medycznej wojsk.

W konkluzji można powiedzieć, że praca służby medycznej Wojska Polskiego była dobrze zorganizowana, o czym świadczą wyniki podane w treści niniejszego podrozdziału.

G. Obsługa techniczna wojsk

Obsługę techniczną wojsk na szczeblu centralnym i armii świadczyły trzy służby: służba samochodowa, służba techniczno-reмонтowa podległa Dowództwu Wojsk Pancernych i Zmechanizowanych oraz służba remontowa Dowództwa Artylerii. Służba samochodowa zajmowała się obsługą techniczną samochodów wszystkich typów, służba techniczno-reмонтowa Dowództwa Wojsk Pancernych i Zmechanizowanych prowadziła remonty czołgów i dział pancernych, zaś

w gestii służby remontowej Dowództwa Artylerii były ciągniki do dział oraz traktory. Służbom tym podlegały określone urządzenia ewakuacyjno-remontowe, których ilość oraz możliwości ujmuje rozdział czwarty - tabela 6. Ponadto w armiach i Wojskach Lotniczych istniały również urządzenia remontowo-ewakuacyjne.

Urządzenia remontowo-ewakuacyjne wojsk przeznaczone były w zasadzie do wykonywania remontów średnich, jednak na skutek braku stacjonarnych zakładów remontowych w kraju, urządzenia te wykonywały również remonty główne /kapitalne/, a ponadto wytwarzały części zamienne i zapasowe.

Zakres obsługi technicznej w zależności od szczebla organizacyjnego wojsk był różny. W armii czynnej wykonywano wszystkie możliwe remonty sprzętu. Urządzenia remontowe szczebla centralnego przeznaczone były do organizowania frontowych punktów zbiórki pojazdów i wozów uszkodzonych, wykonywania remontów średnich oraz wzmocniania urządzeń remontowych armii. Warsztaty remontowe Wojsk Lotniczych zajmowały się remontem samochodów w ramach swojego rodzaju wojsk.

Stan techniczny samochodów, czołgów i ciągników artyleryjskich w wojskach przedstawiał się nie najlepiej /por. rozdział czwarty - dział "5"/. Intensywna eksploatacja sprzętu samochodowo-czołgowego pociągała za sobą częste jego naprawy i przeglądy techniczne. Przy tym sprzęt samochodowy i czołgowy 1 armii WP był zaangażowany w działaniach bojowych przez całe drugie półrocze 1944 r.

Mając na uwadze istniejącą sytuację na odcinku stanu technicznego pojazdów samochodowych i wozów bojowych wojsk, Naczelny Dowódca WP wydał rozkaz, w którym nakazywał doprowadzić i utrzymywać parki samochodowe w gotowości technicznej 95,0 proc. stanu.^{113/}

Pomimo trudnych warunków pracy, spowodowanych głównie brakiem specjalistów, części zamiennych i urządzeń, jednostki remontowe wszystkich szczebli organizacyjnych i rodzajów wojsk prowadziły remonty sprzętu i wytwarzanie części zamiennych na taką skalę, na ile im pozwalały posiadane środki.

---

^{113/} CAW MON - T.1267, s. 184. Rozkaz NDWP nr 62 z 22.10.1944 r.

W okresie drugiego półrocza 1944 r. w Wojsku Polskim remontem objęto oraz wyprodukowano następujące ilości sprzętu i części zamiennych: /patrz tabela nr 14/.

Tabela nr 14. Remont sprzętu i produkcja części zamiennych.

Szczebel organizacyjny	Samochody		Czołgi i działa pancerne		Części zamienne	
	średni	główny	średni	główny	tłoki	pierścienie
Urząd. rem. szczebla centralnego	129	20	12	-	-	-
1 armia WP	1 285	221	37	-	3 046	16 277
2 armia WP	86	16	-	-	-	518
Wojska Lotnicze	284	121	-	-	2 070	6 163
Razem:	1 784	378	49	-	5 116	22 958

Źródło: CAW MON, T.1273, s. 13; T.1264, s. 201.
 CAW-III-4, T.804, s. 20-22.
 CAW-III-4, T.914, s. 5.
 CAW-III-263, T.93, s. 167-169.

Przy zestawieniu danych tabeli nr 14 ze stanem faktycznym sprzętu samochodowego okazuje się, że na szczeblu centralnym był remontowany co 17-ty samochód, w 1 armii - co 2-gi, w Wojskach Lotniczych i 2 armii co 8-my.^{113a/}

Stosunkowo niska wydajność urządzeń remontowych na szczeblu centralnym wynikała przede wszystkim z niedostatecznego ich ukompletowania specjalistami oraz sprzętem. W związku z tym samochody i ciągniki jednostek wojskowych podległych Naczelnemu Dowódcy WP remontowano również w zakładach i urządzeniach remontowych ZSRR oraz 1 Frontu Ukraińskiego /por. rozdział czwarty/. Części zamienne i zapasowe wykonywane były częściowo w zakładach wytwórczych kraju. W tym celu zarząd służby samochodowej Głównego Kwatermistrzostwa WP zawarł w m-cu listopadzie 1944 r. dwie umowy

^{113a/} CAW MON, T.675, s. 201 i 383. Stan samochodów w WP był następujący: Jednostkach wojskowych NDWP - 2 618, 1 AWP - 3 807, 2 AWP - 803 i Wojskach Lotniczych - 845.

na wykonanie i dostawę dla wojska części zamiennych i zapasowych na łączną sumę 2 520 tys. złotych.^{114/} W myśl zawartych umów Zakłady w Stalowej Woli miały dostarczyć dla wojska części zamienne wartości 2 000 tys. złotych, zaś Zakłady Odlewni Metalurgicznej w Gorzycach - 10 ton części zamiennych do samochodów marki USA. Wartość zamówionej produkcji w zakładach Gorzyskich miała wynosić 520 tys. złotych. Do końca 1944 r. obie umowy zrealizowane zostały tylko w 28,0 proc.^{115/} Z powyższego wiadać, że na wyzwolonym obszarze Polski nie znaleziono większych źródeł produkcji części zamiennych do sprzętu samochodowego.

Z przyczyn wyżej podanych, urządzenia remontowo-ewakuacyjne szczebla centralnego do drugiej połowy m-ca grudnia 1944r. nie brały udziału w ewakuacji uszkodzonego sprzętu samochodowego i czołgów z 1 armii WP oraz nie wykonywały żadnych remontów na korzyść armii. Dopiero w drugiej połowie grudnia 1 armia WP wzmocniona została 4 samodzielny batalionem remontu samochodów, który rozwinął się w rejonie Warszawa - Praga i przystąpił do remontu sprzętu samochodowego w okresie przygotowywania armii do ofensywy styczniowej.^{116/}

Dużo gorzej natomiast przedstawiała się sprawa remontu czołgów i dział pancernych. Naprawą tej kategorii sprzętu bojowego na szczeblu centralnym zajmował się częściowo batalion remontu czołgów. Możliwości remontowe batalionu były na ogół ograniczone o czym świadczy ilość wykonanych napraw w 1944 r. (tabela nr 14/). Remontował on w zasadzie sprzęt pochodzący z jednostek pancernych podległych Naczelnemu Dowództwu WP oraz 2 armii WP, przy tym wykonywał wyłącznie remonty średnie. Remonty główne czołgów i dział pancernych wykonywane były w urządzeniach i zakładach remontowych Armii Radzieckiej.

W 1 armii Wojska Polskiego remontem bieżącym czołgów i dział pancernych zajmowały się urządzenia remontowe oddziałów pancernych, zaś remonty średnie były wykonywane w 24 samodzielny batalionie remontu czołgów armii. Remonty główne sprzętu

---

114/ CAW MON - T. 1855, s. 23 i 29.

115/ Tamże, s. 24. Do 26.3.1945 r. umowy zrealizowano w 48,0 proc.

116/ CAW MON - T.1265, s. 95.

ciężkiego armii przeprowadzano w zakładach remontowych 1 Frontu Białoruskiego Armii Radzieckiej.

Remonty ciągników specjalnych i traktorów prowadzono w urządzeniach naprawczych armii i szczebla centralnego, przy czym część remontów głównych wykonywano w urządzeniach Armii Radzieckiej.^{117/}

Samochody jednostek lotniczych Wojska Polskiego remontowane były wyłącznie w urządzeniach naprawczych Szefostwa Tyłów Wojsk Lotniczych oraz w jednostkach remontowych 1 Frontu Ukraińskiego Armii Radzieckiej. W m-cu grudniu 1944 r. w urządzeniach remontowych 1 Frontu Ukraińskiego znajdowały się 64 samochody i 23 silniki samochodowe z jednostek lotniczych WP oraz w tym samym m-cu oddział służby samochodowej Szefostwa Tyłów Wojsk Lotniczych wydał dalsze 208 zleceń na remont samochodów w urządzeniach naprawczych wojsk radzieckich.^{118/}

Scharakteryzowana sytuacja na odcinku obsługi technicznej wojsk nie wyczerpuje rzecz oczywista wszystkich problemów tego okresu. Stosunkowo szczupłe materiały źródłowe nie pozwoliły na głębszą analizę i ocenę tak kapitalnego zagadnienia. Na podstawie przedstawionych materiałów można sądzić, że utrzymanie wysokiej gotowości technicznej samochodów, czołgów i ciągników było bardzo utrudnione. Złożyło się na to przede wszystkim niedostateczne ukończenie jednostek remontowych szczebla centralnego specjalistami-warsztatowcami oraz urządzeniami i sprzętem ruchomym. Z zadań mających na celu utrzymanie możliwie jak najwyższego stopnia gotowości technicznej sprzętu-najlepiej wywiązały się służby techniczne 1 armii WP oraz Wojsk Lotniczych. Korzystały one z należycie zorganizowanych własnych urządzeń remontowych oraz jednostek naprawczych wojsk radzieckich.

H. Praca transportu

Wojsko jako organizm złożony potrzebowało ogromnych ilości różnorodnego sprzętu i materiałów. Potrzeby te na jednego żołnierza Wojska Polskiego w skali jednego kwartału w drugim pół-

---

117/ Tamże, s. 148.

118/ CAW-III-263 - T.103, s. 109. Sprawozdanie Szefa Tyłów Wojsk Lotniczych do Szefostwa Tyłów AR z 13.12.1944 r.

roczu 1944 r. wyrażały się liczbą około 5 ton.^{119/} Przy tym materiały jednorazowego użytku głównych rodzajów zaopatrzenia /amunicja, żywność i pasza, mps/ stanowiły około 40,0 proc. ogólnych potrzeb wojsk.^{120/}

Dostarczenie tak znacznych ilości sprzętu i materiałów do wojsk było sprawą dość trudną, zwłaszcza jeśli się przy tym uwzględni stan i układ sieci komunikacyjnej w kraju oraz możliwości transportowe jednostek samochodowych. Ponadto pracę transportu utrudniała wieloźródłowość w systemie zaopatrywania materiałowego i obsługi Wojska Polskiego /por. załącznik 23/.

Mając na uwadze wspomniane czynniki i warunki w dziedzinie zaopatrywania wojsk, wydaje się rzeczą celową rozpatrzenie dwóch zasadniczych rodzajów transportu wojskowego, to jest transportu kolejowego i samochodowego.^{121/}

Transport konny, który nie odegrał poważniejszej roli w dziedzinie przewozów środków materiałowych, potraktowany zostaje jako czynnik uzupełniający.

1. Transport kolejowy

W okresie formowania oraz działań bojowych jednostek wojskowe Wojska Polskiego zaopatrywane były z dwóch zasadniczych źródeł: - składów organów zaopatrujących Armii Radzieckiej oraz zasobów materiałowych kraju. Planowaniem transportu kolejowego do dowozu środków materiałowych z Armii Radzieckiej do składów Wojska Polskiego zajmowały się radzieckie organa zaopatrujące. Przy tym dostarczanie środków materiałowych z ZSRR do Wojska Polskiego odbywało się wyłącznie transportem kolejowym. Na organach zaopatrujących Wojska Polskiego spoczy-

---

^{119/} CAW MON - T.591, s. 268. Liczbę wyprowadzono metodą indukcji.

^{120/} Dotyczy tylko jednostek nowo formowanych. W wojskach armii czynnej stosunek potrzeb materiałów jednorazowego użytku do sprzętu stałego wynosił 75,0 proc. Liczbę wyprowadzono metodą dedukcji z materiałów zawartych w Historii Wielkiej Wojny Narodowej Związku Radzieckiego 1941-1945, t.1,4 i 5, s.49-50.

^{121/} Ponadto w Wojskach Lotniczych istniał transport powietrzny, który wykonywał przewozy na korzyść jednostek lotniczych. Z uwagi na niepełne ukończenie pułku lotnictwa transportowego, nie odegrał on poważnej roli w ogólnych przewozach Wojska Polskiego.

wał więc obowiązek planowania transportu do dowozu materiałów pochodzących z zasobów kraju, zaś na organach komunikacji wojskowej - obowiązek zapewnienia potrzebnego transportu w odpowiednim czasie.^{121a/}

x

Wojsko Polskie w drugiej połowie 1944 r. bazowało się na kilku odcinkach kolejowych, które łączyły poszczególne ośrodki i bazy zaopatrywania /p. załącznik 26/. 1 armia WP w ramach tyłów 1 Frontu Białoruskiego posiadała samodzielne odcinki kolejowe.

Transport kolejowy odgrywał rolę dominującą, ponieważ jednostki samochodowo-transportowe /z wyjątkiem 1 armii/ nie posiadały pełnego ukompletowania, a poza tym była ich niedostateczna ilość jak na ówczesne potrzeby wojsk /por. rozdział czwarty/.

W okresie od 28 lipca do 31 grudnia 1944 r. na stacjach zaopatrywania i stacjach wyładowniczych Wojska Polskiego /bez 1 armii/ wyładowano 28 655 wagonów.^{122/} Z podanej liczby wagonów przewozy zaopatrzeniowe z zasobów kraju stanowiły około 7,0 proc. /2 002 wagony/, zaś przewozy operacyjne około 10,0 proc. /2 866 wagonów/ oraz przewozy sanitarne 1,5 proc. /512 wagonów/.^{123/}

Z przedstawionych powyżej liczb wynika więc, że transporty z zewnątrz /organów zaopatrujących Armii Radzieckiej/ stanowiły 81,5 proc. wszystkich przewozów kolejowych na szczeblu centralnym.

W 1 armii Wojska Polskiego w tym czasie obsłużono 12 977 wagonów kolejowych.^{124/} Z tej liczby wyładowano dla potrzeb armii - 8 731 wagonów i załadowano - 4 246 wagonów.

121a/ Do zadań organów komunikacji WP w zakresie przewozów należało: zabezpieczenie wykonania wojskowych przewozów na liniach kolejowych kraju w porozumieniu z odpowiednimi organami WOSO Armii Radzieckiej; przygotowanie stacji rozdzielczych i stacji przeładunkowych; organizowanie ochrony obiektów kolejowych oraz wyznaczanie dla armii czynnych samodzielnej sieci kolejowej /odcinków kolejowych/. Obsługą sieci kolejowej zajmowały się organa WOSO Armii Radzieckiej przy współudziale zmilitaryzowanych PKP.

122/ CAW MON. - T.618, s.36; T.619, s.2; T. 675, s.374-375.
W tej liczbie 1 820 wagonów dla jednostek lotniczych WP.

123/ CAW MON, T.675, s. 287-294.

124/ CAW-III-4- T.45, s. 174.

Realizację przewozów zaopatrzeniowych w Wojsku Polskim w układzie asortymentowym według rodzajów przewiezionych ładunków przedstawia załącznik 45. Z załącznika tego widać, że w przewozach kolejowych na szczeblu centralnym poważną pozycję stanowiły inne środki i materiały, które potrzebne były na ukończenie nowo formujących się jednostek wojskowych.^{125/} W 1 armii WP przewozy tej kategorii ładunków dotyczyły przede wszystkim przebazowania tyłów armijnych. Ponadto w przewozach kolejowych na szczeblu centralnym stosunkowo niski procent zajmowały dostawy amunicji oraz materiałów pędnych i smarów. Fakt ten należy tłumaczyć tym, iż jednostki wojskowe Naczelnego Dowództwa WP nie brały udziału w działaniach bojowych, zaś dowożone ilości amunicji i mps przeznaczone były w zasadzie do tworzenia odpowiednich zapasów.

W okresie od m-ca lipca do końca 1944 r. do 1 armii WP średnio dziennie przybywało około 1,5 transportu środków materiałowych ze średnią liczbą 60 wagonów, zaś do składów centralnych i jednostek lotniczych Wojska Polskiego około 3,0 transportów kolejowych o wymienionym składzie wagonów.

Z uwagi na ograniczone możliwości przepustowe stacji rozdzielczych w Lublinie, Łukowie i Siedlcach, część transportów kolejowych nadchodzących z ZSRR obsługiwano na stacjach zaopatrywania 2 armii WP oraz stacji zaopatrywania i stacjach wyładowniczych Wojsk Lotniczych. Trzeba przyznać, że praca organów komunikacji wojskowej oraz samych odbiorców nie przebiegała najlepiej. Przybywające transporty kolejowe z ZSRR były długo przetrzymywane na stacji kolejowej Chełm Lubelski, ponieważ organa zaopatrujące Wojska Polskiego nie były w stanie opracować na bieżąco planu przedsięwzięcia transportów.^{126/}

125/ Inne środki materiałowe obejmowały: sprzęt uzbrojenia, zaopatrzenie techniczne, sprzęt i materiał służby zdrowia, części zamienne i agregaty do sprzętu pancernego i samochodowego, materiały inżynierskie, sprzęt służby mps, sprzęt łączności, chemiczny oraz inżyniersko-saperski.

126/ Przeszłość transportu nieraz wynosił do 3-4 dób. CAW MON - T. 1957, s. 87. Zarządzenie Głównego Kwatermistrza WP z 12.12.1944 r.

Najdłuższe przestoje w początkowych miesiącach miały transporty mps. Wynikało to w głównej mierze z braku odpowiednich pojemności do magazynowania paliw.

Szczególnie trudna sytuacja w pracy transportu kolejowego wystąpiła w m-cach sierpień - wrzesień, kiedy do Wojska Polskiego przybywało dużo transportów z zaopatrzeniem /załącznik 47/, a możliwości przepustowe stacji rozdzielczych w tym czasie były ograniczone z powodu zniszczenia torów kolejowych oraz różnej ich szerokości nawet w obrębie jednej stacji kolejowej /por. rozdział drugi/.

Przeadresowywaniem transportów kolejowych na stacji Chełm zajmował się 9 zarząd bazy Frontu.^{127/}

Obsługą transportów kolejowych na stacjach rozdzielczych /zaopatrywania, wyładowniczych/ zajmowały się kompanie obsługi oraz kompanie taborowe. Stację rozdzielczą w Lublinie obsługiwał ponadto 2 samodzielny batalion roboczy.^{128/}

Ruch transportów kolejowych z zaopatrzeniem materiałowym pochodzącym z dostaw radzieckich odbywał się pod ścisłą kontrolą organów komunikacji wojskowej Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego. W związku z tym sztab Głównego Kwatermistrzostwa WP obowiązany był przedstawiać codziennie Szefowi Tyłów Armii Radzieckiej szyfrogram o przyjętych transportach kolejowych z zaopatrzeniem oraz o sposobie jego rozdziału w ramach Wojska Polskiego.^{129/}

Ogólnie rzecz biorąc trzeba stwierdzić, że w systemie zabezpieczenia materiałowego i obsługi Wojska Polskiego transport kolejowy odgrywał dominującą rolę, gdyż na nim głównie spoczywały wszystkie przewozy zewnętrzne oraz ogromna większość przewozów wewnętrznych. Przewozy zaopatrzeniowe stanowiły zdecydowaną większość - około 90,0 proc. wszystkich przewozów wojska w drugim półroczu 1944 r.

Pomimo trudności w zakresie obsługi transportów kolejowych, występujących szczególnie w początkowym okresie po wyzwoleniu kraju - przewozy kolejowe w Wojsku Polskim realizowano w zasadzie pomyślnie. Przyczyniło się to w poważnym stopniu do ciągłego i terminowego zaopatrywania wojsk walczących oraz jednostek formowanych.

---

^{127/} Por. relacja b.pomocnika wojskowego k-ta stacji zaopatrywania płk Wł. Sachniewiczza.

^{128/} CAW MON - T.2000, s. 53, Oddziały obsługujące stację rozdzielczą w Lublinie /z wyjątkiem 14 kob/ nie wchodziły
c.d. str. 193 -

2. Transport samochodowy

Transport samochodowy Wojska Polskiego, z uwagi na jego szczupłość w stosunku do potrzeb, zajmował drugie miejsce po transporcie kolejowym i wykonywał w zasadzie przewozy uzupełniające w relacji: stacja kolejowa - skład wojskowy, lub: producent - stacja kolejowa /skład/, albo też: skład - jednostka wojskowa. Dla dowozu środków materiałowych Wojsko Polskie na szczeblu centralnym oraz w armiach i wojskach lotniczych posiadało jednostki samochodowo-transportowe. Na wyposażeniu jednostek samochodowo-transportowych znajdowały się różne typy i marki pojazdów mechanicznych. W większości jednostek przeważały samochody "Zis-5", "Studebaecker" i "Ford-6". Procentowy stosunek poszczególnych typów pojazdów mechanicznych wynosił /w proc./: w jednostkach samochodowo-transportowych Głównego Kwatermistrzostwa WP: samochodów "Zis-5" - 88,0 oraz samochodów "Studebaecker" - 12,0;^{130/} w tyłach 1 armii WP: samochodów "Zis-5" - 44,0 i samochodów "Studebaecker" - 56,0;^{131/} w tyłach 2 armii WP oraz w 7 Rejonie Bazowania Lotnictwa jednostki samochodowo-transportowe ukompletowane były w samochody "Zis-5" w 23,0 proc., resztę stanowiły zaś samochody "Studebaecker".^{132/}

Poza tym w związkach taktycznych istniały pododdziały transportowe, które nie brały w zasadzie udziału w przewozach środków materiałowych na szczeblu centralnym.

Współczynnik gotowości technicznej parku samochodowego był na ogół zadowalający i średnio dla pojazdów mechanicznych wszystkich szczebli organizacyjnych wynosił 0,81.^{133/}

---

ciąg dalszy ze s. 192

skład baz zaopatrywania i obsługi Gł. Kwat. WP.

129/ Tamże, T.698, s.8. Ponadto do sztabu generalnego AR przedstawiano rozdzielniki na otrzymany z ZSRR sprzęt i materiał wojskowy /CAW MON - T.616, s. 47/.

130/ CAW MON - T.1267, s. 141 i T.675 B, s. 383.

131/ Tamże, T. 1272, s. 106.

132/ CAW 2 AWP, T.164, s. 137 i CAW-III-263-T.56, s. 109.

133/ Dla poszczególnych szczebli organizacyjnych współczynnik gotowości technicznej na koniec 1944 r. wynosił: jednostek transp. Głównego Kwatermistrzostwa WP - 0,78; 1 armii WP - 0,86; 2 armii WP - 0,76 oraz 7 RBL - 0,84.

Jednorazowa zdolność załadowcza transportu samochodowego w dniu 31 grudnia 1944 r. wynosiła: /patrz tabela nr 15/.

Tabela nr 15. Jednorazowa nominalna zdolność załadowcza jednostek samochodowo-transportowych WP /w tonach/.

Szczepel organizacyjny	Rodzaj transportu	
	burtowy	mps /cysterny/
Główne Kwatermistrzostwo WP	3 403,0	30,0
1 armia Wojska Polskiego	834,0	91,0
2 armia Wojska Polskiego	429,0	-
7 Rejon Bazowania Lotnictwa	240,0	12,5
Razem:	4 926,0	133,5

Źródło: CAW MON, T.948, s. 93-122; T.1267, s. 141;
T. 1272, s. 105.
CAW-III-4, T.45, s. 47-49.
CAW 2.AWP, T.164, s. 139.
CAW-III-263, T.56, s.111.

Należy zaznaczyć, że nominalna zdolność załadowcza jednostek samochodowo-transportowych Głównego Kwatermistrzostwa WP i 2 armii WP w m-cach wrzesień-listopad była znacznie niższa od podanej w tabeli nr 15. Wynosiła ona w tym czasie dla: jednostek samochodowo-transportowych Głównego Kwatermistrzostwa WP średnio - 980 ton transportu burtowego oraz 12 ton transportu mps; 2 armii WP - 20 ton transportu burtowego. ^{134/}

Udział transportu samochodowego w ogólnych przewozach środków materiałowych na rozpatrywanych szczeblach organizacyjnych przedstawiał się różnie. Na szczeblu centralnym wykorzystywany on był w zasadzie do wewnętrznych przewozów uzupełniających. Na innych szczeblach organizacyjnych wykorzystanie transportu samochodowego było podobne. W okresie od m-ca lipca do

^{134/} CAW MON - T.1272, s. 128. Dotyczy okresu: od m-ca września do połowy listopada 1944 r. Na koniec m-ca listopada stan transportu samoch. uległ zwiększeniu.

końca 1944 r. transportem samochodowym Wojska Polskiego /łącznie z transportem przydzielonym przez dowództwo radzieckie/, przewieziono: /patrz tabela nr 16.^{135/}

Tabela nr 16. Przewozy ładunków transportem samochodowym w tkm.

Szczepel organizacyjny	Przewozy globalne	w tej liczbie			
		amunic.	żywn.	mps	inne środki mat.
Główne Kwat. WP	310 526	30 340	46 210	1 626	231 850
1 armia WP	146 305	29 165	37 150	7 752	72 238
2 armia WP	38 300	5 800	24 460	128	7 912
7 RBL	28 000	8 240	16 850	590	2 320
Razem:	523 131	73 545	125 170	10 096	314 320

Źródło: CAW MON - T.618, s.36; T.619, s. 164.
CAW-III-4, T.45, s. 49-50.
CAW-2 AWP, T.437, s. 2-80.
CAW-III-263, T.166, s.539-542.

Procentowy stosunek przewozów samochodowych w układzie asortymentowym ilustruje załącznik 46. Z załącznika 46 i tabeli nr 16 widać więc, że największą objętość w przewozach samochodowych na szczeblu centralnym i 1 armii WP stanowiły inne środki i materiały, na drugim zaś miejscu znajdowała się żywność i pasza, a na trzecim miejscu amunicja. W pozostałych grupach jednostek wojskowych /2 armii i Wojskach Lotniczych/ dominowała żywność i pasza.

Ogólnie więc można stwierdzić, że w przewozach samochodowych drugiego półrocza 1944 r. główne pozycje stanowiły inne środki i materiały /z wyjątkiem 2 armii i Wojsk Lotniczych/ oraz żywność i pasza. Taka struktura przewozów samochodowych wynikała ze struktury przewozów kolejowych /por. transport

^{135/} Z braku dokładnych danych źródłowych o przewiezionych ładunkach przez transport jednostek radzieckich przyjęto dane szacunkowe. Na szczeblu centralnym przez okres 35 dni pracowały 192 samochody ciężarowe 3-tonowe. Średnio dziennie każdy samochód mógł przewieźć około 6 ton ładunku /35 dni x 192 x 6 ton = około 40 300 tkm ładunków/. W 2 armii WP pracowało 30 samochodów ciężarowych przez 28 dni. /28 dni x 30 samoch. x 6 ton = 5 040 tkm ładunków/. CAW MON, T.601, s. 27.

kolejowy/. Szczególnie niewysoki był udział transportu samochodowego w przewozach materiałów pędnych i smarów, z wyjątkiem 1 armii WP /1,5 proc./, która posiadała do tego celu odpowiednią ilość transportu nalewczego.

Pracę transportu samochodowego w zakresie ewakuacji medycznej i weterynaryjnej charakteryzują następujące liczby:^{136/} w drugiej połowie 1944 r. transport samochodowy omawianych szczebli organizacyjnych /wyłączając transport sanitarny/ przewiózł 7 820 rannych i chorych żołnierzy oraz 1 597 rannych i chorych koni.

Trzeba przy tym powiedzieć, że eksploatacja transportu samochodowego odbywała się w niezwykle trudnych warunkach. Zły stan dróg kołowych, niedoświadczeni kierowcy samochodowi, nagminny brak części zamiennych i zapasowych oraz brak urządzeń do prac załadunkowych- oto okoliczności, które nie pozwalały na zwiększenie średniodobowego przebiegu pojazdów mechanicznych. Średniodobowy przebieg samochodów transportowych wynosił:^{137/} na szczeblu centralnym - 120-130 km, w 1 armii WP - 110-115, w 2 armii WP - 80-90 km oraz w Wojskach Lotniczych do 125 km.

Szczególnie duże nastężeńie w przewozach samochodowych na szczeblu centralnym notowano w m-cach sierpień-wrzesień i do pierwszej połowy m-ca października 1944 r., tj. w okresie intensywnej mobilizacji oraz odbudowy i przebudowy większości linii kolejowych w kraju. Jednostki transportowe Głównego Kwatermistrzostwa WP, posiadające w tym czasie 20,0 proc. ukończenia pojazdami mechanicznymi, wykonały około 32,0 proc. wszystkich przewozów samochodowych realizowanych w drugim półroczu 1944 r.^{138/} Przy tym wojsko pomagało jeszcze środkami transportu resortom cywilnym PKWN.

Transport samochodowy, w szczególności wewnątrz baz, wspomagany był transportem konnym.^{139/}

136/ CAW MON-T.2005, s.264 oraz T.591, s.218. Dotyczy transportu powracającego z dowozu /1 AWP/ oraz transportu specjalnie wydzielanego do przewozu rannych i chorych ludzi /zwierząt/ z zakładów leczniczych do stacji kolejowych i odwrotnie.

137/ CAW MON - T.1267, s. 218; CAW-III-4-45, s. 49.

138/ CAW MON - T.675, s. 182-201, z uwzględnieniem transportu samochodowego z jednostek wojsk radzieckich.

139/ Jednorazowa nominalna zdolność załadunkowa transportu konnego przedstawiała się następująco: Głównego Kwat. WP - 103 ton, 1 armii WP - 78 ton, 2 armii WP - 80 ton.

Dokonując ogólnej oceny pracy transportu można stwierdzić, że transportem dominującym w przewozach wojskowych był transport kolejowy, na którym spoczywał główny ciężar przewozów zaopatrzenia wojsk. Nie licząc transportów wojskowych na rzecz gospodarki narodowej kraju, przewozy zaopatrzeniowe wojska w drugiej połowie 1944 r. zamykają się liczbą ponad 800 tys. ton /bez przewozów operacyjnych i sanitarnych/. Jeśli zważyć przy tym takie fakty jak: zniszczoną sieć dróg kolejowych, urządzeń stacyjnych oraz braki w opale - to trzeba przyznać, że w tych warunkach wysiłek komunikacji wojskowej wojsk radzieckich oraz Polskich Kolei Państwowych był bardzo duży. Natomiast jeśli idzie o transport samochodowy, to jego udział w przewozach ładunków wojskowych był również stosunkowo wysoki /włączając do tego transport wojsk radzieckich pracujący na korzyść WP/.

Tak wysokie wskaźniki w przewozach samochodowych osiągnięto tylko dlatego, że urządzenia tyłowe /bazy, składy/ rozmieszczone były w pobliżu stacji kolejowych /por. załącznik 26/, przez co znacznie skrócono ramię przewozów na szczeblu centralnym. W 1 armii WP składy zasadniczych rodzajów zaopatrzenia rozmieszczano w pobliżu wojsk walczących /załącznik 34, 35 i 36/. Transport samochodowy szczebla nadzrędnego często pracował w ogniwach dowozu szczebli podległych, np. Główne Kwatermistrzostwo WP dowoziło własnym transportem niektóre środki materiałowe do oddziałów i związków 2 armii WP oraz innych jednostek wojskowych NDWP. Tym m.in. objaśnia się stosunkowo niewielki udział transportu samochodowego 2 armii WP w przewozach innych środków materiałowych.

x

x

x

Z ogólnej oceny pracy służb wchodzących w skład intendentury Głównego Kwatermistrzostwa WP /sł. żywnościowe, sł. mundurowej i sł. taborowo-gospodarczej/ widać więc, że służby te właściwie wywiązywały się ze swoich zadań, chociaż niektóre z nich dysponowały bardzo ograniczonymi zasobami materiałowymi /np. służba mundurowa/. Braki w planowym zaopatrzeniu wojska, służby starały się wypełnić poprzez zakup

zaopatrzenia w kraju. Na ten cel intendentura Głównego Kwatermistrzostwa WP w drugim półroczu 1944 r. otrzymała 33 958 tys. złotych, z których w tym czasie wydatkowała 29 538 160 złotych, tj. 87,0 proc. prelininowanej kwoty /z tego ponad 10 mln złotych na żywność, resztę na materiały i sprzęt służby mundurowej, taborowo-gospodarczej i kwaterunkowej/. Suma wydatków intendentury wskazuje, że poza żywnością, nieznaczną częścią przedmiotów zaopatrzenia mundurowego i sprzętu zaborowo-gospodarczego nie wiele można było uzyskać z zasobów kraju. Niemniej jednak intendentura Wojska Polskiego potrafiła zapewnić jednostkom wojskowym, jako zbiorowym użytkownikom i konsumentom zasadnicze minimum tego wszystkiego co im było potrzebne do istnienia i prowadzenia walki. Występujące tu i ówdzie braki w zaopatrzeniu, nie wpłynęły jednak w sposób zasadniczy na formowanie i szkolenie jednostek wojskowych, ponieważ organa zarządzające tymi służbami potrafiły w zasadzie na czas organizować środki zastępcze.

Zaopatrywanie w amunicję, przede wszystkim w 1 armii Wojska Polskiego, w każdej operacji przedstawiało się różnie. W działaniach wojsk armii w rejonie Dęblińska i Puław dostawy amunicji były niewystarczające z powodu ograniczonego transportu dowozu i braku paliw płynnych, co w konsekwencji przyczyniło się między innymi do niepowodzenia operacji. Dzisiaj, w związku z tym faktem, nasuwają się następujące pytania: po pierwsze - czy istniały realne możliwości zapobieżenia takiemu stanowi rzeczy? po drugie - czy zostały wyzyskane przez kwatermistrzostwo armii wszystkie źródła zdobycia paliw płynnych?

Po szczegółowym przebadaniu materiałów źródłowych w CAW i AAN dochodzi się do wniosku, iż kwatermistrzostwo armii nie miało realnych możliwości zwiększenia ilości transportu do dowozu amunicji, ponieważ jeden batalion samochodowo-transportowy pozostawał w tym czasie w rejonie Koszary /ZSRR/, oddalonym od rubieży działań o 150 km. Natomiast istniała możliwość przesunięcia bliżej wojsk wysuniętego oddziału 5 armijnego składu amunicji, na co kwatermistrz armii zdecydował się zbyt późno, tj. po zakończeniu intensywnej walki przez wojska /5.8.1944r./. Brak paliw płynnych wystąpił zarówno w wojskach jak i w wysuniętym oddziale 3 armijnego składu mps, rozmieszczonym w rejonie

Felin k/Lublina /załącznik 33/. Paliwa zdobyczne znajdowały się w Lublinie w ilości 174 tony benzyny samochodowej i oleju napędowego oraz 25 ton oleju smarowego.^{140/} O zapasach paliw płynnych pozostawionych przez okupanta w Lublinie kwatermistrzostwo armii nic nie wiedziało i dlatego nie mogło ich wykorzystać dla potrzeb wojsk. Przy tym warto nadmienić, że wszelkie zapasy materiałowe pozostawione w Polsce przez wojska hitlerowskie znajdowały się pod ścisłą kontrolą wojsk radzieckich. Tak więc istniała tylko jedna możliwość częściowego poprawienia krytycznego stanu w dziedzinie zaopatrywania armii w amunicję, tj. przesunięcie oddziału składu amunicji bliżej wojsk, którego możliwości w zakresie utrzymywania zapasów były stosunkowo ograniczone /5 armijny skład amunicji znajdował się w rejonie Koszary/, lub dokonanie manewru amunicją z 3 dywizji piechoty /drugi rzut armii/.

W następnych operacjach armijnych zaopatrywanie w amunicję znacznie się poprawiło. Armia otrzymywała dostateczne przydziały, jednak jej zużycie w czasie działań bojowych z powodu rygorystycznej oszczędności narzuconej przez organ zaopatrujący - było ograniczone. Niedostateczne wsparcie wojsk walczących ogniem artylerii wyraźnie odbiło się na strukturze strat sanitarnych oraz wysokości strat bojowych w ludziach /wyjaśnienie tego problemu w zakończeniu pracy/.

Praca organów służby zaopatrzenia materiałów pędnych i smarów skupiała się przede wszystkim nad rozwiązaniem trzech problemów. Pierwszy - to zaopatrywanie bieżące wojsk w paliwa płynne oraz sprzęt mps, drugi - tworzenie odpowiednich zapasów mps w jednostkach wojskowych i wreszcie trzeci - uzyskanie odpowiednich pojemności do magazynowania paliw płynnych. Problem pierwszy - to jest zaopatrywanie bieżące wojsk w paliwa płynne /z wyjątkiem sprzętu mps/ - został rozwiązany w zasadzie pomyślnie. Na wyzwolonym obszarze rozwinięto odpowiednią sieć składów, w których utrzymywano określone zapasy paliw płynnych, olejów i smarów. Przy tym niejako automatycznie został rozwiązany i problem drugi. Nie zdołano natomiast poprawić zaopatrzenia wojsk

---

^{140/} AAN, Resort Gospodarki Narodowej i Finansów,
T. 11, s. 1.

w sprzęt mps, ponieważ na terytorium kraju nie znaleziono źródeł zakupu, ani też zakładów, które podjęłyby jego produkcję. Dostawy sprzętu z ZSRR były daleko niewystarczające i pokrywały zaledwie 25,0 proc. zapotrzebowania Wojska Polskiego. Po zwolnieniu części pojemności do magazynowania mps przez wojska radzieckie oraz przydziale zbiorników z Armii Radzieckiej - rozwiązano również zagadnienie magazynowania paliw płynnych w Wojsku Polskim. Uzyskane do tego celu pojemności pozwalały utrzymywać znacznie wyższe zapasy paliw płynnych od zapasów wówczas obowiązujących. Poważnym mankamentem w pracy organów służby zaopatrzenia mps Wojska Polskiego, który doprowadzał do naruszenia obowiązujących zasad w dowozie paliw - był brak transportu nalewczego. Problemu tego nie można było rozwiązać w ramach Wojska Polskiego, ponieważ kraj nie posiadał własnego przemysłu motoryzacyjnego.

W pracy służby medycznej Wojska Polskiego były realizowane dwa kierunki, tj.: przedsięwzięcia leczniczo-profilaktyczne oraz leczenie etapowe z ewakuacją według wskazań. Zarówno kierunek pierwszy, jak i drugi realizowane były równoległe przy ścisłej współpracy z cywilną służbą zdrowia kraju oraz przy pomocy medyczno-sanitarnej Armii Radzieckiej. Wyniki pracy organów służby medycznej Wojska Polskiego na obydwu odcinkach pracy były pomyślne. Nie dopuszczono przede wszystkim do rozszerzenia się chorób zakaźnych zarówno w wojsku, jak i wśród ludności cywilnej.

W dziedzinie systemu leczenia etapowego z ewakuacją według wskazań - służba medyczna miała do czynienia tylko z dwoma szczeblami organizacyjnymi, z których każdy posiadał swoje własności. W tej sytuacji obowiązujące wówczas zasady w obsłudze medycznej trzeba było dostosowywać do każdego szczebla organizacyjnego. Jakkolwiek samo leczenie nie nastrezczało poważniejszych trudności, to ewakuacja medyczna na szczeblu centralnym była wprost dylematem nie do rozwiązania. Zajmujący się tym problemem 8 frontowy punkt ewakuacyjny nie mógł prostać tym zadaniom, ponieważ nie posiadał do swojej dyspozycji środków ewakuacyjnych. Ewakuacja rannych i chorych z jednostek wojskowych NDWP, 2 armii WP i jednostek lotniczych do szpitali Frontu i zaplecza była prowadzona w zasadzie środkami ewakuacyjnymi lub transportem samochodowym ogólnego przeznaczenia samych jednostek, zaś do ewakuacji medycznej z 1 armii WP

był angażowany transport jednostek służby medycznej armii, pociąg sanitarny 8 FEP oraz cywilne środki ewakuacyjne. Dlatego też brak samochodowych środków ewakuacyjnych przyczynił się do częstego naruszania podstawowej zasady w ewakuacji medycznej. Poza tym z nie ustalonych bliżej przyczyn do ewakuacji medycznej w wojskach lądowych nie wykorzystywano w 1944 r. lotnictwa sanitarnego, które było w dyspozycji centralnych organów tyłów Wojska Polskiego.

Zagadnienia obsługi technicznej wojsk są najślabszą stroną uzyskanych doświadczeń. Problemem tym zajmowały się bowiem aż trzy służby wojska, mając do dyspozycji określone urządzenia i jednostki remontowe. Najlepiej ze swych zadań wywiązywała się służba samochodowa wojska, której urządzenia naprawcze wyremontowały ponad 2 tys. pojazdów mechanicznych oraz wykonały poważne ilości części zamiennych. Dużo gorzej natomiast przedstawiała się sprawa remontu czołgów i ciągników. Urządzenia i jednostki remontowe przeznaczone do naprawy tej kategorii sprzętu nie dysponowały odpowiednim wyposażeniem technicznym ani też wykwalifikowaną siłą pracowniczą. Z materiałów źródłowych można wnioskować, iż dowództwu radzieckiemu wygodniej było remontować sprzęt ciężki Wojska Polskiego w swoich urządzeniach i zakładach naprawczych, aniżeli kompletować dla niego jednostki naprawcze. Trzeba mieć tu na uwadze również i ten fakt, że dowództwo radzieckie w tym czasie samo przeżywało pewne trudności na tym odcinku /chodzi o wyposażenie techniczne jednostek remontowych, brak specjalistów i transportu/.

Jeśli idzie o pracę transportu w systemie zaopatrywania i obsługi Wojska Polskiego, to trzeba przyznać, że zarówno przewozy kolejowe, jak i samochodowe przebiegały pomyślnie. Transport kolejowy odgrywał rolę dominującą, zaś transport samochodowy, z uwagi na jego szczupłość w stosunku do potrzeb, spełniał w zasadzie rolę transportu uzupełniającego. Przewozy kolejowe dzieliły się na przewozy zewnętrzne i wewnętrzne. Transporty z organów zaopatrujących Armii Radzieckiej stanowiły ponad 80,0 proc. wszystkich przewozów kolejowych na szczeblu centralnym, reszta zaś przypadła na przewozy z krajowych źródeł zaopatrywania. Tak wysoki procent transportów z zewnątrz uwarunkowany był potrzebami rozbudowującego się Wojska Polskiego oraz ograniczonymi możliwościami własnego zaplecza. W przewozach kolejo-

wych dominowało przede wszystkim wyposażenie techniczno-bojowe dla nowo formujących się jednostek wojskowych. Podobna struktura przewozów kolejowych była również w 1 armii WP. Wynikała ona z przemieszczenia jednostek i urządzeń tyłowych z terytorium ZSRR do Polski, dokompletowania armii sprzętem technicznym oraz przewozu uszkodzonego sprzętu ciężkiego do radzieckich urządzeń remontowych. Strukturę przewozów samochodowych dyktowały przewozy kolejowe oraz wewnętrzne potrzeby przewozowe jednostek wojskowych.

W Wojskach Lotniczych istniał pułk lotnictwa transportowego, który wykonywał wprawdzie przewozy powietrzne na korzyść tego rodzaju wojsk, lecz w ogólnym systemie zaopatrywania i obsługi Wojska Polskiego nie odegrał żadnej poważniejszej roli.

x

W ocenie pracy zasadniczych służb zaopatrywania i obsługi wojska pominięta została służba uzbrojenia wojska, która nie podlegała kwatermistrzowi na wyższych szczeblach organizacyjnych. Natomiast jej przedmiot zaopatrywania /sprzęt uzbrojenia, amunicja/ zostały szeroko uwzględnione w ogólnym systemie zaopatrywania i obsługi WP.

x

W wyniku przeprowadzonej analizy i częściowej oceny pracy służb w ramach systemu zaopatrywania i obsługi wojska można sformułować pewne wnioski. Praca służb była organizowana w kilku kierunkach, tj. ścisłej współpracy z organami zaopatrującymi Armii Radzieckiej, wykorzystania zasobów materiałowych własnego zaplecza, utworzenia określonych zapasów materiałowych oraz bieżącego zaopatrywania i obsługi jednostek wojskowych. Praca służb przebiegała w nadzwyczaj złożonych warunkach gospodarczych i politycznych. Nagminnym zjawiskiem były braki w zaopatrzeniu /żywności, umundurowaniu, w niektórych okresach i w paliwach płynnych/, przeto organa zaopatrujące wojska musiały same wyszukiwać w kraju nowych źródeł pokrycia braków. Trzeba przyznać, że w zasadzie wszystkie, rozpatrywane w niniejszym rozdziale, służby właściwie rozwiązywały problem braków w zaopatrzeniu wojska, wyzyskując w tym celu wszystkie dostępne im siły i środki. Np. służba żywnościowa była zmuszona

do częstej zmiany systemu zaopatrywania; służba mundurowa, istniejący stan rzeczy chciała rozwiązać, poprzez organizowanie wytwórczości w kraju, naprawę przedmiotów zaopatrzenia mundurowego w wojskach; służba taborowo-gospodarcza i mps - wykorzystaniem krajowych źródeł surowcowych, zaś służba medyczna wykorzystaniem cywilnych zakładów leczniczych itp. Wszystkie wyżej wymienione przedsięwzięcia miały na celu poprawienie trudnej sytuacji gospodarczej wojska i należy przyznać, że zostały one zrealizowane pomyślnie, na ile pozwalały warunki ekonomiczne kraju. Mimo poważnych trudności organa służb zaopatrywania i obsługi potrafiły utworzyć odpowiednie zapasy zaopatrzenia w wojskach i składach, które pozwalały realizować zadania wojska na froncie zewnętrznym i froncie wewnętrznym. W głównej mierze przyczyniła się do tego pomoc organów zaopatrujących Armii Radzieckiej, w ramach której Wojsko Polskie otrzymywało zasadniczy sprzęt i materiał wojskowy.

ZAKOŃCZENIE

1. Zagadnienia organizacyjne

Po wyzwoleniu wschodnich ziem Polski oraz powstaniu ludowej władzy narodu polskiego powstały nowe warunki dla rozwoju sił zbrojnych. Naczelnym zadaniem władzy ludowej było w tym czasie zapewnienie maksymalnego wkładu Polski w rozgromienie hitleryzmu oraz wyzwolenie pozostałych ziem polskich. Dlatego wysiłek wojenny Polski był skierowany w dwóch zasadniczych kierunkach: rozbudowy sił zbrojnych oraz uruchomienia zaplecza.

W tym tak ogromnym wysiłku wojennym narodu polskiego poczesne miejsce zajmują wojskowe organa zabezpieczające, które przejęły na siebie cały ciężar zaopatrywania i obsługi nowo powstających formacji wojskowych oraz organizacji państwowych i paramilitarnych. Węzłowymi problemami organów zabezpieczających wojska w tym czasie były między innymi: utworzenie naczelnego organu tyłów wojska, uruchomienie zaplecza, zorganizowanie systemu baz i ośrodków zaopatrywania i obsługi, który swym zasięgiem miał obejmować całe terytorium wyzwolonej Polski oraz czynne związki operacyjne i taktyczne.

Plan rozbudowy wojska, po dokonanych korektywach, przewidywał wystawienie dwóch armii, jednostek pancernych, korpusu lotnictwa, jednostek odwodu Naczelnego Dowództwa, powołanie wojskowych władz naczelnych, administracji wojskowej, aparatu mobilizacyjnego, zorganizowanie szkolnictwa wojskowego oraz ośrodków zapasowych i innych. Ponadto trzeba było przeprowadzić mobilizację rezerw osobowych, przemysłu, środków ciągu i transportu. Wszystkie wspomniane zamierzenia wymagały często natychmiastowego rozwiązania, ponieważ terminy formowania jednostek wojskowych były na ogół bardzo krótkie. Przy tym trzeba uwzględnić, że wyzwolona część kraju nigdy nie należała do gospodarczo rozwiniętych. Mimo, że była ekonomicznie zdewastowana, musiała spełniać funkcję wojennej bazy zaopatrzeniowej nie tylko dla polskich sił zbrojnych, ale również i dla wojsk radzieckich działających na terytorium Polski.

W sierpniu 1944 r. w oparciu o doświadczenia komórek organizacyjnych tyłów utworzonych w ZSRR powstał naczelny organ kwatermistrzowski wojska - Szefostwo Zaopatrzenia, które swym zasięgiem działalności objęło służby zaopatrywania i obsługi Wojska Polskiego.

Z rozwojem wojska doskonaliły się również i jego organa tyłów. We wrześniu 1944 r. na bazie szefostwa powstało Głównie Kwatermistrzostwo Wojska Polskiego - jako kierowniczy organ tyłów, w ramach którego rozwinęły się komórki służb.

Bardzo istotną rolę w tym czasie odgrywały organa wykonawcze /składy, urządzenia remontowe, zakłady lecznicze, oddziały transportowe, obsługi itp/, które musiały zaopatrywać i obsługiwać formujące się jednostki wojskowe oraz częściowo walczącą 1 armię WP. Potrzeby materiałowe wojsk były ogromne i w skali jednej doby wyrażały się liczbą około 8 tys. ton. Tak poważnym zadaniom nie mogły sprostać istniejące oddziały tyłowe na szczeblu centralnym. Dlatego już w sierpniu 1944 r. przystąpiono do tworzenia tyłów Naczelnego Dowództwa WP o dwojakim przeznaczeniu, które miały wykonywać zadania tyłów Frontu i szczebla centralnego. Tworzenie tyłów Naczelnego Dowództwa WP trwało bardzo długo; przy tym popełniono kilka kardynalnych błędów, które ujemnie odbiły się na formowaniu jednostek bojowych. Między innymi nie formowano oddziałów tyłowych równoległe z jednostkami bojowymi przy pewnym priorytecie dla tyłów. W rzeczywistości oddziały tyłowe, które miały zaopatrywać i obsługiwać nowo formujące się jednostki wojskowe, były formowane i kompletowane w ostatniej kolejności, co było sprzeczne z ogólnie przyjętymi zasadami w wojsku. W przedsięwzięciach organizacyjnych wojska zawsze na pierwszy plan powinna wychodzić sprawa organizowania oddziałów tyłowych, a w ramach jednostek wojskowych - pododdziałów gospodarczych, które łącznie stanowią zasadniczy trzon bazy materiałowej dla formowania wojsk /organa zarządzające środkami materiałowymi i obsługujące pododdziały oraz zakłady szczebla nadrzędnego, zajmujące się zaopatrywaniem i świadczeniem usług/. Poza tym w czasie mobilizacji rezerw osobowych w kraju oraz w trakcie rozdziału oficerów radzieckich odkomenderowanych czasowo do Wojska Polskiego nie brano pod uwagę obsady stanowisk kwatermistrzowskich w jednostkach bojowych.

Naruszenie tej prawidłowości nie dało długo czekać na skutki. W formowanych jednostkach wojskowych z braku lekarzy i urządzeń leczniczych zaczęły się szerzyć choroby zakaźne, nie było komu organizować wyżywienia itp. Dostawa artykułów i środków pierwszej potrzeby /żywność, umundurowanie, opał, paliwa płynne/ ze szczebla nadrzędnego odbywała się z poważnym opóźnieniem. W konsekwencji doprowadziło do m.in. do niepokojącego wzrostu dezercji z wojska oraz uchylania się osób podlegających mobilizacji przed pójściem do wojska.

Drugim dość istotnym czynnikiem, który zaważył na pracy tyłów w okresie rozbudowy wojska, było naruszenie równowagi etatowej między jednostkami bojowymi a oddziałami tyłowymi. Dysproporcja jaka wystąpiła między rzeczywistymi potrzebami wojsk a możliwościami tyłów, wynikająca z naruszenia równowagi etatowej, dotyczyła wielu grup oddziałów tyłowych. Została ona wprawdzie poważnie złagodzona w 1944 r. tylko w tyłach NDWP, jednak w takich grupach jednostek tyłowych, jak oddziały transportowe, obsługi i zakłady lecznicze służby medycznej - dysproporcja ta nadal była poważna. Być może, wspomniana dysproporcja nie wystąpiła z całą ostrością w 1944 r., ponieważ jednostki wojskowe Naczelnego Dowództwa nie zmieniały zbyt często swoich rejonów dyslokacji, a ponadto znajdowały się w pobliżu baz zaopatrywania i obsługi. Niemniej jednak skutki takiego stanu rzeczy odczuły wszystkie jednostki wojskowe, zwłaszcza na odcinku dowozu i ewakuacji. Szczególnie ostro fakt ten występował w 1 armii WP, w tym okresie, kiedy zmieniały się warunki dowozu środków materiałowych i ewakuacji. Ustalona struktura organizacyjna tyłów armijnych przewidywała za mało środków transportowych w stosunku do potrzeb wojsk. Bliżej sprawa ta przedstawiona została na następującej tabeli /patrz tabela nr 1/.

Tabela nr 1. Skala porównawcza potrzeb wojsk i możliwości tyłów w zakresie dowozu na szczeblu armii.

Rodzaj potrzeb	1 armia WP		2 armia WP		Współcz. armia	
	Potrzeby ogólne /na dobie/ /tkm/	Możliw. transp. xx/ /tkm/	Potrzeby ogólne /na dobie/ /tkm/	Możliw. transp. xx/ /tkm/	Potrzeby ogólne /na dobie/ /tkm/	Procent zabezp. potrzeb przez transp. dowozu
Amunicja, mps, żywność, części zamienne, sprzęt techn., umundurowanie i inne mat.	570	1 200	3 900	1 024	7 700	52,0

x/ tylko dla oddziałów i związków bojowych /bez jednostek tyłowych na stany etatowe/
 xxx/ możliwości etatowe.

Za podstawę do obliczenia potrzeb przyjęto stany bojowe: 1 armii WP - 55 tys. ludzi, 2 armii WP - 60 tys. żołnierzy w okresie szkolenia, współczesnej armii - 5 związków takt. ze środkami wzmocnienia potrzeb na 1 żołnierza: w okresie II wojny światowej - 65 kg, w działaniach współczesnych - zgodnie z potrzebami wojsk.
 Do obliczenia potrzeb wykorzystano: kalkulacje potrzeb i zużycie środków mat. w II wojnie światowej /W. Wójtowicz, ptk dr - Zabezpieczenie tyłowe współczesnej operacji obronnej. Wyd. ASG 1963, s. 18/, materiały CAW oraz materiały z ćwiczeń współczesnych.

Z danych tabeli widać, że sprawa transportu dowozu w armii nie przedstawiała się najlepiej. Posiadanym transportem armia w minionej wojnie mogła dostarczyć tylko około 30,0 proc. potrzebnych środków materiałowych dla wojsk walczących. Jeśli uwzględnić straty transportu oraz współczynnik sprawności technicznej - możliwości te były jeszcze mniejsze. Z uwagi na taki stan rzeczy zasady doktrynalne przewidywały przybliżanie polowej bazy armii do wojsk i angażowanie do dowozu transportu oddziałów i związków /przede wszystkim drugiego rzutu/, a nawet często i rzutu pierwszego. Poza tym na szeroką skalę przewidywano wykorzystywanie zasobów miejscowych, co poważnie zmniejszało objętość dowozu z baz polowych. Ta ostatnia zasada nie była charakterystyczną dla 1 armii WP, bowiem armia posiadała swoje rejony eksploatacji zasobów miejscowych oddalone od strefy działań 50 - 190 km, co jeszcze pogarszało sytuację na odcinku transportu.

Jeśli 1 armia WP, począwszy od drugiej połowy sierpnia 1944 r., nie miała w zasadzie trudności z dowozem środków materiałowych do wojsk - to na taki stan rzeczy złożyły się następujące warunki i czynniki: po pierwsze - obronny charakter działań wojsk /działania mało ruchome/; po drugie - nieprzerwane funkcjonowanie sieci kolejowej - co pozwalało na przybliżanie polowej bazy armii i oddzielnych składów do wojsk; po trzecie - rygorystyczny reżim oszczędności zużycia amunicji i mps w wojskach /co zmniejszało dowóz tych środków materiałowych o 50,0 proc. potrzeb/; po czwarte - nieregularny dowóz pełnego zaopatrzenia /zwłaszcza żywności i furaz/.

Natomiast w działaniach zaczepnych o dużej głębokości zadań i przy zniszczeniu linii kolejowych, system zaopatrywania i dowozu często się zaplamywał już po wyczerpaniu zapasów ruchomych w wojskach. Transport armijny nie był w stanie dostarczyć potrzebnych ilości środków materiałowych wojskom walczącym /tak przedstawiała się sprawa zabezpieczenia materiałowego wojsk 1 armii WP w działaniach w rejonie Dębłina i Puław i w niektórych operacjach w 1945 r. /W takiej sytuacji musiano angażować cały transport do dowozu jednego rodzaju zaopatrzenia, a w sporadycznych wypadkach musiał pomagać szczebel wyższy /Front/.

Sprawa transportu dowozu jest zagadnieniem kapitalnego znaczenia, które pozostaje nadal aktualne i w dobie dzisiejszej. W tabeli nr 1 zasygnalizowano również ten problem w odniesieniu do armii współczesnej. Z danych tych nasuwa się pytanie - czy armijny transport dowozu sprosta tak poważnym zadaniom we współczesnej operacji? Co prawda można prowadzić działania bojowe mając 50,0 proc. zapasów, jednak na problem ten trzeba spojrzeć z perspektywy potrzeb współczesnego pola walki, mając na uwadze ograniczone wykorzystanie sieci kolejowej i całkowite wyeliminowanie z systemu zaopatrywania zasobów miejscowych /przede wszystkim żywności/.

Kolejnym dość istotnym zagadnieniem, które wiąże się z poprzednim - była sprawa stosunku etatów zabezpieczających do walczących. W okresie drugiej wojny światowej stosunek ten wynosił, jak 1 : 9. Daje to podstawę do rozwinięcia tezy, że jeden żołnierz służb zaopatrywania i obsługi musiał dostarczyć środków materiałowych oraz wykonać szereg usług dla dziewięciu żołnierzy walczących. Aby zaspokoić potrzeby żołnierzy walczących, żołnierz zabezpieczający musiał im dostarczyć 605 kg zaopatrzenia dziennie w czasie aktywnych działań bojowych /65 kg x 9 = 605/, dysponując transportem na 180,0 kg, tj. około 29,0 proc. potrzeb.

Szczegółowe rozpatrzenie tego problemu wymaga szczególowej, uwarunkowanej analizy, co wykraczałoby poza ramy niniejszej rozprawy doktorskiej. Poprzestaję więc tu na zasygnalizowaniu problemu, który wymaga odrębnego opracowania.

Przeprowadzona w ten sposób analiza problemów organizacyjnych tyłów z pewnością nie jest wolna od uproszczeń, ponieważ nie ujmuje ona wszystkich czynników i warunków, które w sposób zasadniczy oddziaływały na wyżej przedstawione zagadnienia, niemniej jednak sygnalizuje ona, że w dobie dzisiejszej na tym odcinku sprawa przedstawia się na naj-
lepiej.

W dziedzinie szkolnictwa służb tyłów Główne Kwatermistrzostwo WP, w drugiej połowie 1944 r. zrobiło poważny krok naprzód. W tym czasie utworzono szereg szkół i kursów oficerskich /oficerska szkoła intendenty, katedrę medycyny wojskowej, zreorganizowano kurs oficerów finansowych/, zorganizowano kursy dla młodszych specjalistów. W tym czasie

w kraju wyszkolono: 77 oficerów finansowych, 127 pielęgniarek, ponad 5 tys. kierowców samochodowych, 70 podkuwaczy oraz inny pomocniczy personel służb tyłów.

2. Możliwości ekonomiczne własnego zaplecza

Zaplecze każdego kraju, prowadzącego wojnę, w zasadniczy sposób oddziałuje na potrzeby wojsk, a poza tym warunkuje ono swoją zdolnością produkcyjną i realnymi możliwościami ekonomicznymi sposoby prowadzenia wojny. Jeśli idzie o własne zaplecze wojska w 1944 r. to jego możliwości były tak ograniczone, że nie wywierały decydującego wpływu na potrzeby wojsk, nie mówiąc już o nim jako czynniku, mającym znaczenie dla prowadzenia wojny. Poza tym w odniesieniu do własnego zaplecza, nie można także mówić o konwersji całej gospodarki narodowej na potrzeby wojenne, ponieważ przemysł wyzwolonych obszarów kraju wymagał w początkowym okresie przede wszystkim odbudowy i uruchomienia, a następnie przedstawienia go na częściową produkcję wojenną. Wobec braku bazy surowcowej w kraju uruchomione gałęzie gospodarki narodowej /z wyjątkiem czynnika ludzkiego, rolnictwa i transportu kolejowego/ nie wiele przyczyniły się do wyposażenia wojska w sprzęt i materiały. Zakłady wytwórcze kraju spełniały w zasadzie rolę usługową i zajmowały się naprawą sprzętu, wytwarzaniem części zamiennych oraz niektórych przedmiotów /sprzętu/ służby mundurowej i służby taborowo-gospodarczej.

W ogólnym bilansie potrzeb wojska własne zaplecze kraju dostarczyło /w procentach/: części zamiennych do samochodów i samolotów - 47,0, sprzętu i materiału służb kwatermistrzowskich - 40,7, paliw płynnych - 15,0, opału /węгля kamiennego/ - 20,0, taboru kolejowego /do przewozów wewn./ - 71,0, środków spożywczych - 75,0, paszy - 50,0, a ponadto w zakładach naprawczych kraju remontem objęto: 26,7 proc. samochodów oraz 32,0 proc. sprzętu lotniczego. Mobilizacja rezerw osobowych w kraju dostarczyła wojsku 82 487 ludzi, tj. 44,1 proc. planu ukończenia wojska.

Z przedstawionych powyżej liczb widać więc, że potencjał ekonomiczny kraju /z wyjątkiem czynnika ludzkiego, transportu i żywności/ był bardzo ograniczony. W związku z tym

Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego, mając na uwadze krótkie terminy formowania jednostek wojskowych oraz ograniczone możliwości ekonomiczne własnego zaplecza musiały rozwijać siły zbrojne w oparciu o potencjał ekonomiczny zaplecza armii sojuszniczej.

3. System zaopatrywania i obsługi

System zaopatrywania i obsługi jest funkcjonalną stroną działania organów zaopatrujących i rozwijał się on równoległe z rozbudową tyłów Wojska Polskiego. Przy tym system zaopatrywania i obsługi był ściśle powiązany z zapleczem, źródłami zaopatrywania, siecią komunikacyjną, środkami transportu itp.

Po sformowaniu 1 Armii Polskiej w ZSRR równoległe działały dwa systemy zaopatrywania i obsługi polskich formacji wojskowych w Związku Radzieckim. Jeden z nich /polowy/ dotyczył 1 armii WP, która wchodziła w skład 1 Frontu Białoruskiego /notabene system ten był stosunkowo prosty/ oraz drugi - obejmujący swym zasięgiem oddziały i związki wojskowe podległe Głównemu Sztabowi Formowania Armii Polskiej w ZSRR. Ten ostatni w głównej mierze opierał się na źródłach zaopatrywania Kijowskiego Okręgu Wojskowego, 1 Frontu Ukraińskiego oraz zasobach miejscowych.

W drugiej połowie 1944 r. system zaopatrywania i obsługi poważnie się rozwinął. Rozwój ten był uwarunkowany rozszerzeniem bazy materiałowej Wojska Polskiego oraz jego rozbudową. Nie bacząc na to, że nowo zorganizowany system był w zasadzie systemem scentralizowanym, w praktycznej jego działalności spotykamy szereg niesubordynacji ze strony niektórych dowódców jak i organów zaopatrujących. System ów był bardzo skomplikowany w działaniu. Działalność jego w Wojsku Polskim była utrudniona wieloźródłowością w zaopatrywaniu wojsk /składy radzieckie na zapleczu, bazy czynnych związków operacyjnych Armii Radzieckiej, własne zaplecze, zdobycz wojenna/ oraz operacyjnym podporządkowaniem armii czynnej /1 AWP/ dowództwu radzieckiemu. Przy tym 1 armia WP w dziedzinie zaopatrywania i obsługi miała dwóch zwierzchników: zarząd tyłów Frontu wojsk radzieckich oraz centralne organa tyłów WP. Trzeba stwierdzić, że przy takim ustawieniu planowanie zaopatrzenia oraz organi-

zacja jego dowozu /przewozu/ stawały się często dylematem.

Integralną część systemu zaopatrywania i obsługi stanowiły bazy materiałowe. Na szczeblu centralnym przyjęta była zasada organizowania rejonowych baz zaopatrywania i obsługi, tj. baz mieszanych, w skład których wchodziły składy, urządzenia wytwórcze, naprawcze, oddziały robocze oraz zakłady lecznicze o przeznaczeniu centralnym. Frontu i często armii.

Przy tym niektóre ^{urządzenia} tyłowe pracowały w składzie bazy armijnej /np. szpitale ewakuacyjne Dep. Sł. Zdr. WP w bazie szpitalnej 1 AWP/. Zorganizowany system baz opierał się na układzie komunikacyjnym kraju, którego ważniejsze linie kolejowe oraz węzły dróg kołowych były w dyspozycji radzieckich organów wojskowych, co stanowiło dodatkową trudność w funkcjonowaniu systemu.

4. Zaopatrywanie w sprzęt i materiał

Dość swoistą cechą w tyłach Wojska Polskiego była wysokość utrzymywanych zapasów środków materiałowych. W Wojsku Polskim w 1944 r. zapasy środków materiałowych były urzutowane następująco: /p. tabela nr 2/.

Tabela nr 2. Urzutowanie zapasów w Wojsku Polskim w 1944 r.

Rodzaj środków materiałowych	Jk	W wojskach	Składach armijnych	Składach front. /zaple- cza/	Razem
Amunicja	jo	1,5-2,0	1,0	1,5-2,0	5,0
Paliwa płynne	jn	1,5	1,5	2,0	5,0
Żywność i furaz	rdz	30,0	15,0	30,0	75,0

Zapasy żywności i furazu w wojskach armii czynnej wynosiły do 10 rdz.

W wojskach radzieckich w ramach Frontu, były utrzymywane następujące wysokości zapasów środków materiałowych: ^{1/} amunicji - 3,5 jo, paliw płynnych - 9,5 jn oraz żywności i furazu - 25-30 rdz.

1/ Istorija tyła Sowietsoj Armii, op.cit., s.90.

Utrzymywanie stosunkowo wysokich zapasów środków materiałowych w Wojsku Polskim /z wyjątkiem paliw płynnych/ było uwarunkowane czynnikami ekonomicznymi, organizacyjnymi oraz operacyjnymi. Taki stan rzeczy należy tłumaczyć /brak zasad teoretycznych/ przede wszystkim brakiem czynnego przemysłu wojennego na własnym zapleczu /zakładów produkujących amunicję/, a jeśli idzie o paliwa płynne - niewysokim ich zużyciem w wojskach /z wyjątkiem transportu dowozu/, zaś zapasy żywności - brakiem rezerw państwowych oraz sytuacją gospodarczą i polityczną w kraju /do zbierania kontyngentów rolnych używano wojska, by w ten sposób w krótkim czasie utworzyć odpowiednie zapasy/.

W każdym rodzaju zaopatrzenia musiano stosować odpowiednie systemy. Najprościej wyglądała sprawa z zaopatrzeniem otrzymywanym w ramach dostaw z ZSRR. Radzieckie organa zaopatrujące, stosownie do planu rozbudowy Wojska Polskiego uzgodnionego w Mołkowie, planowały zaopatrzenie, w tym również i transport kolejowy do jego przewozu, zaś organom zaopatrującym WP przypadał w udziale rozdział tego zaopatrzenia na jednostki wojskowe /puszczenie zaopatrzenia w obieg/, i kontrola jego zużycia /przechowywanie, eksploatacji/. Ten rodzaj zaopatrzenia przebiegał według ogólnego schematu: zaplecze Armii Radzieckiej - centralny organ zaopatrujący WP - armia - dywizja - pułk - żołnierz.

Obieg środków materiałowych pochodzących z zasobów kraju był nieco inny. I tak np. żywność i furaz, po wprowadzeniu systemu kontyngentowego, były gromadzone w rejonach ustalonych przez Departament Intendentury skąd dostarczano je do składów centralnych lub odbierały je same oddziały czy związki /dywizje, armie/. Jeśli idzie o inne środki materiałowe /sprzęt i materiał kwatermistrzowski, części zamienne/, to część ich docierała bezpośrednio z produkcji do wojsk, część zaś do składów centralnych, gdzie następował rozdział według ogólnie znanego schematu. Ze wszystkich rodzajów zaopatrzenia najgorzej przedstawiało się zaopatrywanie Wojska Polskiego w umundurowanie. Mimo poważnego wysiłku ze strony radzieckich organów zaopatrujących i zakładów wytwórczych ZSRR, Wojsko Polskie ku schyłkowi 1944 r. posiadało w tym zakresie poważne braki, które wynosiły około 25,0 proc.

potrzeb. Nie lepiej przedstawiała się również sprawa zaopatrzenia wojska w żywność w przekroju asortymentowym. Często brakowało tłuszczu, mięsa, warzyw świeżych i ziemniaków. Z braku potrzebnych ilości środków spożywczych często żołnierzom zmniejszano ich należność lub wprowadzano pełną zamianę /w 1 armii WP - sierpień-wrzesień 1944 r./.

W innych rodzajach zaopatrzenia, zarówno jednostki wojskowe NDWP, jak również armia czynna /1 AWP/ nie odczuwały braków wynikających z niedostatecznych dostaw ze szczebla centralnego WP lub 1 FB. Jeśli braki jakiegokolwiek zaopatrzenia występowały w armii, to wynikały one w zasadzie z przyczyn subiektywnych danego szczebla organizacyjnego.

Wielozródłowość w zaopatrzeniu Sił Zbrojnych rzutowała również na organizację dowozu. Jeśli idzie o szczebel centralny, trudno jest mówić o jakiegokolwiek zasadzie dowozu. Udział szczebla centralnego w zaopatrywaniu armii czynnej /1 AWP/ był bardzo ograniczony, przy czym do dowozu środków do wojsk armii wykorzystywano wyłącznie transport kolejowy. Dowóz zaopatrzenia do jednostek wojskowych NDWP opierał się w zasadzie na transporcie kolejowym i transporcie oddziałów /związków/. W 1 armii WP w dowozie obowiązywała zasada przyjęta z Armii Radzieckiej. Armia dostarczała swoim transportem zaopatrzenie do dywizji, chociaż często był stosowany mieszany system dowozu.

5. Obsługa medyczna

W systemie leczenia etapowego z ewakuacją według wskazań na szczeblu centralnym była przyjęta zasada nieorganizowania baz szpitalnych o zadaniach Frontu i zaplecza. Dla obsługi medycznej wojsk w okresie formowania wygodniej było rozwijać zakłady lecznicze w ośrodkach formowania oraz w większych garnizonach, zaś armię czynną /1 armię WP/ wznosić szpitalami ewakuacyjnymi w rejonie bazy szpitalnej. Przyjęta zasada w zakresie leczenia etapowego z ewakuacją według wskazań w Wojsku Polskim wynikała z następujących przyczyn: po pierwsze - dużej ilości ośrodków formowania i niedogodnego ich rozmieszczenia; po drugie - braku środków ewakuacyjnych /samochodów, sanitarnych/ na szczeblu centralnym; po trzecie - układu sieci komunikacyjnej na wyzwoleonym obszarze kraju i po czwarte - względnie stabilnych działań bojowych 1 armii WP.

Trzeba przyznać, że ta zasada w pełni zdała egzamin w owym czasie, chociaż kierowanie pracą grupy zakładów leczniczych było utrudnione. Pracą szpitali w ośrodkach formowania wojsk /z wyjątkiem Białegostoku i Przemyśla/ kierował 8 frontowy punkt ewakuacyjny. W garnizonach bardziej odległych /Białystok, Przemyśl/ pracą szpitali kierował jeden z kombatantów zakładu leczniczego, wyznaczony przez Szefa Departamentu Służby Zdrowia WP. W drugim półroczu 1944 r. ze wszystkich ośrodków formowania zakłady lecznicze szczebla centralnego przyjęły na leczenie 8 585 rannych i chorych żołnierzy. Była to liczba dość pokaźna, jeśli zważyć fakt, że jednostki wojskowe NDWP, 2 armii WP oraz wojsk lotniczych znajdowały się w tym czasie w stadium formowania.

Obsługa medyczna wojsk 1 armii WP była organizowana stosownie do możliwości oddziałów i urzędzeń służby medycznej oraz warunków działań. W działaniach w rejonie Dębłina i Puław leczenie etapowe z ewakuacją według wskazań armii skupiało się w zasadzie w obrębie dywizyjnego etapu ewakuacji i pierwszego rzutu bazy szpitalnej armii, ponieważ oddział służby medycznej - poza kilkoma szpitalami i nowo tworzonymi zakładami leczniczymi w Chełmie i Lublinie - nie dysponował niczym więcej na terytorium Polski. Dalsze działania wojsk armii zabezpieczała baza szpitalna armii wzmocniana okresowo szpitalami z 1 Frontu Białoruskiego i szczebla centralnego Wojska Polskiego. Największy napływ rannych i chorych do urzędzeń medycznych armii był w okresie działań wojsk na przyczółku warecko-magnuszewskim, w walkach 1 dywizji piechoty o wyzwolenie Pragi oraz nad Wisłą w rejonie Warszawy. Stosunek strat sanitarnych do strat bojowych armii w poszczególnych okresach działań - ilustruje tabela nr 3.

Tabela nr 3. Stosunek strat sanitarnych do strat bojowych armii za okres od 11.7 do 31.12.1944 r.

Rejon działań wojsk armii	Czas trwania działań wojsk	Straty		Procento- wy stosu- nek strat sanit. do do= strat=boj.
		bojowe	sanitar- ne	
Przegrupowanie armii z Wołynia na Lubelszczyznę i działania jedn. art. nad Bugiem i Turią,	11-22.7	49	31	62,3
Działania armii w rejonie Dębłina i Puław	27.7-6.8	1 060	732	69,0
Walki armii na przyczółku warecko-magnuszewskim.	7.8-13.9	2 702	2 156	79,8
Walki 1 DP o wyzwolenie Pragi.	10-16.9	1 898	1 436	75,8
Walki armii o przyczółki warszawskie	16-23.9	3 764	1 820 ^{x/}	49,0
Działania armii w rejonie Warszawy.	24.9-31.12	8 515	6 042	70,7
Razem:		17 988	12 217	67,7

x/ Z tej liczby wyewakuowano na wschodni brzeg Wisły 614 rannych.

W działaniach na terytorium Polski 1 armia WP poniosła znaczne straty w ludziach, które wynosiły ponad 24,0 proc. faktycznego stanu osobowego armii. Ogólny bilans tych strat zamyka się liczbą 5 771 zabitych i zaginionych oraz 12 217 rannych i chorych. Zakłady lecznicze armii w tym czasie przyjęły na leczenie 12 385 rannych i chorych, przy czym ewakuowano z armii ponad 3 tys. rannych i chorych żołnierzy. Ranni i chorzy, którzy byli leczeni w armii oraz ewakuowani poza bazę szpitalną armii, pochodzili: 9 650 - z wojsk walczących, 2 380 - z jednostek tyłowych i zapasowych oraz 350 chorych - z oddziałów Naczelnego Dowództwa WP. Z przytoczonych liczb wynika, że w szpitalach armijnych i poza bazą szpitalną armii leczono około 71,0 proc. rannych i chorych z wojsk walczących, a tylko 29,0 proc. pozostawało w dywizyjnym systemie leczenia etapowego. Dość zna-

miennym zjawiskiem w tym czasie była struktura strat sanitarnych w armii, którą obrazuje załącznik 42. Z załącznika tego wynika, że strukturę strat sanitarnych w armii determinowały dwa zasadnicze czynniki: po pierwsze - niedostateczne wsparcie ogniowe wojsk walczących przez artylerię własną - wynikające z małego nasycenia artylerii oraz braku lub oszczędności amunicji; po drugie - brak doświadczenia w prowadzeniu działań bojowych. Obydwa czynniki miały poważny wpływ na strukturę strat sanitarnych, co w rzeczywistości nie zawsze było uwzględniane przez służbę medyczną podczas planowania obsługi medycznej wojsk armii.^{2/}

Na fakt ten warto zwrócić również uwagę i w dobie obecnej, ponieważ tego rodzaju problemy w obsłudze medycznej wojsk wcale nie straciły na aktualności.

W okresie działań bojowych wojsk 1 armii WP dobrze była organizowana ewakuacja rannych i chorych z wojsk. Dzięki maksymalnemu przybliżeniu urządzeń medycznych oddziałów i dywizji do wojsk walczących, czas napływu rannych i chorych na poszczególne etapy ewakuacji medycznej był poważnie skrócony i średnio w drugim półroczu 1944 r. wynosił: dla batalionowego punktu medycznego 2-3 godziny od momentu zranienia, dla pułkowego punktu medycznego - 3,4 godziny, dla dywizyjnego punktu medycznego i szpitali I linii - nie przekraczał w zasadzie 6 godzin. Najbardziej skomplikowaną była ewakuacja rannych z przyczółków przez przeszkodę wodną. W walkach na przyczółkach w rejonie Dębłina i Puław oraz w Warszawie służba medyczna oddziałów walczących i dywizji piechoty na skutek braku środków transportowych oraz w wyniku aktywnego oddziaływania wojsk hitlerowskich nie była w stanie ewakuować około 1 436 rannych na własny brzeg.

2/ Na udokumentowanie tej tezy przytacza się następujące dane z mat. źródłowych /CAW 1 AWP, T.4, s. 54-55 i T.634, s. 52-53/. Artyleria 1 AWP przy zużyciu amun. podanym w zał.42 średnio obezwładniała 11,0-17,0 proc. punktów oporu przeciwnika, przy tym główny ciężar ognia art. spoczywał na artylerii lekkiej /45 mm i 76 mm/ oraz moździerzach 82 mm /por. zał.38/. Lekkie środki ogniowe nie mogły obezwładnić punktów oporu i artylerii przeciwnika, przeto straty wojsk armii były bardzo wysokie /tabela 3/ i wynosiły: od ognia broni maszynowej - 30-33,0 proc., od ognia art. i moźdz. - 70,0-67,0 proc. /struktura strat zał. 42/.

Poprzez przybliżenie urządzeń medycznych do wojsk walczących nie tylko skrócono czas napływu rannych i chorych z pola walki, lecz również obniżono śmiertelność wśród leczonych żołnierzy. Za czas od lipca do końca 1944 r. w zakładach leczniczych armii zmarło 634 żołnierzy, co stanowiło około 6,0 proc. leczonych. Jeśli zważyć fakt, że ciężko i średnio ranni stanowili ponad 50,0 proc. wszystkich strat sanitarnych armii, to procent śmiertelności wśród leczonych nie był zbyt wysoki. Natomiast do wojsk wracało ponad 70,0 proc. wszystkich rannych i chorych leczonych w BSzA /w Armii Radzieckiej około 60,0 proc/.

W całości obsługi medycznej wojsk armii było szereg swoistych cech, które wynikały z operacyjnego podporządkowania armii oraz warunków organizacyjnych na szczeblu centralnym Wojska Polskiego. Do cech swoistych 1 armii WP w tym czasie można zaliczyć: przetrzymywanie rannych i chorych w bazie szpitalnej armii ponad obowiązujący okres leczenia /powyżej dwóch miesięcy/; nieorganizowanie w początkowym okresie działań bojowych wojsk na terytorium Polski w 1944 r. drugiego rzutu bazy szpitalnej armii; angażowanie do pracy w urządzeniach medycznych pracowników cywilnej służby zdrowia.

Do obsługi medycznej wojsk służba medyczna armii w drugim półroczu 1944 r. posiadała jedenaście organicznych zakładów leczniczych i dziewięć szpitali radzieckich włączonych w skład armii, przy czym baza szpitalna armii w międzyczasie była wzmocniana szpitalami z 1 Frontu Białoruskiego.

Równoległe z leczeniem etapowym i ewakuacją - służba medyczna armii wykonywała również poważne prace w zakresie utrzymania odpowiedniego stanu sanitarno-epidemicznego w wojskach i wśród ludności cywilnej w rejonach działań. Miało to szczególne znaczenie na obszarach wyzwolonych spod okupacji hitlerowskiej, gdzie wśród ludności cywilnej masowo szerzyły się choroby epidemiczne. Dzięki sprawnemu działaniu jednostek służby zdrowia armii - wojska nie знаły epidemii chorób zakaźnych.

Oprócz zadań zasadniczych organa służby medycznej 1 armii WP zajmowały się również leczeniem ludności cywilnej, zaopatrywaniem w medykamenty cywilnych zakładów leczniczych oraz leczeniem jeńców wojennych.

Ogólnie trzeba stwierdzić, że służba medyczna Wojska Polskiego dobrze wywiązała się ze swych zadań mając niejednokrotnie

poważne braki w ~~leżkach~~ szpitalnych i wyposażeniu w środki medyczne.

6. Obsługa techniczna

W obsłudze technicznej na wszystkich szczeblach organizacyjnych wojska w zakresie średnich napraw sprzętu - dominowała samowystarczalność. Na szczeblu centralnym remontem pojazdów mechanicznych i czołgów zajmowały się częściowo organiczne urządzenia remontowe, a poza tym, w szerokim zakresie korzystano z pomocy urządzeń remontowych Armii Radzieckiej oraz krajowych warsztatów naprawczych. 1 armia WP, która remonty bieżące i średnie sprzętu samochodowego i techniczno-czołgowego organizowała we własnym zakresie, otrzymała przed ofensywą styczniową Armii Radzieckiej /przy końcu grudnia 1944 r./ wzmocnienie w postaci 4 batalionu remontu samochodów ze szczebla centralnego WP. Remonty główne tego rodzaju sprzętu armii były przeprowadzane w urządzeniach remontowych 1 Frontu Białoruskiego.

Trochę lepiej przedstawiała się sprawa remontu sprzętu w Wojskach Lotniczych. Wojska te posiadały dobrze zorganizowane własne urządzenia remontowe, a ponadto korzystały jeszcze z pomocy 1 Frontu Ukraińskiego.

7. Przewozy zaopatrzeniowe

Z pracy transportu można odnotować dość interesujące zjawisko w strukturze przewozów transportem samochodowym. Porównanie przewozów samochodowych 1 armii WP z przewozami zaopatrzeniowymi armii wojsk radzieckich wykazuje, że struktura tych przewozów bardzo się różniła. W armiach czynnych wojsk radzieckich, w tym czasie, przewozy zaopatrzeniowe według rodzajów środków materiałowych wynosiły: ^{3/} amunicji - 29,2 proc., uzbrojenia, sprzętu technicznego i intendenckiego - 23,5 proc., paliw płynnych - 27,0 proc., żywności i furazu - 19,4 proc. Natomiast przewozy zaopatrzeniowe transportem samochodowym w 1 armii WP stanowiły: ^{4/} amunicji - 19,5 proc., innych środków

---

3/ Istorija tyła Sowieckoj Armii, op.cit., s. 86.

4/ Patrz załącznik 46.

materiałowych - 49,0 proc., materiałów pędnych i smarów - 6,0 proc., żywności i furazu - 25,0 proc. Taką strukturę przewozów materiałowych w 1 armii WP, w odróżnieniu od armii radzieckiej, należy tłumaczyć następującymi warunkami: 1/ stosunkowo niskim zużyciem amunicji w działaniach bojowych /1 AWP - 0,25 jo średnio na dobę, armie radz. - 0,4-0,5 jo; 2/ brakiem środków transportu w oddziałach i związkach bojowych i związanym z tym często angażowaniem transportu tyłowego do przewozu materiałów do budowy mostów /na przycz. warecko-magnuszewskim/ i w rejonie Pragi/, co było zaliczane do przewozu "innych środków materiałowych", 3/ poważne różnice w przewozach mps, należy tłumaczyć narzuconym reżimem przesadnej oszczędności w zużyciu paliw płynnych przez organa zaopatrujące 1 armii WP.

Jeśli idzie o pracę transportu samochodowego na szczeblu centralnym, trzeba stwierdzić, że transport ten wykonał swój plan przewozów w 92,0 procentach. Przy tym na pierwszym miejscu znalazły się także inne środki i materiały, tzn. sprzęt i materiały przeznaczone dla nowo formowanych jednostek wojskowych.

Pracę transportu kolejowego należy również ocenić pozytywnie, ponieważ po odbudowie linii kolejowych w kraju nie notowano większych trudności na tym odcinku.

Oddzielne zagadnienie stanowi przydział transportów kolejowych do przewozów wewnętrznych Wojska Polskiego. Taborem kolejowym na wyzwolonym obszarze Polski administrowały organa komunikacji wojskowej Armii Radzieckiej, w związku z tym przydziały transportów były często nietereminowe, a często i w nieodpowiedniej ilości w stosunku do potrzeb, ponieważ na pierwszym planie były potrzeby wojsk walczących. Dodatkową trudność w tym zakresie stanowił szczupły park wagonowy, jaki znajdował się na terytorium Polski oraz stosunkowo długi obieg zapotrzebowań na transport kolejowy /organa Komunikacji Wojskowej WP - oddział wojskowy przedstawicielstwa rządu przy PKWN - organa WOSO Frontów - organa wykonawcze WOSO/.

8. Współpraca centralnych organów tyłów WP z dowództwem radzieckim

Współpracę centralnych organów tyłów z dowództwem radzieckim regulowały dwa akty prawne. Pierwszy - porozumienie w sprawie wzajemnych stosunków między radzieckim Naczelnym Dowództwem i polską administracją na terytorium Polski z 26 lipca 1944 r., i drugi - dyrektywa Naczelnego Dowództwa Armii Radzieckiej do Naczelnego Dowódcy WP z 13 sierpnia 1944 r. dotycząca rozbudowy Wojska Polskiego i przedyskutowania polskich formacji wojskowych z terytorium ZSRR do Polski.

Widzimy więc, że współpraca centralnych organów tyłów WP z dowództwem radzieckim musiała się układać w dwóch płaszczyznach, tj. wewnątrz krajowej i zewnętrznej. Współpraca na płaszczyźnie wewnątrz krajowej dotyczyła przede wszystkim wykorzystania zasobów materiałowych kraju dla potrzeb wojsk radzieckich i Wojska Polskiego, odbudowy /przebudowy/ i wykorzystania sieci komunikacyjnej na wyzwolonym obszarze Polski, rejonów formowania dla większych jednostek Wojska Polskiego, likwidacji ognisk chorób zakaźnych wśród ludności cywilnej, pomocy ludności cywilnej Polski, wykorzystania radzieckich urządzeń dla potrzeb Wojska Polskiego itp.^{5/} Przy rozwiązywaniu tych problemów centralne organa tyłów WP musiały ściśle współpracować z oddziałem wojskowym Przedstawicielstwa rządu ZSRR przy PKWN, który był właściwym dysponentem zasobów kraju.

Szczególnie ścisła była współpraca Głównego Kwatermistrzostwa WP z zarządem tyłów 1 Frontu Białoruskiego i 1 Frontu Ukraińskiego.

W ramach 1 FB walczyła 1 armia WP, która w znacznym stopniu była zaopatrywana przez radzieckie organa zaopatrujące,

---

5/ Ogólnie trzeba stwierdzić, że współpraca na płaszczyźnie wewnątrz krajowej nie nosiła charakteru w pełni uregulowanego, co stwarzało precedens do nielicznych zresztą zadrażnień pomiędzy przedstawicielami wojskowymi obydwu stron, w szczególności w dziedzinie eksploatacji zasobów miejscowych na terytorium Polski.

Ze składów i urządzeń 1 Frontu Ukraińskiego korzystają w poważnej mierze oddziały lotnicze WP oraz jednostki podległe NDWP /w zakresie ^{remontu} samochodów, czołgów/. Ponadto w dyspozycji radzieckich organów komunikacji wojskowej znajdowały się linie kolejowe kraju oraz ważniejsze drogi kołowe, na których rozwijano siłami wojsk obydwu Frontów urządzenia usługowe /punkty noclegowe, żywienia, sanitarne, obsługi technicznej/. Z usług wojsk radzieckich w szerokim zakresie korzystały również jednostki Wojska Polskiego i odwrotnie. Oprócz tego wspólnymi siłami /Wojska Polskiego i jednostek radzieckich/ budowano i naprawiano mosty, utrzymywano łączność, ochraniały obiekty o znaczeniu wojskowym. Przy tym jednostki Wojska Polskiego gromadziły dla potrzeb wojsk radzieckich zapasy artykułów rolno-spożywczych. W drugim półroczu 1944 r., na podstawie porozumienia z 26 lipca /Art. II/, dla potrzeb Armii Radzieckiej przekazano: zbóż chlebowych i furażowych - 317 tys. ton, mięsa - 40 tys. ton, ziemniaków i warzyw - 394,1 tys. ton, strączkowych i nasion oleistych - 1,15 tys. ton, mleka - 93,8 tys. litrów, paszy objętościowej - 126,7 tys. ton, ponad 8,0 tys. ton cukru, 15,0 tys. hl spirytusu, 700 ton tytoniu i inne. Ponadto wojska radzieckie korzystały z polskich zakładów produkcyjnych, remontowych i przetwórczych oraz paliw płynnych przerabianych w rafineriach na Podkarpaciu.

Jeśli idzie o współpracę na płaszczyźnie zewnętrznej - to obejmowała ona ustalanie potrzeb materiałowych dla rozbudowującego się Wojska Polskiego i realizację tych potrzeb przez radzieckie organa zaopatrujące.

Podobne formy współpracy między armiami sojusznicznych krajów socjalistycznych są również aktualne we współczesnych warunkach, co wynika z polityczno-wojskowych powiązań naszych krajów oraz strategicznego położenia Polski.

9. Zagadnienia OTK

W przedstawionym materiale z zakresu działalności tyłów Wojska Polskiego w 1944 r. dość poczesne miejsce zajmowały elementy, które dzisiaj noszą miano sił i środków obrony terytorium kraju. W owym czasie zadania współczesnych nam sił i środków OTK wykonywały następujące oddziały: 1 pułk ochrony

kolei, batalion ochrony lasów państwowych /utworzony z kompanii asystencyjnych/, pułki aprowizacyjne, pododdziały ochrony sektora wydobywania ropy naftowej, sanitarne punkty kontrolne, szpitale garnizonowe, grupy operacyjne dla ochrony zakładów przemysłowych i handlowych w strefie działań wojennych oraz bataliony robocze. Zasadnicza część wspomnianych oddziałów podlegała szefom służb Głównego Kwatermistrzostwa WP i wykonywała zadania na rzecz wojska i gospodarki narodowej. Oprócz ochrony obiektów wojskowych i państwowych oddziały te zajmowały się również ochroną ludności cywilnej przed bandami reakcyjnego podziemia, a zarazem okazywały jej pomoc w zakresie transportu i leczenia. Jest to problem szczególnej wagi, który wymaga oddzielnego opracowania.

W niniejszej pracy znalazł nattyte odbicie, na ile był związany z centralnym systemem zaopatrywania i obsługi wojska w drugiej połowie 1944 r.

10. Bilans pracy tyłów

Mimo poważnych trudności natury ekonomicznej, politycznej i wojskowej, a nawet częściowych zakłóceń w systemie zaopatrywania i obsługi - tyły Wojska Polskiego przepuściły przez swoje składy i urządzenia około 13 mln ton ładunków, zakłady lecznicze obsłużyły 20,9 tys. rannych i chorych żołnierzy, ponad 3 tys. koni; urządzenia remontowe naprawiły 2 152 samochody, 49 czołgów, 92 motocykle i ponad 500 silników samochodowych. Organa komunikacji wojskowej i oddziały obsługi obsłużyły 72,0 tys. wagonów kolejowych /w tej liczbie 41,6 tys. dla potrzeb wojska/, transport samochodowy przewiózł - 523,1 tys. tkm różnorodnych ładunków. Organa finansowe Wojska Polskiego zrealizowały wydatki wojskowe zamkające się kwotą 395 482,8 tys. złotych oraz 8 342,9 tys. rubli radzieckich. Jest to wysiłek ogromny, jeśli zważyć fakt niepełnego ukończenia oddziałów tyłowych ludźmi i sprzętem.

Jednocześnie z zabezpieczeniem materiałowym i obsługą wojsk tyły wojska udzieliły poważnej pomocy gospodarce narodowej kraju. Tyły Naczelnego Dowództwa WP oraz tyły 1 armii WP brały udział w zbiorach i zwózce plonów, eksploa-

tacji zasobów dla potrzeb wojska i państwa oraz wojsk radzieckich, odbudowywały i naprawiały mosty i drogi kołowe, zabezpieczały i ochraniały zakłady wytwórcze oraz obiekty o znaczeniu wojskowym i państwowym, zaopatrywały zakłady wytwórcze w surowiec, zaopatrywały w środki materiałowe organa Milicji Obywatelskiej i Urzędy Bezpieczeństwa Publicznego. Stan osobowy tyłów wojska wykonywał również duży zakres prac związanych z obsługą repatriowanych obywateli radzieckich i polskich powracających do swych krajów.

Tak więc tyły Wojska Polskiego w 1944 r. przy pomocy ludności cywilnej i organów państwowych wywiązały się ze swych zadań, mając nieraz do dyspozycji ograniczone środki materiałowe. Dzięki wszechstronnej pomocy Związku Radzieckiego Polska w 1944 r. mogła wystawić siły zbrojne o liczebności około 500 tys. żołnierzy. Był to ogromny wysiłek całego narodu polskiego, realizowany pod kierownictwem Polskiej Partii Robotniczej i przy wydatnej pomocy rządu ZSRR i dowództwa Armii Radzieckiej.

x

x

x

Wiele bogatych doświadczeń nagromadzonych przez organa kierownicze i wykonawcze tyłów wojska w drugiej wojnie światowej nie utraciło swego znaczenia i w obecnych warunkach, przy tym doświadczenia te poważnie wzbogacają dorobek wojenny ludowego Wojska Polskiego. Dużo z tego okresu tak zwanych "niezmienników" przetrwało do dzisiaj. Jednakże współczesne środki walki oraz wzrastający poziom techniczny wojsk stawiają nowe, bardziej skomplikowane wymagania wobec tyłów wojsk walczących i znacznie zwiększają ich rolę we współczesnej wojnie.

W Y K A Z

WYKORZYSTANYCH ŹRÓDEŁ ARCHIWALNYCH, ŹRÓDEŁ DRUKOWANYCH, DRUKÓW ZWARTYCH, OPRACOWAŃ, ARTYKUŁÓW, SŁOWNIKÓW, ENCYKLOPEDII, RELACJI, REGULAMINÓW I INSTRUKCJI.

I. Dokumenty Centralnego Archiwum Wojskowego

1. Sztab Główny WP /CAW-III-1/:

Teczki: 10, 11, 12, 13, 24, 29, 38, 39, 40, 57, 58, 60, 67, 69, 83, 92, 96, 101, 120, 133, 141, 144, 146, 148, 149, 150, 164, 175, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 198, 202, 221, 260, 265, 267, 270, 271, 310, 316, 317, 318, 319, 324, 325, 347, 374, 379, 405.

2. 1 Korpus PSZ w ZSRR /CAW-III-3/:

Teczki: 12, 18, 28, 31, 33, 36, 82, 107.

3. 1 armia Wojska Polskiego /CAW-III-4/:

Teczki: 36, 39, 45, 46, 50, 82, 103, 104, 111, 113, 138, 149, 174, 532, 542, 579, 592, 602, 604, 613, 619, 634, 640, 645, 649, 656, 659, 661, 674, 693, 695, 704, 711, 712, 778, 779, 787, 790, 799, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 817, 837, 841, 842, 844, 848, 849, 854, 858, 860, 867, 868, 872, 874, 883, 885, 886, 888, 893, 894, 914, 919, 923.

4. 2 armia Wojska Polskiego:

Teczki: 7, 11, 30, 154, 164, 166, 168, 178, 190, 436, 437, 457, 462, 463.

5. 3 armia Wojska Polskiego:

Teczki: 58, 60, 64 i 90.

6. 1 dywizja piechoty /CAW-III-22/:

Teczki: 4, 43, 452.

7. 2 dywizja piechoty /CAW-III-23/:

Teczki: 19, 30, 233.

8. 5 dywizja artylerii /CAW-III-167/:

Teczki: 33 i 34.

9. 1 brygada artylerii ciężkiej /CAW-III-223/:

Teczki: 46, 48 i 50.

10. 5 brygada artylerii ciężkiej /CAW-III-224/:
Teczka: 56.
11. 4 brygada saperów /CAW-III-316/:
Teczka: 39.
12. Dowództwo Wojsk Lotniczych /CAW-III-263/:
Teczki: 30, 31, 33, 37, 45, 56, 66, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96,
97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 137, 144.
13. 1 brygada kawalerii /CAW-III-139/:
Teczka: 190.
14. Główne Kwatermistrzostwo WP /CAW MON¹/:
  - a/ Sztab Głównego Kwatermistrzostwa:
Teczki: 566, 568, 570, 591, 595, 599, 600, 601, 602, 604, 605,
607, 608, 610, 611, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622,
623, 634, 635, 637, 638, 644, 645, 648, 649, 651, 670a,
675a, b, c i d, 698, 707, i 2137.
  - b/ służba żywnościowa:
Teczki: 699, 700, 701, 702, 705, 706, 797, 840, 942, 943, 944,
945, 946, 948, 949, 950.
  - c/ służba mundurowa:
Teczki: 659, 700, 701, 841, 842, 846, 855, 856, 857, 858, 862,
888, 936, 937, 938, 939, 940, 951, 952 i 953.
  - d/ służba zdobyczy wojennej:
Teczki: 1917, 1920, 1937, 1954, 1957, 1970, 1971, 1972, 1973,
1975, 1975A.
  - e/ służba kwaterunkowo-budowlana:
Teczki: 720, 722, 724, 731, 735, 738, 739, 740, 741, 742, 743,
744, 745, 746, 747, 757, 759, 760, 761, 762, 763, 1025,
1026, 1858.
  - f/ służba finansowa:
Teczki: 997, 998, 999, 1000, 1003, 1598, 1599, 1600, 1601, 1602,
1610, 1611, 1632, 1633, 1634, 1635, 1636, 1637, 1638,
1639, 1640, 1641, 1642, 1643, 1644, 1645, 1646, 1647,
1648, 1649, 1650, 1651, 1652, 1653, 1654, 1655, 1656,
1657, 1658, 1659, 1665, 1672, 1687, 1706, 1710, 1711,
1712, 1713, 1714, 1715, 1729, 1730, 1739, 1740, 1745,
1761, 1779, 1798, 1811, 1826, 1837, 1841, 1853, 1854,
1855, 1856.

g/ służba zdrowia:

Teczki: 1403, 1409, 1532, 1542, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2026, 2027, 2028, 2031, 2032, 2033, 2034, 2037, 2039, 2040, 2041.

h/ służba samochodowa:

Teczki: 564, 654, 658, 711, 1261, 1262, 1263, 1264, 1265, 1266, 1267, 1268, 1269, 1270, 1271, 1272, 1273, 1275, 1276, 1277, 1278, 1279, 1280, 1281.

i/ oficerska szkoła indendentury:

Teczki: 9, 10, 11 i 12.

j/ pełnomocnik do spraw wojennych świadczeń rzeczowych:

Teczki: 1, 2 i 3.

k/ Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego:

Teczki: 2, 4, 5.

II. Dokumenty Archiwum Akt Nowych /AAN/ - Zespół akt PKWN:

1. Prezydium PKWN:

I/4, 8, 29, 34, 35, 36, 37, 59, 61, 70, 89 i 109.

2. Biuro Ekonomiczne przy Prezydium PKWN:

II/8 i 10.

3. Pełnomocnik d/s Wojennych Świadczeń Rzeczowych:

III/3 i 5.

4. Resort Rolnictwa i Reform Rolnych:

V/10 i 27.

5. Resort Gospodarki Narodowej i Finansów:

VIII/1, 2, 4, 9, 10, 11, 12, 15 i 22.

6. Resort Komunikacji Poczty i Telegrafów:

XII/6 i 8.

III. Źródła drukowane:

1. Organizacja i działania bojowe ludowego Wojska Polskiego w latach 1943-1945, tom 1. MON, Warszawa 1958 /dokumenty organizacyjne/.

2. Organizacja i działania bojowe ludowego Wojska Polskiego w latach 1943-1945, tom 2 - część pierwsza. MON, Warszawa 1962. /dokumenty bojowe 1 armii WP/.
3. Organizacja i działania bojowe ludowego Wojska Polskiego w latach 1943-1945, t.4. MON, Warszawa 1963 /dokumenty aparatu polityczno-wychowawczego LWP/.

IV. Roczniki statystyczne, encyklopedie i słowniki

1. Encyklopedyczny słownik wojennej medycyny, t.2,3,4 i 5. Gos.Izdat. Mied.Lit., Moskwa 1947-1948 /wykorzystano dane dotyczące polowych urządzeń medycznych z okresu II wojny światowej, na bazie których były organizowane szpitale polowe LWP/.
2. Mała encyklopedia zdrowia. PWN, Warszawa 1958, s. 783-812. /wykorzystano materiały dotyczące rozwoju demograficznego ludności we wschodnich województwach Polski w latach 1939-1944 - załącznik 2/.
3. Mały rocznik statystyczny 1939. GUS, Warszawa 1939, s.127 - produkcja energii elektrycznej w województwach: białostockim, lubelskim, rzeszowskim i warszawskim.
4. Polska w liczbach 1944-1958. GUS, Warszawa 1959 /materiały do opracowania załącznika nr 2 rozdziału pierwszego/.
5. Rocznik polityczny i gospodarczy 1939. PAT, Warszawa 1939. /wykorzystano dane do opracowania załącznika nr 7/.
6. Rocznik II przemysłu odrodzonej Polski 1948. Sp. Wyd. "INGOS". Łódź-Warszawa 1948. /Wykorzystano działy: - V-energetyka - liczba elektrowni na wschodnich ziemiach Polski w 1944r., VI-przemysł - zdolność produkcyjna zakładów przemysłu skórzanego oraz III-przemysł cukrowniczy/.
7. Rocznik statystyczny 1947. GUS, Warszawa 1948, s. 86 i 87, tabl. 5 - dane do: wyprowadzenia mocy przetwórczych rafinerii w sektorze Krosna w 1944 r., gęstość dróg kołowych w województwach wschodnich Polski /s. 108/ oraz opracowania tabeli nr 5 i 6 rozdziału drugiego/.
8. Rocznik statystyczny 1959. GUS, Warszawa 1959, s. 183 - ustalenie surowca /wełny/ dla przemysłu włókienniczego i

odzieżowego w 1944 r.

9. Rocznik Lubelski, t.2. Lub.Sp. Wyd. 1959 /wykorzystano materiały dotyczące stanu gosp. narod. woj. Lubelskiego w 1944 r., s. 84,85 i 115/.
10. Statystyka przemysłowa 1937. GUS, Warszawa 1939, s. 13,58 i 62. /Wykorzystano dane do ustalenia liczby zakładów przemysłu włókienniczego i odzieżowego na wyzwolonej części Polski w 1944 r./.

V. Dzienniki Ustaw

1. "Dz.Ust.RP" 1944 nr 3 - dekret PKWN z 18.8.1944 r. o wojennych świadczeniach rzeczowych gospodarstw rolnych /poz. 9/ i dekret PKWN z dn. 24.8.1944 r. o emitowaniu biletów skarbowych /poz. 11/.
2. "Dz.Ust.RP" 1944 nr 4 - dekret PKWN z 6.9.1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej /poz. 17/.
3. "Dz.Ust.RP" nr 7 - rozporządzenie Kierownika Resortu Obrony Narodowej z dnia 7.10.1944 r. o częściowej mobilizacji koni i wozów z uprzężą dla potrzeb Wojska Polskiego /poz.40/.
4. "Dz.Ust.RP" 1945 nr 9 - dekret z 7.7.1945 r. o ustanowieniu granic województwa rzeszowskiego /poz. 169/.
5. "Dz.Ust.RP" 1946 nr 3 - dekret z 3.01.1946r. o przejęciu na własność Państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej /poz. 17/.
6. "Dz.Ust.RP" 1944 r. nr 11 - o militaryzacji Polskich Kolei Państwowych /poz. 55/.
7. "Dziennik Świadczeń Rzeczowych" 1944 nr 1 - zarząd. Szefa Biura Ekonom. z 27.11.1944 r. o obowiązkowych dostawach wełny dla państwa.
8. "Dziennik Świadczeń Rzeczowych" 1944 nr 2 - zarząd. Przewod. PKWN z 20.10.1944 r. o obowiązkowych dostawach skór surowych.
9. "Dziennik Świadczeń Rzeczowych" 1944 nr 3 - zarząd. Szefa Biura Ekonom. z 6.10.1944 r. - o czasowym przejęciu przez Biuro Ekonomiczne olejarni i rafinerii olejów.

VI. Druki zwarte

1. Arct.B. - Samoloty świata. MON, Warszawa 1959 /wykorzystano materiały dotyczące przemysłu lotniczego okresu międzywojennego, rozmieszczonego na wschodnich obszarach Polski s. 276, 280-281, 293.
2. Beczkiewicz E. - Problemy ekonomiki wojennej. ASG, Warszawa 1964 r.
3. Blum J. - Z dziejów aparatu politycznego Wojska Polskiego. MON, Warszawa 1959 r.
4. Druga wojna światowa /informator/. MON, Warszawa 1962 r.
5. Drukier B. - Początki Polski Ludowej /szkice i przyczynki/. KiW, Warszawa 1966 r.
6. Dwadzieścia lat Polski Ludowej. PWE, Warszawa 1964 r. /s. 320 - Przemysł - zniszczenia wojenne i s. 523 - Ochrona zdrowia - zakres likwidacji chorób zakaźnych na wyzwolonych obszarach Polski w 1944 r./.
7. Gieorǳijewski A.S. - Zasady organizacji i taktyki służby zdrowia w polu. MON, Warszawa 1952 r.
8. Gołębiowski J.W. - Nacjonalizacja przemysłu w Polsce. KiW, Warszawa 1965 r., s. 73-101.
9. Gomułka W. - Artykuły i przemówienia. KiW, Warszawa 1962r. /wykorzystano materiały dotyczące założeń gospodarczych Polski Ludowej w 1944 r., s. 123-140/.
10. Góra W. - PPR w walce o podział ziemi obszarniczej 1944-1945, KiW, Warszawa 1962 r.
11. Grabowski T. - Inwestycje zbrojeniowe w gospodarce Polski międzywojennej, MON, Warszawa 1963 r.
12. Grabski St. - Polska gospodarka planowa. PIW, Warszawa 1947r.
13. Historia Wielkiej Wojny Narodowej Związku Radzieckiego 1941 - 1945. /tłum. polskie/ t.1-1964r.; t.4-1965; t.5-1965.
14. Istorija tyła Sowietsoj Armii. WATT, Leningrad 1958 r.
15. Karpiński A. i Rakowski M. - Gospodarka Polski na tle gospodarki świata. KiW, Warszawa 1959 r.

16. Karpiński A. - Udział 1 armii WP w operacji brzesko-lubelskiej 1 Frontu Białoruskiego i w obronie przyczółka magnuszewskiego /rozprawa doktorska/. ASG, Warszawa 1964 r.
17. Kersten K. - Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego. Wyd. Lubelskie, 1965 r.
18. Komornicki St. - Regularne jednostki ludowego Wojska Polskiego w latach 1943-1945, cz.1. WIH, Warszawa 1962 r.
19. Królikiewicz T. - Wczoraj i dziś lotnictwa wojskowego. MON, Warszawa 1961 r. /wykorzystano materiały dotyczące przemysłu lotniczego w okresie międzywojennym na wschodnich obszarach Polski, s. 33-35/.
20. Kula W. - Problemy i metody historii gospodarczej. PWN, Warszawa 1963 r. /wykorzystano metody badań historii gospodarczej/.
21. Kurowski A. - Lotnictwo polskie w 1939 r. MON, Warszawa 1962 r. /wykorzystano materiały - jak poz. 19, s.17-22/.
22. Landau Z. i Tomaszewski J. - Zarys historii gospodarczej. KiW, Warszawa 1962 r.
23. Lipka Cz. - Historia 1 warszawskiej brygady pancernej im. Bohaterów Westerplatte. MON, Warszawa 1956 r.
24. Ludzie pierwszej armii. Wyd. GZP WP, Warszawa 1946 r.
25. Łagowski A. - Strategia i Ekonomia. MON, Warszawa 1959r.
26. Madajczyk Cz. - Sprawa reformy rolnej w Polsce 1939-1944r. PWN, Warszawa 1961 r.
27. Margules J. - Przyczółki warszawskie. MON, Warszawa 1962 r.
28. Margules J. - Analiza i ocena działań 1 armii WP w rejonie Warszawy we wrześniu 1944 r. /podczas powstania warszawskiego/. Rozprawa doktorska. ASG, 1965 r.
29. Miśkiewicz B. - O metodyce badań historyczno-wojskowych. U.A.M. Poznań 1963 r. /uwagi metodologiczne do badań historii wojskowości/.
30. Miśkiewicz B. - O dalszy rozwój studiów wojskowo-historycznych. Odbitka z nr 1 "Studiów metodologicznych". Poznań 1965 r. /wykorzystano - jak poz. 29/.

31. Monis M. - Historia 1 pułku lotnictwa myśliwskiego "Warszawa", MON, Warszawa 1955 r.
32. Monis M. - Historia 2 pułku nocnych bombowców "Kraków". Wyd. Wojsk. Zarz.Hist., Warszawa 1956 r.
33. Pietrow W. - Trwałość zaplecza - stale działający czynnik o losach wojny /w.dz./ - Marksizm-leninizm o wojnie, wojsku i nauce wojennej. MON, Warszawa 1956 r., s. 170-196.
34. Polskie siły zbrojne w drugiej wojnie światowej, t.1 cz. 1, Londyn 1951 r. /wykorzystano dane dotyczące przemysłu wojennego w okresie 1936-1939, s. 208 - załącznik 1/.
35. Rawski T., Stapor Z. i Zamojski J. - Wojna wyzwolenicza narodu polskiego w latach 1939-1945. MON, Warszawa 1966 r.
36. Riabow P.J. - Polowe urządzenia sanitarno-techniczne. MON, Warszawa 1953 r.
37. Ryszka F. - "Sprawa Polska" i sprawy Polaków /szkice z lat 1944-1946/. Wiedz.Powsz., Warszawa 1966 r.
38. Sackiewicz E. - Rozwój rynku zbożowego w Polsce. PWE, Warszawa 1962 r.
39. Safian Z. - W XV-lecie ludowego Wojska Polskiego. MON, Warszawa 1958 r.
40. Smirnow J.I. - Problemy wojennej medycyny. Narkomzdraw SSSR, Mied. Izdat. 1944 r. /teoria Smirnowa/.
41. Smolczyński B. - 20 ludowego Wojska Polskiego. MON, Warszawa 1963 r.
42. Sowieckoje wojenneje iskusstwo w Wielikoj otieczestwiennoj wojnie 1941-1945r. t.III, Wyd. MO SSSR, Moskwa 1962g.
43. Stępniewski T. - Z dziejów 2 armii Wojska Polskiego. WIH, Warszawa 1962 r.
44. Strokow A. - Istorija wojennogo iskusstwa. Moskwa 1955 r.
45. Szemberg A. - Reforma rolna PKWN. KiW, Warszawa 1953 r.
46. Szlak bojowy ludowego Wojska Polskiego /praca zbiorowa wyk. pod red. gen.bryg. St. Okęckiego/. MON, Warszawa 1953 r.

47. Tył i снабżениje Krasnoj Armii nr 5/1945. Woj. Izd. NKO-1945. /numer poświęcony tyłom Armii Czerwonej w drugiej wojnie światowej/.
48. Wróbel A. - Województwo warszawskie - studium ekonomicznej struktury regionalnej. PWN, Warszawa 1960 r.
49. Wybrane operacje i walki LWP. MON, Warszawa 1957 r.
50. Zagadnienia medycyny wojskowej, t.1. MON, Warszawa 1953r.
51. Zbiniewicz Fr. - Armia Polska w ZSRR. MON, Warszawa 1963 r.
52. Z dziejów ludowej obronności Polski. MON, Warszawa 1961r.
53. Z zagadnień rozwoju ludowego Wojska Polskiego. MON, Warszawa 1964 r.

VIII. Artykuły

1. Antypienko N. - Woprosy tyłowego obespіечениja z Biełoruskoj opieraczi. "Wojenno-istoriczeskij żurnał" 6/64, s. 36-51.
2. Blum I. - Sprawa 31 pułku piechoty. Tło, przebieg i charakter dezercji żołnierzy 31 pp w 1944 r. "Wojskowy Przegląd Historyczny" nr 3/1965.
3. Błagowieszczkański J. - Zarys formowania 1 armii WP. "Wojskowy Przegląd Historyczny" nr 1/1959.
4. Błagowieszczkański J. - Przegrupowanie 1 armii polskiej z Wołynia do rejonu działań nad środkową Wisłą 15-27.7. 1944 r. "Myśl Wojskowa" nr 7/1965r.
5. Błagowieszczkański J. - Analiza strat osobowych poniesionych przez 1 armię Wojska Polskiego w operacjach 1944 r. 7.10.7 - 31.12.1944 r. / "Myśl Wojskowa" nr 11/1966.
6. Błagowieszczkański J. - Niektóre problemy zużycia amunicji w operacjach 1 armii Wojska Polskiego /lipiec 1944 r. - maj 1945 r. / "Myśl Wojskowa" nr 12/1966.
7. Chmurkowski J. - Spojrzenie na przedmiot ekonomiki wojennej. "Myśl Wojskowa" nr 2/1958.

8. Dawidowicz W. - Zasady organizacji i pracy tyłów LWP w drugiej wojnie światowej. "Przegląd Kwatermistrzowski" nr 4/1962.
9. Drozdowski M. - Geneza i rozwój Centralnego Okręgu Przemysłowego. "Najnowsze dzieje Polski". PWN, Warszawa 1959r. /dane przemysłu wojennego/.
10. Drukier B. - Przyczynek do rozwoju sytuacji politycznej w okresie PKWN. Materiały i studia z najnowszej historii Polski.z.1. PWN, Warszawa 1963 r. /zagad. gospod. wschodnich ziem Polski/.
11. Dziarmakowski M. - System finansowy w czasie II wojny światowej. "Przegląd Kwatermistrzowski" nr 5/1963.
12. Fuks M. - Kwatermistrzostwo WP w latach 1944-1945. "Przegląd Kwatermistrzowski" nr 1/1963.
13. Fuks M. - Intendentura ludowego Wojska Polskiego w latach wojny /1944-1945/. "Przegląd Kwatermistrzowski" nr 5/1963.
14. Fuks M. - Z zagadnień bazy materiałowej ludowego Wojska Polskiego w latach 1944-1945. "Myśl Wojskowa" nr 2/1963.
15. Fuks M. - Kwatermistrzostwo ludowego Wojska Polskiego 1943-1945. "Wojskowy Przegląd Historyczny" nr 2/1966.
16. Gołębiowski J. - Sprawozdania resortów PKWN za okres 22.7.1944-31.12.1944 r. "Polska Ludowa - materiały i studia". PWN, Warszawa 1964/.
17. Halicz E. - Kształtowanie się ludowego charakteru Wojska Polskiego w latach drugiej wojny światowej. "Z dziejów ludowego Wojska Polskiego" WAP, Warszawa 1965.
18. Jurgielewicz W. - Rozbudowa ludowego Wojska Polskiego w drugiej połowie 1944 r. cz. 1. "Wojskowy Przegląd Historyczny" nr 3/1963 i cz. 2-3/1964.
19. Jurgielewicz W. - Organizacja aparatu mobilizacji ludowego Wojska Polskiego w latach 1944-1945. "Myśl Wojskowa" nr 11/1965.
20. Koliński J. - Działania 1 dywizji lotniczej w rejonie przyczółka warecko-magnuszewskiego i Pragi. "Wojskowy Przegląd Lotniczy", zeszyt IX, 1961.

21. Królakiewicz T. - Lotnictwo polskie w okresie międzywojennym. "Wojskowy Przegląd Historyczny" nr 3/1957.
22. Kuliński W. - Zarys powstania i struktura organizacyjna tyłów ludowego Wojska Polskiego. "Myśl Wojskowa" nr 10/1960.
23. Landau Zb. - Gospodarka budżetowa Polski Ludowej w okresie lubelskim. "Przegląd Historyczny" z.1 z 1965 r.
24. Lang W. - Udział 1 armii WP w obronie przyczółka warecko-magnuszewskiego. "Wojskowy Przegląd Historyczny" nr 1 i 2/1962.
25. Libicki B. - O przedmiocie ekonomiki wojennej. "Myśl Wojskowa" nr 8/1958.
26. Lisowski W. - Jednostki tyłowe WP w latach 1943-1945. "Przegląd Kwatermistrzowski" nr 4/1963.
27. Łagowski A. - Osnownyje woprosy organizacji tyła armii. "Tył i snabżenije Krasnoj Armii" - nr 2-3/1945.
28. Majewski Z. - Specyfika pracy polityczno-wychowawczej w kwatermistrzostwie 1 i 2 armii WP. "Przegląd Kwatermistrzowski" nr 2/1964.
29. Małachowski J. - Służba samochodowa 1 armii WP. "Przegląd Samochodowy" nr 4/1956.
30. Michalak R. i Majewski Z. - Z historii i tradycji Ośrodka Szkolenia Służb Kwatermistrzowskich. "Przegląd Kwatermistrzowski" nr 4/1959.
31. Michalski A. - Tyły lotnicze Armii Radzieckiej w latach 1941-1944. "Wojskowy Przegląd Lotniczy". Neszyt XII 1962 r.
32. Misztal J. - Surowce strategiczne w warunkach współczesnej wojny. Wybrane zagadnienia ekonomiki wojennej. MON, Warszawa 1963.
33. Od Lenino do Drezna /praca zbiorowa/. "Bellona" z.4 i 5/1947r.
34. Okęcki St. - Niektóre cechy charakterystyczne organizacji i pracy tyłów w drugiej wojnie światowej. "Przegląd Kwatermistrzowski" nr 5/1960.

35. Płoński K. - Służba zdrowia na szlaku bojowym LWP. "Prze-
gląd Kwatermistrzowski" nr 5/1963.
36. Podgórski Cz. - Niektóre aspekty pomocy radzieckiej dla
regularnych sił Wojska Polskiego w latach 1943-1945.
"Myśl Wojskowa" nr 7/1964.
37. Raczyński St. - Straty Wojska Polskiego na tle zniszczeń
Polski, w obu wojnach światowych. "Bellona" z.8 i 9/1947.
38. Rawski T. - Ludowe Wojsko Polskie w latach 1943-1945.
"Wojskowy Przegląd Historyczny" nr 1/1956.
39. Spychalski M. - U podstaw kształtowania obronności Polskiej
Rzeczypospolitej Ludowej. "Wojskowy Przegląd Historyczny"
nr 3/4 1963.
40. Stępniewski T. - Zarys formowania 2 armii WP. "Wojskowy
Przegląd Historyczny" nr 4/1958.
41. Sztryer R. - Od Oki do Berlina. "Lekarz Wojskowy"
nr 7/1953.
42. Szymanowski J. - Rola i zadania służby drogowej w działa-
niach wojennych. "Bellona" z.9-10/1947.
43. Wasserstrom T. - Służba medyczna 1 armii Wojska Polskiego.
"Lekarz Wojskowy" nr 10/1953.
44. Welfeld Z. - Działania 1 armii WP w rejonie Dębłina i Pu-
ław. "Myśl Wojskowa" nr 4/1958.
45. Wołoszyn W. - Wyzwolenie wschodnich ziem Polski przez Armię
Radziecką i Wojsko Polskie. "Wojskowy Przegląd Historyczny"
nr 3/1963 r.
46. Załuski St. - Szkolenie specjalistów służb tyłowych w la-
tach 1943-1945. "Przegląd Kwatermistrzowski" nr 2/1962.
47. Załuski St. - Formowanie jednostek kwatermistrzowskich w
drugim półroczu 1944 r. "Przegląd Kwatermistrzowski"
nr 5/1963.
48. Ziemiński W. - Kwatermistrzostwo ludowego Wojska Polskiego.
"Przegląd Kwatermistrzowski" nr 5/1963.

VIII. Materiały nie publikowane i relacje:

1. St. Białas - Materiały służby technicznej z WTA, Leningrad 1949 r., /materiał nie publikowany/.
2. Sachniełowicz Wł. płk - b.pom. wojskowego komendanta Stacji Zaopatrywania /rel. pisemna/.
3. Samet L. gen.bryg. - b.zastępca szefa departamentu Służby Zdrowia WP /relacja ustna - zapis własny - W.D./.
4. Szymanowski J. gen.bryg. - b.szef oddziału służby drogowej 1 armii Wojska Polskiego /relacja pisemna/.
5. Wiśniewski F. - Materiały do Małej Encyklopedii Wojskowej /materiał nie publikowany/.

IX. Regulaminy i instrukcje:

1. Polewoj ustaw po uprawleniju tyłom RKKA 1943 g.
2. Polewoj ustaw RKKA nr 3210/33 z 19.4.1943 g. /dotyczy organizacji pracy sł.zdob. wojennej/.
3. Rukowodstwo po prodfurażnomu snabżeniju wojsk. Moskwa 1941 g.
4. Instrukcja Szefa Tyłów Armii Czerwonej z 3.9.1944 r. - o sposobie rozliczeń za dostarczone artykuły rolno-spożywcze jednostkom WP przez spółdzielnie rolnicze /tłumaczenie polskie 1944 r./.

WSTEP	I
Rozdział I	
WYZWOLENIE WSCHODNICH OBSZARÓW POLSKI I ODRODZENIE SIE PAŃSTWOWOŚCI POLSKIEJ.	1
A. Wyzwolenie wschodnich ziem Polski	1
B. Odrodzenie się państwowości polskiej na wyzwolonym obszarze kraju	2
C. Zadania warunkujące rozwój wojska i jego tyłów	7
Rozdział II	
BAZA EKONOMICZNA ORAZ ZASOBY WYZWOLONÝCH OBSZARÓW POLSKI I ICH WPŁYW NA ROZWÓJ WOJSKA ORAZ DZIAŁAL- NOŚĆ TYŁÓW	10
A. Ogólne straty wojenne	11
B. Przejęcie administracji nad zakładami pracy i ma- jątkami rolnymi. Główne reformy społeczno-gospodar.	12
C. Przemysł wojenny	16
D. Baza paliwowo-energetyczna	18
E. Transport i komunikacja:	23
1. Sieć kolejowa i transport	23
2. Drogi kołowe i transport samochodowy	27
F. Przemysł lekki:	29
1. Przemysł włókienniczy i odzieżowy	29
2. Przemysł skórzany	32
G. Przemysł rolno-spożywczy:	34
1. Przemysł cukrowniczy	34
2. Zakłady wytwórcze i usługowe innych branż	35
H. Rolnictwo:	36
1. Produkcja roślinna	36
2. Stan zwierząt gospodarskich	38
3. Potrzeby państwa w produktach rolnych i możli- wości ich pokrycia przez rolnictwo kraju	39
I. Próba oceny mobilizacyjnych możliwości wschodnich ziem Polski	42

Rozdział III

POWSTANIE I ROZBUDOWA LWP W DRUGIEJ POŁOWIE 1944 r. ROZWÓJ KIEROWNICZYCH ORGANÓW TYŁÓW NA TLE ROZBUDOWY WP	45
A. Powstanie ludowego Wojska Polskiego i utworzenie naczelných władz wojskowych	45
B. Rozbudowa Wojska Polskiego	46
C. Wyniki mobilizacji w okresie pierwszego etapu roz- budowy Wojska Polskiego	50
1. W zakresie rezerw osobowych	50
2. W zakresie koni i wozów z uprzężą	54
D. Rozwój kierowniczych organów tyłów LWP	56
E. Funkcje i zakres działania Głównego Kwatermistrzostwa WP	62

Rozdział IV

FORMOWANIE JEDNOSTEK I INSTYTUCJI TYŁOWYCH WP ORAZ ORGANIZACJA SZKOLNICTWA SŁUŻB TYŁÓW	68
A. Formowanie jednostek tyłowych Frontu Polskiego	68
B. Analiza i ocena możliwości zasadniczych grup jedno- stek tyłów NDWP:	75
1. Jednostki transportowe	75
2. Jednostki drogowe	78
3. Jednostki przetwórcze	80
4. Zakłady lecznicze służby medycznej	81
5. Jednostki ewakuacyjno-remontowe	85
C. Formowanie tyłów 2 armii Wojska Polskiego	87
D. Analiza porównawcza struktury organizacyjnej tyłów 1 i 2 armii WP	94
E. Organizacja szkolnictwa służb tyłów	97
1. Szkolenie oficerów	97
2. Szkolenie personelu pomocniczego służb tyłów ...	101

Rozdział V

ROZWÓJ SYSTEMU ZAOPATRYWANIA I OBSŁUGI ORAZ ORGANI- ZACJA BAZ LWP	107
A. System zaopatrywania i obsługi LWP w 1944 r.	107
B. Organizacja baz zaopatrywania i obsługi wojsk lądowych	112

Rozdział VI	str.
ANALIZA DZIAŁALNOŚCI SŁUŻB W SYSTEMIE ZAOPATRYWANIA I OBSŁUGI LWP	123
A. Zaopatrywanie w żywność i furaz:	123
1. Potrzeby aprowizacyjne wojska i źródła ich po- krycia	124
2. Zaopatrywanie oddziałów i związków NDWP	125
3. Zaopatrywanie w 1 armii Wojska Polskiego	133
4. Zaopatrywanie Wojsk Lotniczych	138
B. Zaopatrywanie w umundurowanie	143
C. Zaopatrywanie w sprzęt taborowo-gospodarczy	150
D. Zaopatrywanie w amunicję	155
E. Zaopatrywanie w materiały pędne i smary	158
F. Obsługa medyczna wojsk	165
1. Przedsięwzięcia leczniczo-profilaktyczne	165
2. Leczenie etapowe z ewakuacją według wskazań	168
a/ System leczenia etapowego z ewakuacją według wskazań na zapleczu:	169
b/ System leczenia etapowego z ewakuacją według wskazań w 1 armii WP	174
G. Obsługa techniczna wojsk	184
H. Praca transportu:	188
1. Transport kolejowy	189
2. Transport samochodowy	193
 ZAKOŃCZENIE	
1. Zagadnienia organizacyjne	204
2. Możliwości ekonomiczne własnego zaplecza	210
3. System zaopatrywania i obsługi	211
4. Zaopatrywanie w sprzęt i materiały	212
5. Obsługa medyczna	214
6. Obsługa techniczna	219
7. Przewozy zaopatrzeniowe	219
8. Współpraca centralnych organów tyłów WP z dowódz- twem radzieckim	221
9. Zagadnienia CTK	222
10. Bilans pracy tyłów	223

WYKAZ WYKORZYSTANYCH ŹRÓDEŁ ARCHIWALNYCH, ŹRÓDEŁ
DRUKOWANYCH, DRUKÓW ZWARTYCH, OPRACOWAŃ, ARTYKUŁÓW,
SŁOWNIKÓW, ENCYKLOPEDII, RELACJI, REGULAMINÓW
I INSTRUKCJI 225

I. Dokumenty Centralnego Archiwum Wojskowego 225

II. Dokumenty Archiwum Akt Nowych - Zespół akt
PKWN 227

III. Źródła drukowane 227

IV. Roczniki statystyczne, encyklopedie i słowniki 228

V. Dzienniki Ustaw 229

VI. Druki zwarte 230

VII. Artykuły 233

VIII. Materiały nie publikowane i relacje 237

IX. Regulaminy i instrukcje 237

SPIS TREŚCI 238

